

EFNI

Vésteinn Ólason: The Fantastic Element in
Fourteenth Century Íslendingasögur. A Survey

Ólafur Halldórsson: AM 240 fol XV,
tvinn úr handriti með ævintýrum

Robin Waugh: Antiquarianism, Poetry, and Word of
Mouth Fame in the Icelandic Family Sagas

Guðvarður Már Gunnlaugsson: AM 561 4to og Ljósvetninga saga

Sigurjón Páll Ísaksson: Þýðingar Gísla Brynjúlfssonar
úr fornensku

Gísli Brynjúlfsson: Þýðingar úr fornensku. Seinni hluti:
Á þriðja sunnudag í föstu. Sigurjón Páll Ísaksson bjó til prentunar

Einar G. Pétursson: Akrabók. Handrit að Eddum með hendi
Árna Böðvarssonar á Ökrum og hugleiðingar um handrita-
rannsóknir á Eddunum

Málstofa: Doktorsvörn Margrétar Eggertsdóttur 14.10. 2005
Andmælaræður Jürgs Glauser og Einars Sigurbjörnssonar,
svör Margrétar Eggertsdóttur

Tvö bréf Helga biskups Thordersen til Gísla Brynjúlfssonar.
Aðalgeir Kristjánsson bjó til prentunar

GRIPPLA XVIII

GRIPPLA XVIII

ISBN 978-9979-819-98-1

2007

REYKJAVÍK
STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR
2007

Andlitsmynd úr Jónsbókarhandritinu AM 147 4to
frá fyrri hluta 16. aldar. Ljós. Jóhanna Ólafsdóttir.

Hönnun kápu: Kristinn Gunnarsson – Sverrir Tómasson

GRIPLA

Ráðgjafar

BERGLJÓT S. KRISTJÁNSDÓTTIR • ROBERT COOK • DAVÍÐ ERLINGSSON
EINAR G. PÉTURSSON • JÜRIG GLAUSER • GUÐRÚN ÁSA GRÍMSDÓTTIR
GUÐRÚN NORDAL • GUÐVARÐUR M. GUNNLAUGSSON • KARL G. JOHANSSON
JÓNAS KRISTJÁNSSON • MARIANNE KALINKE • KJARTAN OTTOSSON
ÓLAFUR HALLDÓRSSON • SIGURGEIR STEINGRÍMSSON
SVANHILDUR ÓSKARSDÓTTIR • TORFI H.TULINIUS
VÉSTEINN ÓLASON • ANDREW WAWN

Gripla er alþjóðlegur vettvangur fyrir rannsóknir á sviði íslenskra og norræna fræða. Birtar eru útgáfur á stuttum textum, greinar og ritgerðir og stuttar fræðilegar athugasemdir. Greinar skulu að jafnaði skrifaðar á íslensku en einnig eru birtar greinar á öðrum norrænum málum, ensku, þýsku og frönsku. Leiðbeiningar um frágang handrita er að finna í 10. bindi (1998) á bls. 269-278 en þær má einnig nálgast hjá ritstjórum. Allt efni sem birtast á er lesið yfir af sérfræðingum. Fyrstu gerð efnis þarf aðeins að skila í handriti en þegar samþykkt hefur verið að birta það og það telst frágengið af hálfu höfundar þarf bæði að skila því í lokahandriti og á tölvudisklingi. Upplýsingar um ritvinnsluforrit og leturgerð skulu fylgja. Greinum og útgáfum (öðrum en stuttum athugasemdum o.þ.h.) skal fylgja útdráttur á öðru máli. Hverju bindi *Griplu* fylgir handritaskrá. Höfundar fá 25 sérprent af greinum sínum án endurgjalds.

GRIPLA

RITSTJÓRAR

GÍSLI SIGURÐSSON • MARGRÉT EGGERTSDÓTTIR

SVERRIR TÓMASSON

XVIII

REYKJAVÍK

STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR

2007

STOFNUN ÁRNA MAGNÚSSONAR
RIT 69

Prófarkalestur og skrár
HÖFUNDAR OG RITSTJÓRARAR

© Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Öll réttindi áskilin

Setning
HÖFUNDAR OG RITSTJÓRARAR

Umbrot
SVERRIR SVEINSSON

Filmuvinna, prentun og bókbönd
GUTENBERG

Prentþjónusta og dreifing
HÁSKÓLAÚTGÁFAN

Meginmál þessarar bókar er sett með 10 punkta Times lettri á 12,8 punkta fæti
og bókin er prentuð á 115 gr. Partner Offset pappír

PRINTED IN ICELAND

ISSN 1018-5011
ISBN 978-9979-819-98-1

EFNI

Vésteinn Ólason: The Fantastic Element in Fourteenth Century <i>Íslendingasögur. A Survey</i>	7
Ólafur Halldórsson: AM 240 fol XV, tvinn úr handriti með ævintýrum	23
Robin Waugh: Antiquarianism, Poetry, and Word of Mouth Fame in the Icelandic Family Sagas	47
Guðvarður Már Gunnlaugsson: AM 561 4to og Ljósvetninga saga	67
Sigurjón P. Ísaksson: Þýðingar Gísla Brynjúlfssonar úr fornensku	89
Gísli Brynjúlfsson: Þýðingar úr fornensku. Seinni hluti: Á þriðja sunnudag í föstu. Sigurjón Páll Ísaksson bjó til prentunar	111
Einar G. Pétursson: Akrabók. Handrit að Eddum með hendi Árna Böðvarssonar á Ökrum og hugleiðingar um handritarannsóknir á Eddunum	133
Málstofa: Doktorsvörn Margrétar Eggertsdóttur 14.10. 2005	
Andmælaræður og svör	153
1. Ræða Jürgs Glauser	153
2. Ræða Einars Sigurbjörnssonar	173
3. Svör Margrétar Eggertsdóttur	183
Tvö bréf Helga biskups Thordersen til Gísla Brynjúlfssonar Aðalgeir Kristjánsson bjó til prentunar	195
Leiðréttingar við Griplu XVII	203
Handritaskrá	205

VÉSTEINN ÓLASON

THE FANTASTIC ELEMENT IN
FOURTEENTH CENTURY *ÍSLENDINGASÖGUR*
A SURVEY¹

MUCH has been written about the concept of the fantastic in literature (Todorov 1970/1975, Hume 1984, Jackson 1986). I shall use the word in a broad and – for me – conveniently vague sense in this attempt to survey a section of this field. Fantasy is indeed a necessary precondition for the creation and enjoyment of fiction, but it is also an intrinsic feature of all historical narrative and its interpretation. Nevertheless we tend to make a distinction between narratives characterized by fantasy and those supposed to be a ‘true’ imitation of the ‘real’ world. Obviously, images created by fantasy bear some relation to reality, that is to say, to experience, but they exaggerate, reverse and transform experience to such a degree that it may be hard to recognize for other people than their creators. However, since the basic conditions of human life and the workings of the human mind seem to be very deeply rooted in our culture, fantastic images are similar in different cultures, and within each culture certain conventions are formed that help people to express their own fantasies and interpret the ones of others. Thus a certain kind of belief is created, belief in phenomena that cannot be experienced in the same concrete way as everyday experiences: belief in ghosts or revenants, giants or magicians, dwarves and elves, in the ability of certain parts or aspects of the individual to leave the body and travel long distances, etc. For the present generation (most of its academics, anyway) such phenomena are easy to distinguish from our own experiences because we have not had them and do not believe in them, we consider them to be creations of the mind, fantasies or fantastic. It is or was more complicated to identify the fantastic in times when most people believed

¹ Based on a lecture given at the XIIIth International Saga Conference, Durham 6th-12th August 2006, which had the themes: “The Fantastic in Old Norse / Icelandic Literature” and “Sagas and the British Isles”. This article can be seen as supplementing my attempt at a general description of the genre of *Íslendingasögur* in my book from 1998, as well as an article of mine from 2007.

in supernatural beings, in miracles and in an afterlife. Although all this may seem trivial or obvious, it may be useful to be reminded of it when taking part in discussions of the element of the fantastic in literature created many hundred years ago by people who had widely different beliefs from ours.

In a previous study I have looked at the appearances of revenants in a few sagas in connection with medieval Icelanders' ideas about the dead (Vésteinn Ólason 2003). The examples I discussed demonstrate, I believe, that although people believed such fantastic phenomena as revenants to be real in a concrete and physical sense, they feared them or marvelled at them, thinking that they did not properly belong in their world; they felt that such beings should be avoided and got rid of, especially if they were becoming aggressive or disturbing. Therefore they were a different category than human beings, belonging to the category of the Other, even at that time. It was a different experience to hear and see your father or your neighbour recite a verse or wander around while he was alive than doing so when he was dead and buried. Such occurrences can be placed in the realm of the fantastic. The same would apply to black magic of swift and immediate effect, of shape-changing and certain kinds of visions. The category is not easy to define, however, and I shall, for instance, make no attempt to draw a line between the supernatural and the imaginary.

There are also in narrative literature works that use such exaggeration in the description of human characters and their actions that they may well be called fantastic. In that case it is even more difficult to define what is fantastic and what not. We know that some men are stronger and better fighters than others, but how great does the difference have to be to put tales about them in the category of the fantastic? That a hero conquers three of his peers in a fight is possible and can be made plausible, but what about eleven as Egill Skallagrímsson did according to his saga, or several hundreds as may occur in a romance? Saga heroes sometimes defeat great champions, notorious vikings, berserks and *blámenn*, ghosts and giants, and great numbers of them at that; some of them also wrestle with bears or other fierce animals and kill them with their bare hands. I shall look upon such motifs as fantastic, although my feeling is that moderate exaggeration is part and parcel of narrative art and cannot qualify as a fantastic element; the line goes somewhere between unlikely and impossible.

Exaggerations may be entertaining and even plausible if stories are well told, and many in an audience may believe that such stories are true, that things were indeed of greater dimensions in the past or in places far away, etc.;

however, exaggerations may also be of a comic nature and even turn into parody; in such cases 'fantastic' is hardly an appropriate term. This distinction is relevant with regard to some late sagas. Without making any further distinctions I shall say only that I will take into account both the supernatural category and the category of fantastic exaggeration when I discuss the fantastic element in the sagas. I shall also point out related characteristics in individual sagas, which in my opinion are likely to be parody and where the supernatural and the exaggerated consequently have a different function from the one they have in fantastic tales, but in these cases it may be controversial whether a narrative is a parody or not.

The second part of my title, 'fourteenth century *Íslendingasögur*', is not altogether unproblematic either. I have chosen to deal with sagas that are commonly thought to have been composed after 1300 in the form in which they are preserved. I shall rely mainly upon *Íslensk fornrit* for the datings, not because I think they are necessarily always right, but I think they are sufficiently exact for my practical purpose. I have also decided to include only what is named *saga* in these editions, although several *þættir* could be called sagas, and some (or at least one) of these sagas could be called a *þáttr*. Let me say also that the year 1300, the turn of a century, is obviously chosen for practical reasons. There are fantastic elements present in the sagas all through the thirteenth century, and in all fourteenth century sagas there are 'realistic' or 'historical' elements – I am here referring to a historical mode of writing rather than to 'historical' in the sense of 'what really happened'. I shall maintain, however, that in the years, say, 1270-1310, changes were taking place in saga writing which had as a result that as a whole the fourteenth century sagas are different from the thirteenth century sagas. There is continuation but there is also change.²

There is no doubt that one cause of these changes in literature is changes in society; on the surface of the texts this is revealed by deviance from the standard image of the functioning of the judicial system, in references to commonwealth law, in the use of terms like 'lögmaðr' instead of 'lögsoðgumaðr',

² My ideas about the development of the writing of *Íslendingasögur* in the thirteenth and fourteenth centuries are presented and argued in my *Dialogues with the Viking Age*, see esp. pp. 211-20. In *Íslensk bókmenntasaga*, vol II, p. 42, I have attempted a grouping according to date, although with considerable overlappings between the groups. More precise datings of twelfth and thirteenth century saga writing is attempted in Theodore M. Andersson's *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180-1280)*.

etc. On a deeper level it can be seen in the reduced importance of feud and power politics. Apart from *Fljótsdæla saga* and *Svarfdæla saga*, that are based on older sagas, most of the sagas listed here are in a biographical mode; these two can be characterized as regional. *Hávarðar saga* is closer to a feud saga since it begins when the protagonist is already past his prime and describes one killing and its consequences. The biographical saga was indeed not a novelty in the fourteenth century. Many of the sagas that can make claims to being early, such as the skald-sagas (including *Egils saga*), can be classified as biographical, but the regional and feud sagas are the most characteristic thirteenth century *Íslendingasögur*, and it is significant that the biographical dominates saga writing so strongly again in the last phase of the genre.³ The explanation is, I believe, that the mechanism of feud and the issues at stake in feud were no longer an important and highly relevant issue for the saga writers and audiences in the fourteenth century when social and political conditions were more stable than they were in the thirteenth century. The heroes in our sagas usually face one adversary after the other, and the thread that connects them is the person of the hero and his almost unconquerable strength; their composition is therefore usually episodic.

The main subject of this article, the fantastic in late sagas, is very closely connected to another subject, namely the interplay of modes and genres in narrative literature. It must also be emphasized that fantastic elements are present in many thirteenth century sagas, both early and late ones. *Egils saga*, *Eyrbyggja saga*, *Gísla saga*, *Laxdæla saga*, *Njáls saga* and *Vatnsdæla saga* are obvious examples. These sagas are so well known that there is no reason to enumerate fantastic elements appearing in them, although the question will be raised whether they are different from fantastic elements in later sagas or have a different function. There are, however, many early sagas where the fantastic plays only a modest role and appears mainly in a few legendary or folkloric motifs, if at all. Here we could mention *Bandamanna saga*, *Droplaugarsona saga*, *Gunnlaugs saga*, *Hænsa-Þóris saga*, *Hrafnkels saga*, *Ljósvetninga saga*, *Reykðæla saga*, *Valla-Ljóts saga*, *Víga-Glúms saga*, *Vopnfirðinga saga*. The boundaries are unclear, and I agree with those like Margaret Clunies Ross (1997) who have said that the saga is modally mixed in this respect.

The importance of fantastic elements is very different from one saga to another within the group under discussion. First a few fourteenth century

³ These terms are used by Theodore M. Andersson 2006.

sagas will be discussed that make little or limited use of fantastic elements and then those where such elements play a significant role.

Looking at the sagas from the fourteenth century we find the same mixture of modes as in the earlier sagas, but with some important differences: *Þórðar saga hreðu* has no fantastic elements to speak of; it tells tales of a great champion, many of whose victories are unlikely but hardly fantastic. He is a great and brave fighter and often victorious against odds; and he also has other qualifications, as a craftsman, but neither he nor his adversaries fall in the category of the fantastic. The bulk of *Finnboga saga* is of a similar kind, but its first part has many folktale elements. His bare-handed fight with a bull, whose head he rips off, while he is still a youth, and shortly after that the killing of a bear that seems to understand human language, are definitely fantastic. Typically, such deeds are done in youth while the hero is proving himself, while the feuds and conflicts Finnbogi gets involved in as a grown up farmer in Iceland are more of a kind well known from thirteenth century sagas. Similarly, *Fljótsdæla saga* begins with a folktale about how the hero frees his future wife, an earl's daughter, from a giant living in a cave – an obvious folktale motif – but the continuation in Iceland is in no significant way different from older *Íslendingasögur* and contains no fantastic elements. At the very end of the text – the end of the saga is missing, if it ever was finished – there is a scene of a legendary kind where the protagonist breaks images of heathen gods blaming them for doing him harm, but where the story breaks off nothing has yet happened that qualifies as a fantastic element.

In *Harðar saga* the protagonist is an outstanding fighter, but the only really fantastic accounts of his feats are limited to the introductory section taking place abroad; he enters a grave, wrestles with a ghost, wins over him and takes his treasures. However, after inconclusive skirmishes and a life as an outlaw Hǫrðr's last defence is heroic and exaggerated: he jumps over a three-fold circle of men, and when he is beaten a *herfjotr* has fallen on him, that is, he is paralysed, probably by magic. In the end his great valour cannot save his life, and this gives the saga a tragic tone. The saga of Hǫrðr's family with its many internal conflicts contains material for a great tragic drama, but the author does not succeed in exploiting its potentialities. It is as if the episodic folktale-like narrative structure of the saga does not allow the development of its interesting psychological aspects.

Króka-Refs saga and *Víglundar saga* differ each in its own way from other fourteenth century sagas. *Víglundar saga* is a pure romance about lovers marked out for each other whose union is opposed with dirty means and black

magic by bad people until the idealised lovers are in the end united with the help of the good people. The hero always wins every fight although the odds are against him, and characterization is highly exaggerated; the whole atmosphere is romantic while the style is a successful mixture of *Íslendingasaga* style and that of translated romances. Although totally incredible and anachronistic *Víglundar saga* is in a historical mode and strives to keep the outward appearance of an *Íslendingasaga*. There are several stanzas in skaldic metre, but the style is more related to the skaldic verse of the fifteenth century than that of earlier times.

Króka-Refs saga is also told in traditional saga style, although what happens is equally incredible. In the beginning it is pinned down in time through a reference to King Hákon Aðalsteinsfóstri, in place by names of farms, and in genealogy by connecting the hero with the well-known Gestr Oddleifsson. Later the author disregards chronology in order to stage a confrontation between Refr and Haraldr Sigurðarson harðráði. The hero, although certainly a brave and good fighter, solves all his problems with his outstanding intelligence and cleverness with words as well as his great engineering talents. The saga is unique for its pseudo-rationalism. Króka-Refr is a great trickster but his tricks all have a rational explanation, however incredible. There is a recent and excellent analysis of this saga in Martin Arnold's book about the post-classical saga. Its essence is well described by Arnold: „*Króka-Refs saga* is less concerned with the ethicality of heroic fortitude than with establishing a superhero whose pedigree owes more to the fantastic hero of *Märchen* than to the *drengrskapr* of the classical *Íslendingasögur*.“ (Arnold 2003:196). This statement applies to many of the fourteenth century heroes, although Króka-Refr is, with Hávarðr Ísfirðingr, the one most likely to be a figure of parody or at least exaggeration created to evoke laughter rather than naive admiration in the audience.

In *Hávarðar saga* a young hero has repeated fights with a very physical ghost in the first part of the saga. When the young hero has been killed his mother demonstrates both fantastic foresight and probably some command of magic, but the really fantastic element in the saga is the incredible revival of the old and for a long time infirm protagonist, Hávarðr, who rises to prove himself an unconquerable champion having lain in bed for three years overcome by grief and, according to his own words, without sleep (although his wife says that that must be a great lie, *allmikil lygi*). It might be said that this saga includes a very unusual version of the male cinderella motif, since Hávarðr is elderly and has a past as a warrior when he rises up from the ashes

and shows his true nature. Everything in this saga is exaggerated and incredible, but apart from the introduction supernatural motifs are not important. *Hávarðar saga* shows a marvellous sense of humour, and it is not unlikely that it is intended as a parody or at least a tongue-in-cheek comedy (Halldór Guðmundsson 1990).

Flóamanna saga has this in common with *Hávarðar saga*, but not much else, that the protagonist Þorgils ǫrrabeinsstjúpr retains his valour into old age, and like Króka-Refr in his saga Þorgils has exciting adventures in Greenland. He is introduced into the saga after a long and learned introduction about his forefathers and their dealings with other chieftains in Flói (in the south lowlands of Iceland), and he is strikingly similar to Egill Skallagrímsson in some ways; for instance, he kills one of his step-father's horses when he is five years old to prove that he is worthy of playing with other boys. At nine and ten he is already behaving like a teenager, outdoing and bullying grown-ups, and at sixteen he embarks upon his first voyage abroad, and soon wrestles with two ghosts, one after the other, and subdues them, cutting off the head of one and burning the other. There follows a series of victories over viking champions, and back home Þorgils continues to be unbeatable although the adversaries now seem much less formidable. Contrary to his character, as it seems, although this is common in fourteenth century sagas, Þorgils receives Christianity eagerly and subsequently disregards both threats and offerings of help from the god Þórr. Þorgils decides to move to Greenland, and the voyage involves him in severe hardship where various strange and fantastic events occur. After a period with many conflicts in Greenland and an episode in Ireland, where he once again proves his valour, he resumes farming in Iceland and becomes an extremely grumpy but quite vital old man. Dying in old age like Egill he is equally unbeatable and has faced more hardship and more formidable adversaries than most heroes. He is a memorable character, and there is great variation in his adventures. The fantastic element adds colour to his saga, but apart from the section about Þorgils' youth the realistic and fantastic modes are evenly mixed.

Svarfdæla saga cannot be described by concentrating on a protagonist because it deals with several generations, and it is difficult to say about one of the main characters, Klaufi, whether he is a hero or an adversary. In the first part of the saga Þorsteinn svǫrfuðr is the hero, and he kills formidable vikings and gets an earl's daughter as wife. In the second generation his nephew Klaufi, who has a monstrous appearance and immense strength, proves his might at fighting and killing, but after he has been killed himself, he becomes

a terrible revenant who speaks and kills and behaves even worse than he did when he was alive. There are many other incredible and fantastic events and phenomena in this saga, such as the long lasting sex appeal of the much-tormented Yngvildr fǫgurkinn. The lacunas in the text make it difficult to analyse.

Gunnars saga Keldugnúpsfífls is indeed of similar length as many *þættir* and shares some motifs with them. Gunnar is a strong and resourceful fighter in his youth in Iceland, and his enemies try without success to use magic against him. When abroad he fights giants and a great champion, a *blámaðr*, that the evil Hákon Jarl sets him up against. Back in Iceland he kills an enemy and is then reconciled with this man's sister, who is a witch. This is a somewhat tame ending for a narrative that has strayed into the area of the fantastic for a while.

The four remaining sagas are the ones where the fantastic elements are best integrated and of greatest significance in the overall structure.

Grettis saga is best known of all fourteenth century sagas. Grettir is a typical hero in many ways, fighting and conquering a mound-dweller, twelve berserks, and a bear in his youth. Although he is one of the most human of saga heroes, his fate later in life is to fight against a terrible ghost and against monsters that seem related to Grendel and his mother.⁴ For a while he is befriended by a giant, Hallmundr, and in the end conquered when an evil witch has weakened him with her magic tricks. The implication is that no human might could have killed him if he had been in good health. Grettir's story is a tragic one, and he is defeated by his enemies. His dealings with the ghost Glámr are the most effective and genuinely fantastic scenes in all saga-literature. *Grettis saga* is certainly the most truly fantastic of the sagas in a modern sense, because it makes the reader hesitate between a natural and a supernatural explanation of events, as required by Todorov in his much quoted study (Todorov 1973:33). Obviously, the supernatural is real in the saga, Glámr and other supernatural beings are real, and Þuríðr, Þorbjörn öngull's fostermother is a real witch, but the reader is invited to interpret Grettir's faults of character as the primary cause of his misfortunes, although the supernatural is also offered as a credible alternative appearing almost at every crossroad in

⁴ This relationship was pointed out long ago and has often been discussed. I want to emphasize, however, that I do not think there needs to be any *direct* relationship between the two narratives, although the same or similar folkloric and legendary motifs occur, v. Magnús Fjalldal 1998; cf. Marijane Osborne 2007.

Grettir's life.⁵ Fate is frequently mentioned; it has a different character from the sense of fate or predestination created by Njáll's prophecies in his saga. It is in fact interesting to compare *Grettis saga* and *Njáls saga*. Although *Njáls saga* describes many supernatural occurrences they do not play a crucial role in the action of the saga. Divine or daemonic powers do not directly influence the course of events. The revenant Gunnarr does not himself attack his enemies as Glámr or Klaufi do. Njáll's death is caused by a series of events that have psychological and social explanations, but are in no way seen as caused by divine intervention. The saga of Grettir is more tightly focussed on the personal fate of the protagonist than most earlier sagas; he repeatedly has direct, physical encounters with supernatural beings and is, in the end, conquered with the help of magic. In *Njáls saga* we are rather distant witnesses to the strange vision of Gunnarr reciting his stanza in his mound or the norms weaving and singing *Darraðarljóð*, while it is an insensitive reader who is not deeply affected by the awe that for a while paralyses Grettir while facing Glámr in the moonlight and listening to his curse.

A different tragic fate is suffered by the hero of *Kjalnesinga saga*, Búi Andriðarson, who in the end is quite unexpectedly killed by the son he has conceived with a giantess, after he has seemed to be invincible in numerous confrontations. Although his saga has a regional name, and its setting within Iceland is narrow, it is a strictly biographical saga. Búi „soon stood out from other young men, bigger and stronger than the others and more handsome to look at.“ He is fostered and protected with magic by his fostermother Esja. She has the name of the mountain they live by and has access to hidden caves in this mountain; it seems uncertain whether she is a normal human being, albeit a magician, or some kind of a mountain-giant. Búi shows an aversion to heathen practices and refuses to make sacrifices. When he has been outlawed for this he reacts by killing the son of the *goði* of Kjalarnes and burning the temple. His fostermother manages to protect him from revenge and other dangers, and on his way to the ship that is to take him abroad he is attacked by twelve men, kills six of them and gets away. In Norway he undertakes a mission for the king and enters a mountain to visit the giant Dofri. Búi leaves this place with the treasure he was sent to retrieve, but Dofri's daughter, who

⁵ Kathryn Hume (1984:184-85) points out the possibility of a psychological interpretation of Grettir's dealings with Glámr, whom she sees as 'really a projection of Grettir's own inner being, a kind of shadow', which helps to explain the fascination of the incident, although the interpretation is given in modern terms.

has been his helper, is pregnant by him. There follows a victorious duel with a *blámaðr* of immense strength, and back in Iceland Búi repeats the victory over twelve men. When he has been reconciled with his enemies he meets his fate in the son he has had with Dofri's daughter. Búi refuses to recognize the son, who is only twelve years old, and demands that they wrestle. With the help of his mother, who on this occasion is invisible, the son kills Búi and then leaves Iceland again. Búi's strength is great, but he is repeatedly saved from danger by the protective magic of his fostermother and the help of his giantess lover, and in the end his former lover interferes in his wrestling with their son and causes his death. Thus the borders of the world of magic and giants are frequently crossed in this saga, and the fate of the protagonist is decided by his dealings with female supernatural beings, as is common in fairy tales.

Like the other late sagas *Kjalnesinga saga* has the surface characteristics of an *Íslendingasaga* with tales about *landnám* and connection with known historical figures such as Helgi bjóla son of Ketill Flatnose, and King Haraldr Finehair; also, the fights between farmers on *Kjalarnes* are precisely located in real landscape with known placenames. However, Búi is no usual saga hero. He is fostered by a woman knowledgeable of magic who is somehow mysteriously connected with a mountain. Although not a Christian for good historical reasons, Búi shows strong aversion to paganism in his youth and burns a pagan temple, and in Norway he actually 'goes into the mountains', lives there and begets a child. The duel between father and son is of course a well known motif from heroic legend, and in the same way as Búi crosses borders, the saga crosses or wipes out the borderline between heroic *fornaldarsaga* and *Íslendingasaga*.

Porskfirðinga saga or *Gull-Þóris saga* is incomplete because parts of it have been erased from the only vellum manuscript (all the others are copies of this ms. of a much later date). This saga is extremely rich in personal names – some of them from *Landnáma*, some fictional – as well as placenames which are interpreted as drawn from personal names. Thus the saga is given an historical appearance, although several of the names arouse suspicion that the saga is not to be taken seriously as history. The protagonist fights dragons in his youth and thereby lays his hands on a gold-treasure which he guards jealously. Back in Iceland he takes up farming and kills many people in the conflicts he gets involved in. All his victories do little to strengthen his position, however, but in his old age he disappears and is thought to have turned into a dragon watching his gold in a waterfall named *Gullfoss*. An older version of this saga that *Sturla Þórðarson* refers to in his *Landnáma*-version

also contained the treasure, and Þórhallur Vilmundarson has pointed out (1991:cxxx), that an early (oral) version of the saga may well have contained fantastic elements. *Þorskfirðinga saga* has several things in common with *Egils saga*, but in my opinion the two sagas lie on either side of a boundary with regard to the function of the fantastic. Egill is a fantastically good fighter, and there is an archaic semi-mythical trait in the personalities of Kveld-Úlfr, Skalla-Grímr and Egill, a trait that however disappears entirely from the family with Þorsteinn Egilsson. Both Skalla-Grímr and Egill possess treasures like Gull-Þórir, but the silver-chests of *Egils saga* have their origin in human dealings, acquired as compensation for his brother, whereas Þórir's hoard is acquired in a truly mythical way from dragons residing under a waterfall. Skalla-Grímr and Egill hide their treasures before they die, but their death is normal and they are buried according to custom. Egill's bones even end up in a churchyard, whereas Gull-Þórir disappears with his hoard, and the saga says that it is believed that he turned into a dragon lying on his gold-chests. The saga has crossed the boundaries to heroic myth and fairy tale while retaining significant generic indicators that pin it down as an *Íslendingasaga*. It is closer to folktale and myth than *Grettis saga*, although its fantastic elements are not as effectively integrated in the narrative.

I have put *Bárðar saga* last of my examples because of all the sagas classified as *Íslendingasögur* it is the only one whose protagonist is not entirely human; Bárðr's father Dumbr is of the race of giants and trolls while his mother, Mjöll daughter of Snær the old of Kvenland, is "a pretty woman and nearly the largest of all women who were human." Bárðr is brought up with Dofri in Dofrafjöll (also appearing in *Kjalnesinga saga*, as well as *Ágrip* and later kings' sagas) and later goes to Iceland. When his daughter Helga has been thrown into the sea by her cousins (and in seven days drifts on ice to Greenland) Bárðr falls out with his brother and soon leaves human society for the mountains, preferring to live in a cave in a glacier rather than continue life as a farmer. From this point onwards Bárðr seems to be roaming around in the wilderness, able to appear swiftly out of nowhere to assist those who summon him. Bárðr and his children constantly cross the borders between the world of men and giants or trolls. In fact Bárðr, much like Esja in *Kjalnesinga saga*, is mysteriously identified with the land, and the name Snæfellsáss marks him out as a *landvætr* rather than a human hero. *Bárðar saga* has no signs of being a parody or a tongue-in cheek comedy. Its tone is in fact rather melancholy as if the attitude to Bárðr and his children in this saga is a mixture of compassion and admiration.

This very brief and incomplete survey of fantastic elements in fourteen sagas usually dated in the fourteenth century ought to have given some impression of the variety of elements we find in them, some fantastic in nature, others more realistic or mimetic. As stated earlier, fantastic elements appear in sagas from early on. We need only to think of the tale of Snjófríðr in *Ágrip*, to see that there are fantastic elements in one of the earliest king's saga texts. Exaggeration of strength and fighting skills is an inheritance from heroic tales and poems; we find it in early sagas of Ólaf Tryggvason and in *Egils saga*, but in the fourteenth century sagas they are such a fixed characteristic of the heroes that there is seldom any doubt about the outcome of their fights.

Folktales of various kinds, some historical and local in nature others fantastic, were no doubt among the sources of *Íslendingasögur*, as well as *fornaldarsögur*. Although most *fornaldarsögur* may not have been written before the fourteenth century, there can be no doubt that their most popular motifs were known and widely used in oral tales referring back to the viking age. A fight with a notorious viking, often fought by the coast of an island or a promontory, is quite a common motif in *fornaldarsögur*. It is sometimes found in *Íslendingasögur*; in *Njáls saga*, for instance, both Hrótr and Gunnar are involved in such fights and win glorious victories. Duels with famous champions, berserks or blámennt, often on behalf of a king, is another *fornaldarsaga*-motif frequently found in the late *Íslendingasögur*, but also in *Bjarnar saga Hítðælakappa*, a saga that is usually considered to be rather early (Theodore M. Andersson 2006 and others; Bjarni Guðnason considers it to be late, around 1300 or even later, 1994:84). Not only does Björn win all Russia (*Garðaríki*) for the king in Kiev in a duel but later kills a *flugdreki*, 'flying dragon'. Such a dragon appears again in *Þorskfirðinga saga*. Both in thirteenth century and fourteenth century sagas such adventures most commonly occur in episodes that take place outside Iceland, and they become increasingly frequent. Although events taking place in Iceland are for the most part also less exaggerated in the fourteenth century sagas, they are marked out by the concentration on the excellence and survival abilities of the hero, which are demonstrated in loosely connected scenes. The difficulties the protagonist is up against are created by evil enemies rather than any social bonds.

The difference between fantastic elements of exaggeration in the thirteenth and fourteenth century sagas is mostly one of degree; that is, fantastic elements occur more frequently and exaggerations are usually greater in fourteenth century sagas. More importantly, fantastic elements of a supernatural kind play a significantly different function in a few of the late sagas from any

of the earlier sagas. I have already pointed out that the fantastic elements in *Njáls saga* do not have the same function as the ones in *Grettis saga*. In *Njáls saga* it seems to me that such elements are primarily symbolic and have the function of enhancing the pathos of the narrative while the course of events is not changed by them. Högni and Skarphéðinn would no doubt have conducted the vengeance for Gunnar although he had not appeared to them and urged them to be relentless against their enemies. *Brjánsbardagi* would have taken place without the visions occurring ahead of it. Njáll may have atoned for his sins before he was burnt but there is no divine interference to save his life.

Eyrbyggja saga, to take a saga with a strong fantastic element, is primarily about social and political conditions and conflicts in the old society. The revenants appearing affect the lives of human beings, but their world is mostly clearly distinguished from the world of the living, and the supremacy of human society in this world is confirmed when the revenants obey the verdict of a human court and disappear (*Eyrbyggja saga*, ch. 55).⁶ The fantastic elements in the saga are a mixture of popular motifs of pre-Christian or at least non-Christian origins and influences from religious literature, quite obvious in the whole Fróðá-episode.

In spite of their proximity to the fornaldarsögur, the *Íslendingasögur* from the fourteenth century all have important generic indicators showing that they are intended to be of the same kind as the ones from the thirteenth century: they all pretend to be history. However, generic boundaries are less clear in the fourteenth century sagas than they were, say, in the second half of the thirteenth century, and this is one of the reasons why fantastic elements are more prominent in the late *Íslendingasögur*. There must be other reasons for this than an increased influence of folktale and fornaldarsaga. Why were such matters more appealing and interesting in the fourteenth century than they were in the thirteenth? Two possibilities, not mutually exclusive, come to mind:

- 1) Historical legends, local traditions about events in the near and distant past, were used as material for literature in the twelfth and thirteenth centuries, but this source was drying up in the fourteenth while there was an abundance of more fantastic lore that could be used as material and inspiration for saga writers. This would in my opinion apply to the sagas with the

⁶ This episode and its social context has most recently been discussed by Torfi H. Tulinius 2007.

most fantastic elements of a supernatural kind. Such material was also used to enrich and embellish older sagas that were being rewritten like *Svarfdæla saga*. Jokingly, we could say, that human settlers were first to arrive in the country and to find place in literature. Gradually the country was settled also by all kinds of supernatural beings, often closely connected with particular places, mountains, waterfalls etc. As time passed they also found their place in literature.

- 2) It has often been argued that there is a close connection between the qualities of the sagas of the thirteenth century and the fundamental changes that were taking place in Icelandic society and in values governing people's conduct at the time. Therefore social and individual concerns are increasingly integrated in many of these sagas, and in a late thirteenth century saga, *Njáls saga*, we find an author who is torn between a recognition of the destructive shortcomings of the old society and a deep feeling of loss. Fourteenth century writers have put all this behind them, and the old society is primarily a formal frame in their sagas; they admire heroism for heroism's sake and are fascinated by the mysterious and uncontrollable forces interfering in human life, forces that our age interprets in psychological terms while in the fourteenth century they found their expression in images of supernatural beings or other forces beyond the control of man.

BIBLIOGRAPHY

- Íslensk fornrit* II-XIV. 1933-1991. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Andersson, Theodore M. 2006. *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180-1280)*. Cornell University Press, Ithaca.
- Arnold, Martin. 2003. *The Post-Classical Icelandic Family Saga*. (Scandinavian Studies 9). The Edwin Mellen Press, Lewiston.
- Bjarni Guðnason. 1994. Aldur og einkenni Bjarnar sögu Hítðælakappa. *Sagnaþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 24. apríl 1994*:69-85. Ed. Gísli Sigurðsson et al. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- Clunies Ross, Margaret. 1997. The Intellectual Complexion of the Icelandic Middle Ages. Toward a New Profile of Old Icelandic Saga Literature. *SS* (69):443-453.
- Halldór Guðmundsson. 1990. Skáldsöguvitund í Íslendingasögum. *Skáldskaparmál* 1: 62-72.
- Hume, Kathryn. 1984. *Fantasy and Mimesis*. Responses to Reality in Western Literature. Methuen, New York.
- Jackson, Rosemary. 1986. *Fantasy*. The Literature of Subversion. New Accents, London.
- Magnús Fjalldal. 1998. *The Long Arm of Coincidence*. The Frustrated Connection between Beowulf and Grettis saga. University of Toronto Press, Toronto.
- Osborne, Marijane. 2007. Manipulating Waterfalls. Mystic Places in Beowulf and Grettissaga, Lawrence and Purnell. *Myth in Early Northwest Europe*:197-224. Ed. S. Glösecki et al. Brepols, Turnhout.
- Todorov, Tzvetan. 1975. *The Fantastic*. A Structural Approach to a Literary Genre. Trans. Richard Howard. Cornell University Press, Ithaca. (Orig. Fr. title: *Introduction à la littérature fantastique*. 1970).
- Torfi H. Tulinius. 2007. Political Echoes. Reading *Eyrbyggja saga* in Light of Contemporary Conflicts. *Learning and Understanding in the Old Norse World*. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross:49-62. Ed. Judy Quinn et al. Brepols, Turnhout.
- Vésteinn Ólason (ed.). 1992-93. *Íslensk bókmenntasaga* I-II. Mál og menning, Reykjavík.
- Vésteinn Ólason. 1998. *Dialogues with the Viking Age*. Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders. Mál og menning, Reykjavík.
- Vésteinn Ólason. 2003. The Un/Grateful Dead — From Baldr to Bægifótr. *Old Norse Myths, Literature and Society*:153-171. Ed. Margaret Clunies Ross. (The Viking Collection 14). Odense University Press, Odense.
- Vésteinn Ólason. 2007. The Icelandic Saga as a Kind of Literature with Special Reference to its Representation of Reality. *Learning and Understanding in the Old Norse World*. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross:27-47. Ed. Judy Quinn et al. Brepols, Turnhout.
- Þórhallur Vilmundarson. 1991. Formáli. Harðar saga. Bárðar saga. Þorskfirðinga saga. Flóamanna saga. *Íslensk fornrit* XIII:v-ccxxviii. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

SUMMARY

‘The Fantastic Element in Fourteenth Century *Íslendingasögur*. A Survey.’

Keywords: *Íslendingasaga* (Family saga), 14th century, fantasy, supernatural elements, exaggeration.

The article analyses family sagas from the 14th century concluding that modally mixed fantastic elements are more prominent in the 14th c. than in the 13th, where interaction with supernatural beings is sometimes central to the plot.

EFNISÁGRIP

Rætt er um hlutverk hins furðulega eða fjarstæðukennda í bókmenntum, en til þess er talið bæði það sem er yfirnátúrllegt og stórkostlegar ýkjur. Í *Íslendingasögum* frá fjórtánda öld er hlutverk hins furðulega mismikið. Í tveim sögum kemur það alls ekki fyrir, en í flestum sögum er furðum blandað í raunsæja frásögn og ýkjur miklar, einkum í upphafi sagna. Mestu skiptir hið furðulega í fjórum sögum: *Grettis sögu*, *Kjalnesinga sögu*, *Þorskfirðinga sögu* og *Bárðar sögu Snæfellsáss*. Þar eiga aðalpersónur í höggi við yfirnátúrlugar verur, og *Bárður Snæfellsáss* er ekki að öllu mannleg vera. Þótt furður komi fyrir í mörgum *Íslendingasögum* frá þrettánda öld verða áhrif furðunnar meiri í sögum fjórtánda aldar. Ástæðurnar má að líkindum rekja bæði til þess efniviðar sem skáldin höfðu úr að móða og breyttra þjóðfélagsaðstæðna.

Vésteinn Ólason
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árnagarði við Sudurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
vesteinn@hi.is

ÓLAFUR HALLDÓRSSON

AM 240 FOL XV TVINN ÚR HANDRITI MEÐ ÆVINTÝRUM

I

Í SAFNI Árna Magnússonar hefur fjöldi brota úr misgömlum handritum, einkum skinnbókum, verið flokkaður eftir efni og hver flokkur síðan skráður undir einu safnmarki, en brotin, sem flest eru einu leifarnar sem hafa varðveist af heilum bókum, síðan auðkennd með tölum, ýmist arabískum eða rómverskum, og undirflokkar stundum með bókstöfum. Í einu af þessu brotasafni eru leifar fimmtán handrita með safnmarki AM 240 fol og greint milli brotanna með rómverskum tölum, I–XV. Í skrá yfir handrit í Árnasafni sem Kristian Kålund tók saman¹ er brotonum lýst og getið um efni sem á þeim stendur, og heyrir til undantekninga ef þar er ekki farið rétt með. Ein af þeim undantekningum er það sem Kålund segir um fimmtánda brotið í AM 240 fol sem hann kallar *Jartegnir*, en það er raunar brot úr bók með þýddum ævintýrum, líklega úr ensku, sem nánar verður fjallað um hér á eftir.

Þetta brot er aðeins tvö samföst blöð (tvinn), hið eina sem hefur varðveist úr skinnbók í litlu broti. Fyrra blaðið er 12,6 x 16,7 sm., en hið síðara 13,1 x 17 sm. Skrift er í einum dálki, leturflötur 10 x 13 sm. á bl. 1, 10 x 13,4 á bl. 2r og 10 x 13,8 á 2v, 26 línur á bl. 1r–2r, en 28 á 2v. Einhver væta hefur komist á bl. 1r efst til hægri og smitað yfir á hitt blaðið, en að öðru leyti eru þessi blöð tiltölulega vel varðveitt og skriftin yfirleitt skýr. Á bl. 1v grillir aðeins í leifar af upphafsstaf: ‘J’, líklega í bláum og gulum lit, og fyrirsögn mun einnig hafa verið í bláum lit, en þar sést enginn heill stafur. Annars er ekki að sjá af þessum blöðum að handritið hafi verið lýst, en við upphaf hvers ævintýris er skrifaður lítill stafur á spássíu, lýsara til leiðbeiningar: ‘j’ á ytri spássíu á 1v, ‘v’ á innri spássíu á 2r, ‘þ’ og ‘a’ á ytri spássíu á 2v.

Skriftin á 1r og 2v er á stöku stað máð og í heild ekki eins skýr og bókfellið ekki eins hreint og á 1v og 2r, sem gæti bent til að þessi blöð hafi verið

¹ *KålKatAM I–II*.

ysta tvinn úr kveri, og þannig hafa þeir litið á sem hafa gefið þessu broti safnmark. Neðst til hægri á 1r er skrifað með stórum stöfum: ‘XXIV’, en þetta hefur síðar verið dregið út og ‘XV’ skrifað efst í vinstra hornið. Þar hefur tölustafurinn ‘2’ einnig verið skrifaður inn við kjöl, væntanlega af einhverjum sem hefur talið þetta vera aftara blaðið í tvinninu. Texti á bl. 1r er ekki í beinu framhaldi af texta á 2v og á 1v endar texti á fimm orðum í upphafi setningar, en hefst á 2r á tólf orðum úr lokum setningar. En þar sem ekkert heilt eftirrit er til af handriti því sem þessi blöð eru leifar af né heldur annað hliðstætt með sama efni er ógerningur að skera með vissu úr um stöðu blaðanna í kveri að öðru leyti en því að þau hafa ekki verið innsta tvinnið.

Á þessum blöðum er ein hönd, formföst og skýr, íslenskt afbrigði af hálf-kúrsíf eins og sú skrift tíðkaðist um og eftir miðja fimmtánda öld, og auðséd að þar hefur vanur skrifari verið að verki.

Helstu einkenni á stafagerð sem benda til árána upp úr miðri fimmtánda öld eru þessi:

‘a’ er tvíbauga, efri baugurinn óverulegur og lokaður.

‘e’ líkist e í venjulegu prentletri að öðru leyti en því, að hægri drátturinn líkist litlum oddklofa.

Munurinn á ‘u’ og ‘v’ er oftast greinilegur, en stöku sinnum óverulegur, sjá t. d. ‘tvær’ 1v16 og ‘palkum’ 1v18.

‘y’ er af gerðinni ‘ý₄’,² depill greinilegur yfir stafnum í ‘leýfa’ 1v8 og ‘kýlfa’ 1v21. Annars er depill ekki sýnilegur yfir ‘y’.

‘æ’ er skrifað einna líkast límingi af o og p með bakfalli, sjá ‘væri’ 1v4.

/ö/ er næstum ætíð táknað með ‘o’. Undantekningar eru ‘avngva’ 2r25, ‘aungva’ 2v28 og ‘lög’ 2v16, en ‘ð’ í ‘hörfdu’ 2v24 er væntanlega ritvilla.

/d/ (skr. ‘ð’) er að því leyti sérkennilegt að neðri hluti þess er skrifaður líkt og n, en leggurinn yfir línu yfirleitt stuttur og lítur oft ekki út fyrir að vera í beinu framhaldi af hægri hlið neðri hlutans, heldur eilítið til vinstri, sjá ‘ðauð’ 1v2 og ‘bað’ 1v3, þar sem letur er skýrt.

Á ‘b’, ‘h’, ‘k’, ‘l’ og ‘p’ eru háleggir oft með grönnum sveig hægra megin (léttiskrifarbelg), sjá bl. 2r, þar sem letur er skýrt og greinilegt.

‘r’ er með grönnum drætti beint niður frá kvistinum til hægri og niður fyrir línu.

Skrifin er mikið bundin og titlar og bönd í samræmi við algengar venjur atvinnuskrifara. Litlir bókstafir yfir línu standa fyrir atkvæði eða orðhluta sem hér segir:

² Sjá *Early Icelandic Script* by Hreinn Benediktsson. Reykjavík 1965, 24, nmgr. 7.

‘a’ stendur fyrir *ana* í ‘hana’ 1v1, *ia* í ‘leggia’ 1v19, *aka* í ‘taka’ 1v23, 2r25.

‘d’ stendur fyrir sérhljóða + d: *ad* í ‘bad’ 1v1, 1v8; *ed* í ‘med’ 1r2, 1r5 og víðar; *ud* í ‘gud’ 1v4, ‘gudl’ 1r14 og víðar.

‘e’ stendur fyrir *re* í ‘frelfa’ 1r12, ‘brenna’ 2r21, ‘brendur’¹⁻² 2r22, ‘greindri’ 2r24, ‘gregorius’ 2v2, ‘pípare’ 2v5; fyrir *anne* í ‘manne’ 2v28.

‘i’ stendur fyrir *di* í ‘hafdi’ 1r7; *id* í ‘portid’ 2v11, ‘vid’ 1v10; *igi* í ‘eigi’ 1r11 og víðar; *iki* í ‘riki’ 1v7, 2r2; *il* í ‘til’ 1r4 og víðar; *yir* í ‘fyrir’ 1r11 og víðar; *vi* í ‘þvi’ 1r4, 1r10.

‘m’ stendur fyrir *eim* í ‘þeim’ 1r2; *onum* í ‘honum’ 1r7 og víðar; *onnum* í ‘monnum’ 1v9 og víðar; *um* í endingum, t.d. ‘armleggnum’ 1r18.

‘n’ stendur fyrir *an* í ‘predikan’ 1r1, ‘ganga’ 1r4, ‘fídan’ 1v8, ‘o:uflnan’ 1v11 og víðar; *ann* í ‘mann’ 1r6.

‘o’ stendur fyrir *on* (eða *un*) í ‘hon’ 1v2, 1v25 og víðar, *or* í ‘hvort’ 1v4, ‘fortoput’ 1v4-5, ‘fuor’ 2r15, *oro* (eða *oru*) í ‘voro’ 1v6, 1v16 og víðar, *vo* í ‘svo’ 1v6, 1v15 og víðar, *ro* (eða *ru*) í ‘ero’ 2r13, *esso* (eða *essu*) í ‘messo’ 2v15. Einnig er ‘o’ skrifað yfir ‘x’ í venjulegri styttingu þágufalls af Kristur.

‘r’ stendur fyrir *ar* sem er oftast bundið en skrifað fullum stöfum, t. d. ‘fnart’ 1v1, ‘var’ 1v2.

‘z’ stendur fyrir *ur*, einkum í nefnifallsendingu, jafnt í bakstöðu sem á undan viðskeyttum greini, sjá t. d. 1v16: ‘konur’, ‘onnur’ og ‘onnur’, ‘madurinn’ 1v9 og 1v12, en einnig í innstöðu, t. d. ‘burt’ 1r16 og 1v1 (villa fyrir kyrt), ‘murenn’ 2r17

‘t’ stendur fyrir *it* og *at* í endingum, t. d. ‘folkit’ 1v1, ‘lokit’ 1v5, ‘ordit’ 1v26, ‘anat’ 1r9, ‘þangat’ 2r21.

‘u’ eða ‘v’ stendur fyrir *ru* í ‘ivngfru’ 2r7, ‘grundrv’ (villa fyrir ‘grundv’) 2r22, ‘brunninn’ 2r23.

‘w’ stendur fyrir *ia* í ‘legia’ 2r21, ‘fyngia’ 2r23, *va* í ‘ongva’ 2v22, ‘avngva, 2r25, 2v28.

‘z’ stendur fyrir *az* í ‘sætaaz’ 1v21 (eindæmi).

‘æ’ stendur fyrir *ær* í ‘þær’ 1r3 (eindæmi).

Titull af pí-gerð (π) stendur fyrir *ar*, sjá t. d. ‘grata’ 1v2, ‘heyra’ 1v6.

Titull fyrir *er/ir* er stuttur, feitur dráttur, dreginn eilítið hallandi niður til hægri, og grannur sveigur eins og opinn svigi hægra megin, sjá t. d. ‘þier’ 1v11, ‘gert’, ‘fyndir’ og ‘gerazt’ 1v12. Einnig er þessi titull fyrir *r* eitt og sér í orðinu ‘er’, sjá t. d. 1v6, 1v10, 1v19, 1v20, 1v23.

Stutt lárétt strik yfir sérhljóðum stendur fyrir *m* og *n*, sjá t. d. ‘himnum, 1v5, ‘myskunnar’ 1v10, ‘þionufta’ 1v22, og eitt dæmi er um þetta strik yfir

‘g’: ‘fognvdur’ 1v24-25. Yfir ‘m’ stendur það fyrir *en* í ‘amen’ 1v15 og yfir ‘n’ fyrir *en* í ‘penninga’ 1r5, ‘penníngar’ 2r6. Yfir ‘p’ stendur það fyrir *er* í ‘predíkan’ 1r1, ‘predíkadi’ 1r16, ‘prefturinn’ 1v18–19, 1v23; fyrir *ysku* í ‘Byskupen’ 1r11, 1r24, yfir ‘s’ fyrir *em* í ‘sem’ 1r3, 1r9, 1v24, 2r8, 2r12, 2r13, 2r22, 2v6.

Fleirtala af orðinu *maðr* í nf. og þf. er skrifuð ‘m’ með striki yfir, sjá ‘menn’ 1r2, 1v11, 2r13.

Depill er settur yfir samhljóða til tvöföldunar, einkum yfir ‘n’, sjá t. d. 1v1-3. Einnig er depill settur yfir ‘a’ til aðgreiningar á löngu *a* og stuttu (*/a/* og */á/*): ‘à’ 1r19; 2v26; ‘sál’ 1v4, 1v6; ‘tárin’ 1r14, ‘tárum’ 1r18; ‘à uallt’ 1v20, ‘lágu’ 2r26. En einnig stendur límingur (a+a) stöku sinnum fyrir */á/*: ‘a’ 1v3, 2v25.

Svo virðist sem strik yfir ‘n’ sé bæði látið tákna tvöföldun samhljóðans og næsta atkvæði, sjá ‘rennir’ 1r6, ‘finnur’ 1r9, ‘annat’ 1r9,

Orðið *með* er oftast skrifað ‘m’ og lítið ‘d’ yfir línu, en gamla *ed*-bandið, skrifað líkt og ‘z’, kemur einnig fyrir, sjá ‘med’ 1r11, 1r13, 2v28.

Gamla bandið fyrir *rom/rum* kemur einu sinni fyrir aftast í línu: ‘odrum’ 1v8.

Einna algengustu böndin eru strik sem eru dregin til hægri efst út frá háleggnum á b, h, k, l og þ: ‘b’ í ‘byskupinn’ 1r6; ‘h’ í öllum föllum af fn. *hann* og aukaföllum af *hún*, einnig í styttingunni fyrir Jesús: ‘jhv’ 1v8; ‘k’ í ‘kirkiv’ 1r4 og ‘kirkívnar’ 1r5, einnig í sögninni *skulu*, t. d. ‘fkal’ 2r16, ‘fkulí’ 1r9, ‘fkulv’ 1v19. Í ‘fkulvm’ 1r4 lítur út fyrir að strik hafi verið dregið til hægri út frá háleggnum á ‘k’ og yfir ‘l’ með lykkju upp á við hægri megin við stafinn. Samskonar strik er dregið út frá háleggnum á ‘h’ og yfir ‘l’ í ‘hlut’ 1v26, en aftur á móti beint strik í ‘hlut’ 2v9, og beint strik er yfir ‘l’ í ‘fyndfamligum’ 2r11-12. ‘þ’ með striki út frá háleggnum til hægri er notað að venjulegum hætti í kynjum og föllum af ábendingarfornafninu *sá*: ‘þann’ 2r14, ‘þeim’ 1v7, 1v17, ‘þeir’ 2r1, 2r21, ‘þeirra’ 1r2, 1v16, ‘þeirri’ 2v11, ‘þat’ 1r14, 1r25, 1v20, ‘þetta’ 2r20.

Einstök kennimerki á rithönd á blöðunum tveimur í 240,XV er strik yfir miðjan leggin á ‘l’, stundum eilítið hallandi niður á við til vinstri, en verður að grönnu þverstriki í miðju milli stafa þar sem tvö *l* koma saman, sjá t. d. þokkalega skýr dæmi á bl. 1r: ‘siðfur’ 1r3, ‘hełgi’ 1r6, ‘fełaga’, ‘kłædi’ 1r9, ‘frełsa’ 1r12; ‘fulla’ 1r1, ‘uilldu’ 1r3, ‘helldu’ 1r8, ‘allt’ 1r11, ‘fullt’, ‘villdi’ 1r12, o.s.frv.³ Ennfremur ‘r’ með grönnum drætti hægri megin og niður fyrir

³ *Miðaldaævintýri þýdd úr ensku*. Einar G. Pétursson bjó til prentunar. Reykjavík. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi 1976, xcii–xciii. Stytt hér á eftir *ÆvMið* og vísað til númers ævintýra og línu í þeirri útgáfu þar sem við á.

línu, sjá ‘bírtá’ 1v4, ‘allír’ 1v5, ‘rodd’ 1v5 o. s. frv. Þessi einkenni hef ég rekist á í öðrum handritum frá svipuðum tíma eða nokkru yngri, sem vikið verður að hér á eftir:

II

Í AM 42 a 8vo er Jónsbók skrifuð á bl. 1–82 með hendi frá síðari hluta 15. aldar, en á bl. 83–113 er alls ólík og til muna yngri hönd. Lík hönd og á eldri hluta 42 a er á AM 42 b 8vo, og verður þá fyrst fyrir að líta á það sem Árni Magnússon hefur skrifað um þessi handrit á seðil sem fylgir 42 a:

Jons bok, ubique mutila.⁴ Biskupa statuttur, með annarre nyrre hende. I Kristinrettur (Arna biskups)I med sömu hendi semI Jons bokar fragmented.⁵ Monsr Bryniolfur Þordarson⁶ gaf mier þetta i Junio 1705.

Nondum in Indice *Manuscriptorum*.⁷

Kristinréttur Árna biskups, sem Árni Magnússon nefnir og segir með sömu hendi og Jónsbókin, hefur bersýnilega fylgt 42 a þegar Árni fékk það handrit, en hefur síðar verið bundinn sér í bók og gefið safnmark, AM 42 b 8vo. Árni taldi rithöndina á 42 b þá sömu og á Jónsbók í 42 a, og undir það hafa aðrir tekið.⁸ Enda þótt vel megi vera að sami maður hafi skrifað 42 a og b vil ég þó ekki að svo komnu máli fullyrða að svo sé. Það er miklu meiri og erfðari vinna en ég er tilbúinn að takast á hendur að kanna til hlítar hvort svo sé, og ekki síður að skera úr um hvort sama hönd sé á 240,XV og á eldri hluta 42 a. Það verður að bíða yngri manna.⁹ En augljóst er að nauðalík hönd er á blöðunum tveimur í 240,XV og á 42 a og b, enda þótt nokkru muni á leturgerð, sjá sýnishorn, 240,XV, 42 a, bl. 73v og 42 b, bl. 11r.

Í 42 a er ‘r’ með aukalegg algengt, sjá ‘fier’ 73v1 og 2, ‘feiger’, 73v4. Á ‘F’ er þverstrikið oft ógreinilegt, en sæmilega skýrt t.d. í ‘fiatfur’ 73v2 ‘hafft’

⁴ ubique mutila: *allsstaðar rotin*.

⁵ fragmented: *brotið*.

⁶ Þarna mun átt við Brynjólf Þórðarson á Hlíðarenda í Fljótshlíð (1681–1762), son Þórðar biskups Þorlákssonar og Guðríðar Gísladóttur Magnússonar sýslumanns á Hlíðarenda.

⁷ *Ekki enn komið í handritaskrá*.

⁸ Gustav Storm í *NgL* IV, 613; Kristian Kålund í *KålKatAM* II, 352.

⁹ Líklega er varlegra að taka fram að ég tel konur með mönnum.

73v6, ‘figgia’ 73v10. Þverstrík milli ‘ll’ er greinilegt í ‘ogilldíl’ 73v1, ‘Verka fall og nýt fall’ 73v9. ‘à’ er algengt, t.d. 73v2, 7, 11, ‘þá’ 73v5 og 9. Í 42 a er ‘æ’ ekki með drætti niður fyrir línu, en að öðru leyti líkt skrifað og í 240,XV. ‘ý’ líkist límingi af i+j og er ekki alltaf með depli yfir, sjá ‘nýt’ 73v9, ‘fýr’ 73v17.

III

Seint á fimmtánda öld var þremur kverum með samtals 23 blöðum aukið í Flateyjarbók. Í þessum viðauka er texti eins og annars staðar í bókinni í tveimur dálkum sem á síðari tímum hafa verið tölusettir 755–843. Jonna Louis-Jensen hefur gert grein fyrir rithöndum tíu skrifara í þessum viðauka og hvað hver þeirra hafi skrifað¹⁰ og vísar í grein eftir Harry Törnquist, þar sem hann sýndi fram á að á þessum blöðum væru hendur að minnsta kosti tveggja skrifara.¹¹ Þær rithendur nefnir JL-J A (á dálkum 755–818) og B (á dálkum 819–43) og þar að auki á fáeinum línunum hér og hvar í þeim hluta sem er með hendi A), en aukahendur nefnir hún C–J. JL-J bendir á að miklar líkur, ef ekki sannanir, séu fyrir því að Þorleifur Björnsson, hirðstjóri á Reykhólum (d. 1486), hafi skrifað hönd B (240–46) og að hann hafi átt Flateyjarbók þegar kverunum þremur var aukið í hana (245).

Sérstök einkenni á stafagerð í 240,XV sem nefnd eru hér á undan koma fram hjá sumum rithöndum í viðauka Flateyjarbókar. Einkenni á aðalhöndunum tveimur, A og B, er að í báðum er sveigur dreginn efst hægra megin frá hálegg stafanna *b*, *h*, *k*, *l* og *þ* og með grönnum drætti skáhallt niður á við yfir leggin ofanverðan. Þar sem tvö *l* fara saman endar þessi sveigur í greinilegu striki milli þeirra, en stöku sinnum koma fyrir ‘ll’ með þverstriki sem ekki tengist þessum sveig, bæði í A og B, einkum þar sem ‘lld’ fara saman, t.d. í A ‘fkalltu’ 787.7, ‘hellður’ og ‘fkallðit’ 787.19, og í B ‘hellður’ 819.1 og 2, ‘allz’ 819.2, ‘fkyllðu’ 831.14, ‘gamall’ 831.16.

Með hönd G, sem JL-J segir með eldri einkennum en aðrar hendur í viðaukanum, er d. 814.53–57 og d. 818.55–63 ‘Ok – híałm’. Í þessum línunum eru tvö dæmi um ‘r’ með aukadrætti: ‘eptir’ og ‘reið’ 818.57; þrjú dæmi um ‘ř’:

¹⁰ Jonna Louis-Jensen. Den yngre del af Flateyjarbók. *Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní 1969*. Reykjavík 1969, 235–50.

¹¹ Harry Törnquist. Olika händer i Flatöboken. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. Kh. 1938, 91–98.

‘feita’ 814.56, ‘fýtking’ 818.58, ‘híálm’ 818.63; fjögur dæmi um ‘ll’ með þverstriki: ‘villðe’ 818.59, ‘mælltí. Fall’ 818.60, ‘heill’ 818.61.

Með hönd H er d. 820.16–17 og 71–73, 821.32–37, d. 823, fimm neðstu línurnar, og d. 825.40–44. Hjá þessari hönd eru talsvert mörg dæmi um ‘r’ með aukadrætti, t.d. þessi í d. 820: ‘meira’ 820.16, ‘-are’ og ‘hríð’ 820.17, ‘konungr’ 820.72, ‘fyr’ 820.73; ‘F’ kemur fyrir t.d. í ‘þíotmenn-’, 820.16, ‘hfta’ 820.73, ‘ftít’ 823.73; ‘ll’ með þverstriki eru sæmilega greinileg í þessum dæmum: ‘kaulluð’ 820.17, ‘aullum’ 820.71, ‘hellður’ 820.73, kallaðr 823.70.

Enda þótt það sem hér hefur verið talið bendi til skyldleika rithanda í viðauka Flateyjarbókar við ritvenjur í 240,XV er engin þessara rithanda hin sama og á þeim blöðum.

IV

Rímnahandritið Kollsbók, Codex Guelferbytanus 42.7 Augusteus quarto, hafa þrettán menn gripið í að skrifa. Hönd 1 er á bl. 1r–7r14, en hönd 2 á meginhluta bókarinnr, bl. 7r15–58r23 og 62r–117v, en aðrar hendur eru hér og hvar inn í milli. Hönd Jóns kolls Oddssonar (hönd 3), sem er frábrugðin öllum öðrum í bókinni, er á bl. 58r24–61v og 118–125. Hjá öðrum höndum koma fyrir sömu auðkenni og á rithönd í 240,XV, en engar þeirra virðast þó vera skrifaðar af ritara þeirra blaða. Algengt hjá hönd 1 er ‘r’ með aukadrætti, t.d. eru á 2v16 þrjú dæmi: ‘geíra’, ‘Falfar’ og ‘runna’. Hjá hönd 2 kemur ‘F’ og ‘ll’ með þverstriki stöku sinnum fyrir, en þar er ‘F’ oftast með skástriki sem naumast nær yfir leggin, t.d. ‘hfunna’ 15v3, ‘fæt’ 15v8, ‘aþíð’ 15v12. Milli ‘ll’ er þverstrik stundum hallandi niður á við til vinstri, en stundum lárétt, sjá t.d. ‘Jallen’ 48v4, ‘höll’ 48v30 og ‘ðll’ 48v1,31.

Í Kollsbók er hönd 7 (38v9–16, 55r23–32 og 55v24–32) með fleiri ein-kenni í leturgerð sameiginleg með 240,XV en aðrar hendur í bókinni, enda þótt áferð skrifarinnar sé allt önnur; ‘r’ með aukadrætti er að heita má einrátt, sjá t. d. ‘birte’ 38v10, ‘trur’ 38v11, ‘Fer’ 38v13; ‘F’ er skrifað í ‘Buðlung’ 38v9, ‘fylvke’ 38v13, ‘hhið’ 55r24; ‘ll’ með þverstriki kemur víða fyrir, t.d. ‘uill’ 55r23, ‘geruoll’ 55r24. ‘þíallít’ 55r26.

V

Íslensku lækningabókina í Dyflinni á Írlandi, MS Royal Irish Academy 23 D 43, gaf Henning Larsen út 1931.¹² Á bl. 54r14–15 er fyrirsögn með rauðu lettri: ‘*hier hefur lækna bok þolleips bio:ns sonar*’. Þar er án efa átt við Þorleif Björnsson hirðstjóra á Reykhólum. Bl. 54 er fyrsta blað í átta blaða kveri, sem Henning Larsen taldi líklegt að hefði verið í upphafi bókar.¹³

Henning Larsen taldi að sex hendur væru á þessu handriti, meginhlutinn skrifaður af tveimur mönnum, hönd A á bl. 1r–25v, hönd B á bl. 26r og til loka á bl.74v, en með höndum fjögurra annarra skrifara væru fáeinar línur inn í milli. Þessar aukahendur eru hér nefndar C, D, E og F, en engin ábyrgð tekin á að Henning Larsen hafi allsstaðar greint rétt á milli rithanda. Ég sé ekki betur en að greining hans standist, en læt þó öðrum eftir að sannreyna það.

C hefur skrifað bl. 36v12–16 (?), hönd D bl. 49v1–22, hönd E bl. 51v13–22 (?) og hönd F bl. 52r13–23. Engin þessara handa er hin sama og höndin á 240,XV, en einkennandi leturgerð í 240.XV, ‘f’, ‘ll’ með þverstriki, ‘r’ með aukadrætti, ‘y₄’ og ‘æ’ sem límingur af ‘op’ koma að meira eða minna leyti fyrir í þeim öllum.

VI

Samkvæmt athugunum Einars G. Péturssonar er rithönd á kaflanum með ævintýrunum í AM 624 4to, sem eru prentuð í *ÆvMið*, ekki að finna annars staðar í handritinu.¹⁴ Þessi rithönd er ólík öllum þeim höndum í handritum sem eru tekin til athugunar hér á undan, en stöku sérkenni í leturgerð sameiginleg þeim koma þó fyrir í þessum kafla í 624, sjá bls. 171, nmgr. 24. Í 624 er Leiðarvísan skrifuð á bls. 85–90. Á fyrsta hluta kvæðisins á bls. 85.8–89.15 er sérstök hönd, nokkuð gróf og viðvaningsleg, en þar eru bæði ‘f’ og ‘ll’ með þverstriki algeng, /y/ oftast af gerð sem líkist y₄, en ekki er það einhaft. Ef AM 757 4to hefur verið forrit það sem Leiðarvísan í 624 hefur verið skrifuð eftir¹⁵ hefur ritarinn ekki stælt leturgerð eftir því; öllu fremur verður að líta á þessi einkenni á rithönd hans sem bendingu um hvar hann hafi lært að skrifa.

¹² Henning Larsen. *An Old Icelandic Medical Miscellany*. MS Royal Irish Academy 23 D 43 with Supplement from MS Trinity College (Dublin) L-2-27. Oslo 1931.

¹³ *MedMisc* 3, 5–6 og 21–23.

¹⁴ Sjá um þetta handrit *ÆvMið* xiii–xxix.

¹⁵ Sjá *Den norsk-islandske skjaldedigtning* A I, 618.

Sameiginleg einkenni á rithöndum í handritum sem hér á undan hafa verið tekin til athugunar eru, ásamt fleiru, ávitull um að þau hafi öll orðið til á sama stað og á þeim stað hafi verið álitlegur hópur skrifandi manna sem hafi unnið að bókagerð á síðari hluta fimmtánda aldar. Forkólfur þeirrar iðju hefur trúlega verið Þorleifur Björnsson, hirðstjóri á Reykhólum (d. 1486), en síðar hafa synir hans tekið við, Björn á Reykhólum sem skrifaði helgisagnahandritið Reykjahólabók, Perg fol nr 3 í Konungsbókhlöðu í Stokkhólmi,¹⁶ og hálfbróðir hans, Þorsteinn Þorleifsson bóndi í Svignaskarði, sem Stefán Karlsson hefur sýnt fram á að hafi skrifað Grettis sögu í AM 152 fol, og tvö blöð úr Jónsbók eru til með hans hendi (AM 173 d 4to, A 30).¹⁷

VII

Hér á eftir er texti blaðanna tveggja í AM 240,XV prentaður stafrétt og skáletrað það sem er leyst úr böndum. Máðir upphafsstafir og annað ólæsilegt er sett innan hornklofa, en innan oddklofa það sem er óskrifað og vantar. Orð á spássú (2v10) er sett innan þessara tákna: ´ ` , en stafir yfir línu innan ` ´ . Ævintýrin, bæði heil og óheil, eru tölusett 1–6 og athugasemdir við hvert og eitt þeirra fylgja á eftir textanum, þar á meðal textar sumra þeirra sem hafa varðveist í öðrum handritum (nr. 2 og 6) og enskur texti til samanburðar við nr. 4.

¹⁶ *Reykjahólabók. Islandske helgenlegender.* I–II. Udgivet af Agnete Loth. Ed. Arn. Series A, vol. 15–16. Kh. 1969–70.

¹⁷ *Stafkrókar.* Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998. Reykjavík. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi 2000, 233–34.

XV
 ha to p d h d e a v p d n d a p u l l i a b a n a t h i o l a t e r q u i
 h a v h e i t d i p r a d i u m p d i u m q u i n o e n g d i t e p d i u m
 a t t e p e r m i l l e n p m a r t e m e s i t p u n a d g o t e r e
 h i g i t a l a r h e t p r a v i f i d o q u i t b o f p u n a v d e a n g a t e
 t a g a v i o n g m i n a t e r t a z a p l a o r s p a n g a q u e p u r t h o n t
 m p l o m i n a z s p i a g e h e t e u d e a r e u p u q e i q u i t e u n a a n g
 h a r p i p a s y u e i p o n y h y i g a t f i a u n a b o u e h a y v s u h o t
 e i a p u e t a t p o r p a l i t p e s t a r e h e p i d a h e u d a g z h a t e r d a u
 h p u i n a p e t a g a t u e h i p r a t l a y d i e d i a n t e r t a p u a t p e r t i
 m h e g a e u p r i d i a h a g a n g a f i u v e g p u o e h i h e l i q u e t e
 a n g r p p u l l i a p r e u e h e g a v p r e u t e r e s a a i t p r a h o f i n a
 v d p u l l e m s g h e p h s a t h a r z u i l l i d i g i n a p i s t a h a e s y m o r t i
 p a t o r h a t t a l a d i p q u a s m y t e v h o d i h a r e l a g a z m y a h a n a y
 a r m y p r p h o e i a u n g h e r q u a s e h e p r e u t a b a d i s a r t a m o p e
 t h o m a v h a r e i n e t r a s t p a p e s t a r d h a r h a l o e p d i u o d i q u a
 a d z p h y e t e r e b p i o v d g l a d e s i t q u a t p a r b a d i d a d a i e e n
 a e u b o u i s a t z h y a d i p i a v i l l i d i g i n a h e y m e i h a y z p i a r e
 v o a d z m i r p i d p r s h a t e n d u a r a t e g e v p h y a v p e g p e m a
 a u j s u n d z b o u d e t o i g a r b i d e e n h y e h i p m i s u v r e z h g d
 a u m m i g g e g a s i s u a h i a t y z m y t e u h y i s g r e u e g a t h e a r
 b u i s t a l a u d i t h e h e i u g t a p a t i e n d a g h a p i u a t e r a p u d e
 h e y i p u r a t t a r h e y s y a d e r e u b u i n a m a g a g m a n h e z i s t a
 a u b e l h e s i p m a t t a r s i u s u n d s a d v s a g a n b i d s i d u p u o p a t
 p o y l l a a t p o p u s i p r e n a v p b a t a c y a a n s g l a p e n s u a r h i d
 m d a s u d t h i s e u n e s o m a e a e p e f p e n p o r a t t o l l u a t o r
 s p u l l a y e z h a r a r a r b u i d s p o n y e o m a n a t a i

XXIV

AM 240 fol XV, bl. 1r:

TEXTINN

1

Ævintýri af sífjaspelli föður og dóttur (A Tale of an incestuous Daughter)

1r ¹da hans predikan nema sv synda fulla kona og hennar selskapur. þær voro ky[rr]ar at | ²sínv heimili. Þat var þeirra sorg mest huern dag at *eigi komo svo margir menn med þeim at syndg³azt sem þær uilldu og þær mætti sem mest silfur vínna. Og sem þær sitia svo j sítt | ⁴herbergi talar hon svo til þeirra. Vier skulvm ganga til kirkiv því þar munv vier fa noga fel⁵laga er med oss vilia leika og afla oss svo penninga. ganga sidan til kirkívnnar og | ⁶inn j kirkivnna og svo skiott sem hon er inn kemur. rennir þann helgi mann byskupinn auga til | ⁷hennar og sier þa syn er honum þotti herfilig at þessi auma kona hafdi vm sinn hals | ⁸eina jarnfesti og þar vt af adrar festar er þeir fiandur helldu j er hana leiddu. | ⁹Og sem hon finnur sina felaga tekvr hon j þeirra klædi edr annat teik<n> gerir at þeir skyli | ¹⁰med henne ganga enn þeir bidia hana ganga sinn ueg. því nv er hinn helgi fostv | ¹¹dagr. þar fyrir vilia þeir eigi med henne ganga. Byskupaen leit og sa allt þetta. hans hiarta | ¹²vard fullt med sorg þegar hann sa til hennar og villdi giarna frelsa hana ef hann mætti. | ¹³Þa tok hann at tala af guds myskvn bædi hatt og lagt. og med almattig` s´ | ¹⁴guds myskvn flo ein aur j hennar hiarta þat sem byskupaen taladi svo at tärinn fel¹⁵llo nidr vm hennar kinnur og brast þa festurín vm hennar hals. en fiandinn vard hræl¹⁶ddur og flyr j burt en byskupaen uard gladr j sitt hiarta og predikadi sem adur guds eren¹⁷di. enn kuinna sat og hlyddi. því hon villdi giarna heyra meira þar af og flaut | ¹⁸nv oll j tärum. Fiandur þeir sem hana leiddu at armleggnum flydv þegar festurnar | ¹⁹geingu j sundur og þordu eigi leingur at bida. enn hon fell fram á sin kne og bad gud | ²⁰almattigan gefa sier sína hialp og myskun. Eptir svo gert hneigdi hon sig at | ²¹byskupaen svo talandi til hans heimvlgiga. J allann dag hafi þier talat af mier því eg | ²²hefi framit allar þær syndir er e`i`n kuinna ma gera j moti gudi og hans lol²³gvm. Telvr sidan fram allar sinar syndir sem adur voro sagdar. bidur sidan byskupaen fyrir guds | ²⁴skyllid at skripta sier. þvíat eg mvn skiott deya af sorg. Byskupaen suarar bid | ²⁵litla s´t`vnd til þess er utí er sermonen. eptir þat fell hon j ovit at ollum a sífa | ²⁶[on]dum svo full af sorg og sut at hennar hiarta brast j svndur. og sem byskupaen hefir uti || **1v**¹ sitt erendí geck hann snart til hennar enn bad folkit sítia burt. byskupaen bad hana upp st²anda. enn hon la kyrr og fann hann þa at*

In zenui gerb h' sat t' har eu h' polu sma br. b'p'm had h' up' st
 anda. en h' ta tye t' yan h' pe at h' v' davad. Pa t' b'p'm at gra
 ay altu q'm t' had hyd'm allan at patta v' ai sin t'ue. t' bidia
 q' ay altu q'm. ay h' m'ldi p' v'ntu h'vt sal v'ay p'at'or. eni p'to
 put Og sem altu h'oy'u toki sine d'ay. u'om nodu ay q'mv' suo
 at altu man'u hey e' j' wost'iu v' z' sag'd' at p'm sama sal ay
 p'm synda p'olla t'ra t'beu ny putt' m'art' j' m'ia'm m' b'm q'm
 q'm x. z' b' op' teysa t'ra am' ay altu sin spodu t'gra. u' q'm ody
 b'p'm m' p' p'm p'at' m'ad'm h'ay' st'et' v'ier z' m'lt' h' t'alla'm' g'ud'
 ay p'bu'. pa m' h' m'p'v'u pu' h'u' p' e' a' u' a' y' d' v' alla t' p'm
 m' at p' p'at'it' e' j' ocu'tu'. p'at' h' h'ap'te q' st'et' j' m'at' h'ron'd'. p'
 at p'at' m'ad'm h'ey'di g't' at' p'ay' sp'ud' t' e' d'et' mega j' v'oll' d'ue
 z' v'ill' h' t'p't'ay' id'ay' z' y' h'p'ta z' h'alla' p'ay' t'p't' t' e' q'm u'da.
 s'et' z' b'pa uel' s'u'. s'ia' w' g' p' g'ep'a h'm' p' q' d' eg' os' at' v' g'ro'u
 s' all' at' v' m'p't' od'it' h'm'ia'as' d'iez' ut' enda' am'.
 Hine t'w' s'oku' v' t'w'ay' bon' om' m' b' en' d'it' or'ib'. p'm v' i'ay'u' p'
 ay j' m'lt'e. p'm t'p'ta' pad' m'lad'i' i'ay'u' p' p'm at' p'ay' s'by't'ld'u'
 e' s' g'a. t' em' sin' at' p'at'bu' e' p'ay' s'by't'ld'u' t'aba' g'e' t'ra' s'ag'd'i' p'
 t'ia' s't' p'm' v'o' s'bu' p'at' leg' m' d'at' h'at' z' s'p'ag'd' e' p'eb' h'ey'
 j' m'lt'i' b'et'. h'm' m' b'e' s'v'. p' e' ei' st'et' h'at' p'o' e' se' u' u'at't' i'ay'u' o'
 h'at' m' m' p'p't'u' s'v'. p'at' s'bu' s'ay' p'ull'u' s'at' z' h'v' b'y's'sa' ad'na
 p'ell'ig' v'da' y'eb' p'ess'i' p'io'v's'ta' t' a'p'ath' d'os'. h'i' e'p't' g'a' p'ay' s'e'
 p'p't'u' h'ya'. p' z' t' s'ia' g't' p'io'v's'tu' s'e' u're' e' m'eg' m'a' p'ay' v'e' ay'
 t'w'v'ue' s' ad'i' m' s'ia' t'ul' h'm' o'p't'e' s't' h'm'. p'at' u' m'lt' p'ag'
 v'a' s'eg' h' at' v' s'by't'ld'u' s'ay'ez' o'eb' j' m'lt'i' ad' e' v' to' b'u' t'ra' h'at'et'
 a' p'io'v's'tu' z' o'ng'u' h'it' h'ey' e' p'eg'm' ad' s'eg' h'. p'et'ib' pu' s'eg' h'. h'm

AM 240 fol XV, bl. Iv.

hon var dævd Þa tok byskupinn at grata |³af ollu hiarta og bad lyðinn allann at falla vpp a sín kne. og bidfa |⁴gud af ollu hiarta. ef hann uilldi þeim bírta hvort sál væri frialsut eda fortol⁵pvt Og sem allír hofdu lokit sinne bæen. kom rodd af himnvm suol⁶at allír mattu heyra er j mvsterinv voro og sag`d`i svo at þann sama sál af |⁷þeim synda fvlla likam skein nv full biart j himínnríki med vorum herra |⁸Jesv Kristo. og bad byskup leysa likaman af ollvm sinum syndvm og grafa sidan hía odrum |⁹krist<n>um monnum. fyrir þui þott madurínn hafi stort brotet og uill hann kalla til guds |¹⁰myskunnar. þa mvn hann myskunn fa Huar fyrir er eg vara ydr vid alla kristna |¹¹menn at þier fallít eigi j oruflnan. þott þier hafít gudi stort j motí brotid. því |¹²at þott madurínn hefði gert allar þær syndir sem gerazt mega j verolldinne |¹³og vill hann skriptaz idraz og yfir bæta og hallda þær skriptir sem honum uerda. |¹⁴settar og lifa uel sidan. þa mvn gud fyrir gefa honum. Þat ræd eg os at ver gíorum |¹⁵svo allír at ver mættum odlaz hímínnríkis blezan utan enda amen. |

2

¹⁶[J] Éinne kirkív sokn voro tvær konur onnur rik enn onnur orik. þeirra var iafnan fl¹⁷att j mille. þeirra skripta fadir taladi iafnan fyrir þeim at þær skylldv |¹⁸eigi svo gera. Og éitt sinn at paskum er þær skylldu taka guds likama sagði prel¹⁹sturinn svo til þeirra Nv skulv þit leggja nidur allt hatúr og stygd er yckur hefir |²⁰j millí boret. Enn rikare svarar. þat er ecki stort hatúr þo eigi se á uallt íafn bl²¹ítt med monnum. presturen svarar. þit skulvt sættaz fullum sattum og hvor kyssa adra |²²þvi ellígar verdr yckur þessi þionusta til a fallz doms. hier eptir gera þær sem |²³presturinn bydur. þeim og taka sidan guds þionvstv Sem ute er messan ganga þær vt²⁴af | kirkívonne sem adrir menn. sidan talar hin orikare svo til hinnar. Þat uar mikill fognl²⁵vdur segir hon at vit skylldv settaz ockar j milli adur en vit tokvm þessa hale`i`tl²⁶a þionvstu og ongum hlut hefir eg fegnari ordit segir hon. Þeinkir þu segir hon. honum ll

3

2r ¹fögur ord og ohoflígt dramb. þeir .íj. ormarnir er nott og dagar. |

4

²[V]t j susanna j svo heítanda ríki segir at væri ein storburdug kuínna. svo |³segir at hon elskadi éinn klerk af svo mikílle ast at hon uilldí |⁴hellður enn allt ueralldar gull hans elsku fa. og éitt sinn er hon híttir hann segir hon suo |⁵til hans mín kæri vin segir hon. kynni eg þina elsku at fa. og þu uilldir mín

pag. ad. e. optige. hinc. fr. u. m. e. non. r. dng
 r. j. s. f. n. d. s. h. e. r. d. a. r. s. e. g. a. r. v. o. e. i. s. t. u. e. d. u. d. u. g. t. u. m. i. s. u. o.
 s. e. g. a. r. h. e. c. h. e. s. a. d. i. e. m. b. l. e. r. t. a. p. s. m. i. l. e. u. s. t. e. r. h. u. i. t. a. i. q. u. e.
 h. a. e. n. a. l. t. e. r. u. a. l. t. a. g. u. l. l. h. o. e. s. t. u. p. a. z. e. r. t. s. i. m. e. h. q. u. i. h. s. e. g. h. s. n. o.
 t. h. e. m. i. t. b. a. v. i. t. e. g. h. s. p. m. e. s. i. a. e. s. t. u. a. t. p. a. z. s. u. u. i. t. a. m. i. n. a.
 m. i. t. a. z. a. s. p. y. l. l. a. s. q. u. a. d. e. z. a. l. l. m. i. n. p. r. i. n. g. i. s. t. u. u. a. l. t. a. d. i. s. t. e. r. s. e. n.
 s. e. g. h. i. v. e. l. t. h. s. p. s. e. g. n. t. a. n. g. s. u. i. n. v. u. i. t. a. e. s. t. b. a. u. e. a. i. o. g. g. m. a. r.
 u. h. h. e. l. l. a. p. m. s. i. a. v. h. o. r. u. b. l. e. r. t. u. e. h. p. u. n. d. s. h. g. e. t. j. h. i. n. v.
 z. e. r. t. h. u. t. s. i. a. d. e. m. t. s. u. a. m. h. a. r. b. l. a. k. e. i. s. u. n. a. t. u. z. u. a. a. t. b. l. e. r.
 t. e. n. e. s. a. m. i. t. q. u. a. r. s. o. n. g. u. t. s. i. n. v. i. t. a. z. u. r. q. h. e. s. v. h. a. l. l. h. i. n. s.
 b. h. a. t. a. r. t. i. s. h. b. a. u. h. a. t. u. e. i. t. a. h. i. h. e. p. s. t. o. d. u. g. j. m. o. n. h. a. r. s. p. o. n. d.
 a. a. t. a. v. u. i. t. t. s. h. s. i. a. t. q. d. e. m. o. n. g. s. i. n. u. i. t. a. p. m. s. a. r. h. b. a. d. a.
 s. i. a. m. z. p. l. e. a. d. a. t. p. r. s. t. u. p. b. o. a. t. h. a. r. z. s. p. r. e. p. b. o. n. p. a. g. i. p. e.
 h. j. s. t. a. d. s. e. g. h. s. p. u. v. o. a. d. a. m. z. s. u. i. b. a. e. m. h. e. y. p. a. s. t. i. f. i. c. a. s. u. b. i. t. z.
 b. l. y. g. d. G. e. t. h. e. i. g. i. s. u. p. o. i. h. a. p. t. e. p. e. g. r. e. k. i. n. p. r. o. t. a. z. i. n. t. e. t. j. s. t. i. c.
 u. r. z. p. s. t. h. u. i. d. a. s. i. n. s. d. o. s. z. e. n. v. n. a. p. s. t. u. n. o. t. t. e. p. t. e. h. u. i. n. s. e. t.
 t. a. p. i. s. a. m. a. b. o. n. a. p. m. i. t. h. a. r. j. m. e. n. m. s. i. n. e. t. i. p. z. t. a. r. e. a. l. l. b. l. i. t. u.
 h. c. a. h. i. n. e. p. s. t. o. d. u. g. u. d. o. v. s. u. o. a. t. u. d. m. s. p. o. p. u. l. i. s. t. o. t. h. a. r. z. p. i. n. a.
 p. a. u. p. b. o. p. a. i. s. a. m. a. p. e. s. i. a. z. s. e. g. i. a. d. o. a. n. d. a. n. u. z. z. p. l. e. i. t. u. a. d. a. p. o.
 s. t. a. d. e. n. s. m. i. n. z. p. r. b. o. n. z. s. i. a. s. u. a. s. a. i. t. u. a. z. h. s. i. a. d. a. p. u. d. z. p. e. h.
 b. o. a. p. p. r. s. e. g. a. t. h. h. a. p. i. h. e. m. s. o. u. s. t. i. m. p. a. n. g. b. o. r. e. e. h. s. u. a. t. e. p. e.
 z. b. a. u. u. r. a. p. l. e. t. g. u. d. e. v. a. t. a. l. l. u. a. s. i. a. v. o. d. u. z. s. b. h. a. i. n. z. m. b. u. a.
 z. b. r. a. n. s. o. s. i. a. m. a. n. u. i. p. e. n. h. e. y. e. n. p. r. h. s. p. u. g. s. e. r. t. i. g. a. a. u. e. m. a. r. i. a.
 p. u. e. n. b. u. i. n. a. m. e. d. a. t. a. n. n. a. m. a. n. a. c. a. h. u. s. e. p. y. l. l. a. m. p. r. e. g. m. u. d. o. n.
 h. b. a. d. t. e. m. b. l. u. r. z. s. i. g. a. z. u. r. o. i. n. u. h. i. m. o. a. t. h. m. a. r. i. a. a. v. g. v. a. n. s. t.
 a. p. s. i. g. e. p. a. z. s. u. g. r. z. b. a. u. h. p. v. p. a. l. l. u. n. e. n. b. e. t. m. i. s. i. g. a. a. p. e. z. s. u. r.

AM 240 fol XV, bl. 2r.

|⁶uilia g[er]a skyllði bæði eg og allir minir penningar j þinu ualldi. klerkurenn
 |⁷segir hier nefi til. þvi hann segízt ongva kuínnv uilía elska nema ivngfru
 marl⁸ív. hon helldur fram sínvm hætti við klerkinn. en hann fer undan sem
 hann getur j huerív. |⁹og eitt huert sinn kemur til svo med hennar klokri kunn-
 attu og radum. at klerl¹⁰kurenn er komin j hennar sæng utan sínn vilía og vit-
 an. hon hefur við hann allz kyns |¹¹blídlæti þat hon kann honum at veíta Enn
 hann er þvi stodugri j moti hennar synds¹²amlígum uilia. og sem hon sier at
 hon kemur ongum sinum uilía fram. lætur hon kalla |¹³sína menn og fle(i)ri¹⁸
 adra at þeir skulu þar koma til hennar. og sem þeir ero þar komnir. fangi þier
 |¹⁴hann j stad segir hon. þann vonda mann og suikara er mig hefir falslga
 suikít og |¹⁵blygdat Getur hann eingi suor fyrir sier haft er þegar tekínn
 fiotradr og inn settur j *sterkan |¹⁶*mur.¹⁹ og þar skal hann bida sins doms.
 og env næstu nott eptir er hann uar ínn settur |¹⁷kom þessi sama kona þar inn
 til hans j murenn med sinne líst og lætur en all blítt við |¹⁸hann. enn hann er
 þvi stodugri. uerdur nv svo at uard menn stofunnar komo til hennar og fínna
 |¹⁹þau þar bæði. lata aptur sidan og segia domandanum til og fleírum odrum.
 |²⁰stadarens monnum og þeir koma og sía þetta satt uera. er hann sidan
 dæmdur. og skal hann |²¹brenna. þvi þeir segia at hann hafi henne med
 konstrum þangat komít. er hann sidan teken |²²og brendur ut a slettri
 *grundv²⁰ at ollvm a síavndum. og sem likamínn er miog brendur |²³og brunn-
 inn svo sía matti `ber´ rífen. heyra þeir hann syngia sætliga. aue maria |²⁴þar
 uar ein kuínnu medal annara manna. enn hon uar skyllð miog fyr greindri
 konv |²⁵hon bad taka einn klut og stinga j munnínn á honum svo at hann
 mættí avngva raust |²⁶af sier gefa. og svo var gert. og brann hann þar vpp allr.
 nema beínin lágu eptir. og sazt ||2v 'þar optliga lios `yfir'. sidan uar hann
 skrinlagdur j þessum sama stad. og er þar [hei]lagur. |

5

²[Þ]at er enn sagt at suo segir sancte gregorius. huersu þat kom til. vm einn
 pípara at hann |³kom til éins byskups herbergís og bad sier myskunnar. þetta
 var þann tid er byskup sat |⁴yfir bord. og uar þa af bordat er hann kom ínn.
 byskup las bordsalm og komít at |⁵blezann. enn þessi pípare pípar bæði hatt
 og huellt. þat uar sagt af byskup. þessum |⁶at hann uæri godr madur og gud
 hræddur j guds bænum. og sem hann skyllði bl[e]za ep⁷tir bordsalmenn

¹⁸ Skr. 'færi'.

¹⁹ Misritað 'litterkan myz'.

²⁰ Misritað 'grundrv'.

gleymdi hann nokkut þar af fyrir pipara hlíodinv. Hier af l⁸angradíz byskup-
inn miog og sagdi til allra þeirra er þar voro at eingínn skyllði suo l⁹vordenn
hlut gera um bordsalmenn. þvi hann er samenn med gípt heilags anda. og þar
l¹⁰mundi brad hefnd fyrir koma. og bad 'gefa` honum olm`o'su. þviat hans
daudi er honum nær. hann l¹¹tok uid þeirrí olmosu er honum uar gefinn og
geck sidan ut um portid og er hann kom um dyrnar l¹²ut. fiell einn steinn ofan
af murnum j hans hofud svo at þar feck hann bana af. var l¹³þat audsed at
gudi uar eingenn þockí a hans þíonuztu. er hann glapti fyrir byskupinvm. l
¹⁴hans godar bænr. Þat er talat fyrir þa gleði menn er hlæia. edr gera annat o
mak l¹⁵um bord salm. messo edr adra guds þíonvztu. l

6

¹⁶[A]f éinum domanda þeim er lög sagdi yfir odrum monnum. er þat sagt at
hann gal¹⁷f íafnan. harda doma og uægdar lausa og misáfnt retta. godir menn
badu l¹⁸hann gera lika hinum fatæka rett. og hann skyllði hafa myskvnn a
þeim l¹⁹og hafa eigi meira en honum bar. og þeir mætti lífa j fridi fyrir hon-
um Enn hann sagdiz l²⁰ecki gera frammar en *log. en²¹ morg log eru þau er
myskvn uerdur at fylg`i`a. lít²¹lu hier eptir fell þessi madr j stranga sott. þat
er af honum sagt at hann feingi l²²litla edr ongva idran fyrir sinar syndir.
hans síukdomur ox svo at allír nærr l²³uerandi menn þottuz sía fyrir hans
dauda úfsan. og urdu miog hræddir og otta fv²⁴llir. hann þottíz úíta at þeirra
hrædzla var ei fyrir godu. þeir hórfdu íafnan l²⁵upp æ hann. og sau hans lít
misskíptaz. hann brauzt um fast bædi til og fra svo þeir hl²⁶ugdu sængina
mundu svndur ganga j tuav. hann kalladi hatt hafdv á mer myl²⁷skun. þa
heyrdur allir þeir er inne uoro rodd upp j hímennenn. þu hafdir a l²⁸ongum
manne myskun. þvi skal eg aungva a þier hafa. hier med deydi hann skiotlīga ll

²¹ Misritað 'log en.' í XV.

VII – ATHUGASEMDIR

Á þessum blöðum tveimur (240,XV) eru einungis tvö ævintýri heil (nr. 4 og 5). Af nr. 1 vantar upphafið, en það hefur varðveist heilt í AM 624 4to og Sth Papp 8vo nr. 8 og er prentað eftir þeim í útgáfu Einars G. Péturssonar, ásamt ensku kvæði sem hefur verið ort af þessari sögu.²² Textinn í 240,XV hefst á “da” í orðinu “hlyða”, *ÆvMið* 27.80. Talsverður orðamunur er á textum 240,XV og 624, en Sth8 fylgir þeim á víxl þar sem texti þess er ekki breyttur. Hér á eftir eru tilgreindir allir leshættir þar sem 624 víkur frá 240,XV (stytt XV hér fyrir neðan) og frávik í annars óbreyttum texta Sth8:

1r2 þeim XV, *Sth8*, þær 624. 5 oss² XV, ÷ 624, *Sth8*. 6 er²³ inn kemur XV, inn kemr 624, uar jnn komenn *Sth8*. helgi XV, *Sth8*, godi 624. 7 er XV, *Sth8*, sem 624. herfilig XV, *Sth8*, hrædilig 624. hafdi XV, *Sth8*, hefði 624. 8 leiddu XV, *Sth8*, leida 624. 9 j XV, *Sth8*; ÷ 624. skyli XV, skylldu 624. 10–11 enn – ganga XV; ÷ 624. 11 leit XV, + til 624, + til hennar *Sth8*. 16 flyr XV, flyði 624, flydu *Sth8*. byskupinn XV, *Sth8*, byskup 624. 18 nv XV; ÷ 624, *Sth8*. festurnar XV, festarnar 624. 19 enn XV; ÷ 624, *Sth8*. 21 byskupi XV, *Sth8*, byskupinum 624. svo talandi XV, talanndi so *Sth8*, og taladi 624. 22 j XV, ÷ 624. 23 guds XV, *Sth8*, gud- 624. 24 at XV, *Sth8*; ÷ 624. þviat XV, þui 624, *Sth8*. Byskupen XV, byskup 624, *Sth8*. 25–26 a sía ondum XV, *Sth8*, asiándum 624. **1v1** burt (*ritvilla*) XV, kyrt 624, *Sth8*. 3 lydinn allann XV, allann lydinn 624, lydinn *Sth8*. 4 hvort XV; + hennar 624, *Sth8*. 6 sagdi XV, segir 624, *Sth8*. 7 likam XV, likama 624, *Sth8*. 8 sidan XV, *Sth8*; ÷ 624. 10 er XV; ÷ 624. 11 gudi XV, *Sth8*; ÷ 624. j moti XV, *Sth8*, af 624. 12 at XV; ÷ 624, *Sth8*. hefði XV, hafi 624, *Sth8*. 13 skriptaz XV; + og 624. 13–14 og³ – settar XV, *Sth8*, og af lata 624. 14 os XV, ÷ 624, *Sth8*.

Í 624 vantar texta frá 1r10 til 1r11 enn – ganga. Þar hefur skrifari litið í forrit sitt eftir að hafa skrifað ‘ganga’ (sjá 240,XV 1r10) og farið línuvillt og haldið áfram með texta á eftir ‘ganga’ í næstu línu. Villur af þessi tagi eru talsvert algengar í handritum og koma að góðum notum við að rekja skyldleika texta. Í Sth8 er texti í þessum stað breyttur miðað við 240, XV, en þó ekki öllu meira en annarsstaðar þar sem texti þess er endursaminn. Allt um það bendir texti Sth8 í þessum stað til að hann sé ekki ættaður frá 624. En af orðamun þeim

²² *ÆvMið*, xc–xci og 27. ævintýri (bls. 60–80).

²³ er: ofaukið í XV.

sem skilur í milli 240,XV og 624 er það skjótast að segja, að ekkert af þeim dæmum sem eru tilfærð hér að framan dugir sem sönnun þess að texti í 624 sé ekki ættaður frá 240,XV. Villur eða tortryggilegir leshættir í 240,XV (sjá dæmi hér fyrir ofan í 1r6, 1r11, 1v1, 1v4 og 1v13) eru þess eðlis að sæmilega athugull eftirritari mundi aldrei taka það óbreytt eftir forritinu. Þar við bætist að líklegast er að samskonar rittákn fyrir /ál/, /l/, /ll/ og /r/ í 624 og 240,XV hafi ritari 624 stælt eftir forriti sínu.²⁴ Að vísu má vera að það forrit hafi ekki verið 240,XV, heldur annað handrit skrifað af sama manni, en eldra og með færri villum.

Af nr. 2 vantar niðurlagið. Fyrri hluti þessa ævintýris er einnig í Papp 8vo nr 8 á bl. 146v, sem er síðasta blað handritsins, og þar vantar texta frá og með Þat, 1v24.²⁵

Papp 8vo nr 8

146v ²⁹J eýrnne kyrkiu soknn voru túær konúr ønnur rýeck enn ønnur o rýk,|
³⁰þeirra uar fatt a mille, enn þeirra skriftar fader taladi jafnan fyrer þeiml ³¹ad
þær skilldu ecki so giora, helldr uera sattar og eitt sinn leýd at paskum,| ³²og
þær uilldu med taka h(eilagt) cacaramennti þa s(egir) presturinn til þeirra, nul
³³skulu þid leggja nidur allt hatur, og strid er yckar a mille hefur uerid, hinn
rika ³⁴suarade það er ecki stortt, hatur þo ecki sie jafn hlýtt med monnum.
prestur s(eger): þidl ³⁵skulid settast, fullum sattum, ella uerdr þessi ýckar
þíonusta til domsl ³⁶afellis, meiri enn til salu hialpar, hier epter giora þær sem
presturinn býfalarl ³⁷þeim og taka sýdan gudz þíonustu, enn sem uti er mess-
an gangal ³⁸þær ut af kyrkiunne, sem adrer menn og talar hinn orýka til hinnar
rýku ll

Ég get ekki séð að þessa ævintýris sé getið í neinni þeirra handbóka sem ég hef tiltækar.

Af nr. 3 eru aðeins tólf síðustu orðin varðveitt í efstu línu á bl. 2r. Það er heilt í 624 og prentað eftir því handriti á bls. 5–6 í *ÆvMið* (nr. 4) ásamt miðenskri þýðingu úr *Gesta Romanorum*. Þetta ævintýri kemur víða fyrir og í mismunandi gerðum.²⁶ Í *Catalogue of Romances* er þess getið í efnisskrá

²⁴ Sjá mynd í *ÆvMið* af bls. 55 í 624: ‘pitagriml’ l. 17, ‘þetagi’ 19; ‘uillði’ 3, ‘villlði’ 4–5, ‘ollum’ 8; ‘á’ 12. Sama r og í XV er í ‘trur’ l. 8.

²⁵ *ÆvMið*, liii–liv.

²⁶ Sjá *Index exemplorum*, 5022.

fjöldi handrita í British Library, sjá t.d. II, bls. 123, og III, bls. 12, og víðast tekið fram að það sé ættað úr Barlams sögu og Jósafats. Einar G. Pétursson tók enskan texta þessa ævintýris eftir útgáfu Sidney J. H. Herrtage á BL Add 9066.²⁷ Ævintýri nr. 4 er heilt á bl. 2r–v. Það er ekki í 624 né öðrum þeim handritum sem Einar G. Pétursson notaði. Hér er enskur texti eftir An Alphabet of Tales tekinn til samanburðar:

Luxuria multa mala facit.

In þe Cetie of Susace was þer a womman þat keste hur harte hugelie on a clerk þat had fayr een, to hafe at do *with* hym, vnto so mekull at sho said vnto hym; “And þou will hafe at do *with* me all my gude sal be thyne.” And he excusid hym & wolde nott. And sho saw þat & went vnto þe iustis & accusid hym, & said he wold hafe oppressid hur. And þe iustis sente for hym & dampnum for lichori vnto *prison*. And sho contynod still in hur fals syn & luste, & gatt a stye & clam vp at a hy wall to a wyndow of þe *prison*, & clambe our & lepyd down vnto hym & laburd hym to hafe att do *with* hym, and he wolde not grawnt vnto hur. And als tyte as sho was fon *with* hym þai went & tellid þe iudgies, and þai trowid he had bene a wyche & vsid sorcerye, & demyd hym to be burnyd, and so he was. & when his ribbys was burnyd þat men myght se his longis, he began to syng “Ave Maria,” at all folke hard. And onone one of þe wommans cussyns putt a grete colle in his mouthe & said; “I sall putt away þi prayers.” & *with* þat he worod hym; & his bonys war berid in þe felde & did many grete *meracles*. And now vpon his grafe is þer made a wurthi kurk.

Annar texti, lítið eitt frábrugðinn, er í The Dialogue on Miracles; þar er klerkurinn ungi nefndur Herman. Þessir textar eru báðir að því marki ólíkir íslenska textanum að naumast kemur til greina að hann hafi verið þýddur eftir öðrum hvorum þeirra.

Ævintýri nr. 5 á að upphafi rætur að rekja til Dialoga Gregoriusar (1. bók, 9)²⁸ og komið frá þeim eftir óljósum leiðum. Ég hef ekki fundið beina fyrirmynd íslenska textans í bókum sem mér eru tiltækar.

Nr. 6 er prentað eftir JS 4to á bls. 7–9 í ÆvMið ásamt hliðstæðum miðenskum texta í Handling Synne.²⁹ Í 624 hefur þetta ævintýri ugglaustr verið

²⁷ Sjá *ÆvMið* x, nmgr. 8, og lxxxiv–lxxxv.

²⁸ *Gregorii Magni Dialogi*, 53.7–54.11. *HMS* I, 193.18–194.7.

²⁹ Sjá *Index Exemplorum*, 2852.

þar sem nú er eyða á eftir bls. 53.³⁰ Í 240,XV endar textinn neðst á bl. 2v og vantar niðurlagið frá ÆvMið 5.20 ‘skiötlega’, en í AM 42 a 8vo er það heilt á bl. 96r (bls. 191) í yngri hluta handritsins. Þann texta gaf Ole Widding út í bók sinni: *Alkuin i norsk-islandsk overlevering*.³¹ Hér er þessi texti prentaður eftir sama handriti og skáletrað allt sem er lesið úr böndum, en það hef ég gert lítið eitt á annan veg en Ole Widding:

42 a, 96r³⟨A⟩f einum domanda þeim er laug sagdí yfer odrum monnum er þat sagtl²ath hann gaf iafnanl⁴harda doma og vægðarlausa og misiafnt ríetta. goder menn badu hannl⁵giora lika hinum fataeka ríett og hann skylldí hafa myskunn aal⁶þeim og hafa ei meira enn honum bar og þeir mætti lífa j fride fyrerl⁷honum. enn hann sagdizt ecki giora annat enn laug. enn mörg laug erul⁸þau. er myskunn verður ath fylgía. Litlu hier epter fiell þessi madurl⁹j stranga sott. þat er af honum sagt ath hann fiengi litla eda öngual¹⁰jdran fyrer sinar synder. hans sfukdomur ox suo ath aller nær verandil¹¹menn þottuzt sia fyrer hans dauda visann. og vrdu menn hrædder og l¹²otta fuller. hann þottizt ⟨vita⟩ ath þeira hrædzla var eigi fyrer godul¹³þeir horfdu iafnan vpp aa hann og sau hans lit mis⟨s⟩kiptazt.l¹⁴hann brautzt vm fast. badí til og fra. suo þeir hugdu sænginal¹⁵mundu j sundur ganga j tuo hluti. hann kalladi. hafdu myskunn l¹⁶aa mier. Þa heyrdu þeir aller jnne voro raudd vpp j himínínnl¹⁷þu hafder aa öngum manni myskunn. þvi skal eg öngua aa þier hafa.l¹⁸Hier med deydi hann skiotlíga. Þier domsmennirner er heyrít þettal¹⁹æfintyr megít heyra og læra þat er at dæma rangt og gíoral²⁰illa. hafit helldur j hiortum ydrum myskunn og ríettlæti og siaftl²¹hinn fataeki ma eigi suo vel sem þier. verit myskunnsamer fyrer ydartl²²bezta. at gud lati eigi sina storu hefnd yfer oss koma.l

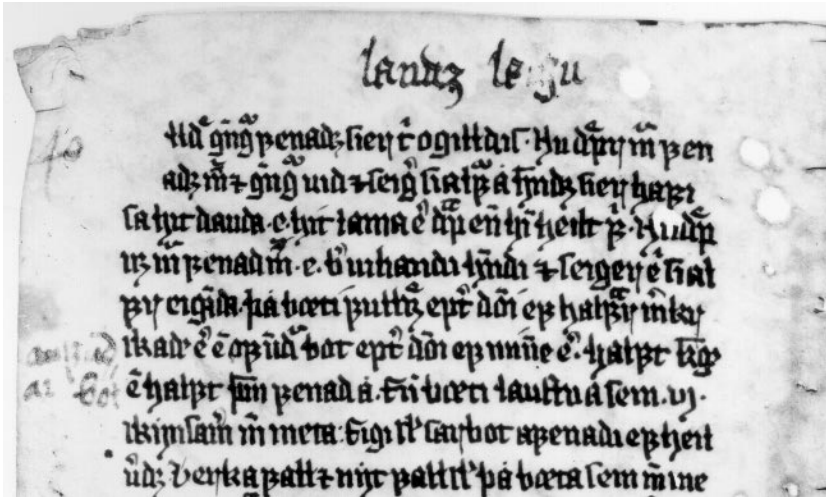
Einnig er þetta ævintýr í ÍB 745 8vo á bl. 40v–41v. Í því handriti kemur textinn að mestu heim við JS 43 4to.³²

Texti í 42 a er svo að segja orðrétt hinn sami og í 240,XV, en talsvert er um frávik í 43:

³⁰ *ÆvMið*, xiii.

³¹ Alkuin *De virtutibus et vitiis i norsk-islandsk overlevering*. Udgived ved Ole Widding. *Editiones Arnarnagnæanæ*. Series A, vol. 4. København 1960, 146.

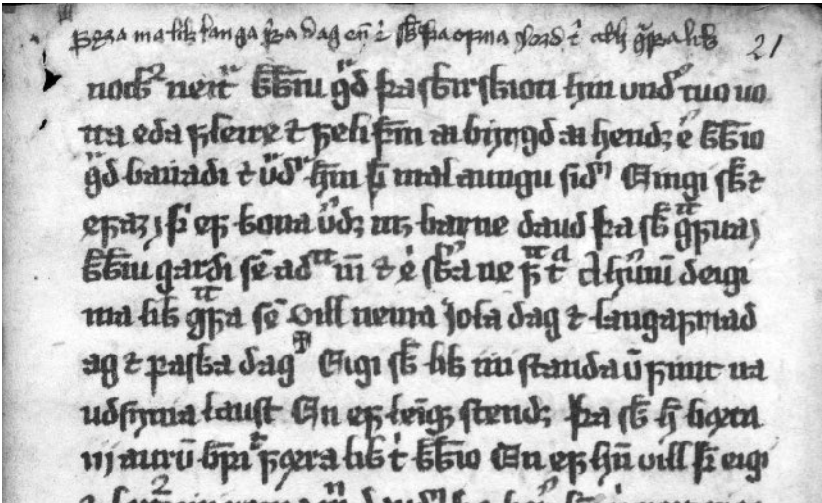
³² Sjá *ÆvMið* lxxv–lxxviii.

AM 42 a 8vo bl. 73v.

2v16 er þat sagt XV, 42 a; eftir domanda 43. þeim XV, 42 a; ÷ 43. 18 lika XV, 42 a, lýkn 43. rett XV, 42 a; ÷ 43. 19 meira XV, 42 a, meir 43. bar XV, 42 a, bære 43. og XV, 42 a; + ad 43. 20 framar XV, 43; annat 42 a. 22 syndir XV, 42 a; + enn þá er 43. 23 dauda úsan XV, 42 a, vísann bana 43. og urdu XV, 42 a, þá vrdu þeir 43. miog XV, 43 (skr. 'm' í XV), menn 42a. 24 hann þöttíz XV, 42 a, og þöttust 43. uíta XV, 43; ÷ 42 a. íafnan, eftir 25 hann¹ 43. 25 mis- XV, 42 a, vm 43. 26 mundu XV; ÷ 43, + j 42 a. tuav XV, tuo 42 a, ij 43; + hluti 42 a, 43. hatt XV, þá hätt 43; ÷ 42 a. 26–27 hafdv (haf þu 43) á mer myskun XV, 43, hafdu myskunn a mier 42 a. 27 allir þeir er XV, 43; þeir aller 42 a.

Ekkert þessara lesbrigða er marktæk bending um að 42 a sé ekki skrifað eftir 240,XV, enda líklegast að í 42 a sé ævintýrið eftirrit af handriti því sem blöðin tvö í 240,XV eru leifar af. Eins og áður segir getur verið að sami maður hafi skrifað þessi blöð og eldri hluta 42 a, og hníga þá öll rök að því að handritið með ævintýrunum og 42 a hafi verið á sama stað þegar yngri hlutinn af 42 a var skrifaður. Leshættir í 43 sem víkja frá 240,XV eru væntanlega sumir ættadir úr 624, en einhverjir geta verið eftirritaranum, Magnúsi Jónssyni í Vigur, að kenna. Þetta ævintýri er einnig í handriti Jónsbókar með hendi Gísla Jóns-

AM 42 b 8vo bl. 11r.

sonar í Melrakkadal, AM 47 8vo, bl. 55r–56r.³³ Í því handriti eru upphaf og lok sögunnar endursamin, en miðhlutinn kemur að mestu heim við önnur handrit, en getur þó ekki verið tekinn eftir neinu þeirra.

MÁLFAR

Á þessum ævintýrum er málfar þeirra fimmtánda aldar manna sem töldu sig yfir það hafna að skrifa sama mál og öll alþýða á Íslandi talaði, og fyrirmynd að finna máli sóttu þeir, eins og enn gerist á Íslandi, í tungumál nágrennaþjóða, einkum dönsku, norsku og lágbýsku. Tökuorð sem koma fyrir í 240, XV eru flest frá fjórtánda og fimmtánda öld, tínd til hér á eftir (skáletruð og með nútíma stafsetningu): *selskapur* 1r1. *með* (í merkingunni *af*) 1r12 (*fullt með sorg*). *heimuglega* 1r21. *kvinna* 1r22. *snart* 1v1. *fortöpuð* 1v4–5. *stórburðug* 2r2. *klókri* 2r9. *vitan* 2r10. *pípari* 2v2. *deyði* 2v28.

Að fyrirmynd finni mála en íslensku eru persónufornöfn og eignarfornöfn sett á undan nafnorði, sjá t.d. *sínu heimili* 1r2; *þeirra sorg* 1r2; *sinn háls* 1r7:

³³ Sjá *KaðlKatAM* II, 356. Ole Widding. *EA* A 4, 32–34 og 146. *ÆvMið*, lxiii–lxiv.

ör í hennar hjarta 1r14; hennar sæng 2r10, o.s.frv. Af sömu rót er runnið að skrifa og sem í stað íslensku þegar, og þegar er, en er eða og er, sjá t.d. þetta: Og sem þær sitja 1r3; og svo skjótt sem hún inn kemur 1r6; og sem byskupinn hefir úti sitt erendi 1r26–1v1; og sem líkaminn er mjög brenndur 2r22. Annað sem víkur frá eldra íslensku máli er t.d.: þann helgi mann, byskupinn 1r6; þar fyrir vilja þeir 1r11; glaður í sitt hjarta 1r16; svo talandi 1r21; þann sama sál af þeim syndafulla líkam 1v6–7; fyrir því þótt 1v9; svo heitanda ríki 2r2; Hér af angraðist byskupinn 2v7–8; hér eftir féll þessi maður ... 2v21; þeir horfðu jafnan upp á hann 2v24–25.³⁴ En þótt þessi hégómi sé heldur til óprýði er augljóst að þýðandi ævintýranna hefur haft lag á að skrifa texta sem er laus við orðahröngl og fer vel í munn þegar lesið er upphátt, til dæmis að taka þessi setning: Og enu næstu nótt eftir er hann var inn settur kom þessi sama kona þar inn til hans í múrinn með sinni list og lætur enn allblítt við hann 2r16–18.

SUMMARY

‘AM 240 fol XV; two leaves with *exempla*.’

Keywords: Old Norse paleography, edition of an exemplum from the 15th century, translation from Middle English.

In this article the author discusses the text of the MS fragment AM 240 fol XV (bifolium, the only one left of MS from the 15th c, probably a collection of examples translated from Middle English), describes its paleographic features and compares it with other MSS from the same time (AM 42 a 8vo, the younger part of Flateyjarbók, Codex Guelferbytanus 42.7 and MS Royal Irish Academy 23 D 43) where similar paleographic details can be found. He discusses the relationship of this fragment with the MS AM 624 4to and copies of lost MS Sth papp 8vo nr 8. The article contains an edition of the text preserved in the fragment AM 240 fol XV.

Ólafur Halldórsson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
olafurha@hi.is

³⁴ Nánar er vikið að málfari ævintýranna í *ÆvMið*, xciv–xcviii, og í *Íslenskri stílfraði* 1994, 326–29.

ROBIN WAUGH

ANTIQUARIANISM,
POETRY, AND WORD-OF-MOUTH FAME
IN THE ICELANDIC FAMILY SAGAS¹

A FEW YEARS ago I proposed ‘the characteristic moment’ as a motif in Northern heroic literature (Waugh 1997a),² and I have since found a further aspect of this motif that I believe adds to its importance: the potential transfer of such a moment from one character to another. Analysis of this transfer-idea has in turn suggested a theory concerning the persistence and placement of descriptions of fame by word of mouth in the Icelandic family sagas. These descriptions occur and recur due to strategic attitudes toward oral tradition that the saga writers betray, as I shall show through analysis of a characteristic moment in its process of transfer in *Njáls saga* — a transfer that sparks the career of a skald — and through analysis of rare episodes from Old Norse compositions where conflicts between oral and literate traditions are described openly.

No doubt, many readers are puzzled by the unrelenting occurrence of passages, such as the following ones, throughout the Icelandic family sagas and related Old Norse works:

En er þat fréttisk, at Grettir hafði lagzk viku sjávar, þótti öllum frábærr frækneikr hans bæði á sjá ok landi. (*Grettis saga*:241)

‘When it was learned that Grettir had swum a sea-mile, everyone thought that his prowess was surpassing on both land and sea.’³

¹ Part of this article was delivered as a paper at the twenty-fifth annual meeting of the Association for the Advancement of Scandinavian Studies in Canada at York University in Toronto, May 2006.

² Characteristic moments occur when individuals in heroic works engage in self-conscious dialogues with the past in order to transcend it, that is, in order to mark their own spots in time. See Waugh 1997a:249, 253.

³ Translations are my own. For discussion of *Grettis saga* and its readers, see Cook 1984-85. Although I discuss fame in the sagas of Icelanders primarily, I refer also to Old Icelandic works outside of this genre, because many of them share fame-values with the family sagas.

Illugi kastaði skildi þá yfir hann, ok varði hann svá roskliga, at allir menn ágættu vörn hans. (260)

‘Illugi threw a shield over [Grettir], and defended him so valiantly that all present praised his defence.’

This feeling of puzzlement has little to do with the literal meaning of such passages, which is usually clear; nor does the mere existence of them raise problems. This and other family sagas tend to record the onset, progress, and maintenance of reputations exceptionally thoroughly, even compared to other works from similar heroic traditions (for example, the Old English tradition). So, as readers become more familiar with the sagas’ content, they would come to expect the spontaneous reactions of witnesses to fame-worthy deeds, whereupon any initial feeling of puzzlement would likely fade. Renown is, after all, essential to the competitive world-view that dominates the sagas and is a stated goal of many of the major saga-characters: a way of defining their identities and their values to their communities (*Njáls saga*:324).⁴ A reputation is also a fragile, time-sensitive construct — never to be taken for granted, because a character can wreck a lifetime’s worth of reputation-building with just one failed effort (*Grettis saga*:193-194; *Njáls saga*:84, 407). The reiteration of word-of-mouth praise may well take place, then, simply because a reputation requires continual reinforcement.

I have no objection to this understanding of heroic fame. I also realize that fame by word of mouth is a way of including evaluations of saga characters in the narrative while avoiding authorial intrusion (Allen 1971:99-101, 107-112). But my own puzzled reaction to the excerpts above has less to do with their import and more to do with their placement. They appear at the end of *Grettis saga*, when any logical or narrative need for the saga to establish or even maintain the reputations of its major characters has vanished long ago. Only totally atypical actions by Grettir could change his well-established reputation at this juncture. Hence, even if one deems the reiteration of reputations to be typical

Moreover, there is little evidence that Icelandic writers distinguished between saga-genres and between compositions such as *Grettis saga* and *Orkneyinga saga* until the nineteenth century. Also, I examine Old Icelandic works as compositions rather than historical chronicles. For instance, I do not mean to imply that events in the sagas actually occurred: a point that is impossible to prove. See Byock 2004 for an argument that the sagas are not strictly history or literature but both (303).

⁴ For discussion of heroic fame, see Andersson 1970, Harris 1983:219-242, and Simek 2000.

of saga-discourse, an obvious question comes up: why offer such material so late in the narrative? Why spell out the public opinion concerning Grettir's swim instead of just noting that people hear about the deed? Or, to put the point another way, why not write, *Illugi kastaði skildi þá yfir hann, ok varði hann rǫskliga* (cf. *Grettis saga*:260)? Surely in the last few episodes of a saga a writer can reinforce a character's fame through merely relating heroic deeds, while the audience could assume that the reactions of typical witnesses to such events and behaviours would take place, once the narrator has included a few examples of these reactions. Yet references to word-of-mouth fame persist throughout *Grettis saga* and most others right to their final chapters, and the sheer number of these references would seem to overwhelm any idea that they are meant to appear at strategic junctures of the narrative (*Grettis saga*:69, 71, 72, 72-73, 76, 78, 81, 94, 104, 117, 121, 122, 125, 129, 131, 132-34, 136, 137, 162, 170, 174, 184, 187, 196, 211, 216, 218, 222, 233, 234, 249, 261, 263, 265, 266, 268, 272, 286, 289-290).⁵ Equally, in *Njáls saga*, a general picture of Gunnarr of Hlíðarendi's reputation is reproduced many times up to and even after his death, often in the same terms as earlier in the saga, *engi var hans maki*, 'he had no equal' (*Njáls saga*:82; 76, 82, 84, 85, 86, 91, 127, 130, 133, 146, 166, 174, 181, 189, 190, 191, 198, 201, 230, 335). The persistence of these passages has no obvious cumulative effect. They come over as redundant.

One might, then, argue that evaluative episodes recur throughout the sagas because fame-worthiness is a theme or motif of these compositions. Yet puzzlement arises from this theory as well. As the narratives of most of the sagas of Icelanders develop, each starts to include more complex ways of thinking about reputation than simple praise through word of mouth. One sees, for instance, ritualistic declarations of an individual's renown that are more formulaic than spontaneous, as when the dead Gunnarr gets up in his grave and proclaims his deeds loudly in verse (*Njáls saga*:193). One sees the growth of a character's reputation into a kind of social currency, as when Höskuldr Dala-Kollsson in the same saga immediately recognizes a well-executed plan as representative of Njáll's thinking (65). One sees self-consciousness by characters regarding their word-of-mouth fame, as when Gunnarr openly compares his methods of gaining renown with his wife's (189, 83, 139). One

⁵ An example of a strategic moment would be just before a character dies. Theodore M. Andersson notes that a character's reputation often receives a summing up at this juncture (1967:62- 64).

sees doubts concerning the traditional connection between immortality and fame, as when Þorkell Eyjólfsson in *Laxdæla saga* fails to complete a church that he wanted to build as an expression of his glory (*Laxdæla saga*:217-222). One sees questioning of the heroic ideal, as when Hallr of Síða disagrees with his kinsmen over the fame-worthiness of certain accomplishments and declares himself to be *lítilmenni*, ‘a person of little account’ in *Njáls saga* (361-362, 405, 408, 412). One even sees parody of renown and of the fame-tradition, as when the battle-deeds of Björn hvíti, a kind of comic foil to Kári Sölmundarson in the same saga, never live up to Björn’s fulsome boasts (424-435).⁶ Although several varieties of fame might appear for purposes of juxtaposition in a saga, the many examples of simple word-of-mouth praise make an unexpected counterpoise to the more sophisticated attitudes toward the fame ideal that the sagas also relate. So, readers might well conclude that there is a hitherto unrecognised motive for the typical medieval saga-writer to persist in providing so many examples of spontaneous judgements of reputations, and I wish to propose such a motive.⁷

One of the reasons that these instances occur and recur is the retrospective points of view of the sagas. Most of the kings’ and family sagas were written hundreds of years after the action that they purport to describe. Between the settlement-period of Icelandic history when the action of most of the family sagas occurs and the writing of these works, Iceland underwent major social, political, and cultural changes. It accepted Christianity and contacted many ideas, artworks, and other cultural materials from Britain and the continent (Gade 2000:75; Glauser 2000:214-215; Foote 1963:93-99, 116; Clover 1982: 16, 203-204). Therefore, most saga-writers cannot help but take an antiquarian attitude toward their subject matter, even if they perhaps did not do so con-

⁶ Although I concentrate here on *Njáls saga*, the pattern of the development of more complex attitudes toward fame applies to many Old Norse works, including almost all of the family sagas, and much study of each ‘stage’ of fame in these remains to be done. For instance, one might look at skaldic praise-poetry of kings and earls as examples of ritualistic fame. See *Orkneyinga saga*:42, 49, 53, 66-69, 204 and Whaley 2001. For more on self-consciousness with regard to reputation, see Margaret Cormack (1994:188). The most famous example of this kind of self-consciousness is Roland’s. See *Le Chanson de Roland* (1980, lines 1013-16). For parody of fame in one of the sagas, see Waugh 2003, which examines Saint Magnús’s reputation in *Orkneyinga saga*.

⁷ Of course I realize that attributing motives is always speculative and that a variety of motives could exist. It is certainly possible that saga-writers included these kinds of passages because they felt they had to, or, on the other hand, unconsciously, with no thoughts about justification whatsoever.

sciously (Byock 1982:8).⁸ In fact the writer of *Grettis saga* is one of the most openly antiquarian: *Þat var háttr í þann tíma, at eldaskálar váru stórir á bæjum* (38), 'It was the custom in those days that the fire-halls on farms were large;' *Þat var þá háttr, at menn vistuðu sik sjálfr til þings* (45-46), 'It was the custom at that time for people to provide their own meals at the thing;' *Þá var ekki dæluaustr á hafskipum* (55; see also 236), 'Back then, there were no pumps on ships.' Snorri Sturluson is another obvious example of an Icelandic prose writer with specifically antiquarian concerns, and his compositions demonstrate the particular kind of antiquarianism that Icelandic writers tend to display. His inventory of oral poetic techniques in the prose Edda, for instance (Snorri Sturluson 1991; Beck 2000:61-71), strongly suggests that Icelandic writers often assumed that the societies that they depicted in their compositions were more conversant with oral than with written traditions (Curschmann 1984:140-151; Gísli Sigurðsson 2004:32-35, 253, 301), as one also sees when the sagas typically record such inherently traditional material as genealogies and settlement stories. Moreover, much of this traditional material associates directly with fame. In both *Egils saga Skalla-Grímssonar* and *Grettis saga*, characters explicitly mention that they will construct memorials to the dead by carving praise-poems onto rune-sticks (*Egils saga*:245-257; *Grettis saga*:203-205; 216-17).⁹ This retrospective viewpoint, I believe, motivated writers in Old Norse to see certain means of expression as oral, to try to depict them that way, and thus to create a precise context for the ideas and experiences of presumably pre-literate characters.¹⁰ This context may have simply been supplied from the saga-writers' sources, either oral or written, and it may have been (re)produced without much consciousness about it, but there are obvious indications of it nevertheless. First, the sagas' tendency to include word-of-mouth reactions to events shows that their authors believed, or knew, or decided to argue that many episodes in these works were 'oral' in that they simply would not exist were it not for the witnesses who could repeat accounts

⁸ Perhaps saga-writers included nostalgic passages because they were part of the stock-in-trade of their mode of composition. Byock argues that the typical saga is a 'rich exploration of sociohistorical memory . . . a well-developed animation of the past' (2004:314, 299).

⁹ The sagas suggest that these poems were orally composed, but they may not have been circulated orally before being carved.

¹⁰ The study of oral traditions now forms a vast and growing discussion. See the book edited by Mark C. Amodio (2005). For the Norse tradition in particular, see Preben Meulengracht Sørensen's *Fortælling og ære*, where he suggests that the sagas create an illusion of an oral tradition behind them (1995).

of them: saga characters sometimes mention the memorizing of verses that can then become records of events (*Grettis saga*:205). A second obvious indication of an oral context is the emotions that seem to arise in witnesses when they observe certain deeds (249; *Völsunga saga*:40).¹¹ Examples of word-of-mouth praise, then, could be interpreted as one of the most important kinds of communication within the oral societies depicted in the sagas. However, after one notes the interaction and emotion that usually surround noteworthy actions, one's analysis would seem to come to a frustrating standstill, because typical passages such as my chosen excerpts from *Grettis saga* seem so unrevealing. Most of the time, the narrative voice notes the essentials of a character's reputation without further comment. No wonder that critical study of word-of-mouth fame, the passages that depict it, and the emotions on view during these descriptions have grown so scarce (cf. Waugh 1997a:249-255). Such critical neglect also occurs because of attitudes that dominate literary criticism. Typically, these attitudes arrive from a highly 'literate' understanding of compositions and of the creative process, and literate critical communities have a habit of treating (at least eventually) most of the material and ideas that they analyze (for instance, heroic deeds) as abstract concepts.¹² In contrast, as Walter Ong says, oral societies typically value the 'situational' over the 'abstract'. One might even argue that, for oral societies, actions exist only within their situations (1982:49, 51). Saga-writers who are involved in depicting an oral society, then, if they are conscious of a battle between oral and written traditions as the period in which they are writing suggests,¹³ would perhaps feel justified in including — perhaps, even feel obligated to include — these situations along with their requisite actions. Correspondingly, readers might expect the sagas to spell out relations between actions and situations at significant junctures of a character's reputation-building. However, the saga authors (or narrators) remain remarkably reticent about exactly what happens between a performer and a witness during such a moment, except in a very few instances.

In one of these exceptional instances in *Njáls saga*, Skarphéðinn Njálsson, a particularly competitive character, leaps across a river and slides along a

¹¹ For more on the emotions that are behind the sharing of stories about heroic deeds, see Caie 1976:31.

¹² Note the abstraction of the concept of the hero in, for example, Frye 1957:33, 319-320.

¹³ Almost certainly saga-writers could not distinguish between oral performance and literate performance in the way that critics can now. Nevertheless, these writers are likely to betray at least some aspects of the clashing of oral and literate traditions.

stretch of ice in order to kill an adversary, Þráinn Sigfússon, with one blow: a display of virtuoso athleticism. Skarpheðinn's comrade, Kári, immediately assesses the deed with *karlmannliga er at farit* (233), 'it was very heroic to do that.' Apparently, this speaker merely voices his knee-jerk response to the events, and the result is a declaration of the obvious. It is not particularly remarkable, original, thoughtful, witty, or well-phrased, especially when it is compared to comments in similar situations. For instance, a comparable judgement appears in the same saga when Kolskeggr assesses one of his brother Gunnarr's athletic feats as *hart ríðr þú* (138), 'you ride fast,' but this rather unoriginal assessment occurs in the narrative for an obvious purpose. It recalls a similar judgement by an adversary of Gunnarr's, Skammkell (135), as Gunnarr makes plain by noting the echo (138), while the inadvertent repetition of his enemy's phrase reminds Gunnarr of an outstanding slight that cannot be forgotten or ignored. And, significantly, any other spontaneous judgements by individual characters of heroes or their acts that occur in Njáls saga also have apparent thematic purposes. The assessments of lawyers during the court-case against the burners of Njáll and his family intensify the see-saw action of this section and thus help to build suspense (363-401). The fact that enemies praise characters in the saga adds to the credibility of these assessments and speaks to the objectivity and fair-mindedness of the speakers (335, 336, 396, 422, 435, 444). The only other spontaneous judgement that seems to lack a thematic purpose in the saga is again an individual assessment of one of Skarpheðinn's deeds by Kári whose phrase again comes over as rather ordinary (327).

Kári's appreciation of Skarpheðinn's great leap is so immediate and unadorned that it sounds like a personal thrill of victory: a rendering not so much of his own thoughts as those of his comrade. The appreciation then represents a moment of direct empathy between these characters: one immediately and apparently effortlessly places himself into the situation of the other.¹⁴ In fact, the appreciation works well as an example of Emmanuel Levinas's idea that empathy involves an awareness that 'The way in which the other presents himself exceed[s] the idea of the other in me' (1969:50), an observation that fits with heroic competition in general and Skarpheðinn's heroic attributes in particular. One of his major functions in the saga is to exceed others. In his case, the saga even associates his competitive abilities, such

¹⁴ Empathy is 'access to an exterior being,' as Emmanuel Levinas calls it, that re-enacts a kind of fundamental 'moral consciousness' (1990:293).

as athleticism and prophecy (70, 104-105), with a particularly Old Norse idea of ‘the other.’ Characters describe him as slightly uncanny and troll-like (298-299), which matches with Levinas’s connection of the ‘idea of the other’ to an essential, and essentially human, inability to know another person’s nature completely.¹⁵

Critics have proposed just this kind of emotional/communicative connection that Kári and Skarpheðinn experience as one of the basic attributes of heroic fame in general. Roberta Frank says that the kind of ‘self-praise’ that is likely to exist in a conventional hero’s mind at the moment of a typical accomplishment (usually of athletic prowess, often in battle), is ‘a rhetoric prized as empowering and strength-enhancing’ by anyone in a society that values oral-heroic tradition (1991:199). So, a fellow-warrior like Kári would not only appreciate a comrade’s achievement but also want to share in it. His comment can substitute for the immediate thoughts on the slaying of Þráinn that Skarpheðinn omits to utter, and it thus confirms that bystanders — and here is how the moment of transfer becomes an ethical concept, that is, an idea that affects an entire community — can partake in and express for themselves the ‘moments of high emotion’ that people like Skarpheðinn, Grettir, and Illugi feel through the performance of their deeds (Opland 1980:262). Of course a character’s emotion is most intense at the death of a rival in heroic works, especially if that character has contributed to the killing, because the victor then possesses the reputation of his slain adversary almost physically (*Völsunga saga*:17, 40; Opland 1975:187).

The broader context for Kári’s phrase supports the idea that it amounts to virtual self-praise by Skarpheðinn. In other sagas, great deeds are often celebrated through skaldic poetry, which frequently acts as the vehicle by which news of these events gets disseminated (*Grettis saga*:156, 197-198, 216-217; Poole 1991:3-23; Whaley 2001). Skarpheðinn’s actions in almost any other saga might well have inspired a stanza from either himself or an onlooker.¹⁶ But *Njáls saga* does not follow this tradition. A comparison with *Egils saga* demonstrates that not only does Egill constantly praise himself in poetry, often

¹⁵ See also Levinas 1987:39-44, 93-100; 1981:13-27, 51-56, 115, and the volume edited by Peperzak (1995). The theme of what one might call heroic empathy continues in the saga. Flosi Þórðarson, Kári’s greatest enemy, admits that *ok þann veg vilda ek helst skapfarinn vera sem hann er* (422), ‘I would want most to have a temperament like his [Kári’s.]’

¹⁶ In some manuscripts, verses by Skarpheðinn duly appear at this juncture (*Njáls saga*:479-480).

immediately after he has slain a foe (202-206, 210), but also that this saga contains remarkably few examples of word-of-mouth fame. Possibly, then, certain saga-writers, especially if they knew of other sagas in written form (as seems likely), thought of fame through word of mouth and self-praise as virtually equivalent, so that *Njáls saga* can dispense with the latter because it contains the former.

Kári's reaction, then, would seem to describe rather precisely the transfer, in an almost physical fashion, of an apparent 'message' (in this case, a specific feeling of achievement), from the mind of a performer to that of a spectator. His comment performs the same disseminating function as a stanza of praise-poetry; but, in the instance of the communication of Skarpheðinn's feelings to Kári, the transfer is more immediate, intimate, and direct than verse. This transfer idea is even suggested by the distinct characters of the two men involved. Up to the point of Þráinn's killing in *Njáls saga*, Kári's thoughts, compared to those of other characters, have seldom appeared. He offers no spontaneous praise of Grímr and Helgi, the other two sons of Njáll, when he first appears in the saga (203-204). The killing of Þráinn produces Kári's first assessment of Skarpheðinn; Kári had never seen his oldest brother-in-law fight before. Meanwhile, the saga has openly portrayed Skarpheðinn's sensitivity to public opinion. The latter is in many ways the story's most acute judge of what might benefit one's reputation and what probably will not (324), and he displays a characteristic expression of emotion, grinning, while Kári has no such attribute (114, 327).

The transfer also indicates that situational thinking is at work: each deed in an oral society, together with its spontaneous reaction, amounts to a potential means of communication, a potential composition — even, in its own way, a potential myth of origin.¹⁷ The sagas of Icelanders betray a passive concern with origins by including many settlement-stories and genealogies; they demonstrate a more active concern with origins by including generative constructs — that is, events related allusively in one saga may appear at greater length in another as if one work might be the 'origin' of the other. Hence, any episode of word-of-mouth fame is the potential point of origin for an entire saga.¹⁸ For instance, the transfer of Skarpheðinn's thoughts to Kári is genera-

¹⁷ I use the phrase 'myth of origin' because source-relationships are often very difficult to prove, while the entire strategy of trying to learn about a subject through a search for its origins is now less valued than it used to be (Said 1975:174-175, 197; Derrida 1976:242-243).

¹⁸ Generative passages in the sagas may result from the writers of them drawing upon the same oral tradition and hence demonstrating knowledge of the same figures from the past.

tive in a specific way: the latter has produced no poetry up to this point in the saga, but does so once the feud concerning Njáll's family has reached its extreme.

Unlike many of the other sagas, such as *Grettis saga*, *Egils saga*, and *Gísla saga Súrssonar*, that depict their principal characters as prolific and precocious versifiers right from their first appearances in their stories, *Njáls saga* contains little in the way of praise-poetry. Most of the famous stanzas in it are prophesies by minor characters, most verses have associations with death, and they seem to be introduced more schematically than in other sagas.¹⁹ One of the more significant examples, in praise of the great hero Gunnarr's last stand, appears at the very moment that this hero dies, as if his reputation in verse replaces him (190). Gunnarr himself only recites poetry as a ghost, in his burial mound. Significantly, Skarpheðinn witnesses this recitation (193). Just like Gunnarr, he then produces only one poem in the course of his illustrious career, at the burning of himself and the rest of Njáll's family (336),²⁰ and this verse only appears once one of the burners has wondered whether or not Skarpheðinn is alive late in the burning. Since the poem is nearly unintelligible and apparently a depiction of a woman in mourning, it suits the situation of a dying man, striving against impossible odds. A burner even speculates as to whether or not Skarpheðinn was dead or alive when he recited the poem (337). One sees, therefore, a progression in *Njáls saga* from a verse by a dead man to a (half) verse by a half-dead man. And the power of poetry, among other things, seems to be passed on like a legacy.

At the burning, this legacy comes to Kári. Indeed, Skarpheðinn tells him, as a reply to Kári's praise of his great leap, *Eptir er enn yðvarr hluti* (233),

¹⁹ The saga seems to take an unusually critical attitude to skaldic verse in general. Typically, the saga only refers, with a few exceptions, to the work of so-called famous poets without quoting it; for instance the scurrilous verses directed at Njáll and his family. Also, these poems are clearly portrayed in the saga as a negative development in dealings between the feuding parties. The stanzas directly lead to much bloodshed. Much verse elsewhere in the saga is associated with black magic, paganism, or both (264-266, 321, 335-336, 348, 454-460). I largely rely upon Einar Ól. Sveinsson's edition of the saga in my conclusions concerning the poems, because I do not have space to discuss the different patterns of verse that exist in the over 50 manuscripts of *Njáls saga* that are extant. Readers should know, for instance, that sometimes the scurrilous verses directed at Njáll and his family do appear, though every modern edition of the saga leaves them out. See Einar Ól. Sveinsson's notes to the verses, his appendix including and concerning the doubtful ones (465-480), and his discussion of the manuscripts (cxlix-clxiii). For an English translation of *Njáls saga* that includes many of the verses of disputed authenticity, see Dasent 1911:passim.

²⁰ But cf. *Njáls saga* (467-469, 470, 472-473, 474-477, 478-480).

‘Now it’s your turn,’ and Kári duly becomes the guardian and the explicit narrator of Skarpheðinn’s reputation later in the saga (443). But Kári has a more complicated legacy than merely following his comrade’s example.²¹ As critics have noted, he fights in a way that is similar to Gunnarr, which suggests that he is Gunnarr’s ‘replacement’ (Allen 1971:59). In fact, he replaces both Gunnarr and Skarpheðinn. After the burning of Njáll and his family, Kári takes on the role of implacable avenger and (not coincidentally) becomes the most prolific poet in this text and the only major character who could reasonably be described as an accomplished poet, despite the fact that the audience, prepared for his many physical accomplishments by the descriptions of him, gets no notice of any poetic potential (203-204). He recites on four occasions and produces six stanzas in total.²² Each occasion mentions the burning — that is, each is, in a way, empathetic. He moves from expression of his emotional state in two verses of mourning for Njáll and his family (346, 354) to a poem that follows Skarpheðinn’s example by insulting a chieftain at the althing and threatening action (409-411). Finally, he produces a verse that is accompanied, like many of the poems of Egill and Grettir, by a slaying (cf. *Egils saga*:204-206, 210; *Grettis saga*:54, 59, 60). This kind of careful plotting of intensifying action is typical of Njáls saga. Moreover, each of Kári’s poems adds progressively to his reputation as is clear from the responses of those who hear him. Only one person, Ásgrímr Elliða-Grímsson, hears the first poem. No reaction is recorded. The second verse is delivered before a small group of his allies. One of them comments on it. The third poetic occasion occurs in public at the althing, and Kári’s three stanzas provoke loud laughter; however, Snorri goði

²¹ He is Hebridean and in the retinue of the Earl of Orkney when the audience first meets him (203-204, and note 2). Thus, he might be an appropriate person to develop into a poet because he begins as an outsider to the Icelandic society that dominates the saga. He perhaps brings no ‘baggage’ to his dealings with the feud-prone families, then, and hence is presumably more objective in his reportage of events. He could be a parallel figure to the mostly Icelandic skalds who end up attached to the Orcadian, Norwegian, Danish and other royal courts. Also, Kári is the most conventional heroic figure in Njáls saga. For instance, the motivation for most of his actions, revenge, is fairly uncomplicated by the standards of the saga, and Lars Lönnroth notes that Kári’s dress probably betrays chivalric influences, unlike that of most of the other major characters (118). Composition might be regarded as a necessary part of the make-up of a conventional hero. Certainly Kári’s development in poetic skill parallels his development into a hero, and parallels the arc of revenge that (perhaps) helps to bring the major feud in the saga to an end with a balance between the two parties.

²² I follow all modern editions of the poem in representing Kári’s oeuvre, though the manuscripts may vary.

then produces a quatrain in a soft voice that causes even louder laughter. Snorri's poem would seem to have more force than Kári's efforts (411). At least two patterns emerge in the performance of Kári's verses. One is that his reputation grows in lockstep with his ability to spontaneously compose. A second is that this reputation, which links with the collective reputation of Njáll and his family (as the constant mentioning of Njáll in Kári's poems indicates), grows in lockstep with the number of witnesses to each recitation. In sum, all of the attributes of the moment of transfer that occurs when Kári praises Skarpheðinn's great leap are repeated and gradually intensified during the sequence of Kári's poetry.

The last poem by Kári is, in contrast to the other occasions, a triumph in every way. The social status of his audience has grown. He recites before a king at an earl's court that includes a large group of enemies. Unusually, these foes end up tolerating his revenge by letting him escape. Some commend him. They also approve of the obvious progression, in which the poem participates, from lies to truth-telling during the episode. First, Gunnarr Lambason offers an inaccurate account of Skarpheðinn's behaviour at the burning. The blemishing of his brother-in-law's reputation causes Kári to intervene. Later, Flosi Þórðarson, the man in charge of the burning and therefore Kári's most significant enemy, ends up contradicting his ally Gunnarr's words by providing the court with an accurate version of Skarpheðinn's last actions; but before that, a suggestion of some kind of connection between Kári and Skarpheðinn appears again when the former jumps onto a table, recites his poem, and beheads Gunnarr, which recalls Skarpheðinn's great leap and attack upon Þráinn's head (443). This emphasis of the link between Skarpheðinn and Kári at the height of the latter's heroic career completes the development begun when the former's characteristic moment is first transferred to his brother-in-law. More generally, these progressions suggest once again that Njáls saga is very concerned with how a heroic reputation grows and with exactly how the particular aspects and consequences of reputation operate in the society that it is trying to convey or has reproduced from its sources.

With their rather sophisticated communicative and generative attributes, spontaneous reactions such as Kári's to Skarpheðinn's leap come close to functioning as signs within a kind of language. When saga-writers describe a deed, then, they are very likely to describe also the emotion and the means by which both action and emotion are communicated (witnesses), because all three of these are inseparable as an act of communication for the oral culture on view in — or part of the origin of — the sagas. Moreover, the saga-writers

would have an urgent antiquarian interest in preserving the ‘signs’ within the ‘oral language’ of the societies that they depict because, I would submit, they could observe first hand the effects of the new technology of literacy upon their own largely oral societies (Quinn 2000:30-60; Gísli Sigurðsson 2004). When Christian missionaries arrive in Iceland with the bible, they announce a new treatment of time (salvation history), a new myth of origins (God), and a new theory of origins (history as depicted in Judeo-Christian records). There is also a sudden and overwhelming usurpation of the fame-ideal implied in these Christian texts, and the new mode differs from the old in two ways. First, Jesus’ competitive acts are mainly non-aggressive, and therefore do not register as typical deeds in the traditional, heroic, oral past. Second, competition with the Almighty is (by definition) impossible, so God’s reputation absorbs all of the past and replaces any heroic precursors with Himself and with His inimitable life-story. Hence, He not only usurps the means of receiving a reputation; He also takes its end, because God becomes both the ideal performer and the ideal witness of any deed. In sum, He brings with Him a new order of deeds, competitions, histories, and signs.²³

Rarely is conflict between Christian and pagan tradition conceived as a battle between the old kind of language and the new in the Old Icelandic works, but examples exist, though one has to stray from the canon of the sagas of Icelanders in order to find them. An example occurs in one of the þættir in the Flateyjarbók version of Óláfs saga hins helga (*Flateyjarbók* 1944-1945 II:218-219; Schlauch 1931:973, 976).²⁴ When this brief narrative begins with the arrival of an elderly guest of mysterious appearance at King Óláfr’s court, it seems to be about to partake in the Old Norse tradition of Óðinn-like old men who represent the values of the heroic past. In typical fashion, the ruler asks this *djarfmæltr*, ‘bold-spoken’ stranger to entertain him, whereupon the court expects the old man’s entertainment to be accounts of *fornkonungr*, ‘ancient princes’ and their *framaverk*, ‘outstanding deeds.’ These expectations are unsurprising. Mysterious wanderers often impress listeners with their knowledge of legendary heroes in Old Norse works (*Flateyjarbók* II:218; Rowe 2004:468). But this old man asks Óláfr an unusual question: which of these legendary figures he would most like to be. The guest thus brings up the idea of identifying with — that is empathizing with — the heroes of the past,

²³ For more on medieval sign-theory, see Vance 1986:59.

²⁴ This *þáttir* shares attributes with both ‘the Conversion’ *þættir* and the ‘pagan-contact’ *þættir*, to use Joseph C. Harris’s (1980:162, 166) generic divisions.

and the sagas of Icelanders tend to imply this idea rather than mention it explicitly, even though it must be at the heart of the heroic ideal.

With the king's reply, one may note for the first time in the *þátttr* a tendency to condemn the ancient heroes from an overtly Christian standpoint: *ek vilda engi heiðinn maðr vera, hvárki konungr né annarr maðr* (II:219), 'I do not wish to be a heathen, were he a king or another sort of man.' Such condemnations appear in Old Norse compositions much more rarely than one might think, despite the fact that the traditional interpretation of renown as a kind of immortality and its association with Óðinn mean that the Christian church must condemn heroic fame as a false god. Boethius, for instance, writes:

Vos uero immortalitatem uobis propagare uidemini cum futuri famam temporis cogitatis. Quod si ad aeternitatis infinita spatia pertractes, quid habes quod de nominis tui diurnitate laeteris? (1957 II.vii.14-15)

'You actually suppose that, when you think of your future fame, you create immortality for yourself at the same time. But if you consider the infinite time-periods of eternity what reason have you to rejoice in the durability of your name?'

When the old man in the *þátttr* insists upon a specific answer from Óláfr, the king finally admits that he would like to have the *atferð ok höfðingskap Hrólfs kraka*, 'might and dominion of Hrólfr kraki.' The guest disapproves of this choice:

„hví vildir þú eigi vera sem sá konungr, er sigr hafði, við hvern sem hann átti bardaga, ok svá var vænn ok vel at íþróttum búinn, at engi var hans líki á Norðrlöndum, ok svá mátti öðrum sigr gefa í sóknum sem sjálfum sér ok svá kringr skáldskapr sem öðrum mönnum um mál sitt?“

Konungr settist þá upp ok tók til tíðabókar, er var í sænginni, ok ætlaði at slá í höfuð Gestis ok mælti: „Þú vilda ek sízt vera, hinn illi Óðinn.“ (II:219)

'why do you not want to be that king who accomplished victory over whoever he was fighting, who was so handsome and accomplished at skills that nobody was his match in the Northern lands, who could

grant victory to others in battle just as he gave it to himself, and for whom poetic composition was as simple as normal speech was for other people?’

The king sat up and took his book of hours, which was in the bed, and, aiming to hit Gestr in the head, said: ‘The last man I would want to be is you: the evil Óðinn.’

Upon hearing these words, the old man vanishes. Significantly, Gestr/Óðinn’s declaration concerning poetry versus speech connects heroic (and pagan) values directly with an ability to communicate heroic stories. The usual subject-matter of skaldic poetry confirms these connections. The verses that appear in most sagas are likely to contain self-praise and incitement to revenge, together with mythical figures, such as trolls, valkyries, Þórr, and Óðinn, that figure in pre-Christian Germanic religions (*Egils saga*:210; *Grettis saga*:203-204; *Njáls saga*:264-266; Poole 1991:52-55; Clunies Ross 1998; Meulengracht Sørensen 2001). In *Hallfreðar saga vandræðaskálds*, the titular character recites a whole series of poems about the pagan gods to Óláfr Tryggvason (1939:156-158), in a typically competitive encounter between a poet and a king (Waugh 1997b:296-299, 300-302, 305-307; Whaley 2001; Poole 2002). Heroic language is inherently competitive, but such king-poet encounters suggest that royal status has grown and that the king now has an advantage in competitions.

Presumably Óðinn’s language, as the language of a god, would be the ideal one in which to communicate heroic tales. The king in the *þáttr*, then, must fight against his guest with an equally powerful (or more powerful) weapon of the same kind: a book of hours, which represents the Christian God’s ideal language, ideas, and stories, together with the daily regimen of duty and the typically Christian idea that time on earth is limited and teleological. Gestr in contrast, with his impossibly old age, represents the eternity of hell (*Flateyjarbók* II:219; Schlauch 1931:973). This narrative thus depicts (among other things) an allegorical battle between oral and written traditions and means of communication. Literate tradition wins in this case. On the other hand, the old god seems to retain his existence, immortality, knowledge, and some power over kings, even if he is reinterpreted in this story as a kind of demon.²⁵ In *Norna-Gests þáttr*, there is another ‘take’ on the old tale-teller

²⁵ The sagas indicate a similar lasting power for aspects of the pagan religion. See *Grettis saga*:132-133, 203-204; *Njáls saga*:264-266. For discussion, see Clunies Ross 1998 and Meulengracht Sørensen 2001.

named Gestr who is a kind of ghost of paganism and a personification of old stories: he converts to Christianity and dies, and thus deliberately lets the written tradition overtake him, in a kind of validation of the Christian belief system. He sacrifices himself like Christ or a saint to the new traditions. Though in the other tale the old god of fame flees, and thus seems to retain some of his power, in this version a kind of exorcism of fame takes place. Gestr brings the past into the present and renounces it.²⁶ Hallfreðar saga also provides evidence that there were ‘spiritually positive’ as well as ‘negative aspects of the heathen age’ (Rowe 2004:461): Hallfreðr’s conversion to Christianity is more of an ongoing, competitive dialogue with Óláfr Tryggvason than a one-time event, and the fame of both men plays a strong part in their dealings.²⁷

The spiritual conflicts that occur in Hallfreðar saga and the þættir help to articulate the new Christian order that attacks the saga ideal of communication during the conversion age: God, by being immortal (an attribute he enacts through the resurrection) produces deeds that nobody can top; heavenly immortality supplants immortality through fame; texts can replace memories, disrupt chronologies, and displace oral histories at any moment; ultimately, all signs are subsumed into Christ, who is the Word. During the clash of literary and oral traditions, then, oral people could interpret the logocentricism of the scriptural sign as a destroyer of the elasticity of the oral tradition, which can produce earlier and earlier, and therefore potentially greater and greater heroes,

²⁶ See *Flateyjarbók* I:384, 398; Schlauch 1931:971. Several critics argue that ‘the pagan world is presented as deserving of Christian regard’ in this tale (Rowe 2004:470; Harris and Hill 1089:103-122).

²⁷ For instance, Hallfreðr praises himself for securing the famous king as his godfather. At one point, the skald even directly connects his Christian beliefs with a praise-poem that he has prepared in Óláfr’s honour. Hallfreðr says that he will lose his Christian instruction if Óláfr does not hear this work, and claims that what he has learned about Christianity is *ekki skáldligri*, 36 ‘not more poetic’ than his praise-poem, which the king then agrees to hear (155). Later, Óláfr voices approval of Hallfreðr’s stanzas that speak of Christ’s dominance and labels the ones that betray nostalgia for the old gods with terms such as *allill vísa*, ‘terrible verse’ (157, 158). But the reader cannot help but notice that these judgements are parallel to the pronouncement that the king made earlier about Hallfreðr’s praise-poem: *gott*, ‘good’ (155), so that Óláfr’s religion and spiritual influence seem to be wrapped up in his reputation. One might note that even the stanzas that depict Christ positively present Him as in conflict with the old gods (*Hallfreðar saga*:158-159; Poole 2002) and that direct evaluations of skaldic verse such as the ones that the king conveys are rare in the sagas. For instance, almost all of the superbly composed stanzas by Egill in *Egils saga* pass by entirely without comment.

by reaching further and further back in time for them, as works like *Völsunga saga* attest by their inclusion of obviously mythical material (*Völsunga saga*:40; *Orkneyinga saga*:1-7).²⁸ The new thinking about fame and a new way of transferring information (texts) are thus not only attacks upon the traditional social practices that one may see in the sagas but also, as Óðinn's mentioning of his poetic powers indicates, upon language practice — upon an oral society's very method of communication. More particularly, since books can replace memories, the tradition of witnesses (and thus Kári's impression of Skarpheðinn's acrobatic slaying) is no longer necessary in order to preserve such a deed and distribute it among a literately-inclined community. A link in the chain of oral communication is broken. Consequently, the prospect of literate thinking, as the saga-writers could see in the very act of composing their works, would threaten to suspend reference from oral sign to oral sign and to undercut (for the moment) the power of such signs; would threaten, like certain more recent approaches to the study of literature, to destroy a cherished belief concerning an entire communication system: that 'the idea that [an utterance or] literature is *expressive*' (Vance 1973:2). The many references to word-of-mouth fame in the sagas thus demonstrate that the Old Icelandic prose writers were at least conscious that such destruction might take place, and the frequency of such references suggests that these early folklorists wished to preserve the expressive qualities traditional, oral, and performative — of their past.

Kári's verbal reaction to Skarpheðinn's great leap in *Njáls saga*, then, represents the description of a direct transfer of emotion from the mind of a performer to that of a spectator; an empathetic moment, a transfer of a characteristic moment from Skarpheðinn to him. This transfer begins a process of poetic development in Kári that parallels his heroic development. The development of Kári's career is also an important indication of the ethics of his society, and not merely in the sense of a traditional conception of the heroic ideal. Through connecting Kári's appreciation of Skarpheðinn's great leap with the former's poetry and with ideas of oral communication, one may see that Kári's praise amounts to a highly sophisticated and revealing kind of empathy that extends to nostalgia for oral communication as described by the antiquarian saga-writers.

²⁸ I grant that oral performers and perhaps the literate authors of these works would not necessarily distinguish legends from chronicles and family narratives.

BIBLIOGRAPHY

- Allen, Richard F. 1971. *Fire and Iron*. Critical Approaches to Njáls saga. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Amodio, Mark C. 2005. *New Directions in Oral Theory*. Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, Tempe.
- Andersson, Theodore M. 1967. *The Icelandic Family Saga*. An Analytic Reading. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Andersson, Theodore M. 1970. The Displacement of the Heroic Ideal in the Family Sagas. *Speculum* 45:575-593.
- Beck, Heinrich. 2000. War Snorri Sturluson ein Euhemerist? *International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber*:61-71. Eds. Michael Dallapiazza, et al. Edizioni Parnaso, Trieste.
- Boethius. 1957. *Philosophiae Consolatio*. Ed. Ludwig Bieler. Brepols, Turnhout.
- Brennu-Njáls saga*. 1954. Ed. Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit XII. Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavík.
- Byock, Jesse L. 1982. *Feud in the Icelandic Saga*. University of California Press, Berkeley.
- Byock, Jesse L. 2004. Social Memory and the Sagas. The Case of Egils saga. *SS* 76:299-316.
- Caie, Graham D. 1976. *The Judgement Day Theme in Old English Poetry*. University of Copenhagen Department of English, Copenhagen.
- Le Chanson de Roland*. 1980. Ed. Gérard Moignet. Bordas, Paris.
- Clover, Carol. 1982. *The Medieval Saga*. Cornell University Press, Ithaca.
- Clunies Ross, Margaret. 1998. *Prolonged Echoes*. Old Norse myths in Medieval Northern Society. Vol. 2. The Reception of Norse Myths in Medieval Iceland. 2 vols. Odense University Press, Odense.
- Cook, Robert. 1984-85. The Reader in Grettis saga. *Saga-Book* 21:133-154.
- Cormack, Margaret J. 1994. Saints and Sinners. Reflections on Death in Some Icelandic Sagas. *Gripla* 8:189-213.
- Curschmann, Michael. 1984. The Prologue of Þiðreks saga. Thirteenth-Century Reflections on Oral Traditional Literature. *SS* 56:140-151.
- Dasent, George Webb. 1911. Trans. *The Story of Burnt Njal*. Intro. E. O. G. Turville-Petre. Dent, London.
- Derrida, Jacques. 1976. *Of Grammatology*. Trans. Gayatri Chakravorty Spivak. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Einar Ól. Sveinsson. 1971. *Njáls Saga*. A Literary Masterpiece. Ed. and trans. Paul Schach. University of Nebraska Press, Lincoln.
- Flateyjarbók* I-IV.1944-1945. Ed. Sigurður Nordal. Prentverk Akraness, Akranes.
- Foote, Peter. 1963. An Essay on The Saga of Gisli and its Icelandic Background. *The Saga of Gisli*:93-134. Trans. George Johnson. University of Toronto Press, Toronto.
- Frank, Roberta. 1991. The Battle of Maldon and Heroic Literature. *The Battle of Maldon AD 991*:197-207. Ed. Donald Scragg. Blackwell, Oxford.
- Frye, Northrop. 1957. *Anatomy of Criticism*. Four Essays. Princeton University Press, Princeton.
- Gísli Sigurðsson. 2004. *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition*. Trans. Nicholas Jones. Harvard University Press, Cambridge, Mass.

- Gade, Kari Ellen. 2000. Poetry and its Changing Importance in Medieval Icelandic Culture. *Old Icelandic Literature and Society*:61-95. Ed. Margaret Clunies Ross. Cambridge University Press, Cambridge.
- Glauser, Jürg. 2000. Sagas of Icelanders (Íslendinga sögur) and þættir as the Literary Representation of a New Social Space. *Old Icelandic Literature and Society*:203-220. Ed. Margaret Clunies Ross. Cambridge University Press, Cambridge.
- Grettis saga Ásmundarsonar*. 1936. Íslensk fornrit VII. Ed. Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Hallfreðar saga, Vatnsdæla saga*. 1939. Íslensk fornrit VI. Ed. Einar Ól. Sveinsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Harris, Joseph C. 1980. Folktale and Thattr. The Case of Rognvald and Raud. *Folklore Forum* 13:158-198.
- Harris, Joseph C. 1983. Eddic Poetry as Oral Poetry. The Evidence of Parallel Passages in the Helgi Poems For Questions of Composition and Performance. *Edda. A Collection of Essays*:210-242. Eds. Robert J. Glendinning and Haraldur Bessason. University of Manitoba Press, Winnipeg.
- Harris, Joseph C. and Thomas D. Hill. 1989. Gestr's 'Prime Sign'. Source and Signification in Norna-Gests þátr. *ANF* 104:103-122.
- Levinas, Emmanuel. 1969. *Totality and Infinity*. An Essay on Exteriority. Trans. Alphonso Lingis. Duquesne University Press, Pittsburgh.
- Levinas, Emmanuel. 1981. *Otherwise than Being*. Or, Beyond Essence. Trans. Alphonso Lingis. Nijhoff, The Hague.
- Levinas, Emmanuel. 1987. *Collected Philosophical Papers*. Trans. A. Lingis. Duquesne University Press, Pittsburgh.
- Levinas, Emmanuel. 1990. *Difficult Freedom*. Essays on Judaism. Trans. Seán Hand. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Lönnroth, Lars. 1976. *Njáls Saga*. A Critical Introduction. University of California Press, Berkeley.
- Meulengracht Sørensen, Preben. 2001. The Prosimetrum Form 1. Verses as the Voice of the Past. *Skaldsagas*. Text, Vocation, and Desire in the Icelandic Sagas of Poets:172-190. Ed. Russell Poole. W. de Gruyter, Berlin.
- Meulengracht Sørensen, Preben. 1993. *Fortelling og ære*. Studier i islændingasagaerne. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
- Njáls saga*, see *Brennu-Njáls saga*.
- Ong, Walter J. 1982. *Orality and Literacy*. The Technologizing of the Word. Routledge, London.
- Opland, Jeff. 1975. Imbongi Nezibongo. The Xhosa Tribal Poet and the Contemporary Poetic Tradition. *PMLA* 90:185-208.
- Opland, Jeff. 1980. *Anglo-Saxon Oral Poetry*. A Study of the Traditions. Yale University Press, New Haven.
- Orkneyinga saga*. 1965. Ed. Finnboogi Guðmundsson. Íslensk fornrit XXXIV. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Peperzak, Adriaan T. (ed.). 1995. *Ethics as First Philosophy*. The Significance of Emmanuel Levinas for Philosophy, Literature, and Religion. Routledge, New York.
- Poole, Russell G. 1991. *Viking Poems on War and Peace*. A Study in Skaldic Narrative. University of Toronto Press, Toronto.
- Poole, Russell G. 2002. The 'Conversion Verses' of Hallfreðr vandræðaskáld. *Maal og Minne* 1:15-37.

- Quinn, Judy. 2000. From Orality to Literacy in Medieval Iceland. *Old Icelandic Literature and Society*:30-60. Ed. Margaret Clunies Ross. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rowe, Elizabeth Ashman. 2004. Þorsteins þátr uxafóts, Helga þátr Þórissonar, and the Conversion þættir. *SS* 76:459-474.
- Said, Edward W. 1975. *Beginnings*. Intention and Method. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Schlauch, Margaret. 1931. Widsith, Víthförrull, and some Other Analogues. *PMLA* 46:969-987.
- Simek, Rudolf. 2000. Gloria-Memoria-Historia. Zu Berühmtheit und Erinnerung als Kern von Geschichtsdenken und Sagaschreibung. *Studien zur Isländersaga*. Festschrift für Rolf Heller:255-267. Eds. Heinrich Beck and Else Ebel. W. de Gruyter, Berlin.
- Snorri Sturluson. 1991. *Edda*. Háttatal. Ed. Anthony Faulkes. Clarendon Press, Oxford.
- Vance, Eugene. 1973. Augustine's Confessions and the Grammar of Selfhood. *Genre* 6:1-28.
- Vance, Eugene. 1986. *Merveulous Signals*. Poetics and Sign Theory in the Middle Ages. University of Nebraska Press, Lincoln.
- Völsunga saga*. 1965. Ed. R. G. Finch. Nelson, London.
- Waugh, Robin. 1997a. The Characteristic Moment as a Motif in The Finnsburg Fragment and Deor. *English Studies in Canada* 23:249-261.
- Waugh, Robin. 1997b. Literacy, Royal Power, and King-Poet Relations in Old English and Old Norse Compositions. *Comparative Literature* 49:289-315.
- Waugh, Robin. 2003. Saint Magnús's Fame in Orkneyinga saga. *JEGP* 102:163-87.
- Whaley, Diana. 2001. Representations of Skalds in the Sagas 1. Social and Professional Relations. *Skaldsagas*:285-308. Ed. Russell Pool. W. de Gruyter, Berlin.

SUMMARY

'Antiquarianism, poetry, and word-of-mouth fame in the Icelandic family sagas.'

Keywords: Words-of-mouth fame, antiquarianism in the Icelandic sagas.

The author discusses in detail the function word-of-mouth praise, the ability of characters to compose verses, and the use of antiquarianism in the Icelandic sagas and their relationship with oral tradition.

EFNISÁGRIP

Í grein þessari ræðir höfundurinn rækilega sagnaklif í Íslendinga sögum sem vísa annaðhvort til frægðar söguhetjunnar eða afreka hans eða til þeirrar venju að skýra frá einstökum atburðum eða fornminjum sem sagt er að sjáist enn leifar af á dögum sagna-smíðs. Að lokum ber hann þessa frásagnartækni svo saman við þær venjur sem tíðkast í munnlegum sagnaflutningi.

Robin Waugh
 Wilfrid Laurier University
 Waterloo, Canada
 rwaugh@wlu.ca

AM 561 4TO OG LJÓSVETNINGA SAGA¹

1. Inngangur

Talið er að skinnhandritið AM 561 4to hafi verið skrifað um 1400. Á því er ein rithönd en skrifarinn er ókunnur. Handritið hefur nú að geyma þrjár sögur á 41 blaði: Reykdæla sögu sem er á bl. 1r–16v, Gull-Þóris sögu (Þorskfirðinga sögu) á bl. 16v–32r og Ljósvetninga sögu á bl. 32v–41v. Allar eru sögurnar skörðóttar, bæði vegna þess að blöð hafa týnst úr handritinu og vegna þess að síður hafa verið skafnar upp.

Varðveisla Ljósvetninga sögu er nokkuð sérstök en hún er varðveitt í tveimur gerðum sem yfirleitt eru kallaðar A-gerð og C-gerð og er töluverður munur á þeim í vissum hlutum sögunnar en annars eru þær að mestu samhljóða.² Sagan er einnig merkileg fyrir þá sök að í C-gerð eru fjórir þættir sem sumir fræðimenn telja að séu samdir sérstaklega og komi söguþræði Ljósvetninga sögu ekki beint við, þ.e. að þeir séu innskot (sjá t.d. *ÍF10*:xxiii). Þetta eru Sörla þáttur, Ófeigs þáttur, Vöðu-Brands þáttur og Þórarins þáttur ofsa. Þrír fyrstnefndu þættirnir eru framarlega í sögugerðinni (5.–12. kafli), en Þórarins þáttur ofsa er síðasti kafli hennar (32. kafli).³ Sömu fræðimenn hafa einnig haldið því fram að þar sem gerðunum ber illa saman hafi C-gerð verið umsamin og A-gerðin sé eldri, en aðrir halda því fram að það sé A-gerð sem hafi verið umsamin – eða öllu heldur stytt – og C-gerðin sé eldri (sjá Andersson 1964:165, 2006:120).

¹ Þessi grein er byggð á fyrirlestri sem var fluttur á Þingeyjarþingi, sagnaþingi í héraði, á Laugum í Reykjadal á vegum Stofnunar Sigurðar Nordals 14. ágúst 2005.

² Hér á eftir er miðað við kaflaskiptingu C-gerðar (sjá *Ísl. 1830*:11–112, *Ljósv. 1880*:113–255 og *Ísl. 1986*:1655–1716, 2259–61).

³ Nokkrir útgefendur sögunnar hafa af þessum sökum prentað þessa þætti sérstaka og þar með verið ósammála skrifurum á 15. og 17. öld.

Markmiðið með þessari grein er ekki að fjalla um aldur Ljósvetninga sögu eða hvor gerð hennar muni vera eldri og upphaflegri, heldur að sýna fram á með athugun á kveraskiptingu AM 561 4to að Ljósvetninga saga hafi aldrei verið öll í því handriti; aðeins fyrri hluti hennar hafi verið í því. Sýnt verður fram á að sagan í þessu handriti hafi endað þar sem 21. kafla lýkur og að lok hans hafi verið á næstöftustu blaðsíðu handritsins en aftasta blaðið hefur glatast. Í þessum kafla er sagt frá dauða Guðmundar ríka á Möðruvöllum en umræddur kafla getur vel staðið sem niðurlag sögunnar. Jafnframt verður tekið undir með Guðbrandi Vigfússyni (1878:lví) og Guðmundi Þorlákssyni (*Ljós. 1880:xxii–xxiii*) að Sörla þáttur, Ófeigs þáttur og Vöðu-Brands þáttur hafi aldrei verið í umræddu handriti.

Hér á eftir verður gerð nánari grein fyrir handritinu AM 561 4to og kveraskiptingu þess (3. kafla) og skyldleika þess við önnur handrit en þar verður einnig fjallað um Reykdæla sögu og Gull-Þóris sögu sem eru í 561 (4. kafla). Enn fremur verður tínt til það sem vitað er um sögu handritsins (5. kafla), en á hinn bóginn verður ekki mikið fjallað um Ljósvetninga sögu sjálfa og deilur um samsetningu hennar. Þó verður ekki komist hjá því að gera stutta grein fyrir varðveislu sögunnar og handritum, þáttaskiptingu og helstu útgáfum (2. kafla).

2. Ljósvetninga saga

2.1 Handrit

Ljósvetninga saga er varðveitt í tveimur skinnhandritum. Annað þeirra er áður nefnt AM 561 4to og er A-gerð sögunnar í því. Ekki er vitað til að A-gerðin sé varðveitt í öðrum handritum og er 561 því eina textavitni hennar. Fjallað verður nánar um 561 í 3. kafla. Hitt skinnhandritið er AM 162 C fol frá fyrri hluta 15. aldar.⁴ Það er nú aðeins 11 blöð og hefur að geyma brot af Ljósvetninga sögu (3 bl.), brot af Vopnfirðinga sögu (1 bl.), brot af Droplaugarsona sögu (1 bl.), brot af Finnboga sögu ramma (1 bl.), brot af Þorsteins þætti stangarhöggs (1 bl.) og brot af riddarasögunni Saulus sögu og Nikanors (4 bl.) (*Katalog:121–22*).⁵ Handritið hefur að geyma u.þ.b. 16% Ljósvetninga sögu

⁴ Ólafur Loftsson í Hvassafelli mun að líkindum hafa skrifað þetta handrit (Stefán Karlsson 1970:138).

⁵ Guðbrandur Vigfússon og F. York Powell gera ráð fyrir því að í handritinu hafi verið fleiri sögur en hér eru nefndar og að alls hafi það verið 128 blöð (sjá *Origines:345*). Hér á eftir verður Guðbrandur aðeins tilgreindur sem útgefandi Ljósvetninga sögu og gert ráð fyrir að

að þáttunum fjórum meðtöldum. Sörla þáttur, Ófeigs þáttur og Vöðu-Brands þáttur eru allir varðveittir að hluta (hver um sig) í þessu handriti ásamt hluta af sögunni sem kemur í framhaldi af Vöðu-Brands þætti, svo og hluta af sögunni um viðskipti Eyjólfss Guðmundarsonar á Möðruvöllum og Fnjóskdæla.⁶

Öll pappírshandrit sögunnar, sem hafa verið rannsókuð, hafa verið talin skyld AM 162 C fol og er sá handritaflokkur kallaður C-gerð (*ÍF10*:lvii). Þórarins þáttur ofsa er í beinu framhaldi af sögunni í pappírshandritunum sem síðasti kafli hennar og er þar með hluti hennar eins og hinir þættirnir þrír (sjá *Ljósv. 1880*:250–55). Sörla þátt, Ófeigs þátt og Vöðu-Brands þátt vantar alla í AM 561 4to eins og áður hefur komið fram, og svo virðist sem þeir hafi aldrei verið í handritinu. Vegna þess að síðari hluta sögunnar vantar í 561 verður hins vegar ekki fullyrt hvort Þórarins þáttur ofsa hefur einhvern tíma verið hluti A-gerðar, en ólíklegt er, eins og komið verður að í kafla 3.4, að síðari hluti sögunnar (og þátturinn þar með) hafi nokkurn tíma verið í 561.

Guðmundur Þorláksson (*Ljósv. 1880*:xix–xx, xxv, xxviii) og Björn Sigfússon (*ÍF10*:lvii) fullyrða báðir að öll pappírshandrit sögunnar séu runnin út af AM 162 C fol, þ.e.a.s. þau pappírshandrit sem þeir þekktu.⁷ Það hefur því verið heilt að mestu þegar það var skrifað upp.⁸ Því til sönnunar bendir Guð-

það efni, sem vitnað verður til um þáttaskiptingu hennar og handritið AM 561 4to, sé frá honum komið. Guðbrandur flutti til Englands árið 1864 og dó þar árið 1889 (Páll Eggert Ólason 1949:114) eða 16 árum áður en *Origines* kom út, en hann hafði tæpt á sumu af því, sem hann fjallaði um þar, í bók sinni um Sturlungu (sjá Guðbrandur Vigfússon 1878:lv–lvi). Gera má ráð fyrir að margt af því, sem hann segir í þessum bókum um handrit Íslendingasagna, byggi á rannsóknum sem hann vann að áður en hann flutti til Englands.

⁶ Fyrsta blað sögunnar nær yfir 5.–7. kafla (Sörla þátt og Ófeigs þátt). Annað blaðið nær yfir 11.–13. kafla (Vöðu-Brands þátt og aftur í samtal Geirlaugar á Laugalandi og Þorlaugar á Möðruvöllum). Þriðja blaðið nær yfir 24.–27. kafla (eftirmál bardagans við Kakalahól). Ekki er átt við að hvert blað nái yfir fulla þrjá eða fjóra kafla hvert um sig.

⁷ Guðmundur telur upp handritin sem hann notaði við útgáfuna, en þau eru (*Ljósv. 1880*:xxiv–xxv, xxviii–xxxii): AM 514 4to (B) frá s.hl. 17. aldar, AM 485 4to (C1) frá lokum 17. aldar, AM 554 e 4to (C2) frá lokum 17. aldar, Kall 616 4to (C3) frá f.hl. 18. aldar, Kall 621 4to (C4) frá f.hl. 18. aldar, NKS 1714 4to (C5) frá um 1715, Thott 984 I fol (C6) frá miðri 18. öld og JS 428 4to (C7) frá um 1820–40, en hann vissi af fleirum sem hann hafði ekki tök á að rannsaka, svo sem Sth papp 35 fol frá 1686–87 og Rask 30 frá um 1770. Björn Sigfússon nefnir flest þessara handrita en til viðbótar hefur hann notað JS 624 4to (L) frá 1695, sem hann telur vera formóður Kall 616 4to, NKS 1704 4to (sagan skrifuð tvisvar sinnum) frá um 1700, Lbs 1629 4to frá 18. öld og JS 315 4to frá um 1700 (*ÍF10*:lviii–lix, 2).

⁸ Við lok Sörla þátts (5. kafla) er ættartala og vantar nokkrar línur í upphaf hennar í AM 162 C fol og öll pappírshandritin, að því er virðist. Skýringin gæti verið sú að skrifari 162 C hafi hlaupið yfir póst (línu?) í forriti sínu. Hallgrímur Scheving gerði sér að leik að fylla í þessa eyðu frá eigin brjósti og er eyðufyllingin í JS 428 4to. Guðmundur Þorláksson prentaði hana meðanmáls í útgáfu sinni (*Ljósv. 1880*:131) sem og Björn Sigfússon (*ÍF10*:113), en Valdimar

mundur á að í öll handritin vanti nokkur orð á sama stað þar sem hlaupið hafi verið yfir línu í forriti. Í AM 162 C fol stendur (*Ljósv. 1880:129–130*):

Þórarinn mælti: «*hverju léztú svarat verða?*» «*Eigi sýndiz mér þat*» *kvað hann.* «*Hvat kom til þess, hefir hann eigi ættina til, eða er hann eigi svá vel mannaðr sem þú vilt?*»

Klausuna „hverju – svá“, sem er skáletruð hér, vantar í öll pappírshandritin að sögn Guðmundar og þess vegna hljóta þau að vera runnin út af einu afriti 162 C.⁹

Pappírshandritin eru samkvæmt þessu runnin frá einu eftirriti skinnhandritsins sem villan hefur komist inn í. Einnig bendir Guðmundur á að pappírshandritin endi á sömu setningunni í Þórarins þætti ofsa svo að þau hljóta að vera komin af einu og sama handritinu (*Ljósv. 1880:255*). Telja verður afar sennilegt að þátturinn hafi verið í AM 162 C fol fyrst hann er í pappírshandritunum.¹⁰

Handritið AM 514 4to frá s.hl. 17. aldar er merkilegt fyrir þær sakir að allur síðari hluti Ljósvefninga sögu er dreginn saman í einn kafla.¹¹ Í þessu handriti er fyrri hluti sögunnar í heild sinni en Eyjólfss saga og Ljósvefninga í útdrætti, en útdrátturinn nær ekki yfir Þórarins þátt ofsa. Guðmundur Þorláksson (*Ljósv. 1880:xxiv–xxv*) var í nokkrum vafa um hvernig hann ætti að flokka 514 – kallaði það *B* en ekki *C* – og segir að það sé í mörgu réttara en hin pappírshandritin.¹² Augljóst er að AM 514 4to tilheyrir *C*-gerð, þótt það kunn

Ásmundarson prentaði hana þar sem hún á heima í sögunni (*Ljósv. 1896:15*), reyndar með breyttu letri. Grímur M. Helgason og Vésteinn Ólason sleppa hins vegar ættartölunni með þeim orðum að þættinum virðist lokið (*Ísl. 1971:258*) og það sama gera Theodore M. Andersson og William Ian Miller (1989:138).

⁹ Guðmundur segir að skrifarar sumra pappírshandritanna reyni að laga málsgreinina til að fá botn í merkinguna (*Ljósv. 1880:129–130*).

¹⁰ Þórarins þátt ofsa þrýtur í miðjum klíðum vegna þess að AM 162 C fol eða einhver önnur formóðir pappírshandritanna, sem varðveita þáttinn, hefur verið skert. Hallgrímur Scheving samdi einnig niðurlag þáttarins (JS 428 4to) sem Guðmundur Þorláksson prentaði neðanmáls (*Ljósv. 1880:255–56*) en Valdimar Ásmundarson sem niðurlag þáttarins, reyndar með breyttu letri (*Ljósv. 1896:121–23*).

¹¹ Sama er að segja um NKS 1704 4to frá um 1700. Ljósvefninga saga er skrifuð tvisvar í þessu handriti, þ.e. á bl. 1r–46r og bl. 47r–71r og 72v, og er hér átt við seinni söguna (*ÍF10:lix*); trúlegt er að hún sé komin út af AM 514 4to.

¹² Um handritin AM 514 4to og NKS 1704 4to (seinni söguna) segir Björn Sigfússon að þau séu sérstök gerð, en stuttu framar segir hann að yfir 30 pappírshandrit séu til af sögunni og stafi „þau frá einu og glötuðu afriti af *C*“ (*ÍF10:lvii, lix*).

að vera sérstakur flokkur innan hennar, ef marka má lesbrigði þau er Guðmundur prentar í útgáfu sinni á sögunni (*Ljósv. 1880*) og þá hlýtur útdrátturinn að vera ungur, jafnvel frá síðari hluta 17. aldar.¹³

Vegna þess hve Ljósvetninga saga er illa varðveitt í AM 561 4to skiptist hún aðeins í 6 kafla. Fyrstu kaflaskil sögunnar í handritinu eru á þeim slóðum sem 18. kafli hefst í C-gerð, en það hljóta samt að hafa verið kaflaskil framar í sögunni, t.d. þar sem 13. kafli C-gerðar hefst. 2., 3. og 4. kafli A-gerðar samsvara því 18., 19. og 20. kafla C-gerðar og 5. og 6. kafli A-gerðar samsvara 21. kafla C-gerðar. Í pappírshandritunum er fjöldi kafla á reiki, 32 í sumum, en 54 eða 55 í öðrum (*ÍF10:lviii*).

Í AM 561 4to hefst Ljósvetninga saga efst á bl. 32v og aftast í efstu línu er skrifað með rauðu bleki: 'liosvetninga s(aga)', en í pappírshandritum C-gerðar ber sagan ýmis nöfn eins og t.d. 'Hér hefur sögu af Þorgeiri goða, Guðmundi ríka og Þorkel hák' í AM 514 4to (*Ljósv. 1880:xxiv, ÍF10:3*).

2.2 Skipting sögunnar í þætti og gerðir hennar

Hér að framan voru nefndir fjórir þættir sem sumir fræðimenn telja að hafi verið skotið inn í C-gerð sögunnar. Á 19. öld virðist það hafa verið nokkuð algengt meðal fræðimanna að líta svo á að Íslendingasögur væru settar saman úr þáttum (sjá *ÍF10:xxiii, xlvii*), auk þess sem Ljósvetninga saga er þannig vaxin að það er mjög auðvelt að skipta henni í þætti. Hér verður ekki tekin afstaða til álitamála af þessu tagi en sögunni skipt í eftirtalda þætti til að auðveldara verði að fjalla um einstaka hluta hennar (skiptingin byggir á C-gerð):

Ljósvetninga saga (32 kaflar)

Þorgeirs þáttur og sona hans (4 kaflar)

Sörla þáttur (1 kafli)

Reykðæla þáttur (2 kaflar)

Vöðu-Brands þáttur (5 kaflar)

Guðmundar saga ríka (9 kaflar)

Eyjólfs saga og Ljósvetninga (10 kaflar)

Þórarins þáttur ofsa (1 kafli)

¹³ Þorgeir Guðmundsson og Þorsteinn Helgason gáfu þennan útdrátt í AM 514 4to út meðnáms (*Ísl. 1830:70–71*), en Guðmundur Þorláksson gaf hann út í viðbæti (*Ljósv. 1880:272–74*); það sama gerðu Valdimar Ásmundarson (*Ljósv. 1896:139–41*) og Benedikt Sveinsson (*Ljósv. 1921:137–39*).

Guðmundur Þorláksson (*Ljós. 1880:xxxii*) skipti Ljósvetninga sögu í tvennt: Guðmundar sögu ens ríka (21 kafli) og Eyjólfs sögu og Ljósvetninga (11 kaflar). Hann skipti síðan Guðmundar sögu hins ríka í 6 þætti.¹⁴ Guðbrandur Vigfússon skipti sögunni að mestu leyti í sömu í þætti og Guðmundur.¹⁵

Guðmundur og Guðbrandur gera ráð fyrir að fjórir fyrstu kaflarnir séu sérstakur þáttur, þ.e. þáttur af deilum Þorgeirs Ljósvetningagoða og sona hans en Guðmundur ríki kemur þar töluvert við sögu eins og í þremur næstu þáttum. Fyrirsögn þáttarins hjá Guðbrandi – „The Tale of Thorgar and his Son, or the Story of the Men of Lightwater“ (sjá *Origines:344*) – minnir á að í raun og veru er hin eiginlega Ljósvetninga saga aðeins þessi þáttur. Þessi þáttur og sagan af Guðmundi ríka eru þó varðveitt saman í A-gerð en því miður vantar niðurlag Þorgeirs þáttar og upphaf Guðmundar sögu í handritið svo að ekki verður vitað um hvernig skilin voru þar. Þættirnir þrír sem koma næstir í C-gerð fjalla ekkert um Ljósvetninga. Aftan við Vöðu-Brands þátt fjallar sagan fyrst og fremst um Guðmund ríka og hefnd hans vegna óhróðurs sem Þórir Helgason og Þorkell hákur eru upphafsmenn að, þótt hann láti drepa mann af ætt Ljósvetninga (Þorkel hák), og eftir dauða Guðmundar fjallar sagan um Eyjólf son hans og Fnjóskdæli (sem eru reyndar margir ættaðir frá Ljósavatni) þótt Ljósvetningar og aðrir komi þar við sögu; Þórarins þáttur ofsa fjallar ekkert um Ljósvetninga.

Björn Sigfússon (*ÍF10:xxiii–xxv*) segir fullum fetum að skipting sögunnar í þætti og bókmenntaskýring Guðmundar Þorlákssonar sé misheppnuð. Hann leggur mikla áherslu á að A-gerðin sé upphafleg og segir að ekki sjáist að hún sé frábrugðin frumgerð sögunnar svo að máli skipti, en C-gerðin sé umsamin á nokkrum kafla (13.–18. kafla) og að þáttunum fjórum hafi verið bætt við hana. Jafnframt mótmælir hann kenningum um skiptingu sögunnar í þætti og

¹⁴ Guðmundur skipti Eyjólfs sögu og Ljósvetninga ekki í þætti og virðist Þórarins þáttur ofsa aðeins vera síðasti kafli sögunnar að hans mati (þ.e.a.s. ef hann telur þáttinn með), en 21. kafli sögunnar er sérstakur þáttur að mati hans: „Draumr og dauði Guðmundar ens ríka“ (*Ljós. 1880:194, 250*).

¹⁵ Guðbrandur skiptir þó þættinum sem Guðmundur Þorláksson kallar Þóris þátt Helgasonar og Þorkels háks í tvennt, þ.e. Hörgdæla sögu og Þorkels sögu háks, og setur skilin milli þeirra inn í 18. kafla framarlega, en á þeim slóðum eru kaflaskipti í A-gerð (*Origines:411*, sjá til samanburðar *ÍF10:44–45*, *Ísl. 1986:1684, 1726*). Síðari hluta sögunnar skiptir Guðbrandur einnig í tvennt, þ.e. aðalsöguna, sem hann kallar Guðmundarsona þátt, og Þórarins þátt ofsa, sem hann kallar ranglega Þorgeirs þátt Hávarssonar (sjá *Origines:344*).

setur þá umræðu í samhengi við kenningar um sagnfestu og bókfestu (sjá Björn Sigfússon 1937:38).

Hallvard Magerøy (1957:89) tók undir með Birni að C-gerðin væri um-samin að hluta og þáttunum skotið inn í hana. Það sama gerðu Grímur M. Helgason og Vésteinn Ólason (*Ísl. 1971*:xi). Guðni Jónsson tók einnig undir þessa skoðun varðandi þættina (*Ísl. 1947*:vii–ix). Áður hafði Benedikt Sveinsson viðrað þá skoðun að þættirnir væru innskot (*Ljósv. 1921*:vii–viii). Theodore M. Andersson (1964:165, Andersson og Miller 1989:70–73) mótmælti hins vegar þessari kenningu Björns og taldi að A-gerðin væri styt (umsamin) að hluta og þáttunum hafi ekki verið skotið inn í söguna (C-gerð) eftir á.

Í fyrsta hluta Ljósvetninga sögu (Þorgeirs þætti og sona hans) eru gerðir hennar líkar og einnig aftast í Guðmundar sögu ríka, þ.e. í 19.–21. kafla, en ólíkar í 13.–18. kafla. Það eru því fyrst og fremst frásögnin af viðskiptum Guðmundar ríka og Þóris Helgasonar (13.–18. kafli) og fyrri hluti frásagnarinnar um aðför Guðmundar að Þorkeli hák (18. kafli) sem eru ólík milli gerða. Allur samanburður er þó vandkvæðum bundinn því að A-gerðin er ekki heil sem kemur til af því að AM 561 4to er skert eins og áður hefur komið fram.

Munur gerðanna í 13.–18. kafla felst bæði í því að C-gerðin er lengri en A-gerðin og röð efnisþátta er ekki sú sama. Hér verður ekki athugað nánar hver orsökun kunnir að vera en benda má á að mismunandi röð efnisþátta gæti verið afleiðing af því að röð blaða í handriti hafi brenglast áður en það var skrifað upp, en það skýrir ekki ólík efnisatriði eða mismunandi orðalag nema að litlu leyti eða mislangan texta í gerðunum tveimur. Theodore M. Andersson telur hins vegar að ritstjóri A-gerðar hafi styt söguna vegna þess að hann var fyrst og fremst áhugasamur um viðskipti Guðmundar ríka og Ljósvetninga og fer af þeim sökum á hlaupum yfir atriðin þar sem Þórir Akraskegg kemur við sögu (hann heitir reyndar Þorgils Akrakarl í A-gerð); jafnframt hafi ritstjóri A-gerðar verið kunnugur í Hörgárdal og þess vegna breytt nöfnum til samræmis við sagnir á því svæði (sjá Andersson og Miller 1989:70–73).

Hér verður ekki farið nánar út í þá sálma að ræða um bókfestu og sagnfestu eða hvor gerð Ljósvetninga sögu kunnir að vera upprunalegri, enda er tilgangurinn með þessari grein annar, eða að sýna fram á með athugun á kveraskiptingu að síðari hluti sögunnar (Eyjólfss saga og Ljósvetninga og Þórarins þáttur ofsa) hafi aldrei verið í AM 561 4to.

2.3 Útgáfur

Ljósvetninga saga hefur nokkrum sinnum verið gefin út. Sumar útgáfurnar sýna vel hugmyndir útgefenda sinna um samsetningu sögunnar og hvor gerðin muni vera upphaflegri og jafnframt sýna þær ágætlega þróun í textafræðilegum vinnubrögðum.

Elst er útgáfa Þorgeirs Guðmundssonar og Þorsteins Helgasonar frá 1830 fyrir Hið konunglega norræna fornfræðafélag (sjá *Ísl. 1830*). Þar er C-gerðinni fylgt og handritið AM 485 4to frá s.hl. 17. aldar lagt til grundvallar útgáfunni (*Ísl. 1830:5*). Þorgeir og Þorsteinn leggja pappírshandrit frá 17. öld til grundvallar því að sagan er heil í því, þótt þeir viti um og hafi notað báðar skinnbækurnar við útgáfuna (*Ísl. 1830:5–6*).

Önnur útgáfa sögunnar er útgáfa Guðmundar Þorlákssonar frá 1880 fyrir Hið íslenska bókmentafélag (sjá *Ljósv. 1880*) og byggði Guðmundur útgáfuna fyrst og fremst á C-gerð en þó prentar hann A-gerð (AM 561 4to) þar sem gerðirnar fara efnislega saman (1.–4. og 19.–21. kafla). Af C-gerðar handritum tók hann helst mark á Kall 616 4to (C3) frá f.hl. 18. aldar þegar AM 162 C fol sleppti. A-gerðin er að hluta til prentuð sérstaklega í viðauka (sjá *Ljósv. 1880: xxii–xxiii, xxx, 113–255, 257–272*). Um þessa útgáfu segir Hallvard Magerøy (1957:10) að hún sé vísindaleg í nútímaskilningi, m.a. vegna þess að Guðmundur hafnaði því að nota handritið AM 485 4to, sem Þorgeir og Þorsteinn notuðu sem aðalhandrit og Guðbrandur Vigfússon sagði að væri góð uppskrift. Magerøy telur þó að ýmsu sé ábótavant í útgáfunni eins og t.d. því að handritið AM 514 4to er kallað *B* þótt það sé augljóslega komið út af AM 162 C fol eins og önnur pappírshandrit sem Guðmundur rannsakaði (sjá einnig Björn Magnússon Ólsen 1880–81:267 og *Ljósv. 1880:xxiv–xxv*).

Í *Origines Islandicae* (bls. 355–427) er aðeins prentaður fyrri hluti sögunnar (þ.e. aftur að dauða Guðmundar ríka í 21. kafla), bæði á íslensku og í enskri þýðingu. Farið er að mestu eftir C-gerð (AM 162 C fol og AM 485 4to) en einnig er farið eftir A-gerð (AM 561 4to) í vissum köflum; að auki er hluti A-gerðar prentaður með smáu letri í viðauka (*Origines:348, 427–30*).

Björn Sigfússon gaf Ljósvetninga sögu út fyrir Hið íslenska fornritafélag árið 1940 (sjá *ÍF10*). Hann breytti út af vananum og prentaði A-gerð (AM 561 4to) sem aðaltexta – hann varð þó að prenta stóran hluta sögunnar eftir handritum af C-gerð – en efni sem er umfram í C-gerð prentaði hann sem viðbótartexta með smærra letri neðar á blaðsíðu (fjöltexta útgáfa að hluta) og þættina fjóra aftan við söguna; auk AM 162 C fol lagði hann JS 624 4to frá 1695 til grundvallar útgáfunni á C-gerð (*ÍF10:lviii, 16–51, 107–147*). Ástæða

Þess að Björn lagði A-gerð til grundvallar, þar sem því varð komið við, er sú skoðun hans að hún sé upprunalegri en C-gerðin (*ÍF10*:xxiv–xxv).

Sagan hefur einnig komið út nokkrum sinnum í lesútgáfum og byggja þær eldri á útgáfu Guðmundar Þorlákssonar (sjá *Ljósv.* 1896 og *Ljósv.* 1921). Útgáfa Guðna Jónssonar byggir á útgáfum þeirra beggja, Guðmundar og Björns Sigfússonar, því að útgáfu Guðmundar er fylgt hvað varðar aðaltexta; C-gerð er prentuð sem aðaltexti og hluti A-gerðar í viðbæti, en Birni er fylgt hvað varðar þættina og þeir prentaðir sérstakir fyrir aftan söguna (*Ísl.* 1947: 97–112, 113–52). Grímur M. Helgason og Vésteinn Ólason fylgja hins vegar útgáfu Björns Sigfússonar án þess þó að prenta umframefni úr C-gerð (*Ísl.* 1971:179–286). Í útgáfu Svarts á hvítu eru báðar gerðirnar gefnar út og er byggt á útgáfum þeirra Guðmundar Þorlákssonar og Björns Sigfússonar; Þórarins þáttur ofsa er þó prentaður sem sérstakur þáttur en ekki sem hluti C-gerðar (*Ísl.* 1986:xxvii, 1655–1716, 1717–33, 2259–61).

Hér verður einnig að nefna útgáfu Theodore M. Anderssons og William Ian Millers frá árinu 1989, sem er reyndar aðeins í enskri þýðingu¹⁶ en með ítarlegum og fróðlegum inngangi. Andersson og Miller prenta C-gerð – þó ekki Þórarins þátt ofsa – og hluta A-gerðar í viðbæti. Að baki þessari ákvörðun um að fylgja fordæmi Guðmundar Þorlákssonar (*Ljósv.* 1880) er sú skoðun Anderssons að C-gerðin sé eldri eða upprunalegri en A-gerðin og að sú síðarnefnda hafi verið umsamin á kafla (Andersson 1964:165, Andersson og Miller 1989:66–74).

3. AM 561 4to

3.1 Skafnar síður

Eins og áður sagði er handritið AM 561 4to skert og illa varðveitt. Alls hafa 7 síður verið skafnar upp, þ.e. 9r, 16r, 23v, 24r, 31v, 32r og 37v. Á bl. 9r hefur verið skrifað upphafið á kómískri rímu og á bl. 23v, 24r og 16r er 5. ríma Úlfhams rímna (Vargstakna).¹⁷ Bl. 31v og 32r eru auð núna en á bl. 37v hefur verið skrifaður póstur úr Ljósvetninga sögu þar sem skrifarinn hefur sennilega skrifað upp aftur eitthvað af því sem stóð á síðunni eða útdrátt úr því. Björn Sigfússon segir um þetta (*ÍF10*:36):

¹⁶ Þýðingin er sennilega byggð á útgáfu Björns Sigfússonar í *ÍF10* (Andersson og Miller 1989: vii).

¹⁷ Ekki er ljóst hvaða kómíska ríma þetta er; um Úlfhams rímur í þessu handriti sjá Aðalheiður Guðmundsdóttir 2001:xlviii–xlix.

Á 17. öld hefur einhver lesið þar það, sem hann gat, og skrifað það ofan í hið eldra ... Afrit þetta þarf ekki að vera neitt afbakað, svo langt sem það nær, en síðan í A hefur náð lengra.¹⁸

Textinn á þessari síðu er u.þ.b. 210 orð en á hana hefðu komist um 400 orð, e.t.v. nokkru fleiri.¹⁹ Líklegt er að hér sé um útdrátt að ræða en ekki er ljóst úr hve löngum texta dregið hefur verið saman.

Þessar viðbætur á uppsköfnu síðunum eru frá 17. öld. Ekki er ljóst af hverju blöðin hafa verið skafin en sennilega hafa kverin losnað úr bandinu, því að það eru útsíður kvera sem hafa fengið þessa illu meðferð. Ef kverin hafa verið laus úr bandinu hafa þau getað legið hér og þar og verður að teljast eðlilegt að útsíðurnar hafi getað máðst. Það er því líklegt að útsíðurnar hafi verið orðnar mjög máðar og jafnvel ólæsilegar þegar það sem sást af skrift var skafið út. Þó hafa ekki útsíður allra kvera orðið fyrir þessum skakkaföllum, t.d. útsíður fremsta kversins. 9r er útsíða kvers, en mótpart hennar í tvinni vantar þar sem það vantar blað sem á að vera á eftir 15. blaði.²⁰ 16r og 23v eru útsíður kvers, 24r og 31v eru útsíður og 32r og 37v eru útsíður. Taflan hér á eftir og meðfylgjandi myndir skýra ástand handritsins betur:

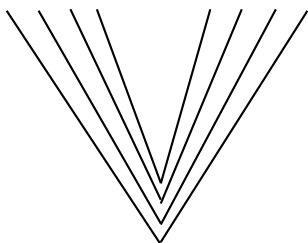
1. kver 8 bl. (16 bls.): 1r–8v
2. kver 7 bl. (14 bls.): 9r–15v, 1. bls. skafin, en aftasta blaðið vantar sem var 16. bl. (aftasta bls. hefur e.t.v. líka verið skafin)
3. kver 8 bl. (16 bls.): 16r–23v, 1. og 16. bls. skafin
4. kver 8 bl. (16 bls.): 24r–31v, 1. og 16. bls. skafin
5. kver 6 bl. (12 bls.): 32r–37v, 1. og 12. bls. skafin
6. kver 4 bl. (8 bls.): 38r–41v, vantar a.m.k. fremsta og aftasta blaðið í kverið svo að ekki verður vitað hvort útsíður kversins voru skafnar.

¹⁸ Í samræmi við þessa skoðun prentar Björn þennan texta sem hluta af meginmáli (*ÍF10*:36–39) og því fordæmi fylgja Guðni Jónsson (*Ísl.* 1947:105–06), Grímur M. Helgason og Vésteinn Ólason (*Ísl.* 1971:200) og Theodore M. Andersson og William Ian Miller (1989:251–252) án þess að merkja póstinn sérstaklega, og útgefendur Svarts á hvítu (*Ísl.* 1986:1725–26). Þorgeir Guðmundsson og Þorsteinn Helgason telja að hér sé um útdrátt að ræða sem nái yfir alla eyðuna aftur að núverandi bl. 38v en gefa hann ekki út (*Ísl.* 1830:49). Guðmundur Þorláksson gaf þennan texta út með viðbætinum sem hann prentaði úr þessu handriti, reyndar með breyttu letri (*Ljósv.* 1880:265–66). Hið sama gera Valdimar Ásmundarson (*Ljósv.* 1896:133) og Benedikt Sveinsson (*Ljósv.* 1921:130–31), en Benedikt telur að eyðufyllara hafi tekstist ófimlega upp (*Ljósv.* 1921:iv).

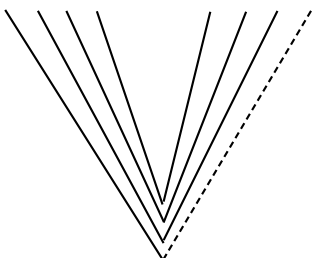
¹⁹ Ef aðeins vantar eitt blað aftan við uppsköfnu síðuna á 37v vantar um 1200 orð eða fleiri á þessum stað, en textinn er, eins og áður segir, aðeins um 210 orð.

²⁰ Rétt er að geta þess að hver tvö blöð í handriti eru venjulega samhangandi og mynda tvinn. Fjórum tvinnum er svo raðað saman í kver sem er þá 8 blöð, þ.e. 16 bls. — stundum eru 6 blöð í kveri, stundum 10 og einstaka sinnum fleiri. Einnig kom fyrir að í kveri væri stakt blað, þannig að fjöldi blaða í kveri gat verið 5, 7 eða 9.

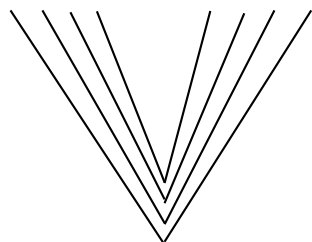
1. kver, 1r–8v
Reykðæla saga

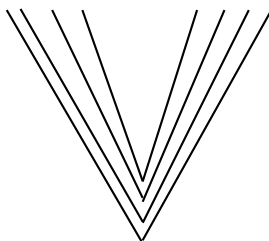
2. kver, 9r–15v
9r skafið
Reykðæla saga

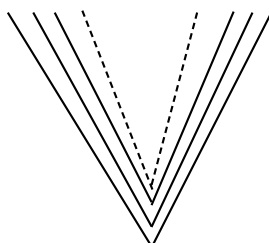
3. kver, 16r–23v
16r & 23v skafin
Reykðæla saga, –16v, Gull-Þóris saga 16v–

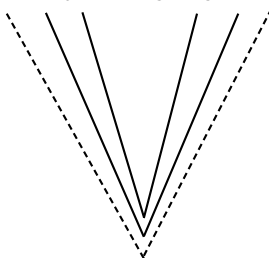
4. kver, 24r–31v
24r & 31v skafin
Gull-Þóris saga

5. kver, 32r–37v
32r & 37v skafin
Gull-Þóris saga 32r, Ljósvefninga saga 32v–

6. kver, 38r–41v
Ljósvefninga saga

3.2 Eyður í Reykðæla sögu og Gull-Þóris sögu

Greinilegt er að það vantar eitt til tvö kver framan á bókina, því að Reykðæla saga (bl. 1r–16v) byrjar í 13. kafla og miðað við textamagn annars staðar í handritinu hefði þessi hluti sögunnar átt að taka yfir eitt og hálf kver eða um 12 blöð.²¹ Ekki er ólíklegt að meira vanti framan af, þ.e. fleiri sögur, því að

²¹ Líklegt er að u.þ.b. 680 línur vanti framan á Reykðæla sögu sem hafi náð yfir 23 og hálf bls. (ef gert er ráð fyrir 29 línur á bls. — eins og er á bl. 1r–8r í handritinu og víðar).

það er ósennilegt að handrit hafi byrjað á fjögurra blaða kveri.²² Svo er bl. 9r ólæsilegt sem er fremsta blað í kveri. Milli 15. og 16. bl. vantar blað – sem hefur verið aftasta blað í kveri – og bl. 16r er ólæsilegt en það er fremsta blað í kveri svo að þar er eyða sem nær yfir þrjár blaðsíður. Sem sagt, það vantar framan af Reykdæla sögu og svo eru tvær eyður, önnur ein blaðsíða og hin þrjár blaðsíður. Enginn hefur gert ráð fyrir að það vanti kver í handritið milli 15. og 16. bl. sem hafi verið týnt þegar á 17. öld.

Í Gull-Þóris sögu (16v–32r) eru tvær eyður vegna þess að bl. 23v–24r og 31v–32r hafa verið skafin upp. Reyndar hefur fræðimönnum tekist að lesa nánast allt á síðastnefndu síðunni, þótt efstu línur hennar hafi ekki verið lesnar að fullu, og þar með bjargað sögulokunum frá glötun (sjá *Þorsk. 1991*:224–27).²³ Ekki er talið að það vanti neitt í handritið milli kvera, þ.e. milli 23. og 24. bl. og 31. og 32. bl (sjá Kålund 1898:45).

3.3 Fyrsta eyðan í Ljósvetninga sögu milli 34. og 35. bl.

Erfiðara er að eiga við Ljósvetninga sögu (bl. 32v–41r) en Reykdæla sögu og Gull-Þóris sögu, en ljóst er þó að í henni eru þrjár eyður. Í fyrsta lagi vantar tvö blöð eða eitt tvinn inn í fremsta kverið (32.–37. bl.) af sögunni, sem er 6 bl. nú. Tvinnið sem vantar hefur verið innst í kverinu, þ.e. milli 34. og 35. bl. Ef aðeins vantar tvö blöð í þessa eyðu er ljóst að þættirnir þrír (Sörla þáttur, Ófeigs þáttur og Vöðu-Brands þáttur) hafa aldrei verið í handritinu og einnig að sagan sem kemur á eftir þáttunum um viðskipti Guðmundar ríka og Þóris Helgasonar hefur verið eitthvað styttri en í C-gerðinni. Gera má ráð fyrir að á þessum tveimur blöðum hafi verið verið 106 línur og texti sem kemst fyrir á

²² Íslendingasaga sem kemst fyrir á einu og hálfu kveri (12 blöðum) gæti t.d. verið Bandamanna saga (K-gerð), Droplaugarsona saga, Gunnars saga Keldugnúpsfífls, Hrafkels saga Freysgoða og Vopnfirðinga saga (hér er miðað við texta þessara sagna í *Ísl. 1986* sem eru aðgengi-legir hjá *Netútgáfunni* á Internetinu). Bandamanna saga (M-gerð), Kjalnesinga saga og Króka-Refs saga eru ívið of langar til að komast fyrir á um 12 bl., en Eiríks saga rauða og Hænsna-Þóris saga eru í stysta lagi. Auðvitað gætu fleiri sögur – langar sem stuttar – hafa verið fyrir framan Reykdæla sögu en þá verður að gera ráð fyrir að týnst hafi mjög mikið framan af handritinu. Ef fremst í handritinu hefur hins vegar verið stutt saga sem hefur aðeins tekið yfir um fjögur blöð (hálf kver), þá kemur einungis Þorsteins saga hvíta til greina af Íslendinga-sögum.

²³ Árna Magnússyni tókst að lesa nokkuð af síðunni og er uppskrift hans varðveitt í AM 495 4to (Kålund 1898:vi, 56) en Guðbrandur Vigfússon á samt mestan heiður að því að hafa lesið síðuna þótt Kristian Kålund og Finnur Jónsson hafi bætt svolitlu við lestur hans hvor um sig (sjá *Þorsk. 1991*:cx, cxxxiii–cxxxiv).

þeim hefur varla verið meira en 1500 orð (í mesta lagi um 1600) en í C-gerðinni eru á þessum kafla 1850 orð.²⁴ Af þessum 106 línur hafa um 40 línur farið undir síðari hluta 4. kafla, þ.e.a.s. ef gert er ráð fyrir að hann hafi verið svipaður í gerðunum tveimur og þá er eftir pláss fyrir um 66 línur en texti C-gerðar (fyrrri hluti 13. kafla) myndi ná yfir 90 línur í AM 561 4to. Það getur ekki talist líklegt að þarna hafi verið 10 blaða kver eins og Guðmundur Þorláksson (*Ljósv. 1880:xxii*) telur í útgáfu sinni. Hann gerði samt ekki ráð fyrir því að þættirnir þrír hefðu verið í handritinu.²⁵ Guðbrandur Vigfússon er einnig þeirrar skoðunar að það vanti aðeins tvö blöð í þessa eyðu (sjá *Origines: 348*).

3.4 Hinar eyðurnar í Ljósvetninga sögu

Í þessu sama kveri (32.–37. bl) er bl. 37v skafið eins og áður hefur komið fram en það er aftasta blaðsíða kversins. Aftast í handritinu eru svo fjögur blöð (38.–41. bl.) eða tvö tvinn með samfelldan texta, svo að ljóst er að það vantar framan og aftan á kverið. Miðað við framvindu sögunnar er líklegra að aðeins vanti eitt blað á eftir uppsköfnu síðunni (37v) og þar af leiðandi að það vanti aðeins þrjár síður þar sem nú er eyða. Í C-gerðinni eru aðeins um 650 orð í þessari eyðu sem myndi ná yfir um 45 línur í AM 561 4to, sem er aðeins um ein og hálf bls. Í þessari eyðu gætu hafa verið 83 línur svo að greinilegt er að texti A- og C-gerðar hefur verið mjög frábrugðinn á þessum stað. Nú er það hins vegar þannig að röð efnisþátta er ekki sú sama í 13.–18. kafla í gerðunum tveimur og þar sem C-gerð hefur víða verið lengri framan við þessa eyðu er ekki ólíklegt að dæmið hafi snúist við þarna. Samt er of mikið að gera ráð fyrir því að í þessa eyðu vanti 5 bls. (bl. 37v + tvö bl.) því að þá myndi vanta u.þ.b. 139 línur eða um 2000 orð en í C-gerðinni eru um 650 orð á þessum stað eins og áður sagði. Slíkur reginmunur virðist ekki vera á gerðunum. Líklegast er því að í þessa eyðu vanti aðeins þrjár bls., þ.e. aðeins eitt blað hafi týnst.

Þetta leiðir hins vegar af sér að þá vantar aðeins eitt blað aftast í handritið og að aftasta kverið hafi aldrei verið meira en 6 blaða kver.²⁶ Ef sú er raunin er

²⁴ Hér eru talin orð í síðari hluta 4. kafla og framan til í 13. kafla, en ekki í 5.–12. kafla (þáttunum þremur).

²⁵ E.t.v. á Guðmundur við blaðsíður en ekki blöð og stendur þá allt heima að hann geri ráð fyrir að það vanti fjórar blaðsíður, þ.e. tvö blöð. Björn Magnússon Ólsen áttaði sig á þessum misreikningi Guðmundar en gerði samt ráð fyrir að þrjú blöð vantaði í handritið á þessum stað þótt þættirnir hefðu aldrei verið í því (1880–81:267).

²⁶ Alkunna er að kver aftast í handriti geta haft færri blöð en 8 til að fá ekki of margar auðar síður ef þannig stendur á textalokum.

afar ólíklegt að handritið hafi haft síðari hluta Ljósvetninga sögu að geyma, þ.e. Eyjólfss sögu og Ljósvetninga og Þórarins þátt ofsa. Niðurlag Guðmundar sögu ríka (kaflinn um draumfarir og dauða Guðmundar) hefur náð niður á hálfu síðu á aftasta blaði (næstöftustu bls.) því að miðað við C-gerð vantar aðeins u.þ.b. 15 línur aftan á 21. kafla, og afgangur síðunnar og aftasta síða handritsins verið auð.²⁷ Það væri hins vegar andstætt allri venju að gera ráð fyrir 6 blaða kveri ef Eyjólfss saga og Ljósvetninga og Þórarins þáttur ofsa hefðu verið í handritinu því að allur sá texti hefði verið um 710 línur í AM 561 4to, sem nær yfir ríflega 24 bls. (þ.e. rúmlega eitt og hálf t kver), ef miðað er við 29 línur á hverri bls.²⁸

3.5 Handritið endurgert

Ef það er rétt sem haldið hefur verið fram hér að framan lítur handritið svona út.

Vantar sögu(r) framan við Reykdæla sögu?

1r–16v *Reykðæla saga*

Vantar eitt og hálf t kver framan af

Bl. 9r skafið upp (fremst í 2. kveri)

Vantar blað milli 15. og 16. bl. (aftast í 2. kveri)

Bl. 16r skafið upp (fremst í 3. kveri)

16v–32r *Gull-Þóris saga*

Bl. 23v–24r og 31v–32r skafin upp

Bl. 32v–41v *Ljósvetninga saga*

Vantar 2 bl. milli 34. og 35. bl. (í miðju 5. kvers)

Bl. 37v skafið upp (aftast í 5. kveri)

Vantar 1 bl. milli 37. og 38. bl. (fremst í 6. kveri)

Vantar 1 bl. eftir 41. bl. (aftast í 6. kveri)

Aftasta kverið hefur aðeins verið 6 blöð.

²⁷ Það var algengt að fremsta og aftasta síða í handriti væru hafðar auðar vegna þess að saurbloð tíðkuðust ekki í miðaldahandritum og þá gegndu þessar síður að einhverju leyti hlutverki þeirra.

²⁸ Og þá þyrfti annað hvort að gera ráð fyrir að fleiri sögur hafi verið í handritinu aftan við Ljós-
vetninga sögu eða að aftasta kverið hafi verið afbrigðilegt að stærð en það er í sjálfu sér lík-
legt.

Með öðrum orðum, ef textinn í annarri eyðu Ljósvetninga sögu (milli 37r og 38r) í þessu handriti hefur ekki verið þeim mun lengri og frábrugðnari C-gerðinni er líklegt að sagan hafi verið aftast í handritinu eins og hún er nú og að aftasta kverið hafi aðeins verið 6 blöð. Þetta er í samræmi við það sem Guðbrandur Vigfússon hélt fram án þess að hann rökstyddi það. Hann segir að AM 561 4to (1878:lv):

probably never contained the later half of the Saga, and certainly omitted some of the episodes of the earlier part, e. g. Sorli and Vödu-Brand ...

Síðar verður Guðbrandur skýrmæltari án þess þó að færa rök fyrir máli sínu (sjá *Origines*:348):

The text of our Saga in this MS. exhibits some curious peculiarities. It has certainly never contained Sections II, III, IV, and in all human probability it never contained Sections VIII and IX.

„Sections II, III, IV“ eru þættirnir þrír (Sörla þáttur, Ófeigs þáttur og Vödu-Brands þáttur sem fylgja sögunni í C-gerð) og „Sections VIII and IX“ eru það sem Guðbrandur kallaði Guðmundarsona sögu og Þorgeirs þátt Hávarssonar, þ.e. Eyjólfss sögu og Ljósvetninga og Þórarins þátt ofsa. Benedikt Sveinsson benti einnig á að ekki verði fullyrt hvort „Eyjólfss saga“ hafi verið í AM 561 4to (*Ljósv. 1921*:iv). Björn Sigfússon (*ÍF10*) nefnir þennan möguleika hins vegar ekki og áður hafði hann talið að A-gerðin hefði haft alla söguna að geyma, m.a. vegna þess að til þess sé vísað í 21. kafla að Þorkels háks verði hefnt og að einn af sonum Guðmundar ríka verði veginn (1937:4, 10). Auðvitað er mögulegt að A-gerðin hafi í upphafi eða í einhverjum handritum náð yfir Eyjólfss sögu og Ljósvetninga þótt sá hluti Ljósvetninga sögu hafi aldrei verið í AM 561 4to.

4. Skyldleiki AM 561 4to við önnur handrit

Ekkert varðveitt handrit Ljósvetninga sögu, sem hefur verið athugað, virðist vera runnið frá AM 561 4to eins og fram kom í kafla 2.1. Gull-Þóris saga hefur e.t.v. ekki verið skrifuð upp fyrr en Ásgeir Jónsson gerði það fyrir Árna Magnússon í lok 17. aldar (AM 495 4to) og hefur eftirritið verið skrifað eftir að uppsköfnu síðurnar (23v, 24r, 31v og 32r) voru orðnar ólæsilegar; sagan var

einnig skrifuð upp eftir 561 á s.hl. 18. aldar (AM 400 fol og NKS 1752 4to). Svo virðist sem öll önnur pappírshandrit Gull-Þóris sögu séu runnin frá þessum uppskriftum (Kålund 1898:ix–x, *Porsk. 1991:c*x). Það eru því eyður í þessari sögu sem verða ekki fylltar.

Reykdæla saga er einungis varðveitt í einu skinnhandriti, þ.e. umræddu AM 561 4to, en það er skörðótt, eins og áður hefur komið fram, og verður því að fylla textann eftir pappírshandritum. Reyndar er skinnbókin það mikið skert að hún hefur aðeins að geyma u.þ.b. 53% sögunnar. Björn Sigfússon (*ÍF10:xc*) segir að öll pappírshandritin séu runnin frá skinnhandritinu, eða m.ö.o. einu glötuðu afriti skinnhandritsins. Finnur Jónsson (*Reykd. 1881:i*, x–xi) fullyrðir hins vegar að aðeins eitt pappírshandritanna, ÍB 206 4to (J), sé skrifað eftir skinnbókinni, auk þess sem Árni Magnússon hafi skrifað niðurlag sögunnar (bl. 16v) upp eftir henni.²⁹ Skinnbókin sé hins vegar elsta systir mikilvægustu pappírshandritanna.³⁰ Hann lagði AM 158 fol til grundvallar útgáfu sinni þegar skinnhandritinu sleppti (*Reykd. 1881:iii*), en Björn Sigfússon lagði AM 507 4to til grundvallar (*ÍF10:xc*). Þorgeir Guðmundsson og Þorsteinn Helgason gáfu söguna út eftir AM 161 fol þar sem AM 561 4to sleppti og fannst „alllíkligt“ að það væri skrifað eftir AM 561 4to en sögðust ekki geta fullyrt það (*Ísl. 1830:7–8*). Ef handritin eru öll runnin frá skinnbókinni hefur hún verið afrituð áður en hún skertist, nema hvað eyða undir lok sögunnar verður ekki fyllt (sjá *ÍF10:242*), þ.e. bl. 16r hefur verið orðið ólæsilegt að hluta, en ekki bl. 9r og blaðið milli 15. og 16. blaðs hefur enn verið á sínum stað, sem og öll blöð með sögunni fyrir framan núverandi fremsta blað.

Textinn sem er varðveittur í pappírshandritunum en er horfinn með blaðinu, sem var á milli bl. 15v og 16v í AM 561 4to, er alls 1041 orð sem myndi ná yfir u.þ.b. 72 línur í 561. Ef gert er ráð fyrir 30 línur á bls., eins og er á bl. 15, þ.e. næsta blaði fyrir framan eyðuna, hefur afritara tekist að lesa allt týnda blaðið og 12 línur af bl. 16r eða rúmlega þriðjung síðunnar. Afrit Reykdæla sögu hefur því verið skrifað áður en blaðið týndist og áður en útsíður kveranna voru skafnar (9r og 16r) og rímurnar skrifaðar í staðinn. Á hinn bóginn er lík-

²⁹ Uppskriftin er varðveitt í AM 507 4to (*Reykd. 1881:viii*).

³⁰ Þau eru AM 158 fol (A), AM 496 4to (B), AM 161 fol (C), AM 507 4to (D), Rask 27 (E), Rask 37 (F), NKS 1714 4to (G), Kall 244 fol (H), Thott 984 II fol (I), ÍB 384 4to (K) og NKS 1704 4to (L) og segir Finnur að CGIK heyrir til sama flokks og DEFH til annars (*Reykd. 1881:i–x*). Þessi flokkun Finns stenst ekki þegar litid er til þess að handritin CDG (auk ABL) hafa ekki lokaorð sögunnar sem eru á bl. 16v í AM 561 4to (í D hefur þeim reyndar verið bætt við síðar), en EFHIK (auk J) hafa þau.

legt að útsíður kveranna hafi verið orðnar máðar og 16r virðist hafa verið sérstaklega máð. Ekki er vitað hvenær sagan var skrifuð upp en af mörgum ástæðum er sennilegast að það hafi verið gert um miðja 17. öld. Það er því öruggt að einhver hafi tekið sig til og skrifað Reykdæla sögu upp áður en handritið varð fyrir verulegum skakkaföllum. Hann hefur samt orðið að setta sig við að bl. 16r hafi verið ólæsilegt að miklu leyti.

Endi sögunnar, sem er á bl. 16v í AM 561 4to, vantar í 6 pappírshandritanna sem Finnur Jónsson (*Reykd. 1881:144–45*) rannsakaði og hann fullyrðir að hin handritin 5, sem hann taldi systurhandrit 561, hafi sögulokin eftir því. Með öðrum orðum þá enda 6 handrit á stað sem samsvarar 12. línu á bl. 16r í 561 en 5 handritum lýkur á bl. 16v og í þeim öllum er gerð tilraun til að fylla upp í eyðuna;³¹ og samkvæmt Finni á endirinn í þeim að vera ættaður frá 561. Það verður að teljast líklegra að handritin séu öll komin út af 561 eins og Björn Sigfússon heldur fram en nánari rannsókn á sambandi þessara handrita bíður betri tíma. Hins vegar er þessi eyða í sumum handritunum undarleg ef öll pappírshandritin eru komin út af einni uppskrift eftir 561. E.t.v. voru gerðar tvær uppskriftir eftir 561, annar skrifarinn las 12 línur af 16r og alla 16v og gerði tilraun til að fylla upp í eyðuna með örfáum orðum. Hinn stansaði hins vegar í 12. línu á 16r og láðist að fletta yfir á 16v til að huga að framhaldi sögunnar og hefur haldið að sagan hefði ekki náð lengra en á bl. 16r. Ef þessi tilgáta er rétt ættu pappírshandritin að falla í tvo meginflokka.³²

5. Saga AM 561 4to

Í AM 435 4to kemur fram að Árni Magnússon átti AM 561 4to árið 1702 (*Katalog:713*). Hann hlýtur þó að hafa eignast handritið fyrr því að hann lét Ásgeir Jónsson skrifa Gull-Þóris sögu eftir því og er uppskriftin varðveitt í

³¹ Eyðufyllingin er aðeins 34 orð en í eyðuna ætti að vanta um 260 orð. Finnur Jónsson birtir hana og neðanmáls prentar hann eyðufyllingu eftir Hallgrím Scheving (*Reykd. 1881:144–45*). Valdimar Ásmundarson birti stuttu eyðufyllinguna á sínum stað í sögunni án þess að merkja hana sérstaklega en eyðufyllingu Hallgríms í formála (*Reykd. 1897:iii–iv, 98*), Benedikt Sveinsson birti stuttu eyðufyllinguna á sínum stað í sögunni án þess að merkja hana sérstaklega (*Reykd. 1923:103*) og Björn Sigfússon birti stuttu eyðufyllinguna neðanmáls (*ÍF10:242*).

³² Ef þessi tilgáta er rétt hefur síðari skrifarinn örugglega ekki skrifað upp Gull-Þóris sögu því að þá hefði hann séð sögulok Reykdæla sögu á bl. 16v (alls 22 línur). Í sjálfu sér er ekki ólíklegt að Gull-Þóris saga og Ljósvetninga saga – önnur hvor eða báðar – hafi einnig verið skrifaðar upp um svipað leyti og Reykdæla saga en að þær uppskriftir hafi glatast áður en þær voru skrifaðar upp.

AM 495 4to (Kålund 1898:ix). Ásgeir hefur annað hvort gert það á árunum 1686–88 eða 1697–98 þegar hann var í Kaupmannahöfn og skrifaði mikið fyrir Árna (Guðvarður Már Gunnlaugsson 2001:109).

Á spássíum AM 561 er lítið eitt af kroti frá 15.–17. öld, þar á meðal nöfn, og athugasemdir með hendi Árna Magnússonar (*Katalog*:713). Ekki hefur tekist að hafa uppi á þeim einstaklingum sem þar eru nefndir (sjá m.a. Kålund 1898:ii).

Árni Magnússon segir að Elín Þorláksdóttir hafi sagt sér að faðir hennar, Þorlákur Skúlason (1597–1656) Hólabiskup, hafi átt handritið (*Katalog*:713), en ekkert er vitað um sögu þess að öðru leyti. Þótt það komi ekki fram er líklegast að Árni hafi fengið handritið hjá fyrrnefndri Elínu en hún erft það eftir Þorlák.

Aðalheiður Guðmundsdóttir (2001:xlviii) hefur bent á að skriftin á Úlfhams rímum á uppsköfnu síðunum í AM 561 4to sé áþekkt skrift Björns Jónssonar (1574–1655) lögréttumanns á Skarðsá, en hann var einn af skrifurum Þorláks Skúlasonar (sjá Stefán Karlsson 1997:178–85). Ekki verður betur séð en að sama rithönd sé á kómísku rímunni (9r), Úlfhams rímum (16r, 23v og 24r) og útrættinum (37v) (sbr. *Katalog*:713). Rithöndin líkist hendi Björns að töluverðu leyti en nánari athugun leiðir í ljós að hann getur varla hafa skrifað þetta. Kr. Kålund segir að skriftin sé óæfð og klunnaleg (*Katalog*:713). Skrift Björns er að vísu ekki áferðarfallæg en hún verður seint sögð óæfð.

Hvað sem því líður er líklegast að handritið hafi verið skrifað upp (a.m.k. Reykdæla saga) og útsíður nokkurra kvera skafnar upp á árunum 1630–50. Ástæðan er sú að á tímabilinu 1550–1630 var lítið um að Íslendingasögur væru skrifaðar upp en uppskriftabylgja hófst fljótlega eftir að Þorlákur Skúlason varð biskup á Hólum árið 1628 (Stefán Karlsson 1997:175–76) og því líklegt að hann hafi látið skrifa AM 561 4to upp. Auk þess minnir klunnaleg rithöndin á uppsköfnu síðunum frekar á skrift manna á fyrri hluta 17. aldar en síðari hluta aldarinnar. Líklegt er svo að blöð hafi týnst úr handritinu í framhaldi af því að e.t.v. var minna hirt um það eftir að búið var að skrifa það upp, enda vildu gamlar bækur verða „forrotnaðar“ að sögn Björns Jónssonar á Skarðsá (sjá Stefán Karlsson 1997:176).

6. Lokaorð

Hér að framan voru færð að því rök að síðari hluti Ljósvetninga sögu, þ.e. Eyjólfss saga og Ljósvetninga og Þórarins þáttur ofsa, hafi aldrei verið í AM 561 4to. Jafnframt var tekið undir skoðanir fyrri fræðimanna um að Sörla þáttur, Ófeigs þáttur og Vöðu-Brands þáttur hafi ekki heldur verið í þessu handriti. Í 561 hafi aðeins verið fyrri hluti Ljósvetninga sögu án allra þátta sem taldir hafa verið viðbót við söguna af sumum fræðimönnum. Þar sem umrætt handrit er eini fulltrúi A-gerðar sem vitað er um, verður auðvitað ekkert fullyrt um hvort upphafleg A-gerð hafi verið án fyrrnefndra þátta og alls síðari hluta Ljósvetninga sögu eða ekki.

Af framansögðu má vera ljóst að þörf er á að taka Ljósvetninga sögu og Reykdæla sögu og gefa þær út að nýju þar sem tekið verður tillit til allra pappírshandrita sem finnast, en þau eru fleiri en Guðmundur Þorláksson, Finnur Jónsson og Björn Sigfússon vissu um eða létu sér nægja að líta á. Guðmundur vissi aðeins af 13 pappírshandritum af Ljósvetninga sögu (*Ljósv. 1880:xxiv–xxv, xxviii–xxxii*) og Finnur vissi um 14 af Reykdæla sögu (*Reykd. 1881:i–xii*) en Björn telur að þau séu yfir 30 af hvorri sögu. Lausleg talning í handritaskrám leiðir í ljós að þau eru sennilega yfir 40 af Ljósvetninga sögu en e.t.v. eru þau ekki mikið fleiri en 30 af Reykdæla sögu.

Ný rannsókn á Reykdæla sögu ætti að geta leitt í ljós hvort öll pappírshandrit sögunnar eru komin út af AM 561 4to eða ekki og leysa gátuna um niðurlag sögunnar sem er í sumum handritanna en vantar í önnur. Ný rannsókn á Ljósvetninga sögu ætti einnig að geta leitt í ljós hvort öll pappírshandrit sögunnar eru komin út af AM 162 C fol eða ekki, en einnig ætti að vera hægt að komast að sambandi AM 514 4to og hinna pappírshandritanna. En útgáfa Ljósvetninga sögu er ekki áhlaupaverk og má í því sambandi minna á orð Guðbrands Vigfússonar um að það sé ekki fyrir viðvaning að gefa söguna út, eða eins og hann orðaði það (*Origines:348*):

one would not be too severe on this work [*Ljósv. 1880*], for to edit this Saga is no task for a prentice hand, and the state of the text demands exceptionally delicate treatment.

HEIMILDIR

- Aðalheiður Guðmundsdóttir (útg.). 2001. *Úlfhams saga*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 53. Reykjavík.
- Andersson, Theodore M. 1964. *The Problem of Icelandic Saga Origins*. A Historical Survey. Yale University Press, New Haven & London.
- Andersson, Theodore M. 2006. *The Growth of the Medieval Icelandic Sagas (1180–1280)*. Cornell University Press, Ithaca & London.
- Andersson, Theodore M. & William Ian Miller (útg.). 1989. *Law and Literature in Medieval Iceland*. Ljósvetninga saga and Valla-Ljóts saga. Stanford University Press, Stanford.
- Björn Magnússon Ólsen. 1880–81. Ritdómur um Íslenzkar fornsögur, gefnar út af hinu íslenska bókmentafélagi. I. Glúma- og Ljósvetningasaga. Khöfn 1880. *Tímarit Hins íslenska bókmentafélags* 1:261–69.
- Björn Sigfússon. 1937. Um Ljósvetninga sögu. *Studia Islandica – Íslensk fræði* 3. Sigurður Nordal útg. Ísafoldarprentsmiðja H.F., Reykjavík.
- Guðbrandur Vigfússon [Guðbrand Vigfusson] (útg.). 1878. *Sturlunga saga including The Íslendinga saga of lawman Sturla Þórðarson and other works*. Oxford.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson. 2001. Leiðbeiningar Árna Magnússonar. *Gripla* 12:95–124.
- ÍF10 = Ljósvetninga saga með þáttum, Reykdæla saga ok Víga-Skútu, Hreiðars þátr. *Íslensk fornrit* 10. Björn Sigfússon útg. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík, 1940.
- Ísl. 1830 = Ljósvetninga saga, Svarfdæla saga, Vallaljóts saga, Vemundar saga ok Víga-skútu, Víga-glúms saga eptir gömlum handritum útgefnar. *Íslendinga sögur* 2. [Þorgeir Guðmundsson og Þorsteinn Helgason útg.] Hið konunglega norræna fornfræða félag, Kaupmannahöfn, 1830.
- Ísl. 1947 = *Íslendinga sögur* 9. Þingeyinga sögur. Guðni Jónsson útg. Íslendingasagnaútgáfan, Reykjavík, 1947.
- Ísl. 1971 = Íslendinga sögur. Víga-Glúms saga, Þorvalds þáttur tasalda, Svarfdæla saga, Valla-Ljóts saga, Ljósvetninga saga með þáttum, Reykdæla saga og Víga-Skútu, Hreiðars þáttur, Króka-Refs saga, Ölkofra þáttur. *Íslenzkar fornsögur* 6. Grímur M. Helgason og Vésteinn Ólason útg. Skuggsjá, 1971.
- Ísl. 1986 = *Íslendinga sögur og þættir*. [2 bindi.] Bragi Halldórsson, Jón Torfason, Sverrir Tómasson, Örnólfur Thorsson útg. Svart á hvítu, Reykjavík, 1985–86.
- Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling* I. Kommissionen for det Arnemagnæanske Legat. København, 1889.
- Kålund, Kr. (útg.). 1898. *Gull-Þóris saga eller Þorskfirðinga saga*. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. København.
- Ljós. 1880 = *Íslenzkar fornsögur* 1. Glúma og Ljósvetninga saga. [Guðmundur Þorláksson útg.] Hið íslenska bókmentafélag, Kaupmannahöfn, 1880.
- Ljós. 1896 = *Ljósvetninga saga*. Íslendinga sögur 14. Vald. Ásmundarson útg. Reykjavík, 1896.
- Ljós. 1921 = *Ljósvetninga saga*. Íslendinga sögur 14. Benedikt Sveinsson útg. Reykjavík, 1921.
- Magerøy, Hallvard. 1957. *Sertekstproblemet i Ljósvetninga saga*. Avhandlingar utgitt

- av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1956. No. 2. H. Aschehoug & co (W. Nygaard), Oslo.
- Netútgáfan*. <http://www.snerpa.is/net/>. [Sköðuð síðast 15. maí 2006.]
- Origines Islandicae*. A Collection of the More Important Sagas and Other Native Writings Relating to the Settlement and Early History of Iceland 2. Gudbrand Vigfusson & F. York Powell útg. & þýð. Oxford, 1905.
- Páll Eggert Ólason. 1949. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940* II. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- Reykd. 1881 = Íslenzkar fornsögur 2*. Reykdæla og Valla-Ljóts saga. [Finnur Jónsson útg.] Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn, 1881.
- Reykd. 1897 = Reykdæla saga*. Íslendinga sögur 16. Valdimar Ásmundarson útg. Reykjavík, 1897.
- Reykd. 1923 = Reykdæla saga*. Íslendinga sögur 16. Benedikt Sveinsson útg. Reykjavík, 1923.
- Stefán Karlsson. 1970. Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda. Opuscula IV, bls. 120–40. *Bibliotheca Arnarnævana* 30. Ejnar Munksgaard, København. [Endurpr. í Stefán Karlsson 2000:310–27.]
- Stefán Karlsson. 1997. Skrifarar Þorláks biskups Skúlasonar. *Skæðagrös*. Skrif til heiðurs Sigurjóni Björnssyni sjötugum 15. nóvember 1996, bls. 175–200. Ritstj. Sölvi Sveinsson. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík. [Endurpr. í Stefán Karlsson 2000:383–402.]
- Stefán Karlsson. 2000. *Stafrókar*. Safn ritgerða eftir Stefán Karlsson gefið út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998. Ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 49. Reykjavík.
- Þorsk. 1991 = Harðar saga, Bárðar saga, Þorsfirðinga saga, Flóamanna saga, Þórarins þátrr Nefjólfssonar, Þorsteins þátrr uxafóts, Egils þátrr Síðu-Hallssonar, Orms þátrr Stórolfssonar, Þorsteins þátrr tjaldstæðings, Þorsteins þátrr forvitna, Bergbúa þátrr, Kumlbúa þátrr, Stjörnu-Odda draumr. Íslenzk fornrit 13. Þórhallur Vilmundarson og †Bjarni Vilhjálmsson útg. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík, 1991.*

SUMMARY

‘The Ms AM 561 4to of Reykdæla saga, Gull-Thoris saga and Ljósvetninga saga.’

Keywords: A codicological study; Old Norse *þættir*, i.e. „tales“.

This article deals with the manuscript AM 561 4to and with sagas which it contains: *Reykdæla saga*, *Gull-Þóris saga* (*Þorsfirðinga saga*) and *Ljósvetninga saga*. Owing to the absence of many leaves in the manuscript and the fact that some pages have been scraped into illegibility, these sagas have many lacunae. In addition, the first half of *Reykdæla saga* is missing.

All of the last part of *Ljósvetninga saga* is missing in this manuscript, and there are three lacunae in the first part. This saga is also preserved in AM 162 C fol, which is part of a large manuscript containing sagas, and in many paper manuscripts. All of the paper manuscripts which have been examined are thought to derive from AM 162 C; this version of the saga is called the C-version. The saga as preserved in AM 561 is

called the A-version. There is a considerable difference between these two versions. First of all, *Sörla þáttur*, *Ófeigs þáttur*, *Vöðu-Brands þáttur* and *Þórarins þáttur ofsa* do not appear in AM 561, and there is also a considerable difference in that the first chapters after the three *þættir* in the C-version.

By means of a study of the divisions among the gatherings in AM 561 4to, the article attempts to estimate how much of *Ljósvetninga saga* is missing, concluding that the *þættir* were never part of the saga in the manuscript. This accords with the view of Guðmundur Þorláksson (*Ljósv.* 1880). The study of the gatherings also makes it evident that it is very unlikely that the last part of the saga was in this manuscript. The passage on the death of Guðmundur ríki of Möðruvellir was most probably the final chapter of the saga in this manuscript. The story of the dealings of Eyjólfur of Möðruvellir with the men of Ljósavatn, as well as *Þórarins þáttur*, were never a part of the manuscript. Since AM 561 4to is the only representative of the A-version there is no way of knowing whether the last part of the saga was lacking in the archetype (or in other, lost manuscripts) of this version.

Guðvarður Már Gunnlaugsson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árماغarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
gudvardr@hi.is

SIGURJÓN PÁLL ÍSAKSSON

ÞÝÐINGAR GÍSLA BRYNJÚLFSSONAR ÚR FORNENSKU

1. Forspjall

ÁRIÐ 1853 kom út í Kaupmannahöfn óvenjulegt rit: „Tvö fornensk kvæði, með þýðingum“, boðsrit að skólahátíð Kaupmannahafnarháskóla þetta ár.¹ Í ritinu eru birtar á frummálinu tvær fornenskar predikanir eða hómilfúr: *Frá Abgarus konungi* og *Á þriðja sunnudag í föstu*. Einnig forspjall útgefandans, George Stephens, þýðingar á hómilíunum (eftir George Stephens á ensku, C. J. Brandt á dönsku og Gísli Brynjúlfsson á íslensku), og samanburðarefni úr fornum norsk-íslenskum, sænskum, miðháþýskum, lágsaxneskum og niðurlenskum ritum.

Þó að í boðsritinu sé talað um fornensk kvæði, þá er frekar um að ræða fornenskar predikanir eða hómilfúr í stuðluðum lausamálsstíl. Í forspjalli segir útgefandinn, George Stephens, að til þess að „gefa útgáfunni enn meira gildi, og til að auðvelda mönnum að bera saman hinar norrænu mállýskur á fyrri tímum,“ hafi hann notfært sér þýðingu á ‘forn-norsku’, sem Íslendingurinn og skáldið Gísli Brynjúlfsson hafði boðið honum (Stephens 1853:3, þýðing mín). Þessi þróttmikla þýðing Gísla Brynjúlfssonar er nú nær alveg fallin í gleysku, enda boðsritið orðið fágætt. Því þótti full ástæða til að koma þessu efni á framfæri. Það gefur innsýn í hinn fornenska menningarheim, sem var nátengdur norrænni menningu að fornu. Einnig eru þýðingarnar merkilegt framtak Íslendinga um miðja nítjándu öld og hljóta að teljast fengur fyrir íslenskar trúarlegar bókmenntir.

Í *Griplu* XVII var prentuð þýðing Gísla á fyrri hómilíunni, *Frá Abgarus konungi*, ásamt inngangsorðum sem hann lét fylgja þýðingu sinni. Í þessu hefti *Gripla* er þýðing hans á seinni hómilíunni, *Á þriðja sunnudag í föstu*, og

¹ Tvende old-engelske digte med oversættelser, ved G(eorge) Stephens. *Indbydelsesskrift til Kjöbenhavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober 1853.*

fylgir fornenski textinn þeim báðum. Hér á eftir fer nánari kynning á efninu og þeim sem við sögu koma.

2. George Stephens

George Stephens (1813-1895) var Engendingur, fæddur í Liverpool. Faðir hans var John Stephens, meþódistaprestur af spænskum ættum sem átti fjölda barna; var George ellefta barnið. George lærði tungumál og fornfræði, m.a. í University College í London. Hann giftist árið 1833 Mary Bennet; þau fluttust til Svíþjóðar árið eftir og bjuggu í Stokkhólmi 1834-1851. Þar átti George Stephens sín hamingjuríkustu ár og hafði mikil áhrif á sænskt menningarlíf. Hann er talinn aðalstofnandi Sænska fornritafélagsins, 1843, og gaf út nokkur rit á vegum þess. Hann var frumkvöðull í þjóðfræði, safnaði þjóðsögum og kvæðum í Smálöndum og víðar, og gaf út, ásamt Gunnar Olof Hyllén-Cavallius, fyrsta þjóðsagnasafn Svía (*Svenska folksagor och äfventyr*, 1844-1849)². Þessi sænski vinur hans lýsti honum svo: „Hann var nettvaxinn, fríður maður með axlasítt blásvart hár, dreymandi dökk augu og fingerða hjarta andlitsdrætti. Að eðlisfari var hann hreinræktaður hugsjónamaður, hugmyndaríkur í framkomu og hugsun, snjall og fjölfróður, og mikill áhugamaður um ljóðlist, miðaldabókmenntir og lýðræðislega stjórnaðhætti.“ (Collijn 1944:10)³

George Stephens var eldhugi og áróðursmaður, sem hafði lag á að hrífa aðra með sér. Þann 17. júlí 1845 hélt hann fyrirlestur í Konunglega norræna fornfræðafélaginu í Kaupmannahöfn um söfnun íslenskra þjóðsagna og þjóðfræða (Stephens 1845:191-192).⁴ Félagið sendi árið eftir (1846) út *Boðsbréf til Íslendinga um fornrita-skýrslur og fornsögur*, og tók Jón Sigurðsson að sér umsjón með verkefninu. Margir brugðust vel við þessum tilmælum, og er víst að frumkvæði Stephens átti talsverðan þátt í að hrinda af stokkunum slíkri söfnun meðal Íslendinga. Þeir Jón Árnason og Magnús Grímsson hófu reyndar slíka iðju um svipað leyti, líklega án þess að vita af þeim hræringum sem

² Árið 2005 fannst í bæjarbókasafninu í Växjö mikið af þjóðfræðiefni úr fórum þeirra félaga, og eru rannsóknir á því að hefjast á vegum háskólans þar.

³ Isak Collijn skrifar um George Stephens af mikilli virðingu, sem stingur nokkuð í stúf við skrif nokkurra danskra og enskra fræðimanna.

⁴ Tillaga George Stephens: „Forslag til Islændernes uodgivne folkesagns og sanges optegnelse og bevaring“, sem dagsett er 9. júlí 1845, var einróma samþykkt á fundi Fornfræðafélagsins. Henni var svo fylgt eftir með tveimur úrskurðum konungs 27. ágúst 1845 og 7. febrúar 1846. Samanber fylgirit: „Program for det historisk-archæologiske archiv“ og ofangreint „Boðsbréf til Íslendinga“.

áttu sér stað hjá Fornfræðafélaginu í Kaupmannahöfn (Jón Samsonarson 1991: 48-49).

Árið 1851 fluttist George Stephens til Kaupmannahafnar og bjó þar til dauðadags. Þar var hann fyrst settur lektor í ensku og fornensku (tók við af Þorleifi Repp, skipaður 1854; prófessor að nafnbót 1855), uns hann lét af störfum 1893. Á þeim árum fékkst hann einkum við rúnarannsóknir og birtist meginverk hans, *The Old-Northern runic monuments of Scandinavia and England*, í þremur bindum 1866-1884.⁵ Þó að mikill fengur þætti að myndefninu, fékk verkið frekar harða dóma, vegna þess að Stephens lét stundum hugarflug-ið leiða sig í gönur við túlkun á því efni sem hann fékkst við. Í sögu Kaupmannahafnarháskóla segir að ritverk George Stephens séu gríðarlega mörg og misjöfn að gæðum. Fræðileg verk hans hlutu flest þau örlög að falla í gleymsku; þau féllu í skuggann af verkum arftaka hans, sem höfðu lært agaðri vinnubrögð (Jensen 1979:270-274). Hann hlaut þó margvíslega viðurkenningu í lifanda lífi, bæði á Norðurlöndum, Englandi, Skotlandi og Írlandi. Stephens hafði rómantíska sýn á hin fornu tengsl milli Englands og Norðurlanda, og er útgáfan á fornensku predikunum sem hér eru til umfjöllunar dæmi um það. Ástæðulaust er þó að láta það villa sér sýn um það sem gott er um þá útgáfu.

George Stephens hafði ríka söfnunarnáttúru og dró saman margvíslegt efni um þær fræðigreinar sem hann fékkst við. Söfn hans voru um skeið varðveitt á Huseby herragarðinum í Smálöndum, sem Joseph sonur hans keypti 1867.⁶ Merkast var bókasafnið, en í því voru um 20.000 bækur. Það var á sinni tíð eitt stærsta einkabókasafn í Svíþjóð.⁷ Þar var mikið af fágætum bókum, m.a. 46 vögguprent og um 80 handrit (sum íslensk).⁸ Einnig mörg þúsund bréf og

⁵ Útdráttur í einu bindi kom út 1884. Sven Söderberg gaf út fjórða bindið 1901.

⁶ George og Mary Stephens eignuðust þrjú börn, Ingeborg Stephens (fæðingar- og dánarár vantar), Joseph (Samuel Frithiof) Stephens (1841-1934) og (Mary Ann) Blanche Stephens (1842/3-1935). Joseph var verkfræðingur og auðgaðist á járnbrautarframkvæmdum á Indlandi. Upplýsingar um systurnar eru frá Meg Johnson, Huseby bruk.

⁷ Seemann (1927:142) segir að meðal þess fágætasta í safni Stephens hafi verið nokkrar íslenskar bækur frá 16. öld. Hann áleit að í safninu væru um 15.000 bindi.

⁸ Í Konunglega bókasafninu í Stokkhólmi eru 12 íslensk handrit úr Huseby-safninu (Huseby 30-39, 61 og 64). Sjá óprentaða handritaskrá Jóns Samsonarsonar í Stofnun Árna Magnússonar. Í Landsbókasafni eru a.m.k. 22 handrit úr eigu George Stephens: Lbs 978, 979, 980, 981, 1272, 1278, 1946, 3067, 3811 4to, Lbs 794, 795, 796, 797, 970 og 2947 8vo. ÍB 87 fol, ÍB 433, 434, 435, 436, 459 4to og ÍB 472 8vo. Stephens keypti a.m.k. 8 af þessum handritum á uppboði eftir Finn Magnússon 1857, og einnig 6 af Huseby-handritunum. ÍB-handritin fékk Bókmenntafélagið á meðan GS var enn á lífi, eflaust að gjöf frá honum. Um Lbs.-handritin er þetta að segja: Landsbókasafn keypti átta þeirra árið 1903 hjá Herman H. J. Lyng og Søn, fombókasala í Kaupmannahöfn (978-981 og 794-797; af þeim eru fjögur árituð af GS, og tvö

skjöl frá ýmsum tímum. Meðal handritanna voru a.m.k. tvö skinnblöð, sem Háskólabókasafnið í Björgvin klófesti haustið 1981 hjá fornboðsalala í Osló. Annað blaðið, sem er í tveimur hlutum, UBB Ms 1836.1a og 1b, er úr landslögum Magnúsar lagabætis, skrifað á fyrri hluta 14. aldar. Það hefur með einhverjum hætti borist til Stephens úr Ríkisskjalasafninu norska, þar sem eru fleiri brot úr sama handriti (Holm-Olsen 1983:129-141). Hitt blaðið, UBB Ms 1836.2, er frá seinni hluta 16. aldar, úr þýðingu Gissurar Einarssonar á Jesú Síraaks bók (Holm-Olsen 1991:166-171).

Skv. erfðaskrá átti Konunglega bókasafnið í Stokkhólmi að fá allt bókasafnið, en eina eftirlifandi erfingjanum tókst að fella hana úr gildi um 1980. Konunglega bókasafnið fékk þó flest handritin og um 2.000 fágætar bækur, sem höfðu þegar verið afhentar, en meginhlutinn komst í hendur erfingjans og var seldur á uppboði hjá Sotheby's í London 2. maí og 31. júlí 1990.⁹ Bréfa- og skjalasafn Stephens var um 1980 afhent háskólabókasafninu í Växjö (Huseby-skjalasafnið).¹⁰ Á Huseby herragarðinum er enn talsvert af listaverkum og forngrípum úr eigu George Stephens, sem eiga þátt í að þar er nú áhugaverður áfangastaður ferðamanna.¹¹

í viðbót bera þess merki að hafa verið í eigu hans). Þrjú handrit komu úr safni Jóns Þorkelssonar Þjóðskjalavarðar árið 1904 (1272, 1278 og 970), eitt frá William A. Cragie árið 1923 (Lbs 1946), og þrjú úr Háskólabókasafni á árunum 1950-1957 (3067, 3811 og 2947; tvö þau síðari eru úr bókum Einars Benediktssonar skálds í Herðisarvík). Í einu af handritum Jóns Þorkelssonar (1278) kemur fram að hann eignaðist það 24. mars 1896, þ.e. viku eftir að ekkjan, Mary Stephens, dó. Þá var Jón búsettur í Kaupmannahöfn. Af þessum gögnum má leiða líkur að því að talsverður hluti af bókasafni GS hafi farið á almennan markað á árunum 1896-1903, í tengslum við skipti á dánarbúi hans; þ.e. hluti þess safns sem hann hafði hjá sér í Kaupmannahöfn. Ekki er fráleitt að giska á að þetta hafi verið u.þ.b. þriðjungur heildarsafnsins. Meðal handritanna er t.d. 'Stutt ágríp úr réttitabók Íslendinga' í eiginhandarriti Eggerts Ólafssonar (Lbs 970 8vo).

⁹ Larsson (1993:54-56) og Wawn (2000:215). Rulon-Miller, bóksali í Minnesota, keypti 500-600 bækur á uppboðunum hjá Sotheby's og bauð þær til sölu 1991 (Catalogue 99). Karen Thomson bóksali í Oxford keypti einnig mikið á uppboðunum. Tölvupóstur frá Rob Rulon-Miller 10. apríl 2007 og frá Karen Thomson 27. ágúst 2007.

¹⁰ Í Huseby-skjalasafninu eru m.a. tvær öskjur með bréfum til George Stephens og aðrar tvær með bréfum hans til sonarins, Joseph Stephens. Í safninu er m.a. að finna þakkarbréf til George Stephens á áttræðisafmælinu, 1893, sem dr. Jón Stefánsson sendi í nafni íslenskra nemenda hans og nokkurra danskra, þar sem sérstaklega er getið um þátt hans í að koma af stað söfnun á þjóðfræðiefni meðal Íslendinga. Upplýsingar frá Per Johansson, Växjö Universitetsbibliotek.

¹¹ Þar eru nokkrir íslenskir forngríp, svo sem útskorið trafakefli, drykkjarhorn og útskorið dyratré frá 18. öld. Upplýsingar frá Meg Johnson, Huseby Bruk.

Andrew Wawn (2000:215-244) hefur ritað fróðlegan kafla um George Stephens, og segir þar að sérstæðar skoðanir og skapferli, sem minnti á þrumugudinn Þór, hafi átt þátt í að hann fékk aldrei stöðu í heimalandi sínu. Wawn segir, að þó að líta megi svo á að ævistarf Stephens hafi að nokkru leyti verið unnið fyrir gýg, þá hafi hann auk rúnarannsókna unnið brautryðjandaverk í þjóðfræði og útgáfu á [fornsænskum], fornenskum og miðenskum ritum.¹² Stephens þýddi og gaf út *Friðþjófs sögu* á ensku (1839), þ.e. ljóðaflokk Tegnérs með skýringum. Til þess að útgáfan yrði fyllri lét hann *Friðþjófs sögu hins frækna* fylgja með, og var það eina umtalsverða útgáfa hans á forníslensku riti. Þetta var fyrsta íslenska fornsagan sem birtist í heild í enskri þýðingu og hæfði eftirminnilega í mark á tímum rómantísku stefnunnar (Wawn 2000:119, sbr. Wawn 1994b).¹³

George Stephens hafði brennandi áhuga á menningartengslum Norðurlandanna og Englands, einkum fyrir 1066. Hann taldi hina ensku arfleifð standa miklu nær norrænni menningu en þýskri, og því bæri að treysta sem mest bræðraböndin milli Norðurlandanna og Englands. Í inngangsorðum sínum að boðsritinu 1853 nær hann sér skemmtilega á flug í samnorrænni þjóðernisrómantík og lýkur máli sínu á síðustu orðum Jóhannesar skírara til lærisveina sinna, á fornsænsku: „MINE SYNI, ÆLSKIN HVAR ANNAN!“¹⁴

3. Gísli Brynjúlfsson

Gísli (Gíslason) Brynjúlfsson (1827-1888) fæddist á Ketilsstöðum á Völlum 3. september 1827. Foreldrar hans voru þau dr. Gísli Brynjúlfsson prestur á Hólum í Reyðarfirði og kona hans Guðrún Stefánsdóttir, Þórarinssonar amtmanns á Möðruvöllum. Voru þau Guðrún og Bjarni Thorarensen skáld bræðrabörn. Faðir Gísla druknaði áður en sonurinn fæddist, og ólst hann upp hjá móður sinni m.a. í Enni á Höfðaströnd og í Reykjavík. Hann varð stúdent frá Bessastaðaskóla 1845 og hóf nám í Hafnarháskóla sama ár. Lagði hann þar

¹² Meðal þekktustu verka George Stephens er frumútgáfa á broti úr fornenska kvæðinu Waldere, sem fannst á tveimur skinnblöðum í Konungsbókhöðu í Kaupmannahöfn (Stephens 1860).

¹³ Wawn (2000:211) segir að þeir William Morris og George Stephens hafi verið einhverjir stórbrotnustu persónuleikar sem fengust við norræna menningu á Viktoríutímanum. Þó að æviferill George Stephens gæti verið efni í bók sem gæfi skemmtilega sýn á 19. öldina, þá er efnið er svo viðamiklegt að fáir ráða við að gera því skil (Wawn 2000:218).

¹⁴ Stephens (1853:6). Sjá S. Jóhannis evangelistens saga. Stephens (1847-1858:158).

fyrst stund á lögfræði, en hætti við, enda beindist hugur hans meira að málfræði og bókmenntum. Hann var styrkþegi Árnasafns 1848-1874 og síðan kennari (dósent) í sögu Íslands og bókmenntum við Hafnarháskóla til dauðadags, 29. maí 1888. Hann var þingmaður Skagfirðinga 1859-1863, og varð nokkuð umdeildur fyrir stjórn málaafskipti sín þá og síðar. Gísli giftist árið 1855 Marie Gerdtzen, danskri að ætt, og lifði hún mann sinn. Þau voru barnlaus.

Þó að Gísli hafi fengið misjafnt orð hjá sumum löndum sínum (sjá t.d. Benedikt Gröndal 1965:105), ber öðrum saman um að hann væri frábær atgervismaður. „Gáfur hans voru mjög fjölhæfar og fjörugar, lundin ör og mjúk, til góðs lagin og frelsisgjörn, fróðleikurinn afar víðtækur og sumstaðar djúpt grundvallaður, minnið trútt lengi vel, og á flestum hlutum var skilningur hans ljós, og ímyndunaraflið var mikið. En ekki voru Gísli lagin ritstörf til þrautar að því hófi sem hæfileikar voru til. Hann bjó yfir mörgu og vildi gera margt . . . og byrjaði jafnvel á mörgu, sem annaðhvort varð lítið úr eða þá aldrei var lokið við, svo að lærdómi hans sér minni stað en mátt hefði.“ (Jón Þorkelsson 1896:73-75)

Gísli var nafntogað ljóðskáld, og kom ljóðasafn hans út að honum látnum árið 1891. Fleira er varðveitt af kvæðum hans en þar er prentað, og eru kvæðahandrit hans í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn (NKS 3320 I 4to). Sveinn Yngvi Egilsson hefur nýlega gefið út úrval úr verkum Gísli og ritað um hann þar (Gísli Brynjúlfsson 2003).

George Stephens hefur kynnst Gísli Brynjúlfssyni fljótlega eftir að hann kom til Kaupmannahafnar 1851. Hafa sameiginleg áhugamál leitt þá saman, m.a. hin fornu menningartengsl Norðurlandanna við England og Normandí, en einnig og ekki síður áhugi á þjóðfræði, ljóðlist og stjórn málum. Eru þýðingarnar sem hér eru birtar helsti sýnilegi ávöxturinn af samstarfi þeirra. Þó má geta þess að Gísli þýddi síðar á dönsku grein eftir George Stephens, ‘Engelsk eller Angel-Saxisk’, sem kom út 1854.¹⁵

Árið 1864 sótti Gísli um prófessorsstöðu í norrænum fræðum í Lundi, sem var e.t.v. bjartsýni fyrir próflausan mann. George Stephens gaf honum þá meðmæli, þar sem hann fer fögrum orðum um víðtæka þekkingu Gísli; segir hann

¹⁵ Þýðingin birtist í *Antikvarisk tidskrifti* 1852-1854, bls. 90-108, og er nánar tiltekið kafla í grein Gísli: ‘Oldengelsk og oldnordisk’ (Gísli Brynjúlfsson 1854). George Stephens var meinilla við flest það sem þýskt var og því var eitru í beinum hans að Engendingar hinir fornu væru kallaðir Engil-Saxar. Þó að Gísli væri hrifinn af greininni, taldi hann GS á mörgum stöðum ganga þar allt of langt.

að Gísli hafi mörg sín bestu verk enn í smíðum, sem nálgist það hægum skrefum að verða lokið (NKS 2031 fol). Gísli hlaut ekki stöðuna.

4. Gísli Brynjúlfsson og fornensk fræði

Í inngangsorðum sínum að Abgarus-þýðingunni, minnst Gísli á Bjólfskviðu og helgikvæðið fornenska um Andrés postula.¹⁶ Segir hann að stíll þeirra standi svo nærri eddukvæðunum, að engir umtalsverðir erfiðleikar yrðu við að þýða þau á íslensku (*Gripla* XVII:171). Til þess að kanna hvort Gísli hefði sýnt þetta í verki og gert tilraun til að snara Bjólfskviðu eða öðrum fornenskum kvæðum á íslensku, hafði ég samband við Konunglega bókasafnið í Kaupmannahöfn. Fengust þar upplýsingar um að þar væri mikið af gögnum úr förum Gísla Brynjúlfssonar.¹⁷ Í febrúar 1985 kannaði ég þessi gögn, og fann þá handritin að þeim þýðingum sem hér eru prentaðar (í NKS 3320 I 4to). Því miður fundust ekki fleiri þýðingar úr fornensku, nema upphaf kvæðis um orustuna við Brunanburh. Þar er greinilega um fyrsta uppkast að ræða, sem Gísli hefur aldrei endurskoðað og lagfært. Það hljóðar svo:

*[Carmen de proelio ad Brunanburh]
Kvæðið fornenska um orr(ustuna) við Bruna[n]borg*

Æðelstan cyning,
eorla dryhten,
beorna beah-gifa,
and his bróðor eac,
Eadmund æðeling,
ealdor-langne tír
geslógon æt sæcce
sweorda ecgum
ymbe Brunan-burh;
bord-weal clufan,
heowan heaðo-linde
hamora lafan

Unnu siklingar
aldríangan tír,
þars við Bruna[n]borg
borðtyngl klufu,
hjuggu höðlindir
hamranautum,
Aðalsteinn öðlíngr
jarla drottinn
bragna bauggjafi,
þar var bróðir ok
yngva, Játmundr,
Játvarðs niðjar;

¹⁶ Andreas, sjá t.d. útgáfu Krapps (1969:3-51).

¹⁷ Handrit Gísla Brynjúlfssonar er a.m.k. að finna í eftirtöldum númerum: NKS 2031, 2032 og 2034 fol, 3262-3265, 3317-3321 og 3327 4to, og 759 8vo. Í 3262 4to er dagbók í Höfn 1848 (pr. í Rvík 1952). Bréfasafn er í 3263 4to og handrit kvæða hans í 3320 I 4to.

afaran Eadweardes:	þeim var ynglǫngum
swa him geæðele wæs	ættgengt svo,
from cneo-mægum,	at á vígvelli
ðæt hie æt campe oft	verja skyldu
wið laðra gehwæne	leiðum land ok bú
land ealgodon,	ok ljósa bauga.
hord and hamas. ¹⁸	

9. Nón(em)br(is) 1853, úti hjá Stephens

Nokkrar tilraunir hafa verið gerðar til að snara þessu kvæði á íslensku. Jón Espólín reið á vaðið á árabílinu 1810-1822 og þýddi kvæðið í heild með hliðsjón af latneskri þýðingu.¹⁹ Ofangreind þýðing Gísla Brynjúlfssonar (1853) á upphafi kvæðisins mun vera næstelst. Nokkru yngri er þýðing Benedikts Gröndals Sveinbjarnarsonar á köflum úr kvæðinu,²⁰ og fleiri hafa spreytt sig á þessu verkefni.²¹ *Bjólfskviða* birtist fyrst í íslensku þýðingu 1983.²²

Handrit Gísla að fornensku hómilíunum eru í NKS 3320 I 4to. Þýðingarnar eru þar dagsettar, og má sjá að Gísli hefur þýtt ‘Frá Abgarus-konungi’ dagana 22. og 25. ágúst og 4. september 1853. Hómilíuna ‘Á þriðja sunnudag í föstu’ þýðir hann svo 4., 5. og 8. september 1853. Verða þetta að teljast allgóð afköst. Líklega hefur George Stephens staðið með svipuna yfir honum, enda boðsritið komið á síðasta snúning. En einnig gæti Gísla hafa hlaupið kapp í kinn. Honum gafst þarna tækifæri til að sýna í verki að íslenskar kveðskaparhefðir væru enn lifandi, furðu lítt breyttar frá því sem var að fornu. Af inngangsorðum Gísla má sjá að honum var metnaðarmál að geta sýnt fram á þetta (*Gripla* XVII:178). Hinn 9. september 1853 hefur Gísli slakað á og

¹⁸ Gísli mun hafa þýtt eftir fornenska textanum í útgáfu Müllers (1835:49), og er textinn hér tekinn þaðan. Sjá einnig útgáfu Dobbies (1968:16-17).

¹⁹ Grein eftir Andrew Wawn um þessa þýðingu Espólíns er nýkomin út (Wawn 2006:473-490). Sjá einnig Wawn (1994a:829-843).

²⁰ Sverrir Tómasson (2003:179-186). Að sögn Sverris virðist BG fyrst hafa kynnst fornenskum kveðskap um 1865, þegar hann gerði registur við Langebek (Benedikt Gröndal 1965:216). Ekki er þó hægt að útiloka að þýðingin sé eitthvað eldri, en hún er örugglega yngri en 1848, því að hún er skrifuð á prentarkir skólaboðsrits frá því ári (Sverrir Tómasson, munnlegar upplýsingar 2007).

²¹ Sjá t.d., Magnús Magnússon (1981:176). Dagur Þorleifsson þýddi þar brot úr kvæðinu.

²² *Bjólfskviða (Beowulf)*. (1983). Halldóra B. Björnsson íslenskaði. Þó að mikill fengur sé að þeirri þýðingu, þá stenst hún ekki samanburð við hina hressilegu endursköpun Gísla Brynjúlfssonar á þeim fornensku hómilíum sem hér eru prentaðar.

litið með velþóknun yfir verk sitt. Bætir hann þá eftirfarandi vísu aftan við þýðinguna.

Kominn em ek einn frá önnum
 enskan mann í ranni
 dönsku, dísa sænskra
 dáðvin sækja bráðan;
 nú hefk loks, né þat leynumsk,
 ljóðum enskrar þjóðar
 þróttar orð of þáttað
 þúng norrænnar túngu.

Af þessari vísu má ráða að Gísli hafi þýtt hómilíurnar ‘úti hjá Stephens’, sem hefur túlkað fyrir hann merkingu fornenska textans. Handritin að þýðingunum eru að mestu samhljóða prentaða textanum. Þó eru lítilsháttar frávik, sem sýna að Gísli hefur gert nokkrar lagfæringar í próförk. Er því aðeins hægt að hafa handritin til hliðsjónar en ekki að nota þau sem grundvöll útgáfu. Til að sýna vinnubrögð Gísla við endurskoðun þýðingar sinnar skal tekið dæmi úr upphafi hómilíunnar *Á þriðja sunnudag í föstu*:

Uppkast

Um mærdartíð þá
 er hinn mildgeði lausnari
 gekk með mönnum
 í mannlíkan sannri,
 var honum þá færðr
 vitstola einn
 maðr mjök þjáðr,
 sá er misst um hafði
 mál ok sjón
 sannlega at fullu,
 ok nú blindr ok daufdumbr
 var djöfulóðr til þó.

Endurskoðun

Um mærdartíð þá
 er með mönnum fór
 lausnarinn mildi
 í mannlíkan sannri,
 færðu honum eitt sinn
 forkunnar óðan
 megir mállausan
 mann ok blindan,
 þann er trylltr var
 tröllskap sönnum,
 blindr, dumbr
 ok djöfulóðr.

Í próförk hefur Gísli gert þá breytingu, að í stað ‘forkunnar óðan’ kemur ‘feiknum háðan’. Annars er aðeins lítil hluti þýðingarinnar, sem hefur gengið í gegnum svo róttæka endurskoðun, langir kaflar eru birtir óbreyttir frá fyrstu gerð. Gísli á ágæta spretti í þessum þýðingum, og má sem dæmi benda á sömu hómilíu, línur 215-222 og 482-503 í íslenska textanum.

Þessi þýðing gefur tilefni til að hugleiða stílgildi og virðuleika fornyrðislagsins. Það á einmitt mjög vel við í helgum textum, eins og þeim sem hér eru prentaðir. Englendingar hinir fornu gerðu sér vel grein fyrir þessu. Þeir þýddu mikið af biblíuefni á móðurmál sitt undir hætti sem er náskyldur fornyrðislagi, t.d. alla Davíðssálma. Mikill hluti sálmanna er í handriti í *Bibliothèque Nationale* í París, og er það venjulega kallað Parísarsaltarinn (Krapp (útg.) 1970). Ekki er kunnugt um að til hafi verið íslensk saltarapýðing að fornu, nema ef nefna skyldi saltaraglósar frá seinni hluta 16. aldar í hinum svonefnda Vínarsaltara, *Codex Vind.* 2713. Að vísu bendir texti sálmanna þar til eldri íslenskrar lausamálsþýðingar, líklega frá því eftir 1450. (Uecker 1980:lxxxv og c, Kirby 1986:81-82). Vel má ímynda sér hvílíkur fjársjóður það væri ef saltarinn væri til í íslenskri 12. eða 13. aldar þýðingu undir fornyrðislagi eða ljóðahætti, en af einhverjum ástæðum virðast menn ekki hafa fundið hjá sér hvöt til að þýða hann. E.t.v. af því að sterk hefð var fyrir því að flytja Davíðssálmana á latínu.

Árið 1952 kom út dagbók Gísla Brynjúlfssonar í Höfn 1848, í útgáfu Eiríks Hreins Finnbogasonar (EHF). Í forspjalli bendir Eiríkur á, að oft sé Gísli skarpur í dómum: „Má minna á hugleiðingar hans um fornyrðislagið 25. janúar [1848], sem er áreiðanlega sígildur kafli. Segir Gísli þar sannleik, sem furðu mörgum er óljós enn í dag, þótt við skáldskap fáist.“ (EHF 1952:23). Eiríki virðist ekki hafa verið kunnugt um inngangsorð Gísla að Abgarus-þýðingunni, en þar fjallar hann nánar um fornyrðislagið og einkenni þess. Eru þær hugleiðingar fróðlegar til samanburðar við kaflann í dagbókinni, þar sem þær eru ritaðar fimm árum síðar, 1853.²³ Eiríkur segir að Gísli hafi verið á undan samtíðarmönnum sínum í skilningi á hinum fornu kvæðum. „Urðu þau miklu eðlilegri í höndum hans en annarra, og ber eflaust að þakka það skáldlegri innsýn hans í kvæðin.“ (EHF 1952:18, sbr. 15).

5. Elfríkur ábóti í Eynsham

Um árið 1000 voru Engilsaxar, eða Englendingar hinir fornu, gróin menningarþjóð eftir því sem þá gerðist. Þeir höfðu tekið kristni á 7. öld, og þar hafði undir handarjaðri kirkju og krúnu þróast fjölþætt ritmenning. Þannig hafði Elfráður ríki (Alfred mikli, d. 899), sem fór með völd á Englandi um það leyti sem Ísland var numið, unnið markvisst að því að gera fornensku að ritmáli og

²³ Kaflinn úr dagbókinni er birtur neðanmáls með ritgerð Gísla í *Griplu* XVII:169.

þýddi sjálfur, að eigin sögn, nokkur rit yfir á móðurmál sitt. Á síðari hluta 10. aldar reis nýtt blómaskeið í fornenskri bókmenningu, og má segja að Elfríkur munkur, sem hér verður frá sagt, hafi verið þar helsti merkisberinn.²⁴

Ælfric, sem á íslensku gæti heitið Elfríkur eða Álfríkur, var fremsti og mikilvirkasti rithöfundur Engendinga um 1000. Lengi var lítið vitað með vissu um þennan mann, annað en nafnið. Í formála George Stephens að útgáfunni 1853, segir hann að höfundur 'kvæðanna' sé Elfríkur erkibiskup í Jórvík (York) 1023-1052. Reyndar voru þá fleiri þeirrar skoðunar að átt væri við Elfrík, sem var erkibiskup í Kantaraborg 995-1005. Á árunum 1855-1856 birti Þjóðverjinn Eduard Dietrich hins vegar greinar, þar sem færð voru margvísleg rök fyrir að átt sé við Elfrík ábóta í Eynsham-klaustri, rétt vestan við Oxford. Stendur sú niðurstaða óhögguð enn í dag og hefur orðið grundvöllur síðari rannsókna.

Helstu heimildir um Elfrík eru formálar þeirra rita sem hann setti saman. Hann er talinn fæddur á árabílinu 950-955. Hann hlaut menntun í gamla Benediktsklaustrinu í Winchester, þar sem hann varð munkur, og hlaut síðan prestvígslu, sem menn fengu yfirleitt um þrítugt. Meðal lærifeðra hans og áhrifavalda voru Aðalvaldur (Aethelwold) biskup þar 963-984, og Dunstanus (Dunstan) erkibiskup í Kantaraborg 961-988. Þeir Aðalvaldur og Dunstanus voru áhrifamiklir kirkjuhöfðingar sem áttu mikinn þátt í að gera ensku kirkjuna og Benediktsklaustrin að sterku þjóðfélagsafli. Er í því sambandi oft talað um Benediktínsku vakninguna eða endurreisnina á 10. öld. Úr klaustrum þeirra voru margir kristniðar sendir til Norðurlanda, e.t.v. öðrum þræði til að reyna að draga vígtennurnar úr víkingum sem herjuðu á England. Elfríkur samdi ævisögu Aðalvalds, sem var síðar álitinn helgur maður.²⁵

Árið 987 sendi Alfegus (Alphege, Ælfheah) biskup í Winchester²⁶ Elfrík í nýstofnað Benediktsklaustur í Cernel í Dorsetskíri (nú Cerne Abbas), til að

²⁴ Þó að margt af því sem hér er frá sagt, sé fróðleikur sem fletta má upp í fræðiritum, þykir rétt að gefa hér yfirlit um æviferil Elfríks, því að fátt hefur birst á íslensku um það efni. Einnig sjá menn þá efnið í ákveðnu samhengi, sem ekki fæst með öðrum hætti. Í tilvísunum kemur fram hvaða rit eru einkum notuð.

²⁵ Dunstanus var einnig tekinn í dýrlinga tölu. Hann var verndari gullsmíða og lásasmíða, og er einkennistákn hans töng. Til er íslensk *Dunstanus saga*, samin um 1320-1332 á Þingeyrum eða Hólum, af Árna, syni Lárentíusar Kálfssonar Hólabiskups. (Fell (útg.). 1963). Um Árna Lárentíusson, sjá Fell (1963:lix-lxiv) og Foote (2003:ccxxix-ccxxxiii). Um Dunstanus sögu, sjá einnig Harty (1961:263-293) og Magnús Fjalldal (2005:90-94).

²⁶ Um Alfegus biskup í Winchester má m.a. lesa í 22. kapitula *Gerplu*, þar sem segir frá því þegar víkingar, að lokinni veislu, grýttu eða börðu hann til bana með nautshornum og -hnútum, 19. apríl 1012. Hann var síðar tekinn í heilagra manna tölu.

veita munkunum þar fræðslu. Það sýnir að hann hefur notið mikils álits fyrir lærdóm sinn. Flestir telja að í Cernel klaustrinu hafi hann verið til 1005 og ritað þar flest sín merkustu verk (Hurt 1972:37 o.fl.), en aðrir telja að hann hafi aðeins verið fá ár í Cernel, farið svo aftur til Winchester og ritað síðari verk sín þar (Knowles 1950:62, Wrenn 1980:226). Um 1005 var Elfríkur skipaður ábóti í nýstofnuðu Benediktsklaustri í Eynsham skammt vestan við Oxford, og hélt þar ritstörfum áfram um einhver ár. Ekki er vitað hvenær hann dó, en gískað á árabilið 1010-1020. Í sumum heimildum hefur Elfríkur viðurnefnið 'grammaticus' (þ.e. málfræðingur eða hinn málsþaki), sem bæði getur vísað til rithöfundarferils hans, en einnig þess að hann samdi kennslubók í latínu.

Ekki er rúm hér til að telja upp öll ritverk, sem eignuð eru Elfríki. Hann er kunnastur fyrir þrjú predikanasöfn (hómilíur) sem hann tók saman. Fyrsta safnið, um 40 hómilíur, nær yfir helstu messudaga kirkjuársins og snýst mest um boðun réttar trúar.²⁷ Annað safnið, um 45 hómilíur, fyllir í skörðin ýmsa aðra messudaga og hefur frekar biblíusögulegar áherslur.²⁸ Þriðja safnið, um 36 hómilíur, er helgað messudögum dýrlinga, sem munkar hafa einkum í heiðri.²⁹ Utan þessara safna eru varðveittar í ýmsum handritum rúmlega 30 stakar hómilíur, sem eignaðar eru Elfríki, og munu þær flestar vera yngri.³⁰ Talið er að Elfríkur hafi lokið fyrsta safninu um 990, öðru safninu 992-994 og því þriðja (dýrlingasögunum) 996-998. Eftir það vann hann að endurskoðun textanna og bætti við hómilíum eftir þörfum. Þess má geta að fyrsta hómilíusafnið er varðveitt í handriti, sem er ritað um 990 undir umsjá Elfríks, og er nánast öruggt að hann hafi með eigin hendi fært þar inn úrfellingar, leiðréttingar og viðbætur. Einstætt er að sjá slík dæmi um vinnubrögð eins af þekktustu rithöfundum miðalda.³¹

Önnur ritverk Elfríks eru t.d. Kennslubók í latínu (*Málfræði*) og Latneskt-fornenskt orðasafn, sem náðu mikilli útbreiðslu á Englandi.³² Einnig Samtalsbók á latínu (*Collegium*) með fornenskum glósum, sem óvíst er reyndar að séu

²⁷ Clemoes (útg.) (1997). Ensk þýðing fylgir frumútgáfu Thorpes (1844-1846).

²⁸ Godden (útg.) (1979) og (2000).

²⁹ Skeat (útg.) (1966).

³⁰ Pope (útg.) (1967) og (1968).

³¹ Handritið 'A', London, British Library, Royal 7 C. xii, blöð 4-218, hefur verið gefið út ljósprentað (Eliasson og Clemoes 1965).

³² Björn M. Ólsen (1884:v og víðar) taldi að áhrifa frá kennslubók Elfríks gætti í broti úr íslensku 14. aldar handriti með latneskri beygingafræði.

eftir Elfrík. *De temporibus anni*, þ.e. fornensk tímatalafræði eða rímfræði, m.a. byggð á ritum Bedu prests.³³ Nokkrar bækur biblíunnar í endursögn á fornensku (þ.e. Mósebækurnar fimm, Jósúabók og Dómarabókin, að hluta verk annarra). Bréf á latínu, til munkanna í Eynsham klaustri, ritað 1005, og áður nefnd *Ævisaga Aðalvalds hins helga*, biskups í Winchester, rituð á latínu 1005-6. Um önnur ritverk Elfríks skal vísað til rita um hann (t.d. Clemoes 1959).

Talið er að Elfríkur hafi síðustu ár sín lagt ritstörfin að mestu á hilluna og helgað sig lestri og trúrækni. Hann hafði lokið því ætlunarverki sínu að leggja grundvöll að trúarlegri uppfræðslu landa sinna á móðurmálinu. Margt bendir til að Elfríkur hafi tekið lítinn þátt í opinberu lífi, heldur litið á það sem verkefni sitt að kenna innan klausturmúranna, og leggja til efni handa þeim sem störfuðu utan þeirra. Líklega hefur hann ekki haft mikla leiðtogaþæfileika, og það er sjálfsagt ekki tilviljun að hans er varla nokkurs staðar getið í samtímaritum. En af ritum hans birtist alvörugur og skyldurækinn maður, með viðtæka menntun, sterka siðgæðiskennd og umhyggju fyrir ættjörðinni og andlegum og veraldlegum yfirvöldum (Knowles 1950:63-64). Hann naut vináttu og stuðnings áhrifamikilla og auðugra aðalsmanna; má þar einkum nefna Aðalvarð (Aethelweard) öldurmann í vesturhluta Wessex, og son hans, Aðalmær (Aethelmaer), sem báðir voru vel menntaðir og stuðningsmenn kirkju og klaustra. Aðalvarður var reyndar nokkur fræðimaður sjálfur og samdi annál á latínu sem við hann er kenndur. Í formálum hómilíusafnanna kemur fram að Elfríkur hafi tekið þau saman að beiðni þeirra feðga, sem hefur verið það kappsmál að hið heilaga orð væri borið fram í kirkjum landsins á móðurmálinu, fornensku.

Sem guðfræðingur var Elfríkur ekki í fremstu röð, hann lætur sér yfirleitt nægja að þýða og endursegja verk annarra, en í framsetningu og stíl liggur snilli hans. Hann hafði mikil áhrif á þróun ensks ritmáls og gerði fornensku að fjölbæfum miðli til að fjalla um hin lærðustu viðfangsefni. Innleiddi hann í því skyni mörg auðskilin nýyrði, sett saman úr innlendum orðstofnum, á svipaðan hátt og hefð er fyrir í íslensku (Wrenn 1980:230).³⁴ Áhrif hans voru þó ekki eingöngu bundin við England. Í ljósi þess að enskir kristniþóðar létu talsvert

³³ Henel (útg.) (1942). Í *Rímbeglu* er a.m.k. tvisvar vitnað til Bedu prests. Einnig nefnir Beckman (1914-1916:i-cxciv) hann oft í umfjöllun sinni um forn rímtöl. Við lauslega athugun var ekki að sjá að þar væri minnst á Elfrík, en hugsanlegt er þó að áhrif frá riti hans megi finna í *Rímbeglu*.

³⁴ T.d. ealdorbiscop = erkibiskup – öldurbiskup, og leochtberend = Lucifer – ljósberi. (Hall 1975).

að sér kveða á Íslandi og víðar á Norðurlöndum um og eftir 1000, og einhverjir íslenskir kirkjuhöfðingar sóttu menntun til Englands, má gera ráð fyrir að hin enska ritmenning hafi orðið þeim fyrirmynd í mörgu. Þar gátu þeir séð að nota mátti móðurmálið í stað latínu sem tjáningartæki í kirkjulegum og veraldlegum efnum, og einnig voru þar fyrirmyndir að tökuorðum og nýyrðum.³⁵ Eftir að Normannar lögðu undir sig England árið 1066, fjarði smám saman út sú málfarslega arfleifð sem Elfríkur skildi eftir sig. En e.t.v. má færa rök fyrir því að vissir þættir hennar séu enn við lýði hér á Íslandi, þó að á öðru tungumáli sé.

Einkenni á mörgum ritverkum Elfríks er stuðlað lausamál, sem enskir fræðimenn kalla 'rhythmical prose'. Elfríkur samdi mikið af kirkjulegu lesmáli í þessum stuðlaða stíl. Hans gætir að vísu lítið í fyrsta hómilíusafninu, en í öðru safninu er hann á nokkrum hómilíum, og í því þriðja, dýrlingasögunum, er hann orðinn ríkjandi, og einnig á flestu því sem Elfríkur samdi eftir það. Þessi 'helgiritastíll' gerði textann virðulegri og áheyrilegri, auk þess sem hann höfðaði betur til almennings, sem fann þar ákveðna þætti úr þjóðlegum kvæðum. Elfríkur fer þó stundum frjállega með þennan stíl og lætur hann víkja fyrir einfaldleika í framsetningu. Stuðlasetning í lausu máli getur verið af ýmsum toga, og má víða finna dæmi um hana í fornum íslenskum ritum, enda var stuðlasetning á þeim tíma runnin Íslendingum í merg og bein. Stuðlasetningar gætir t.d. í fornlegustu hlutum þjóðveldislaganna, Grágásar.³⁶ Síðar kom fram stuðlun fyrir áhrif frá mælskulist latínu ('retórísk' stuðlun eða skrudstuðlun). Taka má dæmi úr formála Thomas sögu erkibiskups eftir Arngrím Brandsson ábóta á Þingeyrum, frá fyrri hluta 14. aldar.

Ljóst er vorðið af leturum þeim, er lærðir menn leifðu eftir sig í kristninni, að fleiri en einn eður tveir af þeirra fjöld hafa skrifað á ýmissum tímum líf og lofsamligar mannraunir hins ágæta guðs píslarvotts Thome Cantuariensis in Anglia. [...] því að hver hans lífsbók, sem lesin varð, ljóðar en leynir eigi, hver hæðarskuggsjó og höfðingjaspegill hann hefir verið formönnum kristinnar með hreinleik og harðlífi, með ölmusugæði og óbeygðri staðfesti, allt til krúnu blóðsins.³⁷

³⁵ Sem dæmi um tökuorð úr fornensku má nefna *guðspjall (godspel) og stafróf (stæfræw)*.

³⁶ Sbr. t.d. Tryggðamál (*Grágás* 1992:457-8). Þar segir m.a.: „Þið skuluð vera menn sáttir og samværir, að öldri og að áti, á þingi og á þjóðstefnu, að kirkna sókn og í konungshúsi, og hvervetna þess er manna fundir verða, . . .“

³⁷ Unger (útg.) (1869:295). Um höfund sögunnar, sjá Stefán Karlsson (2000:135-152).

Eins og fyrr er sagt taldi George Stephens hómilfurnar vera kvæði, en nú er ritið á þær sem stuðlað lausamál, enda er andinn í stílnum lausamál, þó að formið virðist bundið. Af forspjalli Gísla Brynjúlfssonar má sjá að hann hefur gert sér grein fyrir þessum mismun, sem hann telur stafa af því að á tímum Elfríks hafi tilfinningin fyrir skáldskaparforminu verið farin að dofna hjá Englendingum hinum fornu. En af því að hún var enn lifandi meðal Íslendinga taldi hann rétt að þýða hómilfurnar yfir á bundið mál, fornyrðislag.³⁸

Ein þekktasta hómilía Elfríks, *De falsis diis* (Um hjáguði), er að miklum hluta í íslenski þýðingu í Hauksbók, undir fyrirsögninni: ‘Um það hvaðan ótrú hófst’.³⁹ Meðal heimilda Elfríks var ritið *De correctione rusticorum* eftir Martinus biskup í Braga í Galísíu (d. 579). Elfríkur breytir þó ýmsu, t.d. bætir hann því við að rómversku guðirnir Mars, Merkúrís, Júpíter og Vena, heiti á danski tungu Týr, Óðinn, Þór og Frigg, enda var predikuninni beint gegn heiðindómi danska innrásarliðsins á Englandi. Af orðalagi Hauksbókar má sjá að þýðandinn hefur haft fyrir sér fornenska textann og fylgir honum nokkuð náíð, en sleppir síðasta fjórðungnum (Taylor 1969:101-109). Talið er að Elfríkur hafi samið þessa hómilíu á árabílinu 992-995.

Í Hauksbók er kafli sem hefst á orðunum: „Hinn helgi biskup er heitir Ágústínus, ...“ Norski fræðimaðurinn Ingjald Reichborn-Kjennerud sýndi fram á það árið 1934, að nokkrar málsgreinar þar eru sóttar í hómilíuna ‘De Auguriis’ eftir Elfrík.⁴⁰ Líklegt er að ekki séu öll kurl komin til grafar hvað snertir áhrif Elfríks á íslenskar fornþekktir, og bíða þar áhugaverð verkfni fyrir unga íslenska fræðimenn.

Hómilíur Elfríks eru ritaðar um það leyti sem Íslendingar og Norðmenn tóku kristni, og því gæti hugmyndaheimurinn sem þar ríkir gefið vísbendingu um hvaða andi hefur svifið yfir vötnum hjá trúboðunum, sem sóttu Íslendinga heim um og upp úr 1000. Vekur þar t.d. athygli hve mikil áhersla er lögð á lækningamátt Krists sem andstæðu við illsku hinna heiðnu afla. E.t.v. hefur það verið notað til að laða menn til fylgis við hinn nýja sið.

Á árunum 978-1016 fór Aðalráður konungur, síðar nefndur til háðungar hinn ráðlausi, með völd á Englandi. Elfríkur stóð nærri mönnum sem höfðu mikil áhrif við hirið konungs; meðal þeirra var Aðalvaldur hinn helgi, biskup í

³⁸ Sjá *Griplu* XVII:170-171. Talsvert er varðveitt af fornenskum kveðskap, sem er ótvírætt bundið mál, náskyldt fornyrðislagi, sjá *The Anglo-Saxon Poetic Records* I-VI.

³⁹ Finnur Jónsson (útg.) (1892-1896:cxviii-cxx og 156-164). Pope (útg.) (1968:667-724).

⁴⁰ Reichborn-Kjennerud (1934:144-148). Finnur Jónsson (útg.) (1892-1896:167-168). Fornenski textinn, sjá Skeat (1966:368-374). Sjá einnig Jón Helgason (1960:xiii og xix), Kick (2006) og Lombardi (2006).

Winchester. Englendingar áttu þá í vök að verjast fyrir árásum víkinga, auk þess sem miklir flokkadrættir voru innanlands. Í hómilíum Elfríks má víða greina tilvísun til samtímaatburða og viðleitni til að slá á sundurlyndi og treysta konungsvaldið og innviði ríkisins; jafnvel hvatningu til að berjast gegn erlendum innrásarherjum. Í formála fyrsta hómilíusafnsins verður honum einnig tíðrætt um að dómsdagur sé í nánd (þá var stutt í árið 1000). Fræðimenn hafa bent á að óttinn við dómsdag hafði töluverð áhrif á breytni manna á þessu tímabili, aðalsmenn og konungar kepptust margir hverjir við að reisa klaustur⁴¹ og settust jafnvel í helgan stein sjálfir (Landes 2000:144). Hugsanlegt er að trú kristinna Englendinga á dómsdag um 1000 geti að einhverju leyti skýrt 'ráðleysi' Aðalráðs konungs við landvarnir, gegn slagkrafti innrásarherja, sem hungraði í það sem framtíðin bar í skauti sér.

Fornenski textinn í hómilíunum sem hér um ræðir, gefur einnig tilefni til að íhuga frásögnina af því þegar Gunnlaugur ormstunga fór á fund Aðalráðs ráðlausa til að flytja honum kvæði (um 1002). Í sögunni segir: „Ein var þá tunga á Englandi sem í Noregi og í Danmörku. En þá skiptust tungur í Englandi er Vilhjálmur bastardur vann England; gekk þaðan af í Englandi valska er hann var þaðan ættaður.“⁴² Höfundur hefur talið nauðsynlegt að taka þetta fram til þess að lesandinn sannfærast um að konungur hafi skilið kvæðið. Hver sá sem lítur á fornensku textana sem fylgja þessari ritgerð hlýtur að draga í efa að norræna hafi verið auðskiljanleg Englendingum hinum fornu, án sérstakrar þjálfunar. Hins vegar hefur dönsk tunga á þessum tíma verið mál yfirstéttarinnar í Danalögum og því hefur hátt settum mönnum í stjórnkerfinu, ekki síst Aðalráði konungi, verið nauðsynlegt að skilja danska tungu eða hafa við hirð sína ráðgjafa sem höfðu fullt vald á þeirri tungu.⁴³

⁴¹ Sbr. þá feðga Aðalvarð og Aðalmær, helstu stuðningsmenn Elfríks.

⁴² Borgfirðinga sögur, *ÍF* III (1938:70). Í Fyrstu málfræðiritgerðinni segir: „Nú eftir þeirra [enskra manna] dæmum, alls vér erum einnar tungu, þó að gjörst [breyst] hafi mjög önnur tveggja eða nokkuð báðar“. Höfundurinn ritgerðarinnar virðist þarna eiga við að málin séu af sömu rót, þó að þau séu nú „mjög“ frábrugðin hvort öðru. (Hreinn Benediktsson (útg.). 1972: 208, sbr. bls. 196).

⁴³ Á síðustu árum hefur talsvert verið skrifað um þetta efni. Magnús Fjalldal (2005:3-21), Matthew Townend (2002:1-248), Þórhallur Eypórsson (2002:21-26) og Gunnar Harðarson (1999: 11-30). Þó að fróðlegt sé að fjalla um ýmsa þætti þessa máls, þá er augljóst að menn gátu gert sig skiljanlega þegar nauðsyn bar til, hvort sem það var af því að meðal yfirstéttarinnar á Englandi var fjöldi manna sem skildi bæði málin, eða af öðrum ástæðum.

6. Lokaorð

Með rómantísku stefnunni á 19. öld vaknaði víða mikill áhugi á heimildum frá fyrri tíð. Varð það til þess að fornorræn og fornensk fræði urðu mun meiri aflvaki í menningarlífi Norður-Evrópu en áður hafði verið. Á undanförunum árum hafa menn leitast við að varpa ljósi á þá fræðastarfsemi sem af þessu leiddi, og er þessi grein svolítið framlag á því sviði. En burtséð frá því eru fornensk saga og bókmenntir áhugaverð viðfangsefni, bæði vegna eigin verðleika og augljósra tengsla við íslenska menningu að fornu.⁴⁴

HEIMILDIR

HANDRIT

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn, Reykjavík:

Lbs 978 4to	Lbs 3811 4to	ÍB 433 4to
Lbs 979 4to	Lbs 794 8vo	ÍB 434 4to
Lbs 980 4to	Lbs 795 8vo	ÍB 435 4to
Lbs 981 4to	Lbs 796 8vo	ÍB 436 4to
Lbs 1272 4to	Lbs 797 8vo	ÍB 459 4to
Lbs 1278 4to	Lbs 970 8vo	ÍB 472 8vo
Lbs 1946 4to	Lbs 2947 8vo	
Lbs 3067 4to	ÍB 87 fol	

Det kongelige bibliotek, København:

NKS 2031 fol	NKS 3318 4to
NKS 2032 fol	NKS 3319 4to
NKS 2034 fol	NKS 3320 I 4to (Ljóðmæli G.B.)
NKS 3262 4to (Dagbók í Höfn 1848)	NKS 3321 4to
NKS 3263 4to (Bréfasafn G.B.)	NKS 3327 4to
NKS 3264 4to	NKS 759 8vo
NKS 3265 4to	
NKS 3317 4to	

Kungliga biblioteket, Stockholm:

Huseby 30-39
Huseby 61 og 64

⁴⁴ Þetta verk hefur verið lengi í undirbúningi. Hómilfurnar voru slegnar inn í tölvu sumarið 1984, bæði fornenski textinn og þýðing Gísla Brynjúlfssonar. Handrit Gísla voru skoðuð í Kaupmannahöfn í febrúar 1985, og ljósrit fengin. Um svipað leyti var forspjall Gísla þýtt á íslensku. Vegna annarra verkefna lá verkið niðri til vors 2006, að þessi inngangsrítgerð var samin og verkið leitt til lykta. Ég þakka Hagþenki fyrir nokkurn fjárstyrk. Það reyndist meira verk að ljúka þessu en ég bjóst við, enda vill slitrótt vinna verða ærið ódrjúg.

Universitetsbiblioteket i Bergen:

Ms 1836.1a og 1b

Ms 1836.2

Österreichische Nationalbibliothek, Wien:

Codex Vind. 2713

RANNSÓKNIR OG ÚTGÁFUR

Alfræði II – Sjá Beckman.

Beckman, Natanael (útg.). 1914-1916. *Alfræði íslenzk II - Rímtöl*. S.T.U.A.G.N.L. XLI. København.

Benedikt Gröndal. 1965. *Dægradvöl* (2. útgáfa). Mál og menning, Reykjavík.

Bjólfskviða (Beowulf). 1983. Halldóra B. Björnsson íslenskaði. Alfreð Flóki myndskreytti, Pétur Knútsson Ridgewell sá um útgáfuna. Fjölvaútgáfan, Reykjavík.

Björn M. Ólsen (útg.). 1884. *Den tredje og fjerde grammatiske afhandling i Snorres Edda*. S.T.U.A.G.N.L. XII. København.

Borgfirðinga sögur. 1938. *ÍF* III. Sigurður Nordal og Guðni Jónsson gáfu út. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

Clemons, Peter. 1959. 'The Chronology of Ælfric's Works.' *The Anglo-Saxons. Studies ... presented to Bruce Dickins*:212-247. London.

Clemons, Peter (útg.). 1997. *Ælfric's Catholic Homilies; the First Series, Text*. Early English Text Society (EETS). Supplementary Series 17. London.

Collijn, Isak. 1944. *Svenska fornskriftsällskapet 1843-1943. Historik*. Svenska fornskriftsällskapet, Stockholm.

Dobbie, Elliott van Kirk (útg.). 1968. *The Anglo-Saxon Minor Poems*, 3. prentun. The Anglo-Saxon Poetic Records VI. Columbia University Press, New York

Eiríkur Hreinn Finnbogason. 1952. Inngangur. Sjá Gísli Brynjúlfsson. 1952:5-37.

Eliasson, Norman og Clemons, Peter. 1965. *Ælfric's First Series of Catholic Homilies ... Early English Manuscripts in Facsimile XIII*. Rosenkild og Bagger, Copenhagen.

Fell, Christine Elizabeth (útg.). 1963. *Dunstanus saga*. EA B 5. C. A. Reitzels Forlag, Copenhagen.

Finnur Jónsson (útg.). 1892-1896. *Hauksbók*. Det Kongelige nordiske oldskrift-selskab, København.

Foote, Peter. 2003. Biskupa sögur I. Fyrri hluti – Fræði. *ÍF* XV:ccxiii-cccxxi. Sigurgeir Steingrímsson, Ólafur Halldórsson og Peter Foote gáfu út. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

Gísli Brynjúlfsson. 1854. Oldengelsk og Oldnordisk. *Antiquarisk Tidsskrift 1852-1854*: 81-143. Det Kongelige nordiske oldskrift-selskab, København.

Gísli Brynjúlfsson. 1952. *Dagbók í Höfn*. Mál og menning, Reykjavík.

Gísli Brynjúlfsson. 2003. *Ljóð og laust mál*. Sveinn Yngvi Egilsson bjó til prentunar og ritar inngang. Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, Reykjavík.

Godden, Malcolm R. (útg.). 1979. *Ælfric's Catholic Homilies; the Second Series, Text*. EETS. Supplementary Series 5. London.

Godden, Malcolm R. (útg.). 2000. *Ælfric's Catholic Homilies*. Introduction, Commentary and Glossary. EETS. Supplementary Series 18. London.

- Grágás. 1992. *Grágás*. Lagasafn íslenska þjóðveldisins. Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson og Mördur Arnason sáu um útgáfuna. Mál og menning, Reykjavík.
- Gunnar Harðarson. 1999. Alls vér erum einnar tungu. *Íslenskt mál* 21:11-30. Reykjavík.
- Hall, John Richard Clark. 1962. *A Concise Anglo-Saxon Dictionary*. Cambridge.
- Halldór Laxness. 1952. *Gerpla*. Helgafell, Reykjavík.
- Halldóra B. Björnsson (þýð.), sjá *Bjólfskviða*.
- Harty, Leonore. 1961. The Icelandic Life of St. Dunstan. *Saga-Book* XV:263-293.
- Henel, Heinrich. 1942. (2. pr. 1970). *Aelfric's De Temporibus Anni*. EETS. London.
- Holm-Olsen, Ludvig. 1983. Pergamentblad på vandring, UB Bergen 1836.1. *Norvegica. Minneskrift til hundreårsdagen for opprettelsen av Universitetsbibliotekets norske avdeling, 1883 * 1. januar * 1983*:129-141. Oslo.
- Holm-Olsen, Ludvig. 1991. Et blad av et håndskrift av Gissur Einarssons oversettelse av Jesu Siraks bok (Ecclesiasticus), UB Bergen Ms 1836.2. *BA XXXIX*:166-171. *Opuscula* IX. C. A. Reitzels Forlag, København.
- Hreinn Benediktsson (útg.). 1972. *The First Grammatical Treatise*. University of Iceland, Publications in Linguistics I. Institute of Nordic Linguistics, Reykjavík.
- Hurt, James. 1972. *Aelfric*. Twayne Publishers, New York.
- Jensen, Povl Johs. (red.). 1979. *Københavns Universitet 1479-1979* IX. Det Filo-
sofiske Fakultet, 2. del. København.
- Jón Helgason (útg.). 1960. *Hauksbók*. The Arna-Magnæan Manuscripts 371 4to, 544 4to and 675 4to. Manuscripta Islandica V. Munksgaard, Copenhagen.
- Jón Samsonarson. 1991. Marghala Grýla í gördum vesturnorrænna eyþjóða. *Lygisögur; sagðar Sverri Tómassyni fimmtugum, 5. apríl 1991*. Menningar- og minninga-
sjóður Mette Magnussen, Reykjavík.
- Jón Þorkelsson. 1896. Gísli Brynjúlfsson. *Sunnanfari* V. ár, 10. tbl.:73-75. Reykjavík.
- Kick, Donata. 2006. Old Norse Translations of Ælfric's *De falsis diis* and *De auguriis* in Hauksbók. *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles*. 1-2:504-507. Preprint Papers of the 13th International Saga Conference. Durham and York, 6th-12th August, 2006. Ed. John McKinnell, David Ashurst, and Donata Kick. The Centre for Medieval and Renaissance Studies, Durham University, Durham.
- Kirby, Ian J. 1986. *Bible Translation in Old Norse*. Université de Lausanne, Publications de la Faculté des lettres XXVII, Genève.
- Knowles, David. 1950. *The Monastic Order in England*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Krapp, George Philip (útg.). 1969. *The Vercelli Book*. The Anglo-Saxon Poetic Records II. Columbia University Press, New York.
- Krapp, George Philip (útg.). 1970. *The Paris Psalter and the Meters of Boethius*. The Anglo-Saxon Poetic Records V. Columbia University Press, New York.
- Landes, Richard. 2000. The Fear of an Apocalyptic Year 1000: Augustinian Historiography, Medieval and Modern. *Speculum* 75:97-145.
- Larsson, Lars-Olof. 1993. *Det fantastiska Huseby*. En rundvandring i tid och rum. Huseby Bruk, Växjö.
- Lombardi, Maria Cristina. 2006. The Travel of a Text in Space and Time: the Old Norse Translation of Ælfric's Homily *De Falsis Diis*. *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles*. 1-2:593-602. Preprint Papers of the 13th International Saga Conference. Durham and York, 6th-12th August, 2006.

- Ed. John McKinnell, David Ashurst, and Donata Kick. The Centre for Medieval and Renaissance Studies, University of Durham, Durham.
- Magnús Fjalldal. 2005. *Anglo-Saxon England in Icelandic Medieval Texts*. Toronto.
- Magnús Magnússon. 1981. *Víkingar í stríði og friði*. Dagur Þorleifsson þýddi. Örn og Örlygur, Reykjavík.
- Müller, Ludvig Christian (útg.). 1835. *Collectanea Anglo-Saxonica*. Havnæ.
- Pope, John C. (útg.). 1967 og 1968. *Homilies of Ælfric*. A Supplementary Collection I-II. EETS 259 og 260. London.
- Reichborn-Kjennerud, Ingjald. 1934. Et kapitel av Hauksbók. *Maal og minne* 1934: 144-148.
- Rímbebla*. Sjá Beckman (útg.)
- Seemann, Verner. 1927. Indtryk fra svenske herregaardes arkiver og biblioteker. *Bogvennen*. Aarboeg for bogkunst og boghistorie. Forneuing for Boghaandværk, København.
- Skeat, Walter W. (útg.). 1881/1885/1966. *Ælfric's Lives of Saints* I-II. EETS. Original Series 76 (1881) and 82 (1885). Reprinted as one volume 1966; og 94 (1890) and 114 (1900). Reprinted as one volume 1966.
- Stefán Karlsson. 2000. Icelandic Lives of Thomas à Becket. Questions of Authorship. *Stafkrókar*: 135-152. Ritstj. Guðvarður M. Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
- Stephens, George. 1845. Forslag til Íslændernes uudgivne folkesagns og sanges optegnelse og bevaring. *Antiquarisk tidsskrift 1843-1845*: 191-192. København. Sjá einnig fylgirit, 1846. *Bødsbréf til Íslendinga um fornrita-skýrslur og fornsögur*, 8 bls. København.
- Stephens, George (útg.). 1847-1858. S. Johannis evangelistens saga. *Ett fornsvenskt legendarium* I-II. Svenska fornskriftsällskapet, Stockholm.
- Stephens, George (útg.). 1853. *Tvende old-engelske digte med oversættelser*. *Indbydelsesskrift til Kjöbenhavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. october 1853*. København.
- Stephens, George. 1860. *Two Leaves of King Waldere's Lay, a hitherto unknown Old-English Epic of the eighth Century*. J. R. Smith, London.
- Stephens, George. 1866-1884. *The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England*, 1-3. John Russel Smith, London.
- Stephens, George. 1884. *Handbook of the Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England*. Williams & Norgate, Edinburgh.
- Sveinn Yngvi Egilsson (útg.). 2003. Inngangur / Skýringar og athugasemdir. Sjá Gísli Brynjúlfsson. 2003: 9-56 og 279-345.
- Sverrir Tómasson. 2003. „Iarlar árhvatir / iörð um gátu.“ Þýðingar Benedikts Gröndals Sveinbjarnarsonar úr fornensku. *Skorrdæla, gefin út í minningu Sveins Skorra Höskuldssonar*: 179-186. Háskólaútgáfan, Reykjavík.
- Taylor, Arnold. 1969. Hauksbók and Ælfric's De Falsis Diis. *Leeds Studies in English* III: 101-109.
- Tegnér, Esaias. 1839. *Frithiof's Saga*. A Legend of the North. Translated ... by G(eorge) S(tephens). Black and Armstrong, London.
- Thorpe, Benjamin (útg.). 1844-1846. *The Homilies of the Anglo-Saxon Church* I-II. The Aelfric Society, London.
- Townend, Matthew. 2002. *Language and History in Viking Age England*. Linguistic

- Relations between Speakers of Old Norse and Old English. Studies in the Early Middle Ages 6. Brepols, Turnhout.
- Uecker, Heiko (útg.). 1980. *Der Wiener Psalter*. EA B 27. C. A. Reitzels Forlag, Copenhagen.
- Unger, Carl Richard (útg.). 1869. *Thomas saga erkibyskups*. Christiania.
- Wawn, Andrew. 1994a. Óðinn, Ossian and Iceland. *Sagnabing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum*:829-843. Ritstj. Gísli Sigurðsson o. fl. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- Wawn, Andrew. 1994b. The Cult of ‘Stalwart Frith-thjof’ in Victorian Britain. *Northern Antiquity*. The Post-Medieval Reception of Edda and Saga:211-254. Hisarlik Press, Enfield Lock.
- Wawn, Andrew. 2000. *The Vikings and the Victorians*. Inventing the Old North in Nineteenth-Century Britain. D. S. Brewer, Cambridge.
- Wawn, Andrew. 2006. Anglo-Saxon Poetry in Iceland: The Case of Brúnaborgar Bardaga Quida. *Leeds Studies in English*. New Series XXXVII:473-490. University of Leeds.
- White, Caroline Louisa. 1974. *Ælfric*. A New Study of his Life and Writings (2. útgáfa). Hamden. (1. útgáfa 1898).
- Wrenn, C. L. 1980. *A Study of Old English Literature*. George G. Harrap, London.
- Þórhallur Eyþórsson. 2002. Hvaða mál talaði Egill Skalla-Grímsson á Englandi? *Málfríður* 18 (1):21-26. (Tímarit samtaka tungumálakennara á Íslandi, <http://malfridur.ismennt.is>).

SUMMARY

‘The translations of Gísli Brynjúlfsson.’

Keywords: Translations, Icelandic, Old English homilies, Ælfric of Eynsham, George Stephens, Gísli Brynjúlfsson.

In the year 1853 George Stephens (1813–1895) published two Old English homilies by Ælfric abbot of Eynsham: *Tvende old-engelske digte med oversættelser*, ved G(eorge) Stephens. *Indbydelsesskrift til Kjöbenhavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober 1853*. The book also includes an Icelandic translation of the homilies by the poet Gísli Brynjúlfsson (1827–1888). Gísli’s translations have been published in *Gripla* in two parts. Volume XVII contains the homily: ‘De Abgaro Rege’, with an introduction which Gísli wrote about his task as a translator. This volume contains the homily: ‘Dominica III in Quadragesima’.

This treatise: ‘Þýðingar Gísla Brynjúlfssonar úr fornensku’ („Gísli Brynjúlfsson’s translations from Old English“) serves as an additional discussion on the subject. After a short introduction, there is a chapter on the editor, George Stephens. A chapter on the translator, Gísli Brynjúlfsson, follows and then another on his Old English studies and collaboration with George Stephens. The last chapter deals with the author of the homilies, Ælfric abbot of Eynsham, where some aspects of his life and authorship are discussed, as well as his influence on Old-Icelandic literature.

Sigurjón Páll Ísaksson
Stóragerði 4
IS-108 Reykjavík, Ísland
sigurjon@lh.is

GÍSLI BRYNJÚLFSSON

ÞÝÐINGAR ÚR FORNENSKU

Seinni hluti: Á þriðja sunnudag í föstu

Sigurjón Páll Ísaksson bjó til prentunar

INNGANGSORÐ GÍSLA BRYNJÚLFSSONAR

UM ÞÝÐINGUNA á þessu kvæði verð ég að vísa til greinargerðar minnar fram-
an við helgikvæðið um Abgarus konung.¹ Þýðingin er unnin á nákvæmlega
sama hátt. Og þó að ég gæti nú bætt ýmsu við um breytingarnar frá heiðnum
hugmyndum til kristinna, sem þetta kvæði gefur e.t.v. enn meira tilefni til en
hið fyrra, þá verð ég samt að fresta því til betri tíma.

	Dominica III in Quadragesima	Á þriðja sunnudag í föstu	
1	On þære mæran tide þe se mild-heorta Hælend wunode mid mannum on soðre menniscnesse, wundra wycende, þa wearð him gebroht to sum wit-seoc man, wundorlice gedreht;	Um mærdar-tíð þá er með mönnum fór lausnarinn mildi í mannlíkan sannri, færðu honum eitt sinn feiknum háðan megir mállausan mann ok blindan,	3
5	him wæs soðlice benæmed his gesihð and spræc, and he swa dumb and ablænd deoflice wedde.	þann er trylltr var tröllskap sönnum, blindr, dumb ok djöfulóðr.	9 12

¹ Árið 1853 komu út í Kaupmannahöfn tvær fornenskar predikanir eða hómilfúr: Tvende old-
engelske digte med oversættelser, ved G(eorge) Stephens. *Indbydelsesskrift til Kjöbenhavn's
Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober 1853*.
Útgáfunni fylgdi íslensk þýðing í bundnu máli, eftir Gísla Brynjúlfsson skáld. Þessar
þýðingar Gísla eru birtar hér í tvennu lagi. Í síðasta hefti, bls. 167-192, var fyrri hómilían,
'Frá Abgarus konungi', ásamt greinargerð sem Gíslí lét fylgja þýðingu sinni. Hér er seinni
hómilían, 'Á þriðja sunnudag í föstu', með stuttum kafla um útgáfuna og skýringum. Nánari
umfjöllun er í ritgerð minni hér fyrir framan: „Þýðingar Gísla Brynjúlfssonar úr fornensku“.

	Hwæt þa se mild-heorta Crist þurh his godcundan mihte þone man gehælde, and þone hetolan deofol him fram adræfde, þe hine drehte oþ þæt, 10 and he þa gewittig wel spræc and gehyrde, and eal seo meniu miclum þæs wundrode.	En hann mildgeðr meini því Kristr, goðkunnum krafti svipti, stökkti illum anda, er honum ógnir skóp, 18 vit gaf móðum mál ok heyrn, en manngrúinn 21 mjök nam at undrast.
	Þa sædon þa judeiscan, þæt ure drihten sceolde þa wundra wyrcan on þæs deofles mihte, þe men hatað Béalzebub; ac hi lugon for þearle. 15 Sume hi woldon eac þæt he sum syllic tacn of heofonum æt-eowde, ac he cwæð him to, þa þa he geseah heora syrwiendan geþohtas:	Kváðu þá Gyðingar at Kristr um ynni 24 forkunnar-verk, þat var feikna-lýgi, 27 fyrir djöfuls kraft hins dáðvana, þess er Belzebub 30 bragnar kalla; heimtu ok sumir, at hann sýndi þeim 33 himinteikn enn æðra, en hann eitt þat kvað, er hann firðum sá 36 flærð í brjósti:
	Ælc cyne-ricc þæt bið on him sylfum todæled, bið soðlice toworpen, and ne wunað na on sibbe; 20 and hiwræden fealð ofer hiwrædene. Gif se sceocca soðlice is on him sylfum todæled, hu mæg þonne standan his rice staðolfæst?	„Hvert þat ríki, er rofit er innan, mun hrörna skjótt, 39 hvergi þrifast, fellir slíkt ok fljótt 42 forkunnar virki: sé nú djöfulsins deildr mátr, 45 hve má standa þá styrkt hans ríki?

	Ge seccað, þæt ic adræfde deofla of mannum þurh þæs deofles mihte þe men hatað Beelzebub;	Þér segit at ek illa anda hreki fyrir djöfuls afl hins dáðvana,	48
25	and gif ic on his naman adræfde deofla of mannum, on hwæs naman adræfað eowre suna þonne?	þess er Belzebub bragnar kalla; en ef ek hrek þá í hans nafni,	51
		í hvers nafni hrekja þá yðrir synir?''	54
	Þes sæde se Hælend be his apostolum, þe wæron heora suna and heora siblingas, and hi deofla adræfdon on heora drihtnes naman,	Þat kvað lausnarinn um lærisveina, sonu ok sifjúnga sjálfra hinna,	57
30	and feala wundra worhton on þæs folces gesihðe.	þá er djöfla hröktu í drottins sjálfs nafni ok undr unnu fyrir alþjóð mest.	60
	Þa cwæð se Hælend to þam heard-heortum folce: Witodlice, gif ic aflige on godes fingre deofla, godes rice becymð soðlice on eow!	Enn kvað lausnarinn við lýð hinn harðgeðja: „Vitið, ef ek guðs fingri felli djöfla, þá er ok guðs ríki til yðar komit!	66
	Þonne se stranga healt his inburh-fæste, 35 þonne beoð on sibbe þa þing þe he sylf hæfð; and gif sum strengra cymð and hine oferswið, ealle his wæpna he gewinð þonne, on þam þe he truwode, and todælð his here-reaf.	Sá hinn máttki í meginvirki uggir sér einskis, en unir sínu, uns sá kemr er hann yfir stígr, vinnr vopn þau, er hann vel of treysti, ok herfangi hans um skiptir öllu at einu, því hann afl gat meira:	72
			75
			78
			81

	Se þe nis mid me, he bið ongean me; 40 and se þe mid me ne gaderað, he towyrpð soðlice.	Hverr sem er ei með mér, hann á móti er, ok sá sundrar, er ei safnar með mér.	84
	Þonne se unclæne gast gæð ut of þam men, þonne færð he woriende on unwæterigum stowum, secende him reste, ac he soðlice ne fint; þonne cwyð se fula gast þæt he faran wille 45 into his huse, of þam þe he utferde, and cymð þonne to and afint hit gedæft: He genimð him þonne to seofon oðre gastas, wyrсан þonne he sylf si, and hi wuniað mid þam men, and bið þæs mannes wise wyrse þonne hit ær wære.	Þá er óhreinn andi fer út af manni, villist hann víða um vatnslausa staði, leitar sér friðar, en finnr ei; kveðst þá illr andi aftr munu snúa til þess húss, er hann síðast byggði, flýtir hann ferðum ok finnr þat auðt. Þá hann safnar sér of verri öðrum öndum sjö ok aftr hverfr – hefr hinn hálfu verr, en hann hafði fyrr!“	87 90 93 96 99 102
50	Mid þam þe he þis clypode, þa cwæð him sum wif to of þære mæniu mid micelre stemne: Eadig is se innoð þe þe to mannum gebær, and gesælige syndon þa breost þe þu gesuce!	Svo hann mælti ok mönnum kenndi, en kona ein hátt úr hópnum kvað: „Sæl er sú móðir, er þig at megi bar, sæl þau brjóst, er þú sogit hefr!“	105 108 111
55	Hyre andwyrde se Hælend: Gyt synd eadigran, þa þe godes word gehyrað and hit gehealdað!	Kvað þá lausnarinn: „Langt um sælli þeir er guðs orð heyra ok halda þat.“	114

	We gegaderiað þæt andgit to þysum godspelle be þam twam godspellerum Lucam and Matheum, and we willað sceortlice secgan eow þæt andgit.	Gátum vér þýðing guðspjalls þessa hjá goðmálgum tveim guðspjallamönnum, Matheus ok Lúkas, ok munum nú segja:	117
	Ure drihten gehælde þa þurh his heofonlican mihte	Heilan drottinn þá himneskum mætti	123
60	þone earman wodan fram his wodnesse, and fram his dumbnesse þæs deoflican bendes, and fram þære blindnesse, þe hine ablænde se deofol, and eal seo mænigu miclum þæs wundrode.	mann of vann af voðameini, frá því málleysi, er hann fjandinn laust, ok blindni, er bölsmiðr hann bundit hafði.	126
	Dæghwamlice he wyrçð þas ylcan gyt	En hann daglega drýgir hit sama,	132
65	æfter gastlicum andgite on godes gelaðunge, on soðre gecyrrednesse synfulra manna, þonne se ungeleaffulla, þe læg on his synnum, gebyhð to his drihtne mid soðre dæd-bote, and þone deofol forlæt, þe hine forlædde on ær;	svo sem sjálf segir samkunda guðs, er hann syndugum sannleik kennir ok lýði vantrúa löstum háða, dregr til drottins, svo þeir djöfli neita, með iðran sannri,	135
70	þonne bið he geclænsed fram þam unclænan gaste, and hæfð þæs geleafan leoht, and herað his drihten.	er þá af mjök glapti – en þeir óhreinum anda leystir líta trúar ljós ok lúta drottni!	141
	Þa sædan þa judeiscan, þæt ure drihten sceolde þa wundra wyrcan on þæs deofles naman,	Kváðu þá Gyðingar at Kristr um ynni forkunnar verk, þat var feikna-lýgi,	147
			150

	þe men hatað Beelzebub, ac hi lugon for þearle.	fyrir djöfuls kraft hins dáðvana, þess er Belzebub bragnar kalla.	153
75	Hwilon ær we sædon be þisum sceandlican deofle; þa hæðenan leoda gelyfdon on hine and heton hine Béél, sume Báál, and se ylca hæfde yfelne to-naman, þæt is Zebub for þære sceanlican offrunge	Höfum vér áðr ræðt of illan fjanda, þann er helgan hélt heiðinn lýðr: hétu Beel, eða Baal þó sumir, en uku síðan öðru nafni, vonda vætt vonda heiti;	156
80	þa hæðenan him offrodon, swa swa healicum gode, scep and hryðeru, and ofslogon, þa þa gewunodon þær, fleogan to þære fulan offrunge, and his biggengas hine þa heton Beelzebub, þæt is fleogena Bel oððe se þe fleogan hæfð,	hétu Zebub fyrir háðungar blót, er heiðin þjóð, sem helgum guði, hréða ok hrúta honum færði – en þó líka þeir er land byggðu færðu flugur at fúlu blóti	165
85	for þan þe Zebub is gesæd fleoga.	fúlum Belzebub, þat er flugna-Beel, flugna-drottni, því fluga með hölum þeim heitir Zebúb.	168
	Nu sædon þa judeiscan urum drihtne to teonan, þæt he sceolde adræfan deofla of mannum on þises naman, þe is gramlic deofol,	Nú er þat ljóst at lausnara vorum til hneisu Gyðingar af hatri sögðu, at hann illum öndum stökkti	171
			174
			177
			180
			183
			186

	and næfð nane mihte men to gehælenne.	fyrir djöfuls afl svo dáðvana, er aldrei kunni öldum bjarga.	189
90	Sume hi wuldon eac þæt he sum syllic tacn of heofonum æt-eowde, ac hi his fandodon; swa þa judeiscan gesawon swutele tacna on þam wodan men, þe þær wæs gehæled, and swa þeah woldon wundra	Heimtu ok sumir, at hann sýndi þeim himinteikn enn æðra, hans at freista. Var ei undr þat er þeir augum leiddu óðan mann alheilan vorðinn,	192 195 198
95	ufon of heofonum, mid ungeleaffulnesse fandiende Cristes.	at þeir enn skyldu annars krefja með stöku trúleysi tákns af himnum, at þeir góðan Krist gæti vélat?	201 204
	Ac he cwæð him to, þa þa he geseah heora syrwiendan geþohtas:	En hann eitt þat kvað, [aldir hlýði!] er hann firðum sá flærð í brjósti:	207
	Ælc cyne-ricc þe bið on him sylfum todæled bið soðlice toworpen and ne wunað na on sibbe, ac hiwræden fealð ofer hiwrædene.	„Hvert þat ríki er rofit er innan, mun hrörna skjótt, hvergi þrífast, fellir slíkt ok fljótt forkunnar-virki.“	210 213
100	Gif se woruldlica cyning winð wið his leode and þa leoda wiðeriað wið heora cyne-hlaford, þonne cymð heora sacu to aworpennessu, and þæt cyne-ricc bið hraðe swa to-worpen;	Ef þjóðkonúngr mót þegnum snýst ok lýðr rís gegn lávarð sínum, þá mun skammt skapa at bíða ok fylkis fljótt falla ríki;	216 219 222

105	and gif þæs hiredes hlaforð hatað his cnihtas and him on winnende bið, hi wurðað sona to-twæmede.	ef heiðmenn hatar hirðar stjóri, vélar vini, þá mun verðung sundrat.	225
	Þa cwæð se Hælend him to be þam hetolan deofle þus: Gif se sceocca soðlice is on him sylfum todæled, hu mæg þonne standan his rice staðolfæst?	Svo kvað lausnarinn um lýða fjanda: „Sé nú djöfulsins deildir mátt, hve má standa þá styrkt hans ríki?“	228 231
110	Nele nan deofol adræfan oþerne; ac hi ealle syrwiað mid heora searo-cræftum mid anrædum mode, hu hi men beswicon to hellicum suslum, þær þær hi sylfe wuniað, and heora rice is on þam reðum witum	Þat væri undr, ef annan hrekti fjandi fjanda, fara þeir æ saman, ok um þat ráða rammir djöflar, hve þeir mannkindr megi vélum í hrollaheim heljar spenja,	234 237 240
115	æft domes dæge a buton ende.	þars sjálfir þeir í svörtu ríki ok algleipni endalausum bíða dómadags dýrðum horfnir.	243 246
	Ge secgað, þæt ic adræfe deofla of mannum þurh þæs deofles mihte, þe men hatað Béalzebub, and gif ic on his naman adræfe deofla of mannum, on hwæs naman adræfað eowre suna þonne?	„Þér segit at ek illa anda hreki fyrir djöfuls afl hins dáðvana, þess er Belzebub bragnar kalla: en ef ek hrek þá í hans nafni í hvers nafni hrekja þá yðrir synir?“	249 252 255 258

120	Þis sæde se Hælend
be his apostolum,
þe wæron heora suna
and heora siblingas,
and hi deofla adræfdon
on heora drihtnes naman
and feala wundra worhton
on þæs folces gesihðe. | Þat kvað lausnarinn
um lærisveina,
sonu ok sífjunga
sjálfra hinna,
þá er djöfla hröktu
í drottins sjálfs nafni
ok undr unnu
fyrir alþjóð mest. | 261

264 |
| | <i>Ideo ipsi iudices vestri erunt:</i> | <i>Ideo ipsi iudices vestri erunt:</i> | |
| 125 | for þam þa ylcan beoð
eft eowre deman. | „Því skulu þeir ok
yðr dæma!“ | |
| | Þa halgan apostolas
þe þam Hælende folgodon
on soðre lare,
sceolon eft beon
ealle man-cynnes deman
on þam micelan dæge,
ge þæra judeiscra
ge oðra leoda, | Sannlega skulu
þeir er sjálfum Kristi
helgir postular
í heimi fylgðu,
dróttir dæma
um dag hinn mikla,
ei síðr Gyðinga,
en annan lýð, | 270

273 |
| 130 | þeah þe hi comon
of þam cynne
þe Criste wið-soc
and eac swilce of-sloh. | þó þeir at kyni
konnir séu
af þeim er drottin
deyddan létu. | 279 |
| | Þa cwæð se Hælend
to þam heard-heortan folce:
Witodlice gif ic aflige
on godes fingre deofla,
godes rice becymð
soðlice on eow. | Enn kvað lausnarinn
við lýð hinn harðgeðja:
„Vitið, ef ek guðs fingri
felli djöfla,
þá er ok guðs ríki
til yðar komit!“ | 282

285 |
| 135 | Godes finger soðlice getacnode
þone halgan gast,
swa swa Matheus awrat
þysum wordum:
<i>Si in spiritu dei ejicio demones:</i>
Gif ic on godes gaste
deofla afligde. | Æ merkir guðs fingr
anda helgan,
sem Matheus reit,
at hann mælti svo:
<i>Si in spiritu dei ejicio demones:</i>
„Ef fyrir anda guðs
ek útrek djöfla.“ | 288

291

294 |

	Pes finger ofer-swiðde soðlice þa drymen	Þat var ok guðs fingr, er gjörva vann	
140	on Egypta-lande æt-foran Faraο, þa þa hi wunnon wið Moysen and wið god; woldon wyrcean gnættas, ac god him forwyrnde; hi þa oferswyðde sædon openlice:	kunnáttumenn, er þeir keppast vildu guð ok Móises guðs þjón við í augsýn Faraós á Egyptalandi: vildu mý skapa, varnaði því drottinn, en sjálfir þeir sögðu með undran:	297 300 303 306
	<i>Digitus dei est hoc:</i> Þis is godes finger.	<i>Digitus dei est hoc:</i> „Þetta er drottins fingr.“	
145	Mid þysum fingre wæron eac swylce [a-writene] Moyses tabulan on þam munte Sina; on þam tabulan wæron tyn word awritene, þæt is seo ealde æ eallum mannum to steore, ge þam ealdan folce, ge us, þe nu syndon.	Víst ok guðs fingri voru rítnar Móisis töflur á Monte Sinai; ² á þeim töflum voru tíu þá guðs orð grafin, þat er hin gamla sátt, öllum þjóðum til eftirbreytni, þeim er áðr voru ok enn lífa.	309 312 315 318
150	Godes hand soðlice is ure hælend Crist, þurh þone he gescop ealle gesceafta; and godes finger is witodlice se halga gast, þurh þone adræfde	Sannlega er guðs hönd græðarinn vor, Kristr, er hann skóp fyrir skepnu hverja; ok eins er guðs fingr andinn helgi, þeim er drottinn	321 324 327

² Eða, ef menn heldur kjósa: Móisis töflur / á meginfjalli.

	ure drihten þa deofla, and þurh þon[e] sind geliffæst ealle libbende gesceaftu,	djöfla hrakti ok allt lifandi líf af hlýtr,	330
155	and þurh þone se halga fæder hys halgum todæld mænig-fealde gyfa and micele mihta, and þurh þone witegodon ealle witegan be Criste.	þeims hinn helgi faðir helga græðir dýrðlinga mætti ok margfaldri giftu, ok fyrir þanns spámenn allir spáðu um Krist.	333 336
	Nis us nan lim swa gewylde to gehwylcum weorce swa us syndon ure fingras and for þy is gehaten	Svo er ei lipr neinn limr til vinnu sem oss eru órir fingr: því er heitinn	339
160	se halga gast godes finger, for þam mænig-fealdum gyfum, þe god gifð his halgan þurh þone halgan gast, be þam þe him gewyrð.	heilagr andi guðs fingr sökum gjafa margfaldra, er hann helgum mönnum fyrir heilagan anda þeim er virða hann veitir.	342 345
	Ne sceal nan man wenan ne on his mode wealcan, þæt ure Hælend sy on his heofonlican mihte	En þó enginn ýta haldi, né í lund sér leiði, at lausnari vor	348 351
165	læsse þonne his fæder, for þan þe he is gehaten godes hand on bocum, ac he is god ælmihtig, and se halga gast is on þam heofonlican þrymme æfre ælmihtig god on anre godcundnesse mid þam halgan fæder and þam hælende Criste, –	í himneskum helgimætti minni sé sínnum föðr, þótt hann guðs hönd sé heitinn í bókum: er hann guð almáttkr, ok andinn helgi almáttkr er ok í eydýrð himneskri ok guðdómi einum með guði föðr. –	354 357 360
170	hy þry an ælmihtig god æfre rixiende, –		363

	and heora rice ne bið næfre todæled ne næfre toworpen, ac wunað a on ecnesse.	Ríkir svo þríeinn, né þrotna mun, drottinn allvaldr, aldrei hans ríki, þat er óbilugt æ mun standa!	366 369
	<i>Profecto peruenit in uos regnum dei:</i> Witodlice godes rice becymð on eow.	<i>Profecto pervenit in vos regnum dei:</i> „Víst er guðs ríki með gumnum komit.“	372
175	Crist sylf is godes rice, swa swa he cwæð on oðre stowe:	Kristr er, sem hann kvað á öðrum sjálfr stað, sjálfr guðs ríki:	375
	<i>Regnum dei intra uos est:</i> Þæt is on englisc: Godes rice is betwux eow.	<i>Regnum dei intra vos est:</i> Þat er útlagt svo: „Guðs er ríki með gumnum komit.“	378
	Godes rice is eac godes gelaðung, þæt is eall cristen folc, þe on Crist gelifð.	Svo er ok guðs ríki guðs söfnuðr, þat er kristin þjóð öll, er á Krist trúir:	381 384
180	And he hi gebringð eac to þam heofonlican rice, ge of þam judeiscan cynne þe on Crist gelyfdon, ge of oðrum leod-scipum þe his geleafan healdað.	mun hann hátt hefja til himnaríkis, svo þá Gyðinga kyns, er á Krist trúa, sem allar þjóðir er hans orð halda.	387 390
	Þonne se stranga hilt his burh-fæste, þonne beoð on sibbe ealle þa þing þe he sylf hæfð,	„Sá hinn máttki í meginvirki uggir sér einskis, en unír sínu, unz sá kemr er hann yfir stígr, vinnr vopn þau, er hann vel of treysti, ok herfangi	393 396 399
185	ac gif sum strengra cymð and hine oferswyð, ealle his wæpna he gewinð þonne, on þam þe he truwode,		

	and todæġð hys here-reaġ.	hans um skiptir öllu at einu, því hann afl gat meira.“	402
	Deofol is se stranga þe ure drihten ymbe spræc, þe hæfde eall man-cyn on hys anwealde þa	Djöfullinn er hinn máttki, er of drottinn ræðir, því hann öllum þá öldum réði,	405
190	þurh Adames forgægednesse; ac godes sunu com strengra þonne he and hyne gewylde and his wæpna him æt-bræd and to-bræc hys seara-cræftas and his here-reaġ todælde, þe he mid his deaðe alysde, þa þe Adam and Efan and heora ofspring genam,	fyrir Adams brot, unz hann yfir sté einkasonr guðs, því hann afl gat meira: vann af móði manna dóġg, vopn hans braut ok vélbönd sleit ok herfangi skipti – þá var heimi borgit, er hann Evu ok Adam	408
195	swyðe micelne dæl, of þam man-fullan deofle, and gelædde hy of helle into heofonan rice.	ok afspring þeira heimti allt úlfs úr gini, ok til himna leiddi úr heljar sal.	411
	<i>Qui non est mecum aduersus me est:</i> Se þe nis mid me, he bið ongean me, and se þe mid me ne gegaderað, he towyrpð soðlice.	<i>Qvi non est mecum aduersus me est:</i> „Hverr, sem er ei með mér, hann á móti er, ok sá sundrar, er ei safnar með mér.“	414
200	Ures drihtnes dæda and þæs deofles ne magon nateshwon geþwærian, ne beon gelice, for þan þe se Hælend wile us gehealdan æfre,	Ei mega drottins og djöfuls verk saman fara sinni né einu: vill oss lausnarinn ljúfr æ bjarga,	417
			420
			426
			429
			432

	and se deofol wile us fordon, gif he mæg. Crist tiht us to rihtwisnesse symle, and deofol	en djöfull, ef mætti, dauða selja;	435
	to man-dædum, 205 ac we sceolon gehyrsumian urum Hælende symle, þe is ure hyrde, na þam hetelan wulfe, þe þæs cerð	býðr oss Kristr braut réttlætis, en djöfull æ til illsku snýr – skyldum því góðum græðara fylgja, hann er hirðir vor, en ei sá heljar-úlfr er oss æ	438 441 444
	hu he us to-stencce mid mistlicum Leahtrum fram þam mildan Hælende.	með illum vélum lokka vill frá lausnara mildum.	447
	Eac þa man-fullan men, þe mis-tihtað oðre 210 to deoflicum weorce, wiðeriað ongean Crist and mid hym ne gaderiað, ac swiðor toweorpað.	Reisa þeir ok rönd rekkar við Kristi, illir menn, er aðra ginna illverka til: þeir aldrei með honum saman safna, en sundra ok dreifa.	450 453
	Þonne se unclæna gast gæð ut of þam men, þonne færð he woriende on un-wæterigum stowum, secende him reste, ac he soðlice ne fint –	„Þá er óhreinn andi fer út af manni, villist hann víða um vatnslausu staði, leitar sér friðar, en finnr ei“	456 459
	215 on þam clæn-heortum him gecweme wununge;	í hrein hjörtuðum hæfan bústað.	462
	he forlæt þa clæn-modan þe Criste þeowiað, þa þe þurh syfernesse sindon unwerie, and him reste secð	Hrein hugaða herrans þjóna, þá er aðgætni barg, svo ei þeir spilltust, yfirgefr hann,	465 468

	on þam receleasum mannum, þe on ofer-flowednesse and fulnesse libbað, 220 swa ure drihten be þam deofle cwæð:	en afr leitar hælis með hinum, herfimönnum, er í fúllífi ok fádæmum volkast, sem drottinn sjálfr um djöfulinn kvað:	471 474
	<i>Sub umbra [inquit,] dormit in secreto calami æt locis humentibus.</i>	<i>Sub umbra [inquit,] dormit in secreto calami et locis humentibus.</i>	477
	Þæt is on urum gereorde: he gereste hine on sceadowe on þæs hreodes digelnesse and on fuhtum stowum.	Þæt er á voru máli: „Í vondum foræðum, skúma skotum ok í skugga býr hann.“	480
	Þæs deofles rest is on deorcum sceadewum, 225 for þan þe he slæpð on þam sweartan ingehydum, þe þæs geleafan leoht on heora life nabbað, and þa þe þurh hiwunge beoð swa hole swa hreod, wið-utan scinende and wið-innan æmtige, and þa þe fuhtiende beoð on fulre galnesse, 230 on swilcum he macað symle his wununge. Se deofol bið adræfed þurh ures drihtnes mihte of þam hæðenan men, þonne hine man fullað, þonne secð he gehwær him sylfum wununge, ac he ne fint on þam clænan him gecweme wununge.	Djöfulsins rann er í römmu myrkri, þars hann sefr í svörtum hug þeira, er lífsins ljós litu aldreigi, en af hræsni eru sem holr reyr, utan gljáandi, en innan tómir, ok í löstum lífi eyða – þar hann æ ok æva byggir; en hann dapr þó fyrir drottins mætti úr heiðnum flýr í helgri skírn, ok hér ok hvar þá hælis leitar, 501 en helst ei við með hreinum mönnum.	483 486 489 492 495 498

235	Þonne cwyð se fula gast þæt he faran wille into his huse, of þam þe he ut ferde, – into þam cristenan men, gif he his cristendom [ne] healt mid godum bigengum, swa swa he gode behet, þæt he deofle wið-soce and his weorcum and getogum.	„Kveðst þá illr andi aftr munu snúa til þess húss, er hann síðast byggði.“ En þat merkir um mann hinn kristna, ef hann guðs orð eigi heldr góðu með geði, sem hann guði hét, at hann djöfli neitti ok djöfuls árum.	504 507 510 513
240	He cymð þonne to and afint hit aswapen and eac swylce æmtig and eall him gedæft.	„Flýtir hann ferðum ok finnr þat auðt, sali sópaða sitt við hæfi.“	516 519
	Se man bið geclænsed fram his unclænum synnum þurh þæt halige fulluht on þæs Hælendes naman, ac gif he æmtig bið æfter his fulluhte fram eallum godum weorcum	Sé maðr hreinsaðr af meginsyndum helgri lífsins laug í lausnarans nafni, en þó skírðr eins skirrist við gott, auðr er innan	522 525
245	and þurh hiwunge gefrætewod þam fulan deofle.	ok í augsyn djöfuls hylr sik hégóma. –	528
	Þonne genimð he him seofon oðre gastas, wýrsan þonne he sylf sy, and hi wuniað mid þam men, and bið þæs mannes wyse wyrse þonne hit ær wære.	„Þá hann safnar sér of verri öðrum öndum sjö ok aftr hverfr, hefr hinn hálfu verr en hann hafði fyrr!“	531 534
250	Þa seofon gastas syndon þa seofon heafod-leahtras: gifernes and forligger	Höfuðsýndir sjö eru sjö fjendr: ofgræðgi, losti,	537

	and gitsung and yrre and asolcennes and unrotnesse and idel gilp, and eahtode is modignes. Gif þas heafod-leahtras habbað stede on þam men, þonne næfð godes gast nane wununge on him, ac he bið eall deofles, gif he geendað on þam, 255 and him wære selre þæt he soðlice ne cuðe þære sodfæstnesse weg þonne he sceolde abugan fram soðfæstnesse to þam sweartan deofle eft.	ágirnd ok heift, iðjuleysi ok öfund fúl ok dáðlaus dágeipan, dul er hin átta; ef allar þessar at einum manni höfuðsindir setjast, þá er ei honum með góðum gestum vært, en hann gjörist skjótt djöfuls eign með öllu, ef hann endar svo: sælli hann mundi, ef honum sjálfum aldrei 552 söð sannleiks leið sýnd um væri heldr en aftr 555 frá æfisann at snúast svo til hins svarta fjanda! 558
	Se Hælend cwæð to þam heard-heortan judeiscan: <i>Sic erit et generationi huic pessimæ:</i> 260 Þus gewyrð witodlice þissere wyrstan mægðe.	Svo kvað ok græðarinn við Gyðinga þráharða: <i>Sic erit et generationi huic pessimæ:</i> „Svo mun ok verða víst þessari vondu kynslóð!“ 564
	Þa þa þæt judeisce folc underfeng æ, þa ferde se fula gast fram þam folce aweg, ac he cyrde eft to him mid þam seofon-fealdum heafod-leahtrum, þa þa hi Criste wið-socon and to cwale gedydon	Þegar Gyðinga lýðr þá lögmál guðs, flúði fjandinn burt 567 úr fólki þannig, en með syndum sjö síðan hvarf aftr 570 er þeir Krist ofsóktu ok hann kvalinn létu

265	and godes æ swa towurpon, þe witegode ymbe Crist, and heora wise wearð þa wyrse þonne æror, for þan þe hi wið-socon þam soðfæstan Hælende, man-cynnes alysend, and mistlice hine tældon.	ok vanvirðtu guðs lög, er vottuðu um hann – víst höfðu þá vitringar verr en fyrr, er þeir lausnarann lýða sanna of mjök ásóktu ok hann illyrðum hröktu.	573 576 579
270	Mid þam þe he þis clypode, þa cwæð hym sum wif to of þære mæniu mid micelre stemne: Eadig is se innoð, þe þe to mannum gebær, and gesælige syndon þa breost þe þu suce.	Svo hann mælti, menn of fræddi, en kona ein hátt úr hópnum kvað: „Sæl er sú móðir, er þig at megi bar, sæl þau brjóst, er þú sogit hefr.“	582 585 588
275	Þurh þises wifes stemne wurdon þa gescynde þa arleasan judeiscan, drihtenes wiðersacan, and heora geleaf-leaste þurh hyre gleafan, eac þæra gedwol-manna þe dweledon embe and sædon, þæt he nære on soðre menniscnesse; ealle heo ofer-swyððe mid soðum geleafan for þan þe se innoð wæs eadig soðlice,	Sú var konu rödd kvödd at lægja grimmúðgum Gyðingum, þeim er guð hrjáðu, drottins dólgum, dul ok vil, ok trú hennar at fella trúleysi þeira ok villumanna allra, þeira er víðt land byggðu, né mög guðs sögðu í mannlíkan sannri – víst þá víf alla vann með trú:	591 594 597 600
280	þe godes sunu abær, and þa breost þe he seac in his cild-hade wæron gesælige, swa swa heo sæde.	því at sú var sæl sannlega móðir, er guðs son mæran at megi bar, ok brjóst þau víst, sem brúðr um mælti, sannlega sæl, er hann saug í bernsku.	603 606 609

	Pis wif getacnode untweonlice mid wordum and mid anrædum geleafan ealle godes gelaðunge, þæt is eall cristen folc, þe nu on Crist gelyfð;	Auðsgná merkir, sú er orð um kvað ok góðum glöð trúði, guðs söfnuð allan, þat er kristna menn alla, er á Krist trúa, mun hann bæði	612
285	ægðer ge mid mode ge mid muðe, hine herað on soðum geleafan þone soðfæstan Hælend.	ok munnni dýrka, sönnum lausnara sannlega hlýða.	618
	Hire andwyrde se Hælend: Gyt syndon eadigran, þa þe godes word gehyrað and hit gehealdað.	Mælti þá lausnarinn: „Miklu eru sælli, þeir er guðs orð heyra ok halda þat.“	621 624
290	Eadig is Maria, þæt arwurðe mæden, þæt heo godes sunu abær swa bliðe to mannum, ac heo is swa þeah gyt swiðor eadig for þan þe heo godes word lufað and healt.	Sæl er María, sæmdum falin, mær hin milda, er mög guðs bar; en þó ágætt fljóð er at sælla, at hún guðs orði trúði ok guðs orð hélt:	627 630
	Eac syndon eadige þa ealle, þe gelyfað and gehyrað þæt halige godes word, and hit healdað mit lufe.	sælir eru ok allir þeir er orð guðs hit helga heyra með lotning ok halda með trú.	633 636
295	Uton herian urne drihten, and þæt halige godes word eac swylce lufian and mid geleafan gehealdan; þæs us geunne se ælmihtiga wealdend,	Lofum drottin því, ok hit dýra höldum drottins orð heilagt með dýrkan sannri! unni oss þess allvaldr alheimsranna, hinn er æ um aldir ríkir!	639 642
298	se þe arixað on ecnesse.		
	Amen.	Amen!	645

UM ÚTGÁFUNA

Hómilían *Á þriðja sunnudag í föstu* er eftir Elfrík (Ælfric) síðar ábóta í Eynsham-klaustri skammt frá Oxford. Ludvig Christian Müller (1835:19-27) varð fyrstur til að gefa út fornenska textann eftir uppskrift N. F. S. Grundtvigs. George Stephens (1853:81-99) tók textann úr útgáfu Müllers, og birti hann andspænis enskri þýðingu sinni. Nú er almennt notuð útgáfa Enska fornritafélagsins (Early English Text Society, EETS), sem John C. Pope sá um (Pope 1967:264-285). Hómilían er varðveitt heil í átta handritum, og hluti hennar í einu. Í útgáfu sinni lagði Pope til grundvallar handritið (Q), *Corpus Christi College 188*, í Cambridge, og tók upp leshætti úr nokkrum öðrum. Handritið sem Grundtvig skrifaði upp var (N), *Cotton Faustina A. ix*, í British Library. Lítilsháttar orðamunur er á handritunum, og er útgáfa Popes því ekki alveg samhljóða þeirri sem George Stephens og Gísli Brynjúlfsson notuðu. Pope tilgreinir helstu frávikin í athugasemdum með útgáfu sinni (Pope 1967: 281).

Fornenski textinn fylgir hér íslensku þýðingunni (Í). En af því að John C. Pope prentaði textann eftir öðru handriti en lá til grundvallar útgáfu George Stephens, var ákveðið að birta hann hér eins og Stephens gekk frá honum 1853, að öðru leyti en því að sleppt er bandstrikum sem Stephens bætti inn í samsett orð. Þetta er því textinn sem Gísli Brynjúlfsson þýddi. Þýðing Gísla er prentuð eftir útgáfunni frá 1853, en hliðsjón samt höfð af handritum hans. Engar leiðréttingar eru gerðar á íslenska textanum, nema í nokkrum tilvikum þar sem rithætti er breytt, sjá skýringar. Athugasemdir sem George Stephens lét fylgja útgáfunni 1853 eru að hluta teknar upp, sjá hér á eftir, einnig er nokkrum bætt við sem merktar eru SPÍ. George Stephens birtir í útgáfu sinni 1853 brot úr predikun úr handritinu AM 655 XXI 4to, sem svipar talsvert til fornenska textans (Þorvaldur Bjarnarson (útg.) 1878:170-171). Brotinu er sleppt hér.

Í útgáfu sinni fjallar John C. Pope ítarlega um Elfrík, rit hans og handritin sem notuð voru. Hann telur að þessi hómilía sé samin á árabílinu 992-998 (Pope 1967:146-147), þ.e. um svipað leyti og hómilían um Abgarus konung. Rökin fyrir því að Elfríkur sé höfundur hennar eru margvísleg. Handritið Q, sem hefur að geyma besta textann, er talið skrifað eftir öðru sem Elfríkur hafði undir höndum á efri árum sínum. Auk þess er vísað í aðra hómilíu eftir Elfrík, og stíll og orðaforði eru einkennandi fyrir hann (Pope 1967:94-105).

SKÝRINGAR

Bíblfútextinn fremst (Línur Í:1-116), er Lúkas 11.14-29 og Matteus 12.22-45, með samanburði við Markús 3.20-30. Hann er svo endurtekinn síðar í hómilfunni, þegar Elfríkur leggur út af honum. Línurnar í fornenska textanum eru hér tölusettar eins og í útgáfu Enska fornritafélagsins.

Í:155-180: Pope (1967:283) telur líklegast að Elfríkur vísi hér til hómilfunnar *De falsis diis* (Pope 1968:696-700) sem væri þá fyrir samin en þessi. En tvær aðrar hómilfúr koma einnig til greina. SPÍ.

Í:267: Lúk. 11.19.

Í:292: Matt. 12.28.

Í:307: 2. Mós. 8.19.

Í:321 og áfram: Hér tekur Stephens til samanburðar fornsænskan texta, þar sem fjallað er á svipaðan hátt um hönd guðs og guðs fingur. SPÍ.

Í:370: Matt. 12.28. SPÍ.

Í:377: Lúk. 17.21.

Í:414-422: Hér bendir Stephens á hliðstæðu í Niðurstigningar sögu. SPÍ.

Í:442: Hugsunin er sótt í Jóh. 10.12.

Í:476-7: Job. 40.21 (Vúlgata: Job. 40.16).

Í:535: Höfuðsyndirnar bera ýmis nöfn hjá mismunandi höfundum. Sjá áhugaverða athugasemd þar um hjá Robert M. White (1852:638-640). (Stephens). Pope (1967:284-285) fjallar einnig um höfuðsyndirnar í athugasemdum með útgáfu sinni. SPÍ.

Í:561-2: Matt. 12.45. SPÍ.

Eftirtaldar breytingar hef ég gert á texta Gísla Brynjúlfssonar:

Í:104: enn > en

Í:280: drottinn > drottin

Í:355: giptu > gift

Í:355: föður > föðr

Í:363: föður > föðr

Í:436: bíðr > býðr

Í:533: binn > hinn

Í:555: enn > en

Í:637: drottinn > drottin

Í handriti Gísla (NKS 3320 I 4to) eru frávik frá prentaða textanum, sem sýna að Gísli hefur gert nokkrar breytingar í próförk. Ekki þykir ástæða til að tíunda þær allar hér, en benda má á eftirfarandi atriði:

- Í:130: Í handriti er viðbót: en manngnúinn / mjök nam at undrast.
 Í:142: Í handriti stendur e.t.v.: of mjök.
 Í:237: Í handriti stendur: ráðgast.
 Í:327: Í handriti stendur: drottinn með.
 Í:366: Í handriti stendur: alvaldr.

HEIMILDIR

HANDRIT

Det kongelige bibliotek, København:
 NKS 3320 I 4to

RANNSÓKNIR OG ÚTGÁFUR

- Müller, Ludvig Christian (útg.). 1835. *Collectanea Anglo-Saxonica*. Havnæ.
 Pope, John C. (útg.). 1967. *Homilies of Ælfric*. A Supplementary Collection, I. EETS 259. London.
 Pope, John C. (útg.). 1968. *Homilies of Ælfric*. A Supplementary Collection, I. EETS 260. London.
 Stephens, George (útg.). 1853. Tvende old-engelske digte med oversættelser. *Indbydelsesskrift til Kjöbenhavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober 1853*. København.
 White, Robert M. (útg.). 1852. *The Ormulum*. Now first edited from the original manuscript in the Bodleian, with notes and glossary II. Oxford.
 Þorvaldur Bjarnarson. 1878. *Leifar fornra kristinna fræða íslenskra*. Kaupmannahöfn.

SUMMARY

‘Translations from Old English.’

Keywords: Translations, Old English homilies, Ælric of Eynsham, Gísli Brynjúlfsson.

In the year 1853 George Stephens (1813–1895) published two Old English homilies by Ælfric abbot of Eynsham: *Tvende old-engelske digte med oversættelser*, ved G(eorge) Stephens. *Indbydelsesskrift til Kjöbenhavns Universitets fest, i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag, den 6. oktober 1853*. The book also includes an Icelandic poetical translation of the homilies by the poet Gísli Brynjúlfsson (1827–1888). His translations are published in *Gripla* in two parts. The last volume of *Gripla* (XVII: 167–192) contained the homily: ‘De Abgaro Rege’, with an introduction by Gísli on his task as a translator. Here, the second homily is published: ‘Dominica III in Quadagesima’. The editor has added a short chapter on the edition as well as notes on the text. Some of the notes are from Stephens (1853); the editor’s notes are marked *SPÍ*. Further discussion is found in the treatise: *Þýðingar Gísla Brynjúlfssonar úr fornensku* (‘Gísli Brynjúlfsson’s translations from Old English’), in this volume (*Gripla* XVIII: 89–110). See also Pope’s edition (Pope 1967:264–285). See also the summary on p. 109.

Sigurjón Páll Ísaksson
 Stóragerði 4
 IS-108 Reykjavík, Ísland
 sigurjon@lh.is

EINAR G. PÉTURSSON

AKRABÓK

*Handrit að Eddum með hendi Árna Böðvarssonar á Ökrum
og hugleiðingar um handritarannsóknir á Eddunum*

INNGANGUR

Í APRÍL vorið 2003 fékk ég í hendur bréf sem Árnastofnun hafði borist úr Ísrael. Bréfinu fylgdu myndir af titilblaði og fáeinum síðum úr handriti. Var leitað eftir vitneskju um efni þess og gildi. Á titilblaði handritsins stóð að það væri með hendi Árna Böðvarssonar á Ökrum á Mýrum, sem var afkastamikið rímnaskáld á 18. öld. Innihaldið reyndist vera *Snorra-Edda* í gerð frá 17. öld, nokkur Eddukvæði, kveðskapur þeim skyldur og ýmislegt fleira. Eigandanum, Erán Reiss að nafni, var bókin í fyrstu ekki útbær, en leitaði eftir skiptum á henni og handritum með gyðinglegu efni, sem eðlilega á best heima í Ísrael. Slíkt er ekki til hérlendis því að Ísland er eitt meðal fárra landa, þar sem Gyðingar hafa engum rötum skotið. Eftir nokkur bréfaskipti og við nánari íhugun og skoðun málsins komst eigandinn að þeirri ágætu niðurstöðu að íslenskt handrit væri líka best komið á Íslandi. Ísraelskur fræðimaður, sem stundum hefur dvalið hér á Árnastofnun, Itamar Even-Zohar að nafni, skoðaði handritið og var það síðan keypt fyrir tilstyrk Arnar Arnars læknis. Reyndist hann sem oft áður stofnuninni haukur í horni og er honum hér með þakkaður þessi rausnarlegi styrkur. Velvilji manna eins og hans er stofnuninni ómetanlegur og reyndar allri menningarstarfsemi hérlendis sem annars staðar. Handritið hefur ekki enn fengið númer.

Hér verður gerð grein fyrir sérstæðum ferli handritsins. Síðan verður greint frá Árna Böðvarssyni, skrifara þess, og helstu ritverkum hans, og þar á eftir nokkuð sagt frá innihaldi handritsins og efni. Að lokum verður getið aðeins um forrit Edduefnis í handritinu og óleyst verkefni um varðveislu þeirra kvæða, sem oft fylgja Eddukvæðasafninu.

FERILL

Akrabók (hér eftir = *Ak*) kom úr Ísrael. Ekki eru önnur dæmi kunn um að íslenskt handrit hafi borist til Asíulanda. Austast var vitað um handrit *Sturlungu* í Pétursborg í Rússlandi með hendi þekkts skrifara frá 18. öld, Péturs Jónssonar í Svefneyjum.¹ Þess vegna er eðlilegt að spurt sé um ferilinn, hvernig og hvaðan barst handritið alla þessa leið? Eins og fyrr sagði var handritið skrifað vestur á landi og á því eru ártölin 1743 og 1748. Sem betur fór settu eigendur þess nafn sitt á það síðar og þar af leiðandi er nokkur meginatriði þekkt um feril þess, þótt ekki sé eigendasagan öll kunn.

Á 76v stendur: „Þessa Bók á eg undir skrifadur með Ríettu og hún er mer heimilud af hennar Ríettum Eiganda Mr Jóni Sigurðs Syni Haurduboli þann 12 Júnj 1832 Testerar JGrímsson.“ Á Hörðubóli í Miðdölum í Dalasýslu bjó á árunum 1830–34 Jón Grímsson (1804–1870), en árið 1835 fluttist Jón út á Hellissand og bjó þar til æviloka.² Árið 1909 hlotnaðist honum sá heiður, að á prenti birtust eftir hann rímur af *Stývarði og Gný*. Jóni eru eignaðar fleiri rímur, en þær hafa ekki komið fram.³ Í Landsbókasafni eru ljóðabréf eftir hann í eftirtöldum handritum: Lbs 682 4to; Lbs 2133 4to; Lbs 2134 4to; Lbs 2291 4to; Lbs 2593 4to; Lbs 1403 8vo; Lbs 1405 8vo; Lbs 1855 8vo; Lbs 1883 8vo; Lbs 2138 8vo; Lbs 3344 8vo; ÍB 29 8vo; ÍB 979 8vo. Líklegt er að Jón Grímsson hafi ort fleira en ljóðabréf og rímur, þótt það sé ekki kunnugt nú. Þótt nafnið Jón Sigurðsson sé mjög algengt er samt næstum víst, að hér sé átt mann með því nafni, sem bjó árin 1832–33 í Blönduhlíð í Hörðudal í næsta nágrenni við Hörðuból.⁴ Jón var ættaður úr Mýrasýslu og bjó þar síðar á ýmsum stöðum lengst af í Tandraseli í Borgarhreppi. Hann var hreppstjóri í sinni sveit og þingmaður Mýrasýslu 1851–1861. Hann var skáldmæltur og orti rímur.⁵ Fellur allt vel saman, Jón Sigurðsson er úr nágrenni Árna Böðvarssonar, býr um tíma skammt frá Jóni Grímssyni, var skáldmæltur og hafði því sannanlega áhuga á innihaldi handritsins. Á bl. 1v má lesa Melbúð 1837 og er

¹ *Árna saga biskups*. Þorleifur Hauksson bjó til prentunar. Rv. 1972. s. 1–li.

² Jón Guðnason. *Dalamenn*. I. Rv. 1961. s. 107.

³ Finnur Sigmundsson. *Rímnatal*. II. Rv. 1966. s. 80–81. Þess má geta hér að þessar rímur eru ortar út af ensku ævintýri, sem þýtt var á íslensku á 15. öld. Sex sinnum voru ortar rímur út af sögunni og eru rímur Jóns Grímssonar þær einu, sem prentaðar hafa verið, sjá *Miðaldaævintýri þýdd úr ensku*. Einar G. Pétursson bjó til prentunar. Rv. 1976. s. x–xi.

⁴ Jón Guðnason. *Dalamenn*. I. Rv. 1961. s. 43–44.

⁵ Finnur Sigmundsson. *Rímnatal*. II. Rv. 1966. s. 95; Páll Eggert Ólason. *Íslenzkar æviskrár*. III. Rv. 1950. s. 266.

hér líklegast átt við Melabúð í Breiðuvíkurbreppi. Ekkert er neitt vitað hvað varð um handritið eftir að Jón Grímsson dó.

Á aftasta blað handritsins er skrifað með blýanti: „Sölvason frá Löngumyri gefir Daniel Kristjans þessa bók 1898“. Leit að þessum mönnum í kirkjubókum í Þjóðskjalasafni bar ekki árangur, svo að leitað var til Unnars Ingvarssonar á Héraðsskjalasafni Skagfirðinga. Frá honum barst eftirfarandi í tölvupósti 8. okt. 2003:

S. Sölvason sem þú spurðir um er nær örugglega Sölvi Sölvason f. um 1829 á Syðri-Löngumýri í Húnavatnssýslu og bóndi þar. Sölvi fluttist til Vesturheims um 1876 að mig minnir ásamt dætrum sínum þremur en Helga Sölvadóttir varð eftir á Íslandi og á hér afkomendur. Hennar sonur var Gísli Ólafsson skáld frá Eiríksstöðum. Sölvi dó 17. maí 1903 í Ballard í Washingtonfylki. Sölvi var þekktur hagyrðingur og er talsvert varðveitt af skrifum hans. Önnur dóttir hans var Ólöf Sölvadóttir sú fræga manneskja.

Af þessum orðum er ljóst, að handritið hefur borist vestur um haf. Í *Vesturfaraskrá* stendur, að Sölvi Sölvason hafi farið vestur ásamt þremur dætrum sínum og þar á meðal Ólöfu 1876.⁶ Vísað er til heimilda um Sölva Sölvason í *Ættum Húnvetninga*.⁷ Um Ólöfu Sölvadóttur skrifaði Sigurður Nordal prófessor kunnan þátt, en hún var dvergvoxin og flutti fyrirlestra þar sem hún sagðist vera eskimói. Nýlega hefur verið skrifuð bók um Ólöfu og er þar sagt frá Sölva föður hennar. Ekki finnst þess getið þar eða annars staðar, að hann hafi verið bókamaður, en aftur á móti er hann sagður lítill búamaður, vel hagamæltur og skemmtinn.⁸ *Ak* hefur hann þó sannanlega átt, þótt ekki sé vitað hvenær hann eignaðist handritið.

Í *Vesturfaraskrá* er aðeins einn maður með nafninu Daníel Kristjánsson og fór hann vestur 1886 og er þá sagður 37 ára.⁹ Hann er því örugglega sá Daníel Kristjánsson, sem nefndur er í bókinni *Eyja- og Miklaholtshreppur* og sagður fæddur 5. júlí 1850 í Ytra-Skógarnesi, stundað smíðar í Winnipeg, en búíð

⁶ Júníus H. Kristinsson. *Vesturfaraskrá 1870–1914*. Rv. 1983. s. 234.

⁷ Guðmundur Sigurður Jóhannsson, Magnús Björnsson. *Ættir Austur-Húnvetninga*. 4. bindi. Rv. 1999. s. 1314.

⁸ Inga Dóra Björnsdóttir. *Ólöf eskimói. Ævisaga íslensks dvergs í Vesturheimi*. Rv. 2004. s. 30, 40.

⁹ Júníus H. Kristinsson. *Vesturfaraskrá 1870–1914*. Rv. 1983. s. 355.

síðar í Blaine í Washingtonríki.¹⁰ Fyrirnefndur Sauðkrækingur benti mér á, að Nelson Gerrard í Kanada myndi e. t. v. vita meir um Daníel og sagði hann mér í bréfi 22. nóv. 2003 af grein um hann. Þar stendur að Daníel hafi verið fæddur 1848, þ. e. tveimur árum fyrir en að framan gat, „að Ytra-Skógarnesi í Hnappadalssýslu“. Hlýtur hér að vera um sama mann að ræða, þótt tveimur árum skeiki um fæðingarárið. Menntu voru ekki alltaf svo nákvæmir um slíkt á fyrri tímum. Um feril Daníels segir orðrétt í greininni:

... eitthvað var hann í Winnipeg. Vestur að hafi til Seattle fór hann 1892. Var þar næstu ár. Þaðan flutti hann til Marietta, Wash. og var þar rúm 5 ár. En til Blaine 1907. Keypti nokkrar ekrur sunnan við Blaine og bygði sér þar laglegt heimili. Og þar lézt hann 1923. Daníel var að ýmsu leyti mjög merkur maður, þrjúðilega greindur og las mikið og vel.¹¹

Af þessu eru ljósir megindrættirnir í sögu handritsins. Það var skrifað rétt fyrir miðja 18. öld vestur á Mýrum, þaðan fer það upp úr 1830 í Miðdali í Dölum og síðar út á Hellissand eða á utanvert Snæfellsnes. Næst er vitað um það á vesturströnd Bandaríkjanna í lok 19. aldar, en ekki er vitað hvaðan af Íslandi það barst né hvernig það fór til Ísrael. Ósvarað er þeirri spurningu, sem væri mjög gaman að fá svar við, hvort það hafi farið yfir Kyrrahafið og þar af leiðandi alla leið kringum hnöttinn.

Það eru ekki tíðindi að mikið af handritum og bókum hafi farið úr landi með Vesturförum. Haft hefur verið á orði, að bókakistur landnemanna hefðu verið fyrirferðarmesta eign sumra og þar hefði margt fágætt handrit flotið með. Árið 1930 skrifaði Halldór Hermannsson grein í *Almanak Ólafs Thor­geirssonar* og bað landa sína vestra að skoða vel gamlar bækur, því að mögulegt væri að þar gætu leynst prentaðar bækur íslenskar úr prentsmiðju Guðbrands biskups Þorlákssonar eða jafnvel eldri.¹² Einnig eru mörg dæmi um að í handritum að vestan hafi borist gamlir textar, ella ókunnir á Íslandi.

Ak er nú komin til Íslands úr Ísrael eftir viðdövl í Vesturheimi og vekur vonir að fleiri handrit eigi enn eftir að koma í leitirnar þar og víðar.

¹⁰ *Eyja- og Miklaholtshreppur*. Ábúendur og saga Eyja- og Miklaholtshrepps frá 1900. Ritstjóri Þorsteinn Jónsson. Rv. 2000. s. 203.

¹¹ Margrét J. Benedictsson. “Safn til landnámssögu Íslendinga í Vesturheimi. Íslendingar á Kyrrahafsströndinni.” *Almanak Ólafs Thor­geirssonar*. 34 (1928). s. 88–89.

¹² Halldór Hermannsson. “Prentsmiðja Jóns Matthías­sonar.” *Almanak Ólafs Thor­geirssonar*. 36 (1930). s. 37.

ÆVI SKRIFARANS OG KVÆÐAGERÐ

Um Árna Böðvarsson eru miklar heimildir kunnar. Viðamikil og nákvæm rannsókn á ævi hans og skáldskap eftir frumheimildum var gerð af Birni Karel Þórólfssyni og birtist hún í inngangi að útgáfu *Brávallarímna* eftir Árna á vegum Rímnafélagsins árið 1965. Einnig skrifaði Björn langa grein í *Andvara* 1963, „Árni Böðvarsson skáld“, í minningu þess að liðin voru 250 ár frá fæðingu hans. Greinina byggði Björn á rannsóknum sínum til undirbúnings útgáfu rímnanna, þótt sumt sé þar eðlilega öðruvísi en í innganginum.

Sagt er, að eftir að Björn hafi unnið mörg ár að útgáfunni hafi hann komið niður á handritadeild Landsbókasafnsins í gamla Safnahúsinu við Hverfisgötu og hitt að máli Lárus H. Blöndal bókavörð og sagt: „Nú er komið að miklum tímamótum í mínu verki.“ „Nú, ertu búinn með rímurnar?“ spurði Lárus. „Nei, ég er kominn að rímunum“, svaraði Björn. Þetta samtal segir margt um tilhöggun útgáfunnar, því að þar er miklu meira sagt frá höfundinum og öðrum ritstörfum hans en rímunum einum heldur en annars er venja í útgáfum Rímnafélagsins. Fyrir vikið er kveðskapur Árna Böðvarssonar betur rannsakaður en flestra skálda frá svipuðum tímum, og væri gott fyrir yfirsýn um andlega iðju héraendis, ef verk fleiri skálda fyrri alda hefðu verið rannsökuð jafnnákvæmlega og skáldskapur Árna. Helst skortir innganginn, að þar vantar efnisyfirlit og registur, og þá ekki síst yfir þau mörgu handrit, sem vitnað er til. Bryn nauðsyn er á að gera nákvæma handritaskrá yfir þennan merka inngang.

Árni Böðvarsson var fæddur á Slítandastöðum í Staðarsveit á Snæfellsnesi árið 1713. Faðir hans var Böðvar Pálsson, sonur Páls Ketilssonar prests Jörundssonar í Hvammi í Dölum. Séra Ketill í Hvammi var móðurafi Árna Magnússonar handritasafnara. Árni Magnússon og Árni Böðvarsson voru því af öðrum og þriðja að skyldleika.

Böðvar faðir Árna var skólagenginn, þótt aldrei yrði hann prestur. Árni Böðvarsson varð stúdent úr Hólaskóla, sennilega árið 1732, en varð aldrei prestur.¹³

Árni var tvígiftur en börn hans lifðu hann ekki. Fyrri konan hét Helga Sigurðardóttir, en ekki stóð það hjónaband lengi. Árið 1743 var Árni dæmdur hórsekur, en árið áður hafði hann eignast (s. xv): „barn fram hjá með giftri

¹³ Árni Böðvarsson. *Brávallarímur*. Björn Karel Þórólfsson bjó til prentunar. Rv. 1965. s. xi–xii (Rit Rímnafélagsins. VIII.) (Hér eftir verður í meginmáli vitnað til inngangsins með rómverskum síðutölum). Sjá einnig: Jonna Louis-Jensen. „Af láni og óláni.“ *Con amore. En artikel-samling udgivet på 70-årsdagen den 21. oktober 2006*. Kbh. 2006. s. 105–106.

konu“. Fyrir vikið varð Árni að skilja við eiginkonu sína og við þetta brot missti hann rétt til prestskapar. Líklegast um 1748 (s. xvi–xxviii) var Árni Bøðvarsson farinn að búa á Ökrum á Mýrum og um það leyti kvæntist hann seinni konu sinni, Ingveldi Gísladóttur. Þar bjuggu þau til dauða Árna 1776, en Ingveldur lést 1782. Árni erfði nokkurt fé eftir föður sinn, en efni gengu mjög af honum og þar við bættist að hann var heilsuveill og holdsveikur seinustu æviárin.

Um rímnakveðskap Árna sagði Björn Karel (s. cxxiii):

Árni Bøðvarsson er afkastamesta rímnaskáld átjándu aldar. Meðal eldri rímnaskálda er ekki vitað um neinn afkastameiri nema Guðmund Bergþórsson, sem hlýtur að teljast til seytjándu aldar skálda, þó að hann lifði fram á fimmta ár þeirrar átjándu.

Árna hlotnaðist sá heiður fyrstum rímnaskálda að fá eftir sig prentaðar í lifanda lífi veraldlegar rímur í sérstakri bók. Ólafur Ólafsson, sem þekktur er undir nafninu Olavius, lét árið 1771 prenta í Kaupmannahöfn: „Rímur af Þorsteini Uxa-fæti qvednar af Arna Bøðvarssyni en utgefna Med stuttri þyding velflestra Eddu-kenninga og heita, er i þeim brukaz af Olafi Olafssyni og prentadar eptir Skaalldins Eigin-riti“. Árið áður en Árni dó, eða 1775, voru í Hrappsey prentaðar rímur af *Úlfari sterka*, sem hann hafði lokið við, en fyrra hluta þeirra hafði ort Þorlákur Guðbrandsson. Það sýnir vinsældir þeirra að þær voru endurprentaðar 1834 og 3. útgáfa kom 1906. Tveimur árum seinna 1777, eða árið eftir að Árni Bøðvarsson dó, voru í Hrappsey prentaðir tveir rímnaflokkar eftir hann. Þeir voru rímur af *Agnari kóngi Hróarssyni* og er sagan ekki þekkt, sem þær voru ortar út af. Hinar voru af *Ingvari víðförla*, en þær voru kveðnar eftir prentaðri útgáfu sögunnar, sem kom í Svíþjóð 1762. Rímur Árna, sem hér voru nefndar, eru einhverjar sjaldgæfustu bækur frá 18. öld og er trúlega auðveldara að komast yfir *Guðbrandsbiblíu* heldur en þessar rímur, sem sýnir að þær voru lesnar eða réttara sagt kveðnar upp til agna.

Varðveittur kveðskapur eftir Árna er mikill að vöxtum og er gott yfirlit um hann í inngangi Björns Karels. Ekki er Árni þó mjög kunnur nútímamönnum af kveðskap sínum. Þekktasta kvæði sem honum hefur verið eignað er *Skipafregn* og sagði Björn Karel um það (s. xxxi–xxxii): „er eitthvert bezta kvæði 18. aldar og ýkjulaust má telja með því bezta, sem ort var hér á landi frá siðaskiptum þangað til hið mikla blómaskeið íslenzkrar ljóðlistar hefst á öndverðri 19. öld.“ Björn gat þess að *Skipafregn* hefði verið prentuð tíu sinnum og rannsakaði heimildir um feðrun þess. Niðurstaðan var (s. xxxvi) að elstu heimildir eignuðu kvæðið Gunnlaugi Snorrasyni presti á Helgafelli í upphafi 18. aldar.

Kvæðið er enn svo vinsælt að tónlistarmenn gáfu það út á diskum 1993 og 1998, en niðurstaða Björns Karels hefur þó ekki orðið til þess að menn hafi hætt að telja Árna Böðvarsson höfund. Er þetta eitt af of mörgum dæmum um að störf fræðimanna verða um of eintal, sem nær of oft til of fárra.

Verður nú hér getið stuttlega helsta kveðskapar Árna Böðvarssonar. Eftir Árna liggur mikið af andlegum kveðskap, en af þeim kveðskap er aðeins Lilju-stælingin *Skjöldur* prentaður í Hrapsey 1783 aftan við kvæði Jóns Þorlákssonar.

Nokkuð er til af tækifæriskvæðum, minningarljóðum og brúðkaupskvæðum eftir Árna. Form brúðkaupskvæða notaði Árni einnig í níðkvæðum, sem hann orti nokkuð af, en meðal annarra varð Halldór Brynjólfsson Hólabiskup (s. xlviii): „harkalega fyrir barðinu á Árna Böðvarssyni.“ Mikil kvæðadeila (s. li): „reis af synjunareiði Jóns sýslumanns Árnasonar fyrir barn, sem honum var kennt.“ Var af þeim sökum ort gegn sýslumanni kvæðið *Greifaríma* og leyndi höfundur hennar nafni sínu. Árni var mikill vinur sýslumanns og orti langt kvæði gegn *Greifarímu*, sem hann nefndi *Arinseld* og hljóðar svo 23. erindið (s. lviii):

Kem eg þar varla orðum að
anza fanti slíkum,
sem þá skömm úr kjafti kvað,
kauða Vítis líkum.

Ekki hafa stóru orðin verið spöruð og Árni gat verið stórordur við fleiri. Gísli Konráðsson sagði, að hann hefði kveðið við aðra hvora konu sínu þessa vísu (s. lxxi):

Eins og fjandinn alstaðar,
ullin slæðist niður,
flækir band og fordjarfar,
fáðu hl ... í nasirnar.¹⁴

¹⁴ Því er vísunnar getið hér að seinna hlutann: „flækir band og fordjarfar, fær svo hland í nasirnar“, lærði ég í æsku, en ekki fylgdi nein saga, hvað þá að getið væri höfundar. Aldrei heyrði ég fyrra hluta vísunnar. Böðvar Guðmundsson kunnir þessa vísu alla og hljóðar hún þá svo:

Eins og fjandinn alls staðar
útsendur að skemma.
Flækir band og fordjarfar,
fær svo hland í nasirnar.

Af þessu er hægt að draga þá ályktun, að vísan hafi verið þekkt, a. m. k. seinni parturinn, sem er betri hluti hennar. Hér er dæmi um hve vísupartar geta lifað lengi sjálfstæðir.

Árni kvað ljóðabréf til vina sinna eins og þá var tíska, og einnig orti hann nokkuð af mansvísum. Loks skal hér nefnt að Árni orti um bújörð sína (s. cxvii–cxviii), Akra á Mýrum. Ekki er ástæða til að fjalla frekar um tækifæris-skáldskap Árna, heldur skal vísa í rannsóknir Björns Karels og handrit sem þar er vitnað til.

Hér er aftur á móti rétt að geta nokkuð um þann kveðskap Árna (s. xcix): „þar sem aðalefnið er sótt í sögur eða önnur forn fræði“. Þau efni eru skyldust handritinu, sem hér er til umfjöllunar. Rétt er einnig að nefna, að síðan *Brávallarímur* voru gefnar út, hefur texti *Rútukvæðis* eftir Árna verið gefinn út.¹⁵

Í athugun sinni ræddi Björn oft um heimildir að ýmsum atriðum í kvæðum Árna, en eðlilega þekkti Björn ekki *Ak*. Hún breytir nokkru hugmyndum um heimildir að kveðskap Árna. Hægt hefði orðið að leiðrétta nokkurn misskilning hjá Birni Karel þar sem hann þekkti ekki þetta handrit og virðist stundum hafa miklað fyrir sér útbreiðslu og notkun prentaðra bóka. Hér má taka sem dæmi *Völsungsrímur*, sem Árni orti 1758, þ. e. eftir að hann skrifaði *Ak*. Í rím-unum er notaður texti *Helreiðar Brynhildar*, sem er betri heldur en þá var á prenti í Skálholtsútgáfu *Ólafs sögu Tryggvasonar* og *Kämpadater* Biörners frá 1737. Í framhaldi hér af sagði Björn (s. cxxxix):

Hann [þ. e. Árni] hlýtur því að hafa haft hana í handriti, sem farið hefur nær konungsbók Sæmundar Eddu en hinir prentuðu textar Helreiðar. Hann endurkveður hana þannig, að hann steypir saman texta Skálholtsútgáfunnar og þessa handrits síns, sem nú er glatað.

Telja má næstum fullvíst, að Árni Böðvarsson hafi notað *Ak* og hér hafi Björn Karel rangt fyrir sér.

Við skulum íhuga: Hvað hafði Árni Böðvarsson í huga þegar hann skrifaði handritið? Hann var rímnaskáld og þurfti og vildi þekkja vel heiti og kenningar. Um skáldamál hans sagði Björn Karel (s. ccxvi):

Rímur Árna Böðvarssonar bera ljóst vitni meiri þekkingar á skáldskaparmáli en algengt var um rímnaskáld á 18. öld, þó að sitthvað sé hjá honum aflagað og rangt. Auðséð er, að Árni hefur notað Resens Eddu. ... Eftir þeirri bók hefur Árni tekið rangar myndir heita, ... og fleiri villur. Þó sér hann stundum við villum hennar og fer rétt með sumt, sem í henni hefur misprentazt.

¹⁵ Árni Böðvarsson. “Rútukvæði. Birt hefur Sverrir Tómasson.” *Gripla*. 11 (2000). s. 199–208, sbr. 26. nmgr.

INNIHALD AKRABÓKAR

Fremst er titilblað, bl. 1r, og þar stendur: „EDDA Sæmundar Prestz Hins Frooda Nu Ad Nju Skrifud Af Arna Bødvars s: Anno 1743.“ Á bl. 2r stendur: „EDDA ISLENDINGA Samannskrifud Af Spakvitrum Islands Frædemeistara SNORRA STURLÆ Syne Med miøg Ágiætum Formala GUDMUNDAR ANDRES Sonar Nu ad niju Skrifud af Arna Bódvars Syne Anno 1743.“ Hér er leturgerð ekki eins skrautleg og á 1r.

Á þessum tíma var aðeins til útgáfa á *Snorra-Eddu*, sem vanalega er kennd við danska biskupinn Peter Resen, *Resens-Edda*, og kom út í Kaupmannahöfn 1665 með texta á íslensku, dönsku og latínu.¹⁶ Gylfaginning er þar bútuð niður í dæmisögur og heitum og kenningum raðað í stafrófsröð. Höfundur þessarar gerðar, ef tala á um höfund, var Magnús Ólafsson í Laufási og var þetta gert að beiðni Arngríms Jónssonar lærða veturinn 1608–1609. Þetta er eina ritið um íslensk efni, sem Arngrímur lærði stóð fyrir og var beinlínis ætlað íslenskum lesendum.¹⁷ Edda Magnúsar er til í tveimur gerðum frá hendi hans. Anthony Faulkes gaf þær báðar út með löngum inngangi 1979 og nefndi X og Y. Af síðarnefndu gerðinni eru einkum tvö handrit, Y¹, þ. e. GKS 2368 4to og Y², þ. e. AM 743 4to, og vanalega fylgdi Árni Böðvarsson í *Ak* Y² og verða hér á eftir færð rök fyrir því. Frá hendi Magnúsar er einnig til latnesk gerð, sett saman veturinn 1628–1629, sem hann sendi Þorláki biskupi Skúlasyni, sem sendi hana síðan danska læknum Ole Worm. Fyrirnefnd latnesk þýðing *Snorra-Eddu* ásamt Eddu-gerð Magnúsar varð ásamt danskri þýðingu undirstaða útgáfu *RE*. Útgáfan var lærð á sinnar tíðar vísu með löngum formála á latínu. Björn Karel taldi víst (s. c), að Árni hefði notað þá gerð, en ljóst er nú að hann hefur einnig haft handrit af *Eddu Magnúsar*.

Nú verður aftur vikið að *Ak*. Framan við *Snorra-Eddu* sjálfa er, bl. 3r–v: „Formále yfer Snorra Eddu samsettur af Gudmunde Andres Syne“. Aftan við hann, bl. 3v–11v, er annar formáli Eddu mun lengri en sá fyrri og hefur fyrir-sögnina: „Annar Partur Formálans“. Undir lokin segir að formálinn sé „ný-

¹⁶ *Resens-Edda*. Edda. Islandorum An Chr. M. CC. XV Islandice. Conscripta per Snorronem. Sturlæ Islandiæ. Nomophylacem nunc. primum Islandice. Danice. et. Latine ex. Antiquis. Codicibus. M. SS ... in. lucem. prodit opera. et. studio Petri. Johannis. Resenii. ... Havniæ M. DC. LX. V. (Hér eftir = *RE*.) Ljósprent þessarar bókar kom út á vegum Árnastofnunar. Printed in facsimile with introduction by Anthony Faulkes. Rv. 1977 (Two versions of Snorra Edda from the 17th century. II.) Þegar vitnað er sérstaklega í orð Faulkes er sett Introduction.

¹⁷ Arngrímur Jónsson. *Opera latine conscripta*. Edidit Jakob Benediktsson. Vol. IV. Introduction and notes. Kbh. 1957. s. 77–78.

gjörvur“. Faulkes ræddi þessa formála í inngangi sínum að Eddu Magnúsar og kallaði „Preface I“ og „Preface II“. Annað er mér ekki kunnugt að hafi um þá verið fjallað sérstaklega eða handrit þeirra rannsókuð.¹⁸

Á bl. 12r stendur efst: „EDDA ISLANDORUM ANNO CHRISTI M.CC. XV Primum conscripta per Snorronem Sturlæ Filium Nomophylacem“. Þetta er greinilega stytur titill á *RE*. Neðan við titilinn á bl. 12r stendur: „Hvad Edda Sie“, þ. e. formáli Eddu Magnúsar Ólafssonar¹⁹ og á eftir, bl. 12r–17r, „Almattugur Gud skapade i Upphafe himen og jörd, ...“ þ. e. formáli Eddu eftir *Y*².²⁰ Í formálanum, línu 177–178 í útgáfunni, bl. 16v í *Ak*, stendur: „Vegdog Austur Saxlande, Begdeg Vestfal, Sigia Fracklande“ Faulkes segir nm. um þennan póst: „added in the margin, with figures above the names of the three sons corresponding to those above sónum síjnum *Y*².“ Klausan er innan *:* og með breyttu letri í *Ak*, sem bendir til skyldleika við *Y*².

Á bl. 17r–47r eru 1.–67. dæmisaga Eddu og er textinn eftir *Y*², sem dæmi um það má nefna, að í 62. dæmisögu eru í *Y*² fjórar spássúgreinar; eru tvær þeirra, í línu 4 og 27, einnig á spássíum í *Ak*; ein, í línu 7, er innan [] í meginmáli. Þetta sannar vel skyldleika við *Y*². Mörg fleiri dæmi eru um skyldleika *Ak* við *Y*², en ekki er ástæða til að rekja það nánar. Stundum er vitnað í latneska textann í *RE* og íslenska textann þar og má sem dæmi nefna, að í 25. dæmisögu er á spássíu í *Ak* vísa á íslensku, sem er neðanmáls í *RE*. Sums staðar eru latnesk orð sett á milli lína eftir *RE*, t. d. í 34. sögu eru latnesk nöfn úlfanna sett á milli lína og í 35. sögu er sama latneska þýðingin á nafni geitarinnar Heiðrúnar. Þetta sýnir að skrifari hefur einnig haft *RE* hjá sér.

Seinasti hlutinn af Eddu í *Ak*, bl. 47r–51v, þ. e. 68.–78. dæmisaga, er ekki í upphaflegum texta *EMÓ*, en var aukið inn í *RE* við prentunina. Textinn í *Ak* sýnist helst vera uppskrift úr *RE*. Þeir leshættir sem Faulkes setur sem sérlega fyrir þessar sögur eru allir í *Ak*, nema einn, 129.30, en þar er textinn í *Ak* sérstakur.²¹ Aftan við 78. dæmisögu, bl. 51v–52r, stendur „Þesse vijsa er ein af þeim er þar um ero ortar.“ Vísan er úr niðurlagi *Y*² og prentuð í útgáfunni.²² Þar aftan við er án fyrirsagnar klausa, sem í útgáfum kallast „Epilogus partis prioris“. Þessi eftirmáli er prentaður á sama stað í *EMÓ* og leshættir sýna, að hann er örugglega úr *Y*².

¹⁸ *Edda Magnúsar Ólafssonar* (Laufás-Edda). Edited by Anthony Faulkes. Rv. 1979. s. 31 (Two versions of Snorra Edda from the 17th century. I.) (Hér eftir = *EMÓ*.)

¹⁹ *EMÓ*, s. 189.

²⁰ *EMÓ*, s. 321–327.

²¹ *RE*. Introduction. s. 30–31.

²² *EMÓ*, s. 251.

Á bl. 52v er klausa á latínu um Snorra Sturluson, sem er stytt og staðfærð úr formála *RE*.²³ Árni Böðvarsson var latínulærður, eins og áður sagði, og sér þess víða merki í handritinu þar sem latnesk orð eru sett milli lína.

Nú tekur við, bl. 53r–77r: „Annar Partur Eddu um Kienningar“ og er hann einnig eftir *Y*². Oft er sleppt úr sýnishornum af kveðskap sem settur var til skýringar. Aftast eru „Nockrar fornvijsur“, en þær eru aðeins í *Y*² og Faulkes lét prenta aftan við annað efni úr *Y*-texta Eddu Magnúsar.²⁴ Sannar þetta enn sérstakan skyldleika *Ak* við *Y*-gerð.

Hér eru efnisskil og bl. 77v var upphaflega autt og eru þar nöfnin, sem getið var í upphafi ferils.

Á bl. 78r–82r eru fáeinir kaflar um sama efni, sumt er endurtekning á því, sem nýlega var skrifað, en annað, t. d. heiti á rómverskum guðum, á sér ekki hliðstæðu í Eddum. Upphafið er: „Hier Seiger Fyrst um ætt Odens fra Trojumønnum“. Textinn er úr viðbótinni við formála Eddu, sem aukið er í textann úr *Y*² á bl. 15v–16r hér að framan, en hann er annars ekki í *EMÓ*. Á miðju bl. 82r stendur: „Kienningar ma finna J Sýdare parte Snorra Eddu. Byriast þvij partar edur qveþe þessarar Bócar sem epterfilgia.“

Í handritinu ÍB 36 4to stendur aftast með hendi eigandans, Þorsteins Jónssonar í Öndverðarnesi, að þriðji og seinasti hluti þess, *Snorra-Edda*, sé með hendi Árna Böðvarssonar sjálfs og þar er einnig ártalið 1750 með rómverskum tölum. Eðlilega hefur verið farið eftir þessu í handritaskrá. Einnig fylgir Anthony Faulkes þessu í inngangi sínum að Eddu Magnúsar²⁵ og Sverrir Tómasson í útgáfu sinni á *Rútukvæði*.²⁶ Við þetta er það að athuga, að höndin á fyrsta hluta *Snorra-Eddu*, Gylfaginningu, er gjörólík hendi Árna annars staðar og ekki er hægt að hafa fyrir satt, að sá hluti sé skrifaður af Árna. Frekar gæti hönd hans verið á öðrum hluta *Snorra-Eddu*, „um kenningar“. Faulkes fullyrðir á fyrrnefndum stað, að textinn í fyrra hluta handritsins ÍB 36 4to sé eftir *X*³, þ. e. Thott 1494 4to. Aftur á móti sagði hann seinna hlutann vera með annarri hendi og þar ýmislegt, sem aðeins væri í *Y*², þótt textinn væri nokkuð blandaður. Þetta gæti bent til þess, að textinn í seinna hlutanum væri með hendi Árna, en annars var ekki talin ástæða til að rannsaka þetta nánara.

Á eftir *Snorra-Eddu* stendur á bl. 82v: „Þetta ero partar edur Capita Sæmundar Eddu sem epterfylgia“, þ. e. registur yfir Eddukvæði. Í registrinu eru

²³ *RE*. bl. [i3v.]

²⁴ *EMÓ*. s. 403–407, en í *Ak* er aðeins lína 12–91.

²⁵ *EMÓ*. s. 115.

²⁶ Árni Böðvarsson. “Rútukvæði. Birt hefur Sverrir Tómasson.” *Gripla*. 11 (2000). s. 199.

ekki öll kvæði *Ak*, en ekki sést að neitt kvæði vanti í handritið, sem er í registrinu.

Þegar *Ak* var skrifuð var *Sæmundar-Edda* eða *Eddukvæði* ekki til á prenti, því að heildarútgáfa kom fyrst um 1800. *Völuspá* og *Hávamál* komu út með latneskri þýðingu sem sérpésar 1665, eða sama ár og *RE*, og fylgja þeir gjarnan eintökum hennar. Einnig kom önnur útgáfa á *Völuspá* árið 1673. Bæði kvæðin í útgáfunni frá 1665 fylgdu ljósprentun Faulkes á *RE*. Nokkur hluti úr *Vegtamskviðu* var prentaður 1689 og verður vikið að þeim texta hér síðar. Þess vegna hlýtur texti *Ak* að flestum Eddukvæðum að vera skrifaður upp eftir handritum.

Fremst, bl. 83r–86v, er *Völuspá* og er textinn eftir útgáfunni frá 1665. Aftan við, bl. 86v–90v, er latneska þýðingin á kvæðinu úr sömu útgáfu og hér er því ljóst, að sá texti er kominn úr prentaðri bók.

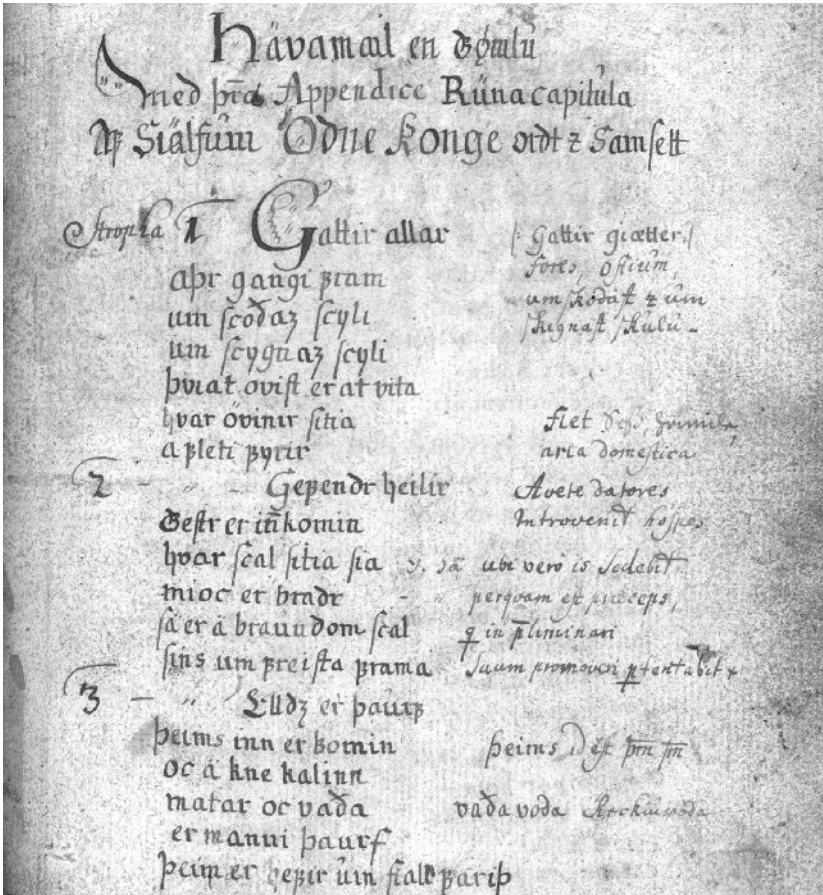
Strax á eftir fylgja, bl. 91r–106v: „Hávamál en Gómlu með þeirra Appendice Rúnacapitula Af siálfum Ódne konge ordt og Samsett“. Textinn er ekki úr útgáfunni frá 1665, sem er nokkuð frábrugðinn texta *Konungsbókar*. Aftur á móti er greinilegt að Árni Böðvarsson hefur haft prentaða textann líka þar sem hann setur stundum orð úr latnesku þýðingunni við hlið íslenskra orða. *Hávamál* eru hér nokkurn veginn samhljóða *Konungsbók*, en Árni hefur talið eitthvert handrit hafa betri texta *Hávamála* en prentaða bókina. Aftast er „Rúna Capitule“, seinasti hluti *Hávamála*, einnig eftir einhverju handriti, því að strax í 1. vísu er greindur annar lesháttur úr útgáfunni, og latneskar glósur úr þýðingunni þar eru stundum til hliðar. Um þennan sérstaka texta *Hávamála* er það að segja, að Bugge taldi hann afbakaðan í útgáfu sinni á Eddukvæðum.²⁷ Faulkes áleit hann jafnvel vera sérstaka gerð.²⁸ Heimildir eru um fleiri handrit *Hávamála* og tilvitnanir í þau, áður en *Konungsbók* kom í leitirnar og til er yfirlit um það mál.²⁹ Annars þarfnast textar kvæðisins sérstakrar rannsóknar.

Á eftir *Hávamálum*, bl. 107r–121v, eru goðakvæðin öll með þessum fyrir-sögnum: „Vafþrúðnis Mál“, „Frá Sonøm Hraudungs Konongs“, „Grimnis mál“, „For Scirmis“, „Harbars Lióð“, „Þorr dro Miþgarz orm“, „Fra Egi oc Goðom“, „Lokasenna“, „Þrýms Qviþa, edur Hamars Heýmt“, „Alvis Mál“. Þar með lýkur goðakvæðum.

²⁷ *Norraen fornkvæði. ... Almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða*. Udgiven af Sophus Bugge. Chistiania 1867. s. lviii–lx.

²⁸ *RE*. Introduction. s. 87–88.

²⁹ Einar G. Pétursson. *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða*. I. Inngangur. Rv. 1998. s. 430–433.

Upphaf Hávamála á 91r í Akrabók, sjá s. 144. Ljósmynd Jóhanna Ólafsdóttir.

Bl. 121v–122v: „Fra Regin oc Sigurdi Fafnisbana“, þ. e. Sigurðarkviða II, en ekki heil.

Bl. 122v–124r: „Brinhyllþar Liood edr heilræde Brinhilldar við Sigurd“. Textinn er eftir *Konungsbók*, og hefst á 5. erindi. Niðurlagið, viðbótin úr pappírshandritum, þ. e. frá 3. vísuorði í 29. erindi til loka, fylgir með breyttri ritendi. Sýnist eins og þessum erindum hafi verið bætt við síðar. Neðst á 123v er endursögn af lausa málinu aftan við Guðrúnarkviðu I.

Bl. 124r–v: „Brinhildr reiþ Helveg.“ þ. e. Helreið Brynhildar. Lausa málið fremst er fyrir ofan fyrirsögnina.

Bl. 124v–126r: „Guþrunar qvifa“, þ. e. Guðrúnar kviða I. Lausa málið fremst er fyrir ofan fyrirsögnina og niðurlagið er allt, sbr. bl. 123v.

Bl. 126r–v: „Fafnis Mál þetta hefdi ätt ad skrifast fyrir. Fra Dauda Fáfnis.“ Kvæðið endar hér með „megin“ í 22. erindi, en ekkert hefur týnst úr handritinu.

Bl. 127r–128v: „Hyndlu Liöd hin gömlu.“

Bl. 128v–131v: „Formale ad Gietspeke Heidreks Kongs.“ Um þennan texta verður fjallað sérstaklega hér síðar (sjá s. 151–2).

Bl. 131v–132v: „Gröu Liood.“

Bl. 132v: „Vegtams kviða.“ Kvæðið endar óheilt neðst á s. með boðanum „erfitt“ í 5. er. 3. vísuorði. Eitt blað vantar í handritið a. m. k. Um mismunandi texta kvæðisins verður fjallað sérstaklega hér á eftir, sjá s. 149–151.

Bl. 133r–v: [Fjölsvinnsómál.] Kvæðið byrjar í upphafi 14. er. og nær til loka, en í handritið vantar eins og áður sagði.

Bl. 134r–135v: „Grotto Sængr“. Lausamálið framan við kvæðið er hér ekki. Það er með nokkuð öðruvísi skrifarlagi en annað efni í handritinu og hefði getað verið bætt inn síðar, því að það er ekki í efnisyfirlitinu á bl. 82v.

Bl. 136r–137v: „Biargbuapattur“. Um þennan texta verður fjallað sérstaklega síðar, sjá s. 151.

Bl. 137v–138v: „Kvæde Eigils Skallagrimss Sonar er hann kallaði Sonar Torrek.“

Bl. 138v–141r: „Qvædi Eigils Skallag: Sonar Nær han leisti hæfut sitt a Nordymbra lanþi A° 934. Eyrekr Bloþæx og hirþ hans heirdi a. (Les Eigels sargo:)“

Bl. 141r–144v: „Ragnars qviða Lodbrocar Skrifud epter Runica Wormi“. Bæði síðastnefndu kvæðin eru skrifuð eftir bók Worms.³⁰

Bl. 145r–v: Vísur úr Hákonar sögu, Orkneyinga sögu og Gautreks sögu.

Bl. 146r: „Is kollum bru breiða“. Síðari hluti af Norska rúnakvæðinu.³¹ Líklegt er, að blað hafi týnst úr handritinu, þar sem upphaf vantar.

Bl. 146r: „Gamallt Alphab.“ Í hægra dálki á sömu síðu.³² Neðan við er rúnastafróf komið frá Worm.³³

Bl. 147v–149v. „Deilur nockrar.“ Upphaf: „Ar er Gumna gaman, gott sumar...“ Þetta er eitthvað skylt því, en þó ekki það sama og Jón Ólafsson úr

³⁰ Worm, Ole. *Runir seu Danica literatura antiqvissima*, Vulgò Gothica dicta ... Cui accessit de priscâ Danorum poesi dissertatio. Kbh. 1636. s. 197–241.

³¹ Sama rit. s. 106–107.

³² Sama rit. s. 46.

³³ Sama rit. s. 54, er fjarskyldara rúnastafrófinu á s. 49.

Grunnavík kallar „Dylgjur“ í upphafi 3. hluta eða bókar „Rúnalogfu“ sinnar.³⁴

Bl. 150r–v: „Þornaddar Þula.“ Nokkuð er skorið ofan af fyrirsögninni. Þulan er það seinasta, sem er upphaflegt í handritinu og hún heitir ekki *Þornaldarþula*, eins og vanalegast er, en hér er komið eitthvert elsta handrit hennar.

Bl. 151r–154v: „Sólar Ljód Sæmundar Prests hins Fróða.“ Textinn hefst í 19. erindi. Þetta er viðbót með yngri hendi, sennilega frá 19. öld.

Svolítið er um viðbætur með hendi frá 19. öld, hagnýt vísindi eins og bl. 52r: „opinbera þiofa ... að Einginn spilli stúlku ...“. Aftar, bl. 149v, er galdraftafur, en stafinn á að leggja í götu mótstöðumanns honum til slysa. Sumt af þessu er með villuletri.³⁵

Þegar rætt var um feril handritsins var getið nokkurra mannanafna. Einhver eigandi þess hefur viljað gera vel við það og bundið það inn í grænt rexinband og nær það yfir alla bókina. Sennilegast hefur það verið gert eftir að Daníel Kristjánsson eignaðist handritið, þótt það verði nú ekki fullýrt.

Menn geta spurt um gildi þessa handrits. Því er til að svara að gildi þess í leit að upphaflegum texta er örugglega ekkert. Þó verður að skoða þar unga texta *Hávamála*, *Getspeki Heiðreks konungs* og annarra kvæða, sem oft fylgja Eddukvæðum. Aftur á móti hefur handritið nokkurt gildi til að sýna heimildir rímnaskáldsins Árna að fornum kvæðum. Hefði Björn Karel þekkt þetta handrit hefði það hjálpað honum til að gera sér ljósari grein fyrir vinnubrögðum Árna en fram kom í bók hans.

ÓLEYST VERKEFNI VIÐ HANDRIT EDDANNA

Athugun á heimildum *Ak* kennir okkur, að menn notuðu ekki alltaf prentaðar bækur, þótt til væru, því að útbreiðsla handrita var mikil og þau voru notuð fremur en prent. Textar hljóta alltaf að hafa dreifst á líkan hátt óháð prenti svo lengi sem menn æxluðu sér bækur með penna.

Þetta leiðir hugann að því, að þótt Anthony Faulkes hafi rannsakað handrit *EMÓ* og *RE*, þá hafa pappírshandrit annarra gerða *Snorra-Eddu* aldrei verið rannsökuð. Finnur Jónsson lauk við III. bindið af Edduútgáfu Árnaneftar og sagði í bréfi til föður síns 12. júní 1886: „Handritalýsingin er komin að pappírskónum en þær fer jeg fljótt ifir.“³⁶ Við þetta situr að mestu enn þann dag

³⁴ Sjá AM 413 fol s. 129 o. áfr., sbr. einnig Lbs 243 4to.

³⁵ Hallgrímur Ámundason aðstoðaði við lestur þess.

³⁶ ÍB 95 fol.

í dag. Þó er að geta að í *Samantektum um skilning á Eddu* skrifaði Jón Guðmundsson lærdi upp handrit *Snorra-Eddu* að hluta til, en það er nú glatað. Fyrir útgáfuna í *Edduritunum* kannaði ég ekki hvort sami Eddutexti gæti leynst víðar. Þetta dæmi sýnir að nauðsynlegt er að kanna pappírshandrit *Snorra-Eddu* og ganga úr skugga um hvort þar gætu leynst textar úr gömlum og glötuðum skinnhandritum.

Hægt væri að láta sér detta í hug, að Eddukvæðin í *Ak* væru uppskrift af handriti, sem síra Jón Halldórsson í Hítardal skrifaði upp eftir

þvi Exemplari in folio sem Assessor Arne Magnusson med eigin hendi hefur skrifad ä papÿr i Kaupenhafn effter sialfre Membrana, og henne effterfylgt sem hann hefur nærst komest.

Handritið er Lbs 214 4to og framanrituð klausa er þar aftan við *Hamðismál*. Þar sagði Jón Halldórsson einnig, að hann hafi lokið við að skrifa í Hítardal 9. sept. 1723. Í bréfi Árna Magnússonar til Jóns Halldórssonar í Hítardal 22. júní 1729 talaði Árni um Eddu sem hann hafði áður lánað honum.³⁷ Líklegast er 214 uppskrift Jóns í Hítardal eftir Edduhandriti Árna, sem brann 1728. Ekki getur verið að Árni Böðvarsson hafi skrifað kvæðin úr *Konungsbók* eftir þessu handriti séra Jóns, því að vart hefði hann sleppt úr goðakvæðunum. Meðal hetjukvæðanna í *Ak* eru einnig *Sigurdrífumál* og þar er einnig niðurlag þeirra úr pappírshandritum, sem eðlilega er ekki í handriti Jóns í Hítardal. Aftan við Eddukvæðin í 214 eru m. a.: *Gullkársljóð*, *Hyndluljóð*, *Bjargbúaþáttur* og fleiri kvæði sem oft fylgja *Konungsbók* og eru mörg þeirra ekki í *Ak*. Hér eru með öðrum orðum mörg kvæði, sem oft eru með Eddukvæðum í handritum, en einnig kvæði, sem vanalega fylgja þeim ekki. Þessi seinni partur handritsins er með hendi Vigfúsar, sonar séra Jóns í Hítardal, sem var uppi á árunum 1706 til 1776. Þessum hluta handritsins 214 hefði síðar getað verið bætt aftan við handrit Jóns í Hítardal og þar eru textar skyldir textum *Ak*, þótt ekki þurfi þeir að hafa verið skrifaðir beint eftir því heldur gæti verið um systurhandrit að ræða. Sterk rök gegn því, að *Ak* sé skrifuð eftir 214, eru að miklu fleiri kvæði eru 214 en í *Ak*.

Ak var skrifuð á 5. tug 18. aldar, en seinna hefði Árni Böðvarsson getað skrifað upp Lbs 214 4to, því að í NKS 1108 fol í Konunglega bókasafninu í

³⁷ Árni Magnússon. "Bréf Árna Magnússonar til Íslands 1729 og fleiri skjöl hans í Ríkisskjalasafni Dana. »Rigsarkivet, Privatarkiver nr. 1299«. Birt hefur Jón Margeirsson." *Opuscula*. V. Kbh. 1975. s. 147 (Bibl. Arn. XXXI.)

Höfn eru Eddukvæði skrifuð af Árna Böðvarssyni eftir „Bibliotheca Hytardalensi 1769“. Það handrit er greinilega „útflyttingsvara“, skrifað eftir pöntun því að það er fagurlega skrifað og hvert vísuorð er sér í línu. Pappír hefur ekki verið sparaður og skildar eru eftir auðar síður, svo að kvæði geti hafist á hægri síðu. Jón Helgason hefur dregið fram heimildir um, að 1108 hafi verið í eigu Frederik Christian Sevel (1723–78) og verið selt á uppboði eftir hann 22. jan. 1781, en síðar hefði handritið lent hjá Suhm.³⁸ Hægt væri að láta sér detta í hug, að handritið hefði verið pantað sérstaklega frá Íslandi, hugsanlega frá séra Jóni Halldórssyni í Hítardal eða Árna Böðvarssyni sjálfum.

Auðséð er af spássúgreinum í 214, sem einnig eru í 1108 að textinn þar hlýtur að vera uppskrift á 214. Í *Hávamálum* fundust þrjú dæmi (erindatölur eru úr útgáfu Bugges): 31.1, 70.3 og 139.6. Einnig er sama spássúgrein í báðum handritunum í 22.5 í *Hamðismálum*. Nægir þetta til að sýna, að 1108 er uppskrift af 214. Næst og undir lok handritsins eru eftirtalin kvæði í 1108: „Vegtams Qvida“, „Fiølsvins Mæl“, „Hindlu Liop“, „Grou Galldr Er hon Syni synom gól apr enn þat Opinn J Helio hvarf oc hon var dæp“, „Solar Liop“, „Hrafna Galldr Opins Forspialls Liop“, „Fræ Fenio oc Menio“ [þ. e. *Grottasöngur*], „Fornmæli at Getspeki Heiþrecc Konongs“. Hér eru tvö kvæði, sem ekki eru í 214, þ. e. *Hrafnagaldur Óðins* og *Grottasöngur*. Aftur á móti eru í síðara hluta af 214 mörg kvæði, sem ekki eru í 1108, eins og áður var getið.

Í inngangi sínum að *Brávallarímum* nefndi Björn Karel, að í kvæðinu *Álfamál* hefði Árni Böðvarsson notað *Vegtamskviðu* (Baldurs drauma) og haft (s. c): „þann texta þess eddukvæðis, sem prentaður er í bók Bartholins, *Antiqvitatum Dancicarum* [sic] *de causis contemptæ a Danis adhoc gentilibus mortis libri tres*“. Sú bók kom út 1689 og að henni vann Árni Magnússon. Svo er að skilja orð Björns að Árni hafi ort kvæðið um tvítugt, þ. e. áður en hann skrifaði *Ak*.

Vegtamskviða er ekki í *Konungsbók Eddukvæða*, en er í Eddukvæðahandritinu AM 748 4to, og pappírshandritum. Texti kvæðisins er í ungum handritum lengri en í skinnbókinni og að auki nokkur orðamunur. Ekki hafa menn rannsakað þá gerð svo mér sé kunnugt síðan Bugge 1867. Hann taldi texta pappírshandritanna hafa verið lengdan jafnvel af sama manni og orti *Forspjallsljóð* eða *Hrafnagaldur Óðins* og: „høist sandsynligt, at Forspjallsljóð er digtet sent i Middelalderen som Indledningsdigt til den ældgamle Veg-

³⁸ Jón Helgason. “Sevels islandske håndskrifter.” *Opuscula*. IV. Kbh. 1970. s. 108–109 og 118 (Bibl. Arn. XXX.)

tamskviða:³⁹ Þetta sýnir að þeir sem rannsaka *Hrafnagaldur Óðins* hljóta að þurfa að skoða þetta kvæði einnig. Rannsókn á handritum kvæðanna gæti hugsanlega leitt eitthvað í ljós um upphaf þeirra og feril. Ef tilgáta Bugges væri rétt, ættu kvæðin gjarnan að fylgjast að í handritum. Í *Ak* hefur *Hrafnagaldur* a. m. k. ekki verið á undan *Vegtamskviðu*, en ekki er lengur hægt að segja til um hvort hann hefur verið á eftir henni í *Ak*, því að niðurlag vantar af *Vegtamskviðu* og næsta kvæði á eftir hefst í miðju kafi, eins og áður sagði.

Í *Vegtamskviðu* í *Antiquitates* vantar upphaf og nokkrar vísur, sem aukið var inn í kvæðið í pappírshandritum, en þó er þar sumt af viðbótum þaðan, svo að ljóst er að textinn er ekki beint úr skinnbókinni AM 748 4to. Hún var þá á Íslandi, en Árni fékk hana 1691. Ef texti *Vegtamskviðu* í *Ak* er borinn saman við handritin 214 og 1108, sést, að allir textarnir eru náskyldir. Handritin 214 og *Ak* fara oft saman um leshætti móti 1108, sem sannar að texti *Vegtamskviðu* í 1108 getur ekki verið uppskrift af 214, þótt það handrit hafi verið forrit 1108 að kvæðunum úr *Konungsbók*.

Sem dæmi má nefna (orð framan við] er lesháttur úr útgáfu Bugges, bókstafirnir a og b er töluasetning á aukavísu í *Vegtamskviðu*, M eru leshættir úr *Antiquitates*): 1.a.1 hapti] 1108, hafi 214, *Ak*. Hér er texti 1108 augljóslega réttari en í 214 og *Ak*. 1.b.6 Sváfni] 1108, svafinn 214, *Ak*. 3.6 folld-] M, 1108, fölk- 214, *Ak*. 4.5 vittvgri] M, 1108, vitugur 214, *Ak*.

Af þessum dæmum er ljóst, að 1108 stendur nær textunum, sem Bugge notaði og textanum í *Antiquitates*, heldur en textunum í 214 og *Ak*.

Hugsanlegt er að um tvo flokka handrita *Vegtamskviðu* geti verið að ræða, sem þó eru ekki runnir beint frá skinnbókinni. Þetta þyrfti allt að rannsaka betur en hér er ástæða til. Að auki er nú rétt að nefna, að til eru skýringar á *Vegtamskviðu* og hef ég skoðað handritin Thott 1499 4to og Lbs 349 4to. Þar er texti kviðunnar lengri en í gömlu skinnbókinni. Við lauslega athugun virtist mér textinn eitthvað vera skyldur textanum í *Antiquitates*. Ekkert er mér nú kunnugt um uppruna eða höfund þessara skýringa. Í viðbót Þorsteins Péturssonar við *Recensus* eftir Pál Vídalín eru nefndar skýringar á *Vegtamskviðu* eftir Eyjólf Jónsson á Völlum (1670–1745).⁴⁰ Þær eru varðveittar í ÍBR 120 8vo, en eru alveg óskyldar fyrrnefndum skýringum. Alls ekkert er vitað

³⁹ *Norræn fornkvæði*. ... Udgiven af Sophus Bugge. Chistiania 1867. s. 140.

⁴⁰ Páll Vídalín. *Recensus poetarum et scriptorum Islandorum hujus et superioris seculi*. Viðauki séra Þorsteins Péturssonar. I. Texti. Jón Samsonarson bjó til prentunar. Rv. 1985. s. 180.

um uppruna skýringanna á *Vegtamskviðu*. Hafi Brynjólfur Sveinsson biskup átt AM 748 4to, handrit Eddukvæða, þá hefði hann getað látið semja skýringar við *Vegtamskviðu*, en í skýringunum er lengri texti kvæðisins. Brynjólfur biskup hafði mjög góðan skilning á gildi texta, sem sést t. d. glögglega af því að hann lét Jón Erlendsson í Villingaholti skrifa tvisvar upp *Íslendingabók*. Hafi skýringar við *Vegtamskviðu* verið samdar fyrir tilstilli Brynjólfs Sveinssonar, hefur hann talið lengri texta hennar góðan og gamlan, en allt þarfnast þetta rannsókn.

Í *Ak* er „Biargbuaþattur“, þ. e. skýringar á vísun í *Bergbúaþatti*. Þátturinn er prentaður í *Íslenzkum fornritum* XIII. Skýringarnar eru víða til í handritum og eignaðar Einari Eyjólfssyni og gat Páll Vídalín um þær í bókmenntasögu sinni.⁴¹ Ég hef skoðað handritin Thott 1500 4to og BL 11.173, en þar er textinn lengri en í *Ak*, en í 214 er texti þessara skýringa mjög svipaður og í *Ak*, þótt orðamunur sé nokkur. Einar Eyjólfsson var uppi á árunum (um 1641–1695), svo að hæpið er að hann hafi samið skýringarnar fyrir Brynjólf Sveinsson, en aftur á móti aðstoðaði hann Þórð biskup Þorláksson við útgáfuna á *Ólafs sögu Tryggvasonar* 1689. Eftir Einar eru einnig til skýringar á *Vafþrúðnismálum*, sem varðveittar eru í nokkrum handritum.⁴² Þá er aftur spurningin: Samdi Einar skýringar fyrir Brynjólf biskup eða Þórð biskup?

Rétt er loks að geta að í *Ak* er *Getspeki Heiðreks kunungs*, þ. e. gátur Gestumblinda, í nokkuð annarri gerð en í *Heiðreks sögu*. Jón Helgason fjallaði um þá gerð í inngangi að útgáfu sinni 1924, sagði hann þessa umritun frá 17. öld og taldi upp handrit.⁴³ Það væri vel þess virði að kanna stælingar á Eddukvæðum frá 17. öld og jafnvel eldri. Hér er einnig rétt að nefna, að til eru skýringar á gátum Gestumblinda eftir Björn Jónsson á Skarðsá, en þær er hægt að setja í samband við bréf Sveins á Barði til Ole Worm 1641.⁴⁴ Ekki verður farið nánar út í þetta, en spurningin vaknar: Eru tengsl á milli þessarar sérstöku gerðar af *Heiðreks gátum* og skýringa Björns á Skarðsá á þeim? Hólamenn hafa örugglega fengið Björn til að semja skýringarnar. Hér má nefna, að í handritinu AM 203 fol, sem er með hendi séra Jóns Erlendssonar í Villingaholti, eru þessar skýringar Björns á Skarðsá, sem hljóta að vera komnar að norðan og sanna samband milli fræðasetranna á Hólum og í Skálholti. Allar

⁴¹ Sama rit. s. 19.

⁴² Einar G. Pétursson. *Eddurit Jóns Guðmundssonar lærða*. I. Inngangur. Rv. 1998. s. 433.

⁴³ *Heiðreks saga. Hervarar saga ok Heiðreks konungs*. Udgived ... ved Jón Helgason. Kbh. 1924. s. xlvii–xlviii.

⁴⁴ Sama rit. s. xliii–xlv.

kvæðaskýringar, sem hér hafa verið nefndar þarfnast nákvæmra rannsókna, sem oft gætu reynst tímafrekar og flóknar eins og dæmin sanna. Hver sem niðurstaðan verður úr þeim rannsóknum, er það víst, að þær varpa einhverju nýju ljósi á fornfræðastarfsemi á Íslandi á 17. öld.

Lokaorðin hér verða sama spurningin og ég hafði lokaorð í bókinni *Eddurit Jóns lærða*: „... er einhver von til að hægt verði að finna eitthvað meira sem gæti bent til annarra handrita Eddukvæða en *Konungsbókar*?“

SUMMARY

‘The Book of Akrar. A MS written by Árni Böðvarsson.’

Keywords: Manuscript studies / Árni Böðvarsson (18th-century poet and scribe)/ paper copies of Snorra Edda / manuscript research on some eddic poems.

In the spring of 2003 the Árni Magnússon Institute received as a gift from Örn Arnar, medical doctor in the United States, an 18th-century manuscript which the Institute had got in Israel. The manuscript is in the hand of Árni Böðvarson of Akrar in the Mýrar district. It is known that this manuscript was in the western part of Iceland during the early 19th century, and on the west coast of the United States at the end of that century. The article gives an account of the scribe, a prolific *rímur*-poet who was the first such poet to have these secular poems issued in print. The article then gives a detailed description of the contents of the manuscript, which include the *Snorra Edda* in the version of Magnús Ólafsson of Laufás, lays from the Poetic Edda — together with other eddic poems — and some smaller items.

Einar G. Pétursson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árnaparði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
egp@hi.is

MÁLSTOFA

Andmælaræður við

doktorsvörn Margrétar Eggertsdóttur 14.10. 2005

I

RÆÐA JÜRGS GLAUSER

I

WIE DER TITEL und der Untertitel des von Margrét Eggertsdóttir verfassten Buches — „Der Barockmeister. Kunst und Bildung in den Werken von Hallgrímur Pétursson“¹ — zu erkennen geben, strebt die vorliegende literaturwissenschaftliche Untersuchung an, die Texte des isländischen Dichters Hallgrímur Pétursson (1614–74) vor dem Hintergrund der aktuellen Barockforschung im Kräftefeld von rhetorischer Tradition und poetischer Individualität zu situieren.² Mit den Worten der Gutachterkommission lässt sich die Arbeit wie folgt charakterisieren und kurz zusammenfassen:

Die Schrift basiert auf mehrjährigen Forschungsarbeiten der Verf. zu den Werken von Hallgrímur Pétursson, die sich außerdem in der von Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi veröffentlichten Standardausgabe der Dichtungen des Autors niedergeschlagen haben (Ljóðmæli, 1–3, 2000–05). Die Arbeit der Verf. unternimmt eine Analyse der barocken Merkmale in den Werken Hallgrímur Péturssons. Ihre Studie ist mit großer Sorgfalt und auch in äußerer Hinsicht vorbildlich durchgeführt. Die Verf. schreibt einen klaren Stil und drückt sich direkt aus. Sie hat umfangreiches Material zusammengetragen, und das ausführliche

¹ Margrét Eggertsdóttir: *Barokkmeistarinn. List og lærdómur í verkum Hallgríms Péturssonar*, Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar 2005 (=Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Rit 63).

² Beim folgenden Text handelt es sich um eine für den Druck wesentlich überarbeitete Fassung der Rede, die ich als Erster Opponent an der Promotion von Margrét Eggertsdóttir in der Aula der Universität Islands am 14. Oktober 2005 auf Isländisch gehalten habe. Die Ausführungen bauen in gewissen Teilen auf dem Gutachten der Kommission auf, die die von Margrét Eggertsdóttir eingereichte Schrift zu beurteilen hatte und der Guðrún Nordal, Einar Sigurbjörnsson und der Schreibende angehörten.

Literaturverzeichnis deutet darauf hin, dass sie die meisten Publikationen zum Thema Barock aus Deutschland und den nordischen Ländern eingesehen hat. Ein Hauptziel der Untersuchung besteht darin, die These zu unterstützen, Hallgrímur Péturssons Werke seien Barocktexte in dem von der internationalen Forschung definierten Sinn. In der Verknüpfung des Dichters mit dem Barock besteht die Innovation ihrer Arbeit. Nie zuvor sind das dichterische Werk eines isländischen Dichters aus dem 17. Jahrhundert, seine gedankliche Welt und dichterischen Vorgehensweisen in Zusammenhang mit den literarischen und geistigen Hauptströmungen der Zeit so gründlich wie in dieser Untersuchung analysiert worden.³

Die Kommission kam also zu einer höchst positiven Gesamtwürdigung der Arbeit von Margrét Eggertsdóttir und hob vor allem die in methodischer Hinsicht neuen Ansätze der Untersuchung hervor. Meine abschließende, zusammenfassende Bewertung der vorliegenden Schrift wird diesen Punkt fokussieren; sie behandelt den der Arbeit zugrundegelegten Barockbegriff, der für die Argumentation zentral ist, das methodische Vorgehen, das diese Untersuchung auch in Abgrenzung von früheren Studien über den großen Barockdichter auszeichnet, und den Text- und Autorbegriff, der die beiden ersten Aspekte gewissermaßen miteinander verbindet. Margrét Eggertsdóttirs umfangreiches, vielschichtiges, geradezu großartiges Buch verdient jedoch ein genaues Inhaltsreferat, und deshalb sei der grundsätzlichen Diskussion eine solche Übersicht vorangestellt, wenn sie natürlich auch nur einen Bruchteil der Analysen und Ergebnisse wiedergeben kann.

³ „Ritið er byggt á áralangri rannsókn Margrétar á verkum Hallgríms Péturssonar, sem hefur auk þess birst í grundvallarútgáfum á kveðskap Hallgríms hjá Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi (*Ljóðmælum* 1–3; Stofnun Árna Magnússonar 2000–2005). [...] Rannsókn Margrétar beinist að því að rannsaka einkenni barokks í verkum Hallgríms Péturssonar. Ritgerðin er unnin af mikilli vandvirkni og er frágangur til fyrirmyndar. Margrét skrifar ljósan og skýran stíl, og kemur sér beint að efninu. Margrét hefur víða leitað fanga og bendir ítarleg heimildaskrá til þess að hún hafi kynnt sér allt það helsta sem um barokk hefur verið ritað í Þýskalandi og á Norðurlöndum. Eitt meginmarkmið ritgerðarinnar er að renna stoðum undir þá kenningu að verk Hallgríms Péturssonar séu barokktextar eins og þeir hafi verið skilgreindir í alþjóðlegum fræðiritum. Í tengingu Hallgríms við barokkið felst nýmæli rannsóknarinnar. Aldrei fyrr hefur kveðskapur íslensks skálds frá sautjándu öld verið greindur með jafn rækilegum hætti og í þessu riti, og hugmyndaheimur skáldsins og skáldskaparaðferð sett í samhengi við meginstrauma í bókmenntum og hugmyndafræði þess tíma.“

II

Nach einem Vorwort, das über Anlass und persönliche Entstehungsumstände berichtet, setzt die Untersuchung in *Kapitel 1* mit der kurzgefassten Einleitung („Inngangur“, S. 1-10) ein. Hier bringt die Verf. ihre Argumentation bereits präzise auf den Punkt, indem sie einerseits einen Überblick über die Geschichte des literarischen Barockbegriffs gibt und andererseits auf die große Bedeutung der Rhetorik für die europäische – und damit auch die isländische – Literatur des 17. Jahrhunderts verweist, die es beispielsweise verunmöglicht, heute barocke Texte noch mit der biographischen Methode zu lesen. Da diese autorzentrierte Leseweise jedoch gerade in der isländischen Literaturwissenschaft eine starke Tradition gehabt hat und die Hallgrímur-Forschung lange dominierte, ist dies von einiger Bedeutung für Margrét Eggertsdóttirs Untersuchung, und die Eingangsfrage, die sozusagen als methodologische Leitlinie für die gesamte Studie gestellt wird, lautet folglich, ob der Paradigmenwechsel von einem biographistischen zu einem rhetorischen Zugang etwas am aktuellen Bild von Hallgrímur Pétursson ändere: „Breytir niðurstaðan einhverju um mynd okkar af Hallgrími Péturssyni?“ (S. 10; vgl. auch S. 411).

In *Kapitel 2* („Barokk í bókmenntum“, S. 11-42) wird die Thematik des Einleitungskapitels ausgebaut. Hier gibt die Verf. einen ausführlichen, rasonierenden Forschungsbericht zur Verwendung des Terminus ‚Barock‘ in der Literaturwissenschaft, wobei dieser sinnvollerweise der germanistischen Forschung (Fritz Strich, Ernst Robert Curtius, Albrecht Schöne, Gerhart Hoffmeister, Wilfried Barner, Hans-Henrik Krummacker usw.) das meiste Gewicht einräumt, jedoch auch auf einige englischsprachige Beiträge wie jene von René Wellek eingeht. Bereits an dieser Stelle kann darauf aufmerksam gemacht werden, dass die Verf. die deutsche und die skandinavische Barockliteratur und die jeweiligen Forschungsrichtungen hervorragend kennt und sie in den folgenden Kapiteln nach Bedarf anführt. Die englische (literarische und wissenschaftliche) Tradition wird demgegenüber weit weniger berücksichtigt, was von der Sache her teilweise sicher berechtigt ist. Fast gar nicht geht die Verf. auf die romanische, also die französische, italienische, spanische, portugiesische literarische Kultur und deren Erforschung ein. Natürlich bestehen zwischen der norddeutsch-skandinavischen, lutherisch-orthodoxen Gesamtkultur des 16./17. Jahrhunderts und dem Südeuropa der katholischen Gegenreformation fundamentale Unterschiede; doch gerade diese hervorzuheben, wäre eine interessante Aufgabe, die in der vorliegenden Arbeit

vielleicht etwas ausführlicher hätte getan werden können.⁴ Vermutlich hätte sich auch ein komparativer Blick auf die polnische Barockliteratur gelohnt. – Danach wird die Barockdiskussion in den skandinavischen Ländern nachgezeichnet, zuerst in Dänemark (mit Ejnar Thomsen, Erik Sønderholm, Frederik Stjernfelt, Eira Storstein/Peer E. Sørensen, Torben Jelsbak als wichtigsten Namen), danach in Schweden (Magnus von Platen, Bernt Olsson, Kurt Johansson, Stina Hansson, Mats Malm) und zuletzt in Norwegen (Kjell Heggelund, Laila Akslen, Jørgen Sejersted). Vor allem in der schwedischen Literaturwissenschaft ist bekanntlich in den letzten zwei Jahrzehnten über die Brauchbarkeit des Terminus ‚Barock‘ heftig gestritten worden. Eine von Jürg Glauser und Barbara Sabel edierte Sammlung spricht denn an Stelle von Barock auch vager von ‚früher Neuzeit‘ (vgl. Glauser/Sabel 2002). Der Forschungsbericht macht deutlich, wie einflussreich Wilhelm Frieses Habilitationsschrift *Nordische Barockdichtung* auch für den Diskurs in den skandinavischen Ländern gewesen ist (vgl. Friese 1968). – Als nächstes skizziert die Verf. die Entwicklung in der isländischen Literaturwissenschaft, die für die Literatur des 17. Jahrhunderts seit Sigurður Nordal den Begriff *lærdómsöld* verwendete (vgl. Sigurður Nordal 1924) und erst seit den 1960er Jahren (Stefán Einarsson, Sverrir Tómasson), aber immer noch mit Zurückhaltung, von einem Barockstil bzw. einer Barockepoche sprach. Neuerdings wird auch im isländischen Kontext Barock in Bezug auf die Theologie (Gunnar Kristjánsson) oder allgemein die Kultur (Loftur Guttormsson) benutzt. Mit Ausnahme von Árni Sigurjónsson, der sich 1995 als erster isländischer Literaturwissenschaftler besonders mit dem Barockbegriff auseinandergesetzt hat (vgl. Árni Sigurjónsson 1995), hat ‚Barock‘ bisher allerdings in der literaturwissenschaftlichen Diskussion keine nennenswerte Rolle gespielt, und das ausgesprochene Ziel der Verf. ist es, mit ihrer Untersuchung einen ersten Schritt in diese Richtung zu tun (vgl. S. 42).

Das Kapitel 2 resümiert mit der Auseinandersetzung um den Begriff des literarischen Barocks eine Diskussion, die zumindest in der deutschsprachigen Germanistik eine geradezu paradigmatische Funktion übernommen hat. Es geht hier, das zeigen die Beispiele, die die Verf. vor allem aus der schwedischen, aber durchaus auch der eigenen, also der isländischen Literaturwissenschaft anführt, um die Kernfrage, ob und ggf. wie Literatur in historischer Perspektive betrachtet werden kann, d.h. noch konkreter, ob und ggf. wie Litera-

⁴ Ein neulich erschienener Forschungsbericht von Anders Cullhed zeigt, welche interessante Aspekte die Diskussion der Barocktexte in den romanischen Literaturen eröffnet (vgl. Cullhed 2006).

turgeschichte möglich ist. Vermag ein so umstrittener Terminus wie ‚Barock‘ eine literarische Epoche zu charakterisieren, oder ist er bestenfalls, wenn überhaupt, geeignet, gewisse ästhetische Aspekte eines Textes zu beschreiben. Was also ist sein heuristischer Wert in einer aktuellen Literaturwissenschaft, die im Zug der poststrukturalistischen Theoriebildung die fundamentale Rhetorizität sämtlicher Literatur (an)erkannt hat? Die Verf. nimmt im Zusammenhang mit dem Kapitel 2 zu diesen grundsätzlichen Fragen noch nicht genau Stellung, sondern begnügt sich (vorerst) damit, die Positionen anderer Forscher zu referieren. Da dies ihre Arbeitsweise insgesamt prägt, muss hier darauf hingewiesen und zugleich angemerkt werden, dass es vielleicht hilfreich gewesen wäre, diese Vorsicht aufzugeben und zumindest an einigen Stellen die eigene Position deutlicher zu machen. – Gesamthaft ist dieser Forschungsüberblick gut gelungen. Allerdings hätte man sich vorstellen können, dass die Situation in der norwegischen Literaturwissenschaft etwas ausführlicher dargestellt (obschon sie natürlich gerade in Bezug auf das 17. Jahrhundert nicht allzu umfangreich ist) und direkt vor der isländischen plaziert worden wäre, denn die norwegische und die isländische Barockliteratur und ihre Erforschung weisen bemerkenswert viele thematische bzw. wissenschaftsgeschichtliche Parallelen auf.

Kapitel 3 („Barokktextinn“, S. 43-52) stellt in gewisser Weise den Versuch dar, einen Ausweg aus den eben geschilderten Aporien, die der Barockbegriff mit sich bringt, zu finden. Margrét Eggertsdóttir bedient sich dabei vor allem der Untersuchung *Den barokke tekst* der beiden dänischen Literaturwissenschaftler Eira Storstein und Peer E. Sørensen, die Barocktext als Modus von Dichtung unter weitgehendem Verzicht auf einen Epochenbegriff konzipieren (vgl. Storstein/Sørensen 1999). Obwohl sie im Folgenden den Begriff ‚Barocktext‘ auch für ihre eigenen Analysen verwendet, zieht es die Verf. wiederum vor, die verschiedenen Thesen lediglich zu referieren: „Hér er ekki ætlunin að taka afstöðu til þess hvort sé árangursríkara að líta á barokk sem skáldskaparhátt eða sögulegt tímabil heldur athuga nánar þær kenningar sem settar hafa verið fram um einkenni barokktextans til nánari skilnings á íslenskum kveðskap sautjándu aldar.“ (S. 43) Das Konzept von einem barocken Text, der sich durch spezifische Elemente von anderen abhebt, wird u.a. von der Allegorese, der Rhetorik und der Textualität getragen. Hier ist jedoch darauf hinzuweisen, dass der erste Aspekt, also die Lektürewiese nach dem vierfachen Schriftsinn, wohl kaum für die barocke Literatur als spezifisch behauptet werden kann, denn natürlich kannte schon das Mittelalter entsprechende Schriftgenerierungs- und Lesemethoden. Dieser Umstand wird bei

Storstein/Sørensen und auch in der vorliegenden Untersuchung meines Erachtens jedoch zu wenig diskutiert. Evtl. könnte man mit einem Begriff wie ‚vormoderner‘ Text operieren. Während es im Fall der Allegorese vornehmlich Schwierigkeiten bereitet, den Begriff nach hinten, gegenüber der mittelalterlichen Tradition, abzugrenzen, sind im Fall der barocken Faszination am Text als Text immer wieder vorwärtsweisende Parallelen zur Lyrik des Modernismus gezogen worden (vgl. u.a. Sejersted 1995), und die Verf. fasst die diesbezüglichen Arbeiten Walter Benjamins, Jacques Derridas und Jørgen Sejersteds präzise zusammen. Eine Überlegung, die sich, angeregt von der Lektüre der Passage, hier anschließen lässt: Mit Ausgangspunkt in Derridas Schriftkonzept und in Verlängerung der daran anknüpfenden Überlegungen von Sejersted ließe sich vermutlich sehr schön eine medienhistorische Analyse des barocken Textes, beispielsweise bei Hallgrímur Pétursson — sozusagen zwischen mittelalterlichem und modernem Text — entwerfen (zu S. 48–50). — Eine kleine Beispielinterpretation von Hallgríms *Leirkarlsvísur* beschließt dieses Kapitel. Sie zeigt das Verfahren der Verf., einen theoretischen Begriff (hier ‚Barocktext‘) aufzugreifen und ihn an einem Text von Hallgrímur zu illustrieren (im Text selber angelegte Allegorese, fließende Grenzen zwischen geistlicher und weltlicher Literatur im Barock), und weist auch bereits auf das große Gewicht hin, das in den Hauptkapiteln der Arbeit der Rhetorik zugemessen wird.

Kapitel 4 („Afskekkt eyja í ríki Danakonungs“, S. 53-67) bietet einen ganz hervorragenden, komprimierten kulturhistorischen Abriss von Island im 17. Jahrhundert, welches zusammen mit dem 18. Jahrhundert traditioneller- aber eben auch fälschlicherweise meist als Tiefpunkt in der Geschichte des Landes betrachtet worden ist. Die Verf. stellt mit Bezug auf neuere historische Untersuchungen (z.B. Helgi Þorláksson) klar, dass diese Verfallsthese unter keinen Umständen mehr aufrecht erhalten werden könne und das Bild vom 17. Jahrhundert wesentlich zu differenzieren sei (vgl. S. 61). Im zweiten Teil dieses Kapitels werden die wichtigsten Gattungen der weltlichen und geistlichen Literatur im 17. Jahrhundert vorgestellt, wodurch die Behandlung der verschiedenen dichterischen Traditionen im nächsten Kapitel vorbereitet wird.⁵

⁵ Im Sinn einer kleinen Anmerkung zu Seite 61, wo die Verf. schreibt: „Á Íslandi var aðeins ein prentsmiðja; sú sem Jón Arason hafði látið setja á Hólum og Guðbrandur Þorláksson og fleri nýttu uns hún var flutt í Skálholt árið 1685“, kann vielleicht präzisiert werden, dass es sich bei der von Bischof Guðbrandur Þorláksson und seinen Nachfahren benutzten Druckerei streng genommen nicht um jene handelte, die von Bischof Jón Arason eingeführt worden

Kapitel 5 („Orðsins list á lærdómsöld“, S. 69–105) bietet einerseits eine sehr präzise und gut orientierte Zusammenfassung der Rhetorik im 17. Jahrhundert (S. 69–77), andererseits eine Darstellung der Bedeutung klassischer Bildung für die isländischen Autoren des Humanismus und des Barocks. Was die Rhetorik betrifft, so kann man mit Dyck fragen, worin das spezifisch Barocke der Rhetorik im 17. Jahrhundert bestehe, da „die sprachkünstlerischen Eigenheiten, die man so gerne als ‚barock‘ bezeichnet, [...] doch, im rechten historischen Zusammenhang gesehen, sowohl der Antike als auch dem Mittelalter zukommen, da sie der Formenlehre der Rhetorik entstammen“ (Dyck 1991, 150, Zitat S. 77). In dieser langen vormodernen Tradition der Rhetorik liegt in der Tat eine gewisse Problematik auch der vorliegenden Arbeit, denn es ist kaum möglich, einzelne rhetorische Spezifika auf barocke Texte zu begrenzen. Die Verf. ist sich des Problems bewusst, thematisiert es aber nicht immer ausreichend deutlich. — Die folgenden Abschnitte befassen sich mit der Lateinbildung auf Island und mit der zeitgenössischen Poetik- und Rhetoriktheorie, wie sie sich in den Schriften der isländischen Reformatoren und Humanisten niederschlug. Interessant ist hier besonders die Feststellung, dass im isländischen 17. Jahrhundert ganz und gar nicht um eine radikale Neuausrichtung im Sinn der deutschen oder dänischen metrischen Reformen gerungen werden musste, wurde doch das Isländische seit je als den alten Sprachen ebenbürtig empfunden und brauchte gar nicht reformiert zu werden (vgl. S. 87-88). Eine wichtige Rolle in den diesbezüglichen Argumentationen spielte natürlich die Tradition der eddischen und skaldischen Poetik, in der sich eine ausdifferenzierte Beschäftigung mit metrischen, poetologischen, aber auch, wie sich in der Auseinandersetzung mit der gelehrten lateinischen Diskussion zeigte, rhetorischen Fragen etabliert hatte, an die nun problemlos angeknüpft werden konnte. Das meist handschriftliche Material (poetikwissenschaftliche Aufsätze zur älteren und neueren Dichtung), auf das die Verf. hier aufmerksam macht, ist höchst bemerkenswert. Ein eigener Abschnitt ist den außerordentlichen, poetologischen Arbeiten von Jón Ólafsson úr Grunnavík (1705–79) gewidmet (S. 94–99 bzw. 101), der rückblickend aus dem 18. Jahrhundert Jón Vídalín und Hallgrímur Pétursson die wichtigsten Rhetoriker unter den isländischen Barockdichtern nennt. Im Anschluss an dieses Urteil muss festgestellt werden, dass die Verf., obwohl sie

war; Guðbrandur hatte diese alte Druckerei zwar übernommen, ihre Typen jedoch 1577 durch neue ergänzt; es war somit eine teilweise neue Druckerei, die in der Folgezeit verwendet wurde (vgl. Klemens Jónsson [1930, bes 16–17], Steingrímur Jónsson [1997, 35–37]).

es zu teilen scheint (vgl. 101), in ihrer großangelegten Darstellung der literarischen Kultur Islands im 17. Jahrhundert die Bedeutung des zweiten Barockdichters, Jón Vídalín, allgemein eher etwas spärlich beleuchtet. Angesichts der Tatsache, dass vor dem Werk des unbestrittenen ‚Barockmeisters‘ zwei — wiederum ganz hervorragende — Kapitel für Magnús Ólafsson í Laufási und Stefán Ólafsson í Vallanesi verwendet werden, kann man sich fragen, ob nicht auch dem Bischof von Skálholt, Jón Vídalín, mit Gewinn ein längerer, eigener Abschnitt hätte gewidmet werden können. Auch scheint mir die Rolle von Brynjólfur Sveinsson in dem großen literarhistorischen Panorama, das dieses Buch entwirft, etwas zu kurz zu kommen, obwohl es zugegebenermaßen unfair ist, von einer so umfangreichen Untersuchung noch mehr zu verlangen.

Kapitel 6 („Endurreisnarmaðurinn Magnús Ólafsson í Laufási“, S. 107–128) ist also ein Portrait dieser interessanten, hochproduktiven Übergangsfigur zwischen Reformationszeitalter und 17. Jahrhundert (vgl. S. 109). Die Verf. vermittelt vor allem einen detaillierten und präzisen, durch anschauliche Textanalysen gestützten Einblick in Magnús’ literarische Tätigkeit und seine rhetorischen Innovationen. Eine schöne Analyse des Erfikvæði über Einar Sigurðsson í Eydöllum zeigt beispielsweise die Kombination klassischer und einheimischer (hier skaldischer) Traditionslinien, die sich in der gekonnten Verwendung der rhetorischen Gliederungsprinzipien wie auch der ebenso souveränen Beherrschung der Kenningtechniken niederschlägt und zu einer grandiosen Allegorie führt (vgl. S. 116–121).

Kapitel 7 („Barokkskáldið Stefán Ólafsson í Vallanesi“, S. 129–158) behandelt im Rahmen eines Überblicks und einiger ausgezeichneten Analysen das Werk von Stefán Ólafsson, der gegenüber dem ‚Renaissancemenschen‘ Magnús Ólafsson in jeder Hinsicht ein Vertreter des neuen Jahrhunderts und als Barockautor in vielerlei Hinsicht ein Gegenpol von Hallgrímur Pétursson ist (vgl. 158). Als ‚Horaz Islands‘ (so Bischof Finnur Jónsson, vgl. S. 132) erneuert er wie kein anderer die isländische Literatur im 17. Jahrhundert, nicht nur, indem er beispielsweise mit der *hestavísa* eine eigene literarische Gattung schafft, sondern indem er sich in zahllosen Stilen, Genres und Themen im ganzen breiten Spektrum barocker Dichtung versucht und dieses für die isländische Dichtung erweitert. Die Verf. kann dank ihrer rhetorisch ausgerichteten Vorgehensweise zeigen, dass der Stefán zugeschriebene Psalm Herra, þér skal heiður og virðing greiða eine Übersetzung eines Lieds von Petter Dass ist. Überhaupt weist die Verf. ganz richtig auf die umfangreiche Vermittlungs- und Übersetzungstätigkeit Stefáns hin, die etwa auch in der Hirtendichtung

(erneut einem vorher in Island unbekanntem Genre) zum Ausdruck kommt. Eine Passage ist Stefáns berühmten (Stände-)Parodien gewidmet, wobei die Verf. S. 147–148 eine ganze Reihe interessanter Fragen zur möglichen Funktion, Ausrichtung, Wirkung usw. dieser Gedichte stellt, ohne sie leider näher zu beantworten. Hier zeigt sich, wie viele grundsätzliche Aufgaben in der isländischen Barockliteratur noch zu klären sind. Eine auf Bachtin gestützte Analyse des Hornfirðingakvæði und anderer Parodien etwa bringt wesentliche neue Erkenntnisse zum karnevalistischen, performativen, inszenatorischen Gehalt dieser Texte (vgl. S. 151–155). Zusammenfassend behandelt die Verf. das Phänomen des Barocken am Beispiel der Sprache, der Metrik und des Stils in Stefáns Gedichten.

Mit *Kapitel 8* („Skáld og samfélag“, S. 159–184) beginnt die facettenreiche Darstellung des vielschichtigen Werkes von Hallgrímur Pétursson. In diesem ersten Abschnitt versucht die Verf. auf sehr überzeugende Weise zu zeigen, wie bewusst sich der Dichter in seiner soziokulturellen Umgebung bewegte, indem er z.B. die Gelegenheitsgedichte, aber auch umfangreichere Werke wie die Passúsálmur führenden Persönlichkeiten zueignete oder sie ihnen zukommen ließ — immer wieder hatte er mit lögmaður Árni Odsson oder Bischof Brynjólfur Sveinsson Kontakt —, um dadurch seine Fähigkeiten als Dichter und Pfarrer möglichst gut umzusetzen (vgl. S. 184). Sie demonstriert hier vor allem, zu welchen rhetorischen Anlässen Hallgrímur seine Texte verfasste. Ein Abschnitt ist den insgesamt zehn *æviágrip* über den Dichter gewidmet, unter denen besonders die Biographie von Hálfdan Einarsson heraussticht; hier zeichnet die Verf. die Entstehung des Bildes, das sich die Nachwelt vom Dichter machte, sehr illustrativ nach; es hätte vielleicht mit Vorteil im Kapitel 18 stehen und dort die rezeptionsgeschichtliche Skizze ausbauen können.

Kapitel 9 („Höfundarverk Hallgríms Péturssonar“, S. 185–200) handelt von jenen Gattungen im dichterischen Werk Hallgríms, die wie die Rímur, Psalmen, Gebete, Satiren meist eigentlich nicht als barocke Texte angesehen werden. Doch gerade in den so typisch isländischen Rímur sind, wie Margrét Eggertsdóttir überzeugend vorführt, in großer Anzahl Elemente enthalten, wie sie barocker nicht sein könnten, was ein Zitat aus den Rímur af Flóres og Leó hervorragend zeigt (vgl. S. 190–192). Hier lässt sich die Adäquatheit des Terminus mit wünschbarer Deutlichkeit belegen: Barocke Texte sind Texte, die gewisse Eigenschaften aufweisen. Es handelt sich folglich nicht um eine absolute Größe, die einem bestimmten Autor sozusagen anhaftet. Ein entsprechend geschulter Autor kann ‚barocke‘ Texte, aber durchaus auch andere,

weniger ‚barocke‘ Texte verfassen, so dass ‚barock‘ in Übereinstimmung mit diesem Konzept keine feste, mit einer Epoche, einem Autor oder einer Gattung verbundene Qualität, sondern ein rhetorisch definierter Begriff ist.

Kapitel 10 („Hverfulleikakvæði og heimsendalýsingar“, S. 201–222) ist das erste von mehreren Kapiteln, die sich mit einzelnen Gattungen beschäftigen. Hier plädiert die Verf. aufgrund sehr genauer und überzeugender Textanalysen, dass Hallgríms zahlreiche und zeittypische Gedichte über das Vergänglichkeits- und Vanitas-Motiv – vor allem natürlich durch *Allt eins og blómstrið* eina bekannt (vgl. S. 206) – ein eigenes Genre bilden, das sie als *hverfulleikakvæði* bezeichnet (vgl. S. 203, S. 213 u.ö.), also thematisch-rhetorisch und nicht biographisch zu definieren sind. *Kapitel 11* („Ádeilukvæði“, S. 223–240) behandelt darauf die Gattung der Satire als Gegensatz zur Panegyrik (vgl. S. 234); sie wird an zahlreichen Gedichten, etwa *Aldarháttur*, exemplifiziert (vgl. S. 234) und unterscheidet sich von den Vergänglichkeitsgedichten bei ähnlicher Thematik vor allem dadurch, dass sie die Gegenwart beeinflussen will. In diesen Gattungskapiteln greift die Verf. jeweils auf Entsprechungen in der zeitgenössischen deutschen und nordischen Literatur zurück, was ihrer Darstellung einerseits eine literarhistorische Tiefenschärfe und Repräsentativität verleiht und andererseits immer wieder nachweist, in welchem internationalen Kontext Hallgríms Werke stehen. Die zahlreichen Verbindungen, die zur deutschen und nordischen Literatur (und zur entsprechenden Forschung) hergestellt werden, und die dadurch ermöglichten detaillierten Lektüren der Gedichte Hallgríms gehören zweifellos zu den großen Stärken dieser Arbeit.

Einem naturgemäß sehr umfangreichen Thema geht *Kapitel 12* („Tækifæriskvæði“, S. 241–270) mit der Gelegenheitsdichtung nach. Das Beispiel der stark rhetorisch geprägten Hochzeitsgedichte macht auf ein Spezifikum von anonymer Literatur der Vormoderne aufmerksam (vgl. S. 247), denn die Zuschreibungen an den bekannten Dichter sind vermutlich häufig erst nachträglich, wohl in der Regel im 18. Jahrhundert, vorgenommen worden: Schon früh reagierte man also auf den Umstand, dass gewisse Texte in der Überlieferung autorlos waren, und versuchte, diese ‚herrenlose‘, damit unkontrollierbare Literatur durch die Anbindung an den kanonisierten Dichter in geregelte Bahnen zu lenken. Es sei ausdrücklich vermerkt, dass diese Überlegungen zur Textualität barocker Dichtung von Margrét Eggertsdóttirs Material inspiriert sind (vgl. S. 247), sich jedoch bei ihr in dieser Form nicht finden. — Eine Analyse des Neujahrspsalms *Árið hýra nú hið nýja* bringt u.a. sehr schöne Beobachtungen zur Metrik, wobei sich hier wiederum die Frage

nach dem spezifisch Barocken der Textbehandlung Hallgríms stellt; es wäre vermutlich in der Art und Weise zu suchen, wie der barocke Text die Aufmerksamkeit weg von den Inhalten lenkt und auf sich als Text und Schmuck aufmerksam macht, wie Sejersted ausgeführt hat (vgl. S. 252–254). Die Frage ließe sich für die Rhetorik wiederholen, wenn S. 256 nach einer glänzenden Analyse der verschiedenen eloquenten Verfahren im Psalm *Árið nýtt nú á* darauf hingewiesen wird, solche rhetorischen Formen von Gebeten hätten sich schon im Mittelalter herausgebildet. An der Richtigkeit von Analyse und Konklusion ändert dieses bohrende Nachfragen nach der barocken Spezifität natürlich nichts. — Im Zusammenhang mit dem Reisegedicht *Ég byrja reisu mín* distanziert sich die Verf. richtig von einer zu sehr personifizierenden Lektüre als Gelegenheitsgedicht im modernen Sinn (vgl. S. 258). — Eine interessante Beobachtung stellt sie am Beispiel des Epicedium (*erfiljóð*) an: In diesem Genre geht es darum, die Hinterbliebenen zu trösten (*consolatio*), so dass die gleiche Sache (das Grab des Toten), die die Vergänglichkeitsgedichte als schrecklich und abstoßend darstellen, zu einer gemütlichen Schlafstätte wird (vgl. S. 261). Eine Sache hat also nicht ihre feste Ausdrucksform, sondern wird je nach Erfordernissen, die der rhetorische Anlass (Trost oder Tadel) diktiert, neu formuliert. Zu den wenigen direkten Auseinandersetzungen, die Margrét Eggertsdóttir mit isländischen Forschern führt, gehört die folgende Analyse des Gedichts über Hallgríms verstorbene Tochter Steinunn, *Sælar þær sálir eru*. Diesen Text will die Verf. mit guten Gründen als *consolatio* lesen, die auch Elemente der *laudatio* enthalte, nicht wie Þórunn Sigurðardóttir als Elegie und schon gar nicht wie Magnús Jónsson in seiner großen Hallgrímur-Biographie von 1947, dessen verständnisloser, biographistischer Deutung sie eine brillante, literarhistorisch-intertextuell-poetologisch-rhetorisch-gattungstypologische Plazierung des Gedichts gegenüberstellt und aufweist, wie dieses im hohen Stil gehaltene Gedicht präzis jenes zentrale Moment der Ruhe zum Ausdruck bringen kann, das einem Requiem, einem Gedicht auf eine Verstorbene, in jeder Hinsicht angemessen ist (vgl. S. 265–268; vgl. Þórunn Sigurðardóttir 1997, Þórunn Sigurðardóttir 2000, Magnús Jónsson 1947).

Auch *Kapitel 13* („*Sálmar og andlegar söngvísur*“, S. 271–304) ist ein schwergewichtiger Abschnitt, der eine weitere bedeutende und umfangreiche Gattung der nordischen Literaturen im 17. Jahrhundert, die Psalmen und die geistlichen Lieder, behandelt. Zurecht bemerkt die Verf., dass es oft schwierig ist, klare Trennlinien zwischen der geistlichen und der weltlichen Dichtung zu ziehen. Das Kapitel weist wiederum eine genaue Darstellung des literarhistorischen Hintergrunds der isländischen Psalmentradition auf (u.a. Martin

Moller, Johann Arndt, vgl. S. 275–277), wodurch z.B. die Rolle der Übersetzungsliteratur als Voraussetzung der Passíusálmar deutlich wird. — Im Folgenden schlägt Margrét Eggertsdóttir eine neue Gliederung von Hallgríms (geistlicher) Dichtung vor, die zum Teil von der seit dem Erscheinen des Hallgrímskver 1773 eingebürgerten abweicht. „[E]n segja má að það sé ný tilraun til að flokka kveðskap Hallgríms á nákvæman hátt í þeim tilgangi að öðlast betri skilning á honum“ (S. 281). Die Neugruppierung umfasst als erstes die Bibelpsalme (vgl. S. 281–285) und darauf andere Psalme (vgl. S. 285–293). Sie ist vom Material her gut begründet, wie die Verf. in zahlreichen überzeugenden Analysen zeigt; allerdings verliert die Darstellung hier etwas an Übersichtlichkeit, was mit der Fülle des untersuchten und dokumentierten Materials zusammenhängt; eine klarere Kommentierung, worin die Neugruppierung konkret besteht, hätte sich hier angeboten. — Die Textlektüren im Unterabschnitt „Bragarhættir, rímskraut og formtilraunir“ (S. 293–301) machen deutlich, dass der oft, jedoch ahistorisch kritisierte Reimschmuck („dýrt form“, S. 300) durchaus auch in den geistlichen Gedichten vorhanden ist (vgl. besonders S. 299–300) und dass bei Hallgrímur stellenweise von einer souveränen und höchst kreativen Kombination barocker Klangmittel und Imitation skaldischer Wirkungsmittel gesprochen werden kann (vgl. S. 301). Alles in allem und wiederum an einer schönen Beispielanalyse deutlich gemacht (Allt eins og blóstrið eina, vgl. S. 301–303), handelt es sich somit auch bei den geistlichen Gedichten um Barocktexte, die wie der untersuchte Psalm zu Gott hinführen.

Damit ist die Thematik von *Kapitel 14* („Iðrunar- og huggunarkvæði“, S. 305–314) vorbereitet, in dem es um Hallgríms Beiträge zur Gattung des Trostlieds geht. Die Verf. zeigt hier am Gedicht Hugbót nicht nur, dass die barocken Lieder Themen aus der Zeit aufgreifen (wie dies beispielsweise Laila Akslen für historische Ereignisse, die sich in der norwegischen Literatur niedergeschlagen haben, getan hat, vgl. S. 312–313), sondern dass Aufbau und Aufgabe der Dichtung solchen Verwendungen entgegenkamen; die rhetorische Analyse ist also keineswegs ein Selbstzweck.

Margrét Eggertsdóttirs Buch ist viel mehr als eine Abhandlung über die Passíusálmar. Es situiert diese Sammlung im konkreten Kontext und vor dem Hintergrund der isländischen Literatur des 17. Jahrhunderts und von Hallgrímur Péturssons übrigen Werken. Dennoch ist natürlich das umfangreichste Einzelkapitel diesem magnum opus der barocken Dichtung in Skandinavien gewidmet: *Kapitel 15* („Passíusálmar“, S. 315–361). Die Verf. verfährt bei der

Behandlung der Passúsálmur nach bewährtem Muster und umreißt zuerst die Gattungstradition der Passionsdichtung, so wie sie sich in Deutschland und den anderen skandinavischen Ländern manifestiert (vgl. z.B. die Untersuchungen von Stina Hansson und Valborg Lindgärde). Insbesondere werden wieder (und wieder mit großem Erfolg) die wechselseitigen Verbindungen von Literatur und Rhetorik, d.h. die Rhetorizität der barocken Literatur (vgl. S. 321–323), die Entsprechungen Hallgríms in der deutschen Dichtung (aufschlussreich vor allem die Parallelen mit Gryphius, vgl. S. 324–325) und die ältere isländische Passionsliteratur, u.a. Jón Magnússons Þíslarsálmur (gedr. 1655), Guðmundur Erlendssons *Historía þínunnar* (gedr. 1666), Stefán Ólafsson's Þíslarsálmur (ungedr.) hervorgehoben (vgl. S. 334–341). Dies alles zeigt, dass Hallgríms eigene Passionspsalmen in keiner Weise ein isoliertes Phänomen sind, sondern ein — wenn auch in vieler Hinsicht herausragender und besonders leuchtender — Strang in einem dichten Gewebe verwandter, aber auch unähnlicher Texte. Der bemerkenswerte Befund lautet, dass Hallgríms Passúsálmur sich deutlich von der isländischen Passionsliteratur unterscheiden, dafür viele Übereinstimmungen mit der Rhetorik der kontinentalen und skandinavischen Betrachtungen aufweisen (vgl. auch S. 421). — „Bygging Passúsálma Hallgríms Péturssonar er vandlega hugsuð, bæði bygging þeirra í heild og bygging hvers sálms fyrir sig.“ (S. 342) Mit diesen Worten leitet die Verf. ihre Analysen der rhetorischen Komposition (*dispositio*) der Passionspsalmen ein, die ohne Übertreibung zu den Glanzstücken dieser Studie gezählt werden dürfen. Was sie hier an neuen Detailerkennnissen und zusammenfassenden Resultaten zu vielgelesenen Psalmen erarbeitet, ist bemerkenswert und demonstriert auf überzeugende Weise die Angemessenheit ihres poetologisch-rhetorischen Vorgehens, wie es in den vorausgehenden Kapiteln entwickelt worden ist. Ausgehend von der Feststellung, dass die Methode der Lektüre nach dem vierfachen Schriftsinn in die Passionspsalme eingebaut ist (vgl. S. 344–345; vgl. Einar Sigurbjörnsson 1994), untersucht die Verf. in einzelnen Texten Aspekte der *inventio* und der *elocutio*. Besonders die klassischen Stilmittel Hallgríms (mit deren Plazierung und Bewertung frühere Forscher oft ihre Mühe hatten, vgl. dazu S. 350) werden in einem eigenen kurzen Abschnitt erläutert. Die Auflistung dieser Stilmittel — von der *accumulatio* über das *hyperbole* zur *synecdoche* (vgl. S. 351–355) — macht den rhetorischen Grundcharakter dieser Texte wunderbar klar. Der Abschnitt „Passúsálmur sem flugun í bundnu máli“ (S. 355–359) handelt von der *meditatio* und verweist auf die fundamental dialogische Form der Psalme, die sie mit der Predigt

teilen (vgl. S. 355).⁶ Das große Kapitel über Hallgríms Passionspsalme schließt mit einigen Fragen nach den konkreten Vermittlungswegen: Wie kam der Dichter mit der ausländischen Passionsdichtung in Kontakt? Spielte Bischof Brynjólfur dabei eine Rolle? Gibt es einen Bezug zwischen den neuen Strömungen und der katholischen Tradition? Dies sind interessante und anregende Überlegungen, sie werden von der Verf. allerdings im Status offener, sozusagen rhetorischer Fragen belassen.

In *Kapitel 16* („*Þugunarrit*“, S. 363–380) geht es um Hallgríms Prosa-betrachtungen *Diarium christianum* und *Sjö guðrækilegar umþenkingar*. Auch hier erlaubt die rhetorikgeschichtliche Verortung der Betrachtungen ein ganz anderes Verständnis als jenes, das beispielsweise noch von Arne Møller vorgebracht wurde, der von „noget vidtdrevet Allegoriseren“ und „barnli[g] Fantasi“ sprach (S. 364).⁷ Diese Schriften und auch die bis ins 18. Jahrhundert sehr beliebten *Vikudagabæinir* sind heute kaum mehr bekannt, heben jedoch mittels des schöpferischen und heilsgeschichtlichen Zusammenhangs andere Seiten an Hallgrímur Pétursson hervor, die sonst vom überragenden Psalmendichter verdeckt werden.

Kapitel 17 („*Burtfaraminning Árna Oddssonar*“, S. 381–387) analysiert die einzige erhaltene Rede von Hallgrímur Pétursson, die ebenfalls die Regeln der klassischen Rhetorik befolgt und wiederum die enge Übereinstimmung des Dichters mit dem Denken des 17. Jahrhunderts, nicht zuletzt in seinen Konzepten von Wortkunst, Sprachschmuck, Text und Deutung, illustriert (vgl. S. 387). — *Kapitel 18* („*Lofkvæði um Hallgrím Pétursson*“, S. 389–404) bringt einige ausgewählte Beispiele, die die Rezeption der Schriften und der Person Hallgrímur Péturssons seit dem 18. Jahrhundert dokumentieren. Wichtige Belege sind das erstmals 1765 erschienene *Hallgrímksver* und zahlreiche Gedichte über Hallgrímur. 1874 inszeniert dann Matthías Jochumssons Gedicht *Hallgrímur* als gekreuzigten Jesus, und auch Halldór Laxness' Artikel von 1942 liest in exzessiv biographischer Weise alles Unheil der Welt in Hallgríms Schicksal hinein. Für die Autoren des 18. Jahrhunderts war er demgegenüber noch ganz einfach ein guter, dank seiner Gelehrtheit und seinen Fähigkeiten allseits respektierter Dichter gewesen. Die wenigen Punkte, die

⁶ Der Hinweis S. 358 auf die (allerdings nicht sehr häufigen) Stellen, in denen in den *Passíusálmar* Weinen dargestellt wird, hätte mit dem von der Verf. nicht berücksichtigten Aufsatz von Thomas Seiler über die große Rolle des Weinens bei Dorothe Engelbretsdatter ausgebaut werden können (vgl. Seiler 2002).

⁷ S. 374 wird es sich um ein Versehen handeln, wenn in Zusammenhang mit der Typologie von „*typografskar samflkingar*“ die Rede ist.

die Verf. in diesem Kapitel anführt, zeigen sehr schön, wie erst Literaturgeschichte-schreibung einen Dichter zu einem Barockdichter macht. Es ist schade, dass solche übergreifenden Aspekte hier nur angedeutet und erzählt, nicht aber eingehender analysiert werden.

Kapitel 19 („Niðurstöður“, S. 405–411) fasst die wichtigsten Themen, Vorgehensweisen und Resultate der Untersuchung nochmals präzise zusammen, was angesichts des Detailreichtums hilfreich ist. Eines der Fazite, die man mit der Verf. in Rückgriff auf die von ihr am Anfang gestellte Frage ziehen kann, besteht darin, dass ihre Deutungen tatsächlich innovativ sind und somit das Verständnis von Hallgrímur Pétursson verändern, insofern sie das Rhetorische seiner Texte herausstreichen und diese endlich von der (fatalen, neuromantischen) Bindung an den Autor lösen (vgl. S. 411 und S. 10). – *Kapitel 20* („Summary“, S. 413–424) ist eine recht ausführliche, von Robert Cook ins Englische übersetzte Zusammenfassung. Hier ist insbesondere auf die Liste von elf bestimmenden Elementen des Barocktextes zu verweisen (vgl. S. 414), da diese in Kapitel 3 nicht so übersichtlich zusammengestellt sind. An dieser Stelle drängt sich ein Vergleich mit jenen fünf Punkten auf, die Wilhelm Friese in seiner maßgeblichen Studie von 1968 als bestimmend für die nordische Barockliteratur herausgearbeitet hatte (vgl. Friese 1968, 17–18, 298): Gegenüber Frieses Konzept von Barock als epochen- und stilbestimmender Größe konzentriert sich Margrét Eggertsdóttir in Anlehnung an die aktuelle Barock- und Textforschung vor allem auf die schriftpraktischen und — es sei wiederholt — rhetorischen Aspekte des Barocktextes. – Der Anhang umfasst Literaturverzeichnis („Heimildaskrá“, S. 425–448) und die Register („Nafnaskrá“, S. 449–469; „Handritaskrá“, S. 470–473; „Myndaskrá“, S. 474).

III

Wie aus dem ausführlichen Resümee deutlich geworden sein dürfte, handelt es sich bei Margrét Eggertsdóttirs Buch *Barokkmeistarinn* meiner Einschätzung nach um eine ganz hervorragende Arbeit: Sie ist äußerst gründlich recherchiert, gut geschrieben, ausgezeichnet strukturiert und bringt wesentliche neue Forschungsergebnisse. Im Sinn einer zusammenfassenden Würdigung soll nun abschließend kurz auf einige repräsentative Punkte genauer eingegangen werden, die alle mehr oder weniger um die Frage nach der Textualität barocker Texte kreisen.

Als erstes ist der oben in Zusammenhang mit Kapitel 2 und 3 bereits ausführlich besprochene *Barockbegriff* nochmals kurz zu diskutieren. Eines

der Hauptverdienste der vorliegenden Arbeit ist es, dass sie die isländische Literatur des 16. bis frühen 18. Jahrhunderts in einem umfassenden internationalen Kontext sieht. Dies bedeutet, dass sie die neulateinische Dichtung der Zeit ebenso berücksichtigt wie die verschiedenen Traditionslinien in den muttersprachlichen Literaturen der Reformation, des Humanismus, des Barock usw. Margrét Eggertsdóttir stellt sehr schön dar, dass eine Beschäftigung mit der literarischen Kultur der Zeit nur über eine entsprechende Berücksichtigung der damaligen literarischen, d.h. poetologischen und rhetorischen Normen erfolgen kann. In völliger Übereinstimmung mit der aktuellen Barockforschung geht es ihr darum, den rhetorischen Grundcharakter der Texte Hallgrímur Péturssons und der anderen Autoren des isländischen 17. Jahrhunderts herauszustreichen. Das heißt z.B., dass ein von der früheren Forschung als selbstverständlich erachteter Zugang zu den Texten über die Biographie der Autoren bzw. der Zugang zum Leben über die Texte von vornherein als mehr oder weniger irrelevant wegfällt. Zentral sind in einer solchen rhetorikgeschichtlichen Untersuchung vielmehr die Wirkung, die die Dichtung erzielen soll, und die Anforderungen, die die Behandlung gewisser literarischer Themen in gewissen Konstellationen stellen; Privates beispielsweise ist nicht Gegenstand barocker Texte.

Eine der vielen spannenden Möglichkeiten, die dieser Zugang zur Literatur des 17. Jahrhunderts eröffnet, ist die Analyse der poetologischen und rhetorischen Renaissance, die in der Dichtung, die sich auf die skaldische Tradition beruft, unternommen wird. Genau wie die mittelalterliche Dróttkvætt-Dichtung ist auch der barocke Text häufig metafiktional, primär an Formen und klanglicher Wirkung interessiert. In der vorliegenden Untersuchung wird dies wiederholt auf schöne Weise illustriert. Erst das Konzept des Barocktextes erlaubt jedoch solche poetikgeschichtlich außerordentlich aufschlussreichen Beobachtungen. Insofern zählt sich der Griff der Verf. zu diesem Konzept, das vor allem die Schriftpraxis barocker Texte in den Vordergrund stellt, aus. Sie kann so die meist vagen älteren Begriffe von Barock als literarischer Epoche, als festumrissener Stil oder als Mentalität und Zeitgefühl durch eine literaturwissenschaftlich präzise Definition ersetzen. Allgemein muss allerdings nochmals festgehalten werden, dass die Verf. sehr zurückhaltend in Bezug auf eine theoretische Positionierung ist. Sie zieht es häufig vor, die Forschungsmeinung anderer zu beschreiben, auch in Fällen, wo der Klarheit willen eine eindeutigere Haltung durchaus angezeigt gewesen wäre. So wird jedoch manchmal nicht ganz deutlich, ob Barock von ihr nur als Textkonzept verwendet wird oder nicht doch auch in einem umfassenderen, sozusagen äl-

teren kulturgeschichtlichen Sinn, wie etwa in der literarhistorischen Gegenüberstellung von Magnús Ólafsson (Renaissance) und Stefán Ólafsson (Barock) in Kapitel 6 und 7.

Auch das *methodische Vorgehen* von Margrét Eggertsdóttirs Untersuchung ist wiederholt charakterisiert worden. Meines Erachtens liegt hier der entscheidende Erkenntnisgewinn ihrer Abhandlung. Es ist die Rede von einer fundierten Studie der rhetorischen Aspekte der Dichtung Hallgríms, wobei die Verf. einen historischen, klassischen Rhetorikbegriff zugrundelegt und nur ganz selten in Form von Forschungsreferaten auf die dekonstruktivistische Rhetorikkonzeption eingeht.

Die Fortschritte gegenüber der früheren Forschung werden an zahlreichen Beispielen evident und zwar vor allem dort, wo sich die Verf. konkret auf diese ältere, meist eben biographistisch oder neukritisch argumentierende Sekundärliteratur bezieht (sie sind im obigen Referat zum Teil genannt, ergänzt werden können u.a. S. 36 und S. 139). Auch hier hätte man sich manchmal eine etwas dezidiere Kritik an diesen Positionen gewünscht. Alles in allem ist der Verf. eine wunderbare Analyse eines Fallbeispiels von Dichtung im Zeitalter der Variationspoesie gelungen, während die meisten Forscher, die sich zuvor mit der isländischen Barockliteratur beschäftigt hatten, diese nach den Normen der modernen Innovationspoesie beurteilten (die Begriffe ‚Variations-‘, bzw. ‚Innovationspoesie‘ gehen in dieser Form auf Stina Hansson zurück). Insofern ist Margrét Eggertsdóttirs Buch ein großer Schritt in Richtung einer Historisierung der Auseinandersetzung mit der vor-modernen Literatur. Dass jedoch auch mit der von ihr verwendeten Methode gewisse Nachteile verbunden sind, lässt sich nicht übersehen. Diese sind gewissermaßen der historischen Rhetorik inhärent: Da in den Analysen immer wieder und zurecht auf die rhetorische Basis der barocken Texte rekurriert wird, besteht die Gefahr von Wiederholungen, im schlimmsten (hier natürlich nicht eingetretenen) Fall von starren Anwendungen von Begriffen, Beschreibungen, Benennungen ohne Interpretationen. Die sehr umfangreiche Arbeit, die hier vorgelegt wurde, schafft es, dieser Gefahr fast überall zu entgehen, denn die Detailstudien, aber auch die Zusammenfassungen und Überblicke enthalten in der Regel ausgezeichnete Textdeutungen. Es besteht jedoch auch in dieser Untersuchung eine gewisse Tendenz, rhetorische Stilmittel als solche festzustellen und es manchmal dabei zu belassen.

Auf die Problematik, dass als ‚barock‘ bezeichnete Elemente auch außerhalb von Barocktexten vorhanden sind, wurde wiederholt hingewiesen. Sie hängt mit dem Umstand zusammen, dass die vormoderne Rhetorik und Poetik

eine immense Zeittiefe in der europäischen Kultur haben. Die entscheidende Frage, die die Verf. zwar implizit beantwortet, aber nicht explizit zur Debatte stellt, lautet dann jedoch, ob die klassische, historische Rhetorik tatsächlich eine so große heuristische Kraft hat, wie (zum Beispiel auch in der vorliegenden Untersuchung) behauptet wird. Eine Antwort auf diese Grundsatzfrage hat diese Besprechung hoffentlich geben können. Es wäre jedoch angemessen gewesen, wenn die Verf. solche allgemeinen literaturwissenschaftlichen Fragen deutlicher thematisiert hätte.

Ein letzter Aspekt sei unter dem Stichwort *Text- und Autorbegriff* angesprochen. Im Grund ist die Anlage der Untersuchung — eine Monographie über das Gesamtwerk eines Dichters — durchaus konventionell. Obwohl es wie mehrmals erwähnt nicht um eine Autorenbiographie geht, werden Hallgríms Texte möglichst vollständig einbezogen (vgl. u.a. Kapitel 9). Daraus ergeben sich jedoch einige grundsätzlichere Fragen: Welche Rolle spielt die Intertextualität für den Begriff eines Textes im 17. Jahrhundert? Wie steht es mit der handschriftlichen Transmission der Texte? Gibt es bereits so etwas wie eine Identität, eine feste Einheit des barocken Textes, wie er sich dann im 18. und 19. Jahrhundert herausbilden wird, oder kann für Hallgríms Gedichte noch gar nicht von einem vom Autor selber verantworteten Text gesprochen werden? Allgemein vermissem ich in der Untersuchung ein wenig die Berücksichtigung von Resultaten der sogenannten ‚Material Philology‘, die sich anhand der konkreten Überlieferungssituation mit den Veränderungen von Texten beschäftigt. Aus der Lektüre des Buches ergibt sich der Eindruck, die Texte von Hallgrímur seien relativ fest im Sinn von stabil, unveränderlich gewesen. Spielt in seinem Fall der ‚unfeste Text‘ also keine Rolle? Die Verf. erwähnt in Zusammenhang mit anonymen Gedichten, dass vermutlich spätere Zuschreibungen stattgefunden haben, doch hätte dies wie oben erwähnt durchaus stärker ausgebaut werden können.

Wir erfahren in Margrét Eggertsdóttirs Buch sehr viel über die Traditionen, die auf Hallgrímur Pétursson zugeführt haben; es wäre nun interessant, auch etwas über seine Nachwirkung und die Rezeption zu erfahren, also darüber, wie er als Barockdichter zu dem geworden ist, was er heute ist.⁸ Die Fragen lauten also: Wie entsteht ein Barockdichter? Wie verläuft die Geschichte seiner Kanonisierung? Sind es in der Geschichte der isländischen Literatur(geschichtsschreibung) des 19. und 20. Jahrhunderts nicht gerade die barock-atypischen Merkmale gewesen, die man an Hallgrímur herausge-

⁸ Vgl. hierzu auch Magnús Jónsson (1947, II, 278–288).

strichen hat und die ihn zum Vertreter des 17. Jahrhunderts gemacht haben? Wie ist diese ‚Entbarockisierung‘, wenn es eine war, konkret vor sich gegangen? Indem sich die Verf. stark an die klassische Ausrichtung der historischen Rhetorik anlehnt, betont sie vor allem die Produktionsaspekte der Dichtung von Hallgrímur Pétursson. Wie ausführlich dargestellt worden ist, werden seine Voraussetzungen und Hintergründe in der gelehrten Dichtung des 17. Jahrhunderts außerordentlich gründlich und kompetent behandelt und es wird einleuchtend dargestellt, warum bei seinen Gedichten von Barocktexten gesprochen werden kann. Was dabei etwas in den Hintergrund geraten ist, sind jene Aspekte, die mit der Lektürepraxis zu tun haben. Wie u.a. Stina Hansson, z.B. in einem von der Verf. zitierten Aufsatz (Hansson 2002), gezeigt hat, spielt im 17. Jahrhundert die Rolle der Oralität – besser der Vokalität – eine nach wie vor wesentliche Rolle. Wie die Verf. selbst immer betont, sind im barocken Text die Klanglichkeit, Stimmhaftigkeit, das Vokale von ausschlaggebender Bedeutung. Ich würde vermuten, dass eine genauere Analyse solcher medienhistorischen Fragen auch den Texten Hallgrímur Péturssons zusätzliche interessante Dimensionen eröffnen könnte.

Gesamthaft ist Margrét Eggertsdóttir mit ihrer Untersuchung ein großes Werk gelungen. Es ist mit spürbarer Freude am Thema geschrieben, und diese Faszination am Lesen barocker Texte überträgt sich auf die Lektüre der vorliegenden Studie. Ein nicht geringes Verdienst ist es beispielsweise, dass Margrét Eggertsdóttirs Arbeit geeignet ist, die Geräusche und Düfte dieser Poesie hör- und riechbar zu machen. Die barocke Rhetorik findet sozusagen ihren Niederschlag in der Schreib(- und Wirkungs)weise von *Barokkmeist-arinn*. Wie Hallgrímur Pétursson in seinem Barocktext

Upp, upp, mín sál og allt mitt geð
 upp mitt hjarta og rómur með.
 Hugur og tunga hjálpi til.
 Herrans pínu ég minnast vil

setzt Margrét Eggertsdóttir in ihrem Text sämtliche sprachlichen Mittel der Beeinflussung und Überzeugung ein, um den Leser zu belehren. Ihr Buch über Hallgrímurs barocke Texte ist trotz seines Umfangs an keiner Stelle langweilig, sondern durchwegs ungeheuer anregend. Viele Fragen, die sich einem bei seiner Lektüre ergeben, können erst jetzt richtig gestellt werden, und man darf fragen, ob es ein größeres Kompliment für eine wissenschaftliche Arbeit gibt.

Zitierte Literatur

- Árni Sigurjónsson: *Bókmenntakenningar síðari alda*, Reykjavík 1995.
- Cullhed, Anders: Vecket, epigrammet, marginalen. Några nedslag i den internationella barockforskningen runt år 2000, *Tidskrift för litteraturvetenskap* 35:1 (2006), 10–26.
- Dyck, Joachim: *Ticht-Kunst. Deutsche Barockpoesie und rhetorische Tradition*, Tübingen 1991.
- Einar Sigurbjörnsson: Píslarsaga og Passúsálmar. *Biblían og bókmenntirnar*, Reykjavík 1994, 107–128.
- Friese, Wilhelm: *Nordische Barockdichtung. Eine Darstellung und Deutung skandinavischer Dichtung zwischen Reformation und Aufklärung*, München 1968.
- Glauser, Jürg, Barbara Sabel (Hg.): *Skandinavische Literaturen der frühen Neuzeit*, Tübingen, Basel 2002.
- Hansson, Stina: Repertoire und Tradition. Über Schreibformen, Denkformen und Literaturgeschichte im 17. Jahrhundert. Glauser, Jürg, Barbara Sabel (Hg.): *Skandinavische Literaturen der frühen Neuzeit*, Tübingen, Basel 2002, 41–54.
- Klemens Jónsson: *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*, Reykjavík 1930.
- Magnús Jónsson: *Hallgrímur Pétursson. Æfi hans og starf*, I–II, Reykjavík 1947.
- Seiler, Thomas: „Med en Pen i Graad Poleret“. Weinen, Weiblichkeit, Schrift in der Dichtung Dorothe Engelbretsdatters. Glauser, Jürg, Barbara Sabel (Hg.): *Skandinavische Literaturen der frühen Neuzeit*, Tübingen, Basel 2002, 319–334.
- Sejersted, Jørgen: Barokken og norsk kanon, *Nordica Bergensia* 6 (1995), 108–145.
- Sigurður Nordal: Samhengið í íslenskum bókmenntum, *Íslensk lestrarbók 1400–1900*, Reykjavík 1924, ix–xxxii.
- Steingrímur Jónsson: Prentaðar bækur. *Íslensk þjóðmenning. VI. Munnenntir og bókmenning*, Reykjavík 1989, 91–115.
- Steingrímur Jónsson: „Núpufellsbók“. Gömul, prentuð lögbók án útgáfustaðar og árs. *Ritmennt* 2 (1997), 35–54.
- Storstein, Eira, Peer E. Sørensen: *Den barokke tekst*, o.O. 1999.
- Þórunn Sigurðardóttir: Erfiljóð. Lærð bókmenntagrein á 17. öld. *Gripla* 11 (2000), 125–180.
- Þórunn Sigurðardóttir: Erfiljóðahefðin á 17. öld og Hallgrímur Pétursson. *Hallgrímsstefna. Fyrirlestrar frá ráðstefnu um Hallgrím Pétursson og verk hans*, Reykjavík 1997, 87–97.

Jürg Glauser
 Universität Zürich
 Deutsches Seminar
 Abteilung für Nordische Philologie
 Schönberggasse 9
 CH-8001 Zürich
 jglauser@ds.unizh.ch

II

RÆÐA EINARS SIGURBJÖRNSSONAR

I

RITGERÐ súa sem hér er til varnar, *Barokkmeistarinn. List og lærdómur í verkum Hallgríms Péturssonar*, fjallar um skáldskap Hallgríms Péturssonar út frá nýju sjónarhorni og í nýju ljósi. Markmiðið er að marka Hallgrími Péturssyni stað innan barokksins og þar með að skoða hann og verk hans í alþjóðlegu samhengi. Hallgrímur Pétursson hefur verið Íslendingum hugleikinn og margir íslenskir fræðimenn hafa fjallað um hann og verk hans. Það má því segja að það sé ákveðin dirfska af fræðimanni að fara enn inn á þær slóðir og ætla sér að finna þar eitthvað nýtt. En það verður að segjast að doktorsefni tekst þarna vel til. Höfundur finnur stíg sem liggur í aðra átt en leiðir flestra fyrri fræðimanna og á þeim vegi birtist Hallgrímur Pétursson sem þátttakandi í umræðum samtíma síns og í takt við það sem var að gerast á svipuðum vettvangi í nágrenniöldunum. Eftir lestur ritgerðarinnar sjáum við að Hallgrímur Pétursson var ekki einmana snillingur úti í sveit á afskekktu eyju í ríki Danakonungs heldur lærður maður í samfélagi lærðra manna héraðs og erlendis. Og um það sem var að gerast í bókmenntaiðkun í nágrenniöldunum nota menn nú í vaxandi mæli hugtakið barokk svo að lærður maður í skáldskapargreinum 17. aldar hér úti á Íslandi var barokkmeistari.

Hugtakið barokk er auðvitað víðtækt og það ríkir ekki fullur einhugur meðal fræðimanna um hvernig eigi að skýrgreina það. Ég fór að hugsa um hvenær ég hefði fyrst kynnst því hugtaki og varð þá fyrir mér sú mannkynsaga sem ég las til stúdentsprófs á sínum tíma en þar segir um bókmenntir 17. aldar á þá leið að þær séu stundum nefndar barokkbókmenntir þótt það sé ekki almennt viðurkennt. Bókmenntir 17. aldar eru sagðar mun lélegri en bókmenntir 16. aldar. Sem dæmi um það er nefnt að alþjóðahygga húsmanans sé horfin og sömuleiðis andúð rithöfundanna gegn trúarbrögðunum. Þá segir að formið á þessum bókmenntum sé „oft einkennilegt, mikil tilgerð, íburður

og orðaflaumur. Oft eru notaðar hinar fáránlegustu kenningar, sem gera þessi rit torskilin nútímamönnum“ (Ólafur Hansson. 1949. Nýja öldin, bls. 32-33).

Nú mun hugtakið barokk í sambandi við bókmenntir 17. aldar hafa unnið sér frekari viðurkenningu en áður, þó að menn greini enn á um hugtakið og réttmæti þess. Og barokkskáldin njóta nú um stundir nokkurra vinsælda þrátt fyrir tilgerð, íburð og orðaflaum. Ég rakst á það á netinu um daginn að barokkskáldið danska Thomas Kingo er núna *trikkedikter* í Osló en *trikkedikter* mun útleggjast sporravnaskáld á gammelnorsk! Sálmar Kingos eru því nú um stundir dagleg lesning farþega í sporröngnum Oslóarborgar og í þessari frétt var fullyrt að boðskapur Kingos eigi enn erindi við menn.

II

Ritgerðin *Barokkmeistarinn* er skrifuð á ljósu og skýru máli. Doktorsefni er vel að sér í rannsóknum á þeim tíma sem ritgerðin fjallar um. Í ritgerðinni hefur verið safnað saman miklu efni og er unnið vel úr því. Til að staðsetja Hallgrím í heimi barokksins rökstyður doktorsefni mál sitt mjög vel og niðurstöður allar eru sannfærandi.

Svo ég minnst á formið þá er bókin ákaflega vel úr garði gerð. Hún er vel skrifuð og á góðu máli. Prentvillur eru sárafáar. Ég rakst aðeins einu sinni á að persónufornafnið vér var vitlaust beygt eða á bls. 368 þar sem segir meðal oss í stað vor. Á bls. 369 stendur óvart annað boðorð þar sem á að standa þriðja boðorð. Einu sinni var blaðsíðatal í Ljóðmælum Hallgríms sem Grímur Thomssen gaf út rangt eða á bls. 260. Höfundur leitast við að nota íslensk orð og hugtök eins og honum er unnt. Lýsingarorðið *konkret* skýst þó á einum stað inn í málgrein þar sem eins mætti nota orðið hlutstæður (bls. 302).

Mig langar til þess hér að gera tvær athugasemdir á þessu stigi. Hin fyrri snertir hugtakið „hugleiðsla“ sem notað er jöfnum höndum með orðinu íhugun eða sem þýðing á erlenda orðinu *meditation*. Í umræðum guðfræðinga um andlegt líf eða guðrækni, dulúð og þar fram eftir götunum tíðkast að gera greinarmun á *meditation* annars vegar og *kontemplation* hins vegar. *Meditation* er atferli þar sem menn beita huga sínum á virkan hátt og bæði hugsun, vilji og tilfinningar starfa. *Kontemplation* er aftur á móti atferli sem getur leitt af *meditation* en þar sem hugarstarfsemin er óvirk og hugarinn er sagður vera undir beinum áhrifum Guðs eða anda hans. Þarna finnst mér að nauðsynlegt sé að halda hugtökum aðgreindum og nota íhugun sem þýðingu á *meditation* en hugleiðslu yfir *kontemplation*. Ég veit ekki hvort við höfum heimildir um að

Hallgrímur Pétursson hafi í sínu bænalfi komist yfir á stig þögullar hugleiðslu eða *kontemplationar*. Auðvitað er það ekki útilokað og ýmsar bænir hans og sálmsvers benda kannske til að hann hafi látið t.d. nafn Jesú leika um hug sinn í þögulli hugleiðslu. Lokahending fimmta Passúsálsms er e.t.v. vísbending um það en þar segir: „Elíft það samtal okkar sé / uppbyrjað hér á jörðunni. Amen, ég bið, svo skyldi ske.“ En prentuð ljóð hans og rit í óbundnu máli eru þó fremur *meditation* en *kontemplation* og því réttara að tala um *ihugun* en *hugleiðslu* gagnvart þeim.

Síðari athugasemdin er guðfræðilegs eðlis og snertir skýrgreininguna á bls. 306 um skiptinguna milli lögmáls og fagnaðarerindis þar sem segir að sú skipting merki Gamla testamentið annars vegar og Nýja testamentið hins vegar. Þessi skipting er í raun annars konar og gengur gegnum alla Biblíuna. Lögmálið merkir kröfu Guðs í boðorðum og nær líka til þeirrar kröfu sem náunginn gerir til okkar í daglega lífinu. Fagnaðarerindið merkir boðskapinn um frelsun fyrir Jesú Krist og birtist ekki aðeins í Nýja testamentinu heldur einnig í hinu gamla. Það sést t.d. af sálminum *Um dauðans óvissan tíma* þar sem vitnað er beint til Jobsbókar um sigur Krists. Og lögmál er líka að finna í hinu nýja t.d. í Galatabréfinu 6. kapitula þar sem er að finna skipunina: „Berið hvert annars byrðar!“

III

Hugtakið *barokk* er víðfeðmt. Kosturinn við að beita því hugtaki á Hallgrím Pétursson er að með aðstoð þess er hægt að marka honum stað í menningarheimi 17. aldar. Það sem Hallgrímur var að fást við, var í samræmi við það sem skáld voru að gera í nágrannalöndunum. Rannsóknin opnar okkur líka skilning á því að Íslendingar 17. aldar lifðu ekki í þeirri menningarlegu einangrun sem okkur hefur stundum hætt til að álíta. Um leið og Hallgrímur tengist þannig evrópskri og alþjóðlegri menningu, þá stendur hann líka föstum fótum í íslenskum menningarjarðvegi svo að hann beitir íslenskum skáldskaparreglum í ljóðum sínum, líka þegar hann notast við erlenda bragarhætti. Það er athyglisvert að lesa hvernig þetta tengist líka alþjóðlegum straumum eða barokki eða umræðum lærðra manna um hvar tærar uppsprettur skáldskapar væri að finna (sjá t.d. bls. 80-85).

Það er víða ítrekað í ritgerðinni að barokkhugsunin gekk út frá því að heimurinn myndaði eina heild. Um leið koma til skjalanna guðfræðilegar áherslur. Á 16. og 17. öld var það meginatriði í lútherskri guðfræði að mannlífið sjálf væri vettvangur þjónustunnar við Guð og Guði væri þjónað í lífinu

miðju en ekki á jöðrum þess. Allt sem menn eru og allt sem menn vinna eru gjafir Guðs. Og ein gjafa Guðs er skáldskapurinn eða skáldskapargáfan. Eins og aðrar gjafir skyldu menn nota hana sem þakklætisfórn til gjafarans og nota hana Guði til dýrðar. Frægt er að tónskáldið Bach merkti öll verk sín með skammstöfuninni S.D.G. eða *solí Deo gloria*. Hið sama sjáum við hjá Hallgrími t.d. í upphafi Passíusálmanna þar sem hann biður þess að allt fyrirtækið megi verða til dýrðar Guði! Og til þess að geta unnið svo að það verði Guði til dýrðar einsetur skáldið sér að tileinka sér allan þann lærdóm sem því var unnt bæði í mælskufræði og guðfræði.

Og það er varla hægt að segja að annað hafi yfirhöndina guðfræðin eða mælskufræðin heldur kallast hvortveggja á, án þess að um nokkra mótsögn sé að ræða. Trúað skáld — að ég ekki segi trúarskáld — sem hafði til þess aðstöðu og lærdóm hlaut að hagnýta sér á allan hugsanlegan hátt reglur mælskufræðinnar þegar það vildi koma kristnum boðskap á framfæri. Sami er skapari mælskufræði og skáldskaparlistar og því hlýtur sá sem hlotið hefur þá list að gjöf að nota aðrar gjafir skaparans til þess að geta nýtt þá list til hins ýtrasta. Verk skáldsins er að gefa Guði aftur það sem það hafði áður þegið.

Að ganga út frá því að heimurinn myndaði eina heild og lyti ákveðinni reglu (sjá t.d. bls. 48 o. áfr.) var einkenni barokktímans. Og þessi heildarhugsun byggist á kristnum arfi miðaldanna og er í raun meginuppistaðan í kristinni hugsun frá því á dögum fornkirkjunnar. Þá mótaðist kristin sköpunartrú en hún gengur út á það að heimurinn allur sé verk hins góða skapara og beri verki hans vitni. Í öllum kveðskap sínum vinnur Hallgrímur út frá þessari heildarsýn eða forsendu. Guðfræðilega má orða þá forsendu þannig að mannkynið standi Guði skyldugt um allt sitt líf — standi m.ö.o. undir kröfu Guðs eða lögmáli Guðs sem dæmir manninn sekan — en mæti á hinn bóginn tilboði Guðs um fyrirgefningu syndanna. Ég bendi í þessu sambandi sérstaklega á umræðuna um sálm Hallgríms *Um dauðans óvissan tíma* á bls. 301-302 í kafla sem heitir „Hinn trúarlegi barokktexti“. Þar er merking sálmsins skýrð á mjög knappan en um leið á mjög skýran hátt og sýnt fram á hvað það sé sem geri textann að barokktexti, er greini hann þá frá nútíma eða móðernískum texta. Um greinar muninn segir að móðernískur texti næmi staðar þar sem botninum væri náð og birtist í hinni svartsýnu, trúlausu lífssýn sem doktorsefni nefnir lífssýnina í fyrri hluta kvæðisins og kannski orðast best í hendingunni „ég hef þar og til unnið / aftur að verða mold.“ í 7. versí sálmsins. Hallgrímur hins vegar nemur þarna ekki staðar heldur verða skil í kvæðinu með 8. versí og Guð kemur til sögunnar.

Ég leyfi mér að spyrja: Er Guð fjarri í fyrri hluta sálmsins svo að hann er

svartsýnn og trúlaus? Má ekki einmitt skilja það svo að fyrstu sjö vers sálmsins lýsi ástandi mannsins undir lögmálinu og dómi þess? Þessi fyrri hluti sálmsins geymir ótal minni og líkingar sem eru sóttar í Heilaga ritningu og kristinn arf. Ég velti því fyrir mér hvort skilin við 8. vers lýsi þá ekki þeim sem sættir sig við dóm lögmálsins í iðrun og tekur til sín í trú fagnaðarerindið sem boðað er í 10.–13. vers. Uppbygging sálmsins er þar með ekki aðeins lærð uppbygging frá sjónarhorni mælskufræði og skáldskaparfræða heldur líka lærð uppbygging frá sjónarhorni guðfræðinnar og skýrt dæmi um hvernig mælskufræði og guðfræði kallast á.

Annað dæmi um hvernig guðfræði og mælskufræði kallast á má nefna í sambandi við orðræðuna á bls. 319 um það hvort — eins og segir orðrétt — „kenning kristindómsins um Guð sem föður og móður manneskjunnar og Jesúm sem bróður og brúðguma hennar sé samkvæmt mælskufræðinni algjört brot á *decorum*.“ Nú er það miðlæg kenning í kristindóminum að Guð gerðist maður í Jesú Kristi. Að guðlegt og mannlegt var talið geta þannig sameinast tengdist trúnni á skaparann sem kennir að hið skapaða manneðli sé gott og geti því verið farvegur fyrir hið guðlega. Lúthersk guðfræði 17. aldar lagði mikla áherslu á þetta og hinir lærðu guðfræðingar rétttrúnaðarins sögðu: *Finitum capax infiniti!* — Hið endanlega, lítilmótlega getur borið hið óendanlega og háleita. Á grundvelli þess má fjalla um hið háleita með orðum sem aldrei geta verið annað en fátækleg og lítilmótleg. Orð manna ekki aðeins kunngjöra orð Guðs heldur geta þau *verið* orð Guðs.

Nútíminn — og við skulum láta það liggja milli hluta hér hvort nútíminn standi enn yfir eða sé liðinn og kominn á eftir sjálfum sér — féll frá þeirri hugsun barokktímans og hins klassíska kristindóms um að heimurinn myndaði eina heild og fór að skipta mannlífínu upp í ýmsar deildir og kom trúnni fyrir í einni lítilli deild. Hið annars magnaða kvæði Matthíasar um Hallgrím Pétursson gefur okkur innsýn í hvernig menn á 19. öld fóru að líta þröngt á heim trúarinnar. Í kaflanum, „Lofkvæði um Hallgrím Pétursson“, er skemmtileg greinargerð fyrir því lofi sem Hallgrími var sungið í ljóðum og þar er athyglisverð lýsing á því hvernig Matthías kemur með sjónarmið sem virðast einangra „hið trúarlega“ við tiltekin stef sem menn höfðu ekki unnið með áður. Þar með varð hann á vissan hátt þess valdandi að menn lentu í erfiðleikum með að skilgreina Hallgrím og átta sig á samhenginu í höfundarverkum hans. Ég er doktorsefni mjög sammála um að ritgerð Halldórs Laxness „Inngangur að Passíusálmunum“ sé best afgreidd með þögninni!

IV

Ég vík þá að trúarljóðum Hallgríms og íhugunarritum hans. Doktorsefni bendir á að það er oft ekki auðvelt að greina á milli trúarlegs og veraldlegs í kveðskap Hallgríms og gefur skemmtilegt dæmi um það á bls. 52 af *Leirkarls-vísun* Hallgríms. Í þeim er afar hversdagslegt atriði úr daglega lífinu, bolli, kannske brotinn bolli, tilefni til trúarlegra íhugana eða, ef menn vilja það heldur, heimspekilegra vangaveltna! Maðurinn á þau örlög sameiginleg með öllu sköpuðu að ganga veg til dauða. En maðurinn á sér von um að verða aftur heill – og þá von tjáir fagnaðarerindið.

Sama gildir um önnur andleg ljóð Hallgríms, hverfulleikakvæðin og heimsendalýsingar (sbr. 10. kafla), ádeilukvæðin (sbr. 11. kafla), tækifæriskvæðin (12. kafla), sálma og andlega söngva (13. kafla), iðrunar- og huggunar-kvæði (14. kafla) og hámark andlegra ljóða hans sem eru Passíusálmannir (15. kafla). Sama sýn birtist í því efni sem til er frá Hallgríms hendi í óbundnu máli og eru íhugunarritin annars vegar og burtfararminning Árna Oddssonar hins vegar (16. og 17. kafla). Trúarlegar og veraldlegar víddir kallast á og erfitt að gera grein fyrir skilunum á milli.

Doktorsefni rekur helstu kvæði og sálma Hallgríms og gerir grein fyrir efni þeirra á skýran og skilmerkilegan hátt. Í því sambandi langar mig þó til að gera athugasemd viðvíkjandi því sem segir á bls. 312, að aðeins einn huggunarsálmur Hallgríms sé ortur af tilefni sem enn er kunnugt og það er sálmurinn sem hann orti eftir að bærinn í Saurbæ brann árið 1662. Er ekki þakkar-gjörð fyrir aftur fengna heilsu í raun huggunarsálmur og þá líka ortur af ákveðnu, þekktu tilefni? Þó að yfirskriftin sé þakklæti geymir hann ekki mörg þau stef sem huggunarsálmarnir annars geyma? Sjálfshuggun eða sjálfssalgæsla var mönnum líka hugleikið efni á barokktímanum eins og birtist t.d. í ritum Johanns Gerhards.

Þá langar mig líka til að gera athugasemd við það sem segir á bls. 311 o. áfr. um notkun Hallgríms á brúðkaupsmyndinni. Þar segir að í þeim sálmi sem um ræðir *Þú, kristin sála, þjáð og mædd* sé huggunarorðunum beint til konu m.a. vegna myndlíkingarinnar um brúðkaup sálarinnar og Krists. Snertir sú líking einvörðungu konur? Hvað með notkun Hallgríms á þeirri mynd eða líkingu í öðrum sálmum? Hvað eigum við að gera með andlátssálma hans og myndmálið í þeim?

V

Umfjöllunin um Passúsálmana í 15. kafla er mjög vönduð og þar er saman komin mikil þekking á efninu. Passúsálmarnir eru hámark kveðskapar Hallgríms og eitt mesta meistaraverk íslenskra bókmennta. Í umfjölluninni er gerð góð grein fyrir öðrum íslenskum passúsálmum og þeir bornir saman við Passúsálma Hallgríms. Doktorsefni minnst aðeins á tengsl Samúelssálma og Passúsálmanna og tekur undir þau venjulegu sjónarmið að Hallgrímur hafi hætt við Samúelssálma í miðjum klíðum til þess að taka til hendinni við Passúsálmana. Sú staðreynd hefur verið ýmsum öðrum höfundum eins og Magnúsi Jónssyni og Sigurði Nordal tilefni til að grufla í ástæðu þess að Hallgrímur tók til við að yrkja Passúsálmana. Doktorsefni ræðir það mál ekki, heldur lætur sér nægja að benda á hversu Passúsálmarnir sverja sig í ætt við það sem ort var í nágrannalöndunum um píslir Krists og útlekking Hallgríms sé hliðstæð því sem tíðkaðist með skáldum nágrannaríkjanna. Og þetta er í sjálfu sér alveg nægileg skýring og óþarfi að fara að leitast eftir ástæðum í sálarlífi eða ytra lífi skáldsins. Það er í raun sennilegt eins og segir á bls. 360, að Hallgrímur hafi verið svo vel lesinn í erlendum píslarbókmenntum að það hafi nægt honum til innblásturs til að takast á við að setja píslarsöguna fram í sálmum sem ekki væru aðeins endursögn heldur líka útlekking til lærdóms, áminningar og huggunar. Umræðan um hina fjórföldu ritskýringaraðferð bæði í tengslum við Passúsálmana og víðar er mjög sannfærandi og upplýsandi. Þá er líka skemmtileg tilgátan á bls. 361 um að Brynjólfur biskup hafi verið áhrifavaldur þar með því að kynna fyrir Hallgrími ný píslarkvæði sem báru með sér nýja strautra íhugunar og málskrúðs og voru undir áhrifum frá kaþólskri hefð.

Í ljósi þessara hugleiðinga er áhugavert að lesa samanburðinn á Hallgrími og erlendum passúsálmaskáldum er beita sömu aðferðum og hann. Í því sambandi bendi ég sérstaklega á samanburðinn og umræðuna á bls. 330 o. áfr. um efnistöð dönsku skáldanna Kingos og Naurs annars vegar og Hallgríms hins vegar viðvíkjandi íhugunarefninu yfirskriftin yfir krossinum sem er hjá Hallgrími 35. passúsálmur. Þar bendir doktorsefni á að dönsku skáldin séu sýnu orðmeiri en Hallgrímur og noti öllu meira skruðmælgí í máli sínu en hann. Ennfremur segir þar að margir hinna erlendu texta séu tilfinningaþrungnari en texti Hallgríms þótt þar skorti reyndar ekki tilfinningar (bls. 358 o. áfr.).

Þetta leiðir hugann að mismunandi stefnum og strautum í passíubókmenntum. Í passíu- eða píslaríhugunum miðaldamanna voru píslir Krists oft uppmálaðar í því skyni að hræra tilfinningar fólks til samúðar með Kristi og til

að gráta yfir þeirri illsku sem honum var sýnd. Ennfremur var ítrekunin á þjáningum Krists notuð til að hvetja fólk til meinlæta eða til meðlíðunar með Kristi, leggja m.ö.o. á sig píslir og þjáningar.

Hér vildu mótælendur skipta um áherslur. Það kemur t.d. mjög eindregið fram í prédikunum Lúthers á föstudaginn langa þar sem hann segir að markmiðið með píslarhugunum sé ekki að hvetja fólk til meinlæta og sjálfvalinna písla og heldur ekki að fá fólk til að gráta yfir vondri meðferð á Kristi. Markmiðið er að uppmála elsku Guðs í atburðum píslarsögunnar því að þeir birta að Guð lætur það sem mönnum ber sakir illsku sinnar bitna á syni sínum. Hvatningin er sú að fá fólk til að treysta boðskapnum um að verk Guðs í þínu og dauða Krists gildi fyrir okkur hvert og eitt.

Hvað álitur Hallgrímur í Passúsálmunum? Er hann að kalla til vorkunnsemi með Kristi og sjálfspíningar eða er hann að kalla til iðrunar og trúar? Doktorsefni minnst á það á bls. 358 að í samanburði við nokkur píslarljóð í nágrannalöndunum tali Hallgrímur minna um eigin tár en margir erlendir höfundar þó að þess gæti t.d. í 12. sálmi: „Oft lít ég upp til þín / augum grátandi.“ Hvað merkja tárin í þessum sálmi? Eru tár skáldsins tár meðlíðunar og sorgar? Eða eru þau iðrunartár?

Og þetta vekur enn fleiri spurningar um snemmarokk og síðbarokk sem líka á sér guðfræðilega hlið og tengist skilunum milli rétttrúnaðar og heittrúarstefnu eða píetisma. Er Hallgrímur orðfærri eða látlausari í orðfæri en t.d. skáldin Kingo og Naur af því að þeir eru fulltrúar síðbarokks? Eða eru áhrif píetismans farin að setja merki sitt á píslarhugleiðingar þeirra? Eru það áhrif píetismans sem fá þá til að beita aðferðum mælskufræðinnar til hins ítrasta og íklæða mál sitt tilfinningaþrungnu málskrúði? Er Hallgrímur fulltrúi snemmarokks og þeir fulltrúar síðbarokks? Eða mótast Hallgrímur annars vegar og Kingo og Naur hins vegar af ólíkum guðfræðistefnum rétttrúnaðar og heittrúarstefnu, píetisma?

Það er líka áhugaverð spurning en um leið kannske óviðeigandi hvort trúmennska Hallgríms við íslenska hljóðstafagrein orki hindrandi á að hann beiti ímyndunarafla sínu og möguleikum til myndrænnar tjáningar til hins ítrasta – eða stunda „djúpfundinn skáldskap“?

VI

Mig langar þá að lokum að minnst á tvennt sem er guðfræðilega áhugavert. Annað atriðið er dulúðin og hitt er trúarvissan.

Dulúð — mystik, oft líka nefnd dulhyggja — setur mark sitt á trúarkveðskap Hallgríms, ekki síst Passúsálmana, og einnig á rit hans í óbundnu máli. Dulúð er út af fyrir sig margrar merkingar. Píslardulúð miðaldanna leitaðist við að lifa sig svo inn í atburði píslarsögunnar að menn fyndu til samlíðunar með Kristi. Mótmælendur snerust gegn þeirri tegund dulúðar. Á lútherskri grund varð til annars konar dulúð sem sótti efnivið í verk dulúðarsinna frá miðöldum og einnig í hugsun Lúthers sjálfs. Með hugsun og orðaförða dulúðar gátu menn bæði túlkað kenninguna um orð Guðs sem náðarmeðal og um áhrif Guðs orðs á hjörtu fólks. Það leiddi til þeirrar túlkunar að orð Guðs lýsti liðnum atburði sem samtímaatburði, að orð Guðs meгнаði að framkvæma það sem það lýsti. Sagnirnar sjá, skoða og horfa skipta miklu máli í því sambandi.

Á forsendu dulúðarinnar getur Hallgrímur íhugað atburði píslarsögunnar eins og þáttakandi. Síðan bætist þekking skáldsins á skáldskaparfræðum og aðferðum mælskufræði við og hjálpa skáldinu líka til að beita efnið ákveðnum tókum og sú þekking og hagnýting kallast á við þær guðfræðilegu áherslur sem skáldið vildi koma á framfæri.

Hið sama er uppi á teningnum í íhugunarritum Hallgríms. Þar sýnir Hallgrímur að hann hefur góð tók á aðferðum mælskufræðinnar. Hann beitir þeim aðferðum í því skyni að áréttu lútherska áherslu á orð Guðs sem náðarmeðal eða tæki heilags anda, sem gerir liðinn atburð hjálpræðissögunnar að sístæðum, algildum atburði sem gerist líka hér og nú í þeim sem trúir.

Hitt atriðið sem mig langar til að minnst á er trúarvissan. Um daga Hallgríms var það deiluefni milli kirkjudeildanna, þeirrar lúthersku og rómversk-kaþólsku, hvort menn gætu nokkru sinni verið vissir um sáluhjálp sína. Talsmenn rómversk-kaþólsku kirkjunnar, einkum jesúítarnir, töldu að svo væri ekki, menn gætu *aldrei* verið vissir um hjálpræði sitt. Lútherskir sögðu aftur á móti að menn *gætu verið* vissir um sáluhjálp sína eins og öll fyrirheit Heilagrar ritningar segðu fyrir um. Hallgrímur tjáir þessa vissu víða í kveðskap sínum og á því sjáum við að hann talar máli sinnar kirkjudeildar til að sannfæra fólk um að það geti í trúnni verið visst um sáluhjálp sína. 25. sálmurinn er e.t.v. skýrasta dæmið um þetta en þar sér hann fyrir sér móttökurnar á hinnum og sér sjálfan sig sem rödd í kór himneskra hirðsveita!

Í 34. passúsálmi sem doktorsefni ræðir á bls. 359 mætast þessar áherslur báðar, dulúðin og trúarvissan. Sálmurinn fjallar um fyrsta orð Krists á krossinum þegar hann biður ofsækjendum sínum líknar. Þar sér skáldið sjálft sig í hópi þeirra sem kvöldu Krist. Eftir þá játningu í 9. versu kemur fullyrðingin í 10. versu að það muni eiga vísa fyrirbæn Krists „því ég er Guðs barn og bróðir þinn, / blessaði Jesús, herra minn, / náð kann mig nú ei bresta.“ Þarna talar

Hallgrímur mjög skýrt máli trúarvissunnar og engu líkara en hann segi almættínu hreinlega fyrir verkum!

Mig langar til þess hér að biðja doktorsefni að bregðast við atriðum þeim sem ég hef hér minnst á og tengjast dulúð og trúarvissu og tengslum þeirra hugtaka við mælskufræðina. E.t.v. væri ekki úr vegi í sambandi við umræðu um trúarvissu að fá sjónarmið doktorsefnis á því sem einhverjir höfundar hafa nefnt tilvistarvanda Hallgríms og jafnvel efahyggju og á að skína í gegnum sumt í kveðskap hans.

VII

Ég er þá kominn að lokum máls míns. Ritgerðin *Barokkmeistarinn* er mjög áhugaverð lesning og raunar skemmtileg. Hún opnar nýja sýn á íslenskar bókmenntir 17. aldar og sýnir með skýrum og skilmerkilegum hætti fram á tengsl Hallgríms, og eftir atvikum annarra íslenskra skálda á 17. öld, við það sem var að gerast í menningarheimi Evrópu um sama leyti. Hér úti á Íslandi eru skáld og lærðir menn að fást við hið sama og hliðstæðar persónur í nágrannalöndunum. Þessi nýja sýn hvetur til frekari rannsókna á efninu og ég fyrir mitt leyti fagna sérstaklega þeirri hvatningu sem ritgerðin geymir um frekari samræður á milli guðfræðinga og bókmenntafræðinga. Ég óska doktorsefni innilega til hamingju með ákaflega vel unnið verk.

*Einar Sigurbjörnsson
Guðfræðideild Háskóla Íslands
Aðalbyggingu Háskóla Íslands við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
eisig@hi.is*

SVÖR MARGRÉTAR EGGERTSDÓTTUR

ÉG VIL ÞAKKA báðum andmælendum mínum fyrir áhugaverða umfjöllun og þær gagnlegu athugasemdir sem fram komu í ræðum þeirra.

Fyrsti andmælandi, dr. Jürg Glauser prófessor í norrænum fræðum, gefur í ræðu sinni mjög greinargott yfirlit yfir efni bókarinnar. Vil ég þakka honum sérstaklega fyrir það og öll þau lofsamlegu ummæli sem koma fram í máli hans en mun nú leitast við að svara þeim atriðum sem hann gagnrýnir.

Andmælandi telur eðlilegt að rannsókn mín hafi einkum tekið mið af þýskum og norrænum barokkbókmenntum en gagnrýnir þó að lítið sem ekkert sé fjallað um barokk meðal rómanskra þjóða. Áhugavert hefði að hans mati verið að tilfæra dæmi úr spænskum, ítölskum, frönskum og portúgölskum bókmenntum og hefði það gert rannsóknina víðtækari. Því get ég verið sammála en taldi samt mikilvægt að beina athyglinni fyrst og fremst að menningartengslum Íslands við Norðurlöndin og Þýskaland.

Barokk er talið vera sameiginlegt einkenni á evrópskum bókmenntum á ákveðnu tímabili en engu að síður leggja allir sérfræðingar um barokk áherslu á að það hafi ákveðnar birtingarmyndir eftir löndum og landsvæðum. Það megi lengi deila um hvort einstök skáld eins og Malherbe og Racine, Cervantes, Shakespeare eða Milton hafi verið barokkskáld en því verði ekki neitað að ákveðin bylgja hafi ríðið yfir Evrópu í kjölfar húmanismans og hún hafi ekki látið nein menningarsvæði í Evrópu ósnortin. Það er enginn vafi á því að lúthersk guðfræði á gífurlega mikinn þátt í því sem við nú nefnum barokk á Norðurlöndunum og í Þýskalandi og guðfræðilegur lærdómur var einmitt ein tegund þess lærdóms sem var lykilatriði við skáldskapariðkun. En tengslin eða átökin milli lútherskra og kaþólskra tóku stundum á sig undarlegar myndir og áhrifin milli þeirra voru á margan hátt gagnvirk. Sameiginlegur grundvöllur alls lærdóms var Biblían sem enn á þessum tíma var hin óvefengjanlega fyrirmynd, grunntexti eða „prætekst“ eins og Sørensen og Storstein (1999) kalla það. Biblían var sá texti sem réttlætti og staðfesti alla aðra textatúlkun; aðrar sameiginlegar fyrirmyndir voru kirkjuféðurnir og höfundar kristinna dulúðarríta á miðöldum; allt var þetta sameiginlegur arfur sem höfundar allra landa Evrópu sóttu til. Annað sem tengdi alla lærða menn á þessu tímabili saman var latínan og kveðskapur á nýlatínu. Nýlatínan var mjög mikilvægur miðill og tryggði ákveðið samhengi: milli klassískrar fornaldar, endurreisnar

og barokks; milli lærðra manna samtímans sem áttu latínuna sameiginlega en höfðu jafnframt allir áhrif á þróun bókmennta á móðurmálinu, hver á sínu svæði. Við þetta bætist svo hugmyndin um *imitatio*, að skáldið eigi að taka sér mikil skáld og höfunda til fyrirmyndar og líkja eftir þeim. Þannig voru höfundar eins og Cicero, Aristóteles, Tacitus, Seneca og Virgill fyrirmyndir skálda og lærðra manna um alla álfuna. Þannig eru margir sameiginlegir þræðir í evrópskri barokkmenningu. Hvað sem því líður hlaut rannsókn á hugsanlegum barokkeinkennum í íslenskri bókmenntasögu einkum að taka mið af því hvernig barokk hefur verið skilgreint og hvernig það birtist á hinu norður-evrópskra menningarsvæði.

Andmælandi minn er þeirrar skoðunar að betur hefði þurft að ræða þá staðreynd að mælskufraeðin á sér langa sögu og því hæpið að tengja retorísk stílbrogð eingöngu við barokktímamann, eða telja þau sérstakt einkenni tímabilsins. Vandamálið sem andmælandi minn víkur hér að á almennt við um barokkrannsóknir, jafnt í Þýskalandi og annars staðar, og er víða tekið til umræðu í þeim ritum sem ég vitna til í bók minni. Það tengist jafnframt afmörkun barokksins frá miðaldabókmenntum. Hann telur einnig að ég hefði átt að ræða ítarlegar spurningar sem varða almenna bókmenntafræði, svo sem hvort mælskufraeðin hafi raunverulega haft jafn víðtæk áhrif á bókmenntir, bæði á barokktímanum, og fyrr og síðar, og oft er haldið fram.

Þótt umrædd atriði séu ekki tekin sérstaklega fyrir er vikið að þeim, t.d. í upphafi kaflans Orðsins list á lærdómsöld þar sem segir að mælskufraeðin hafi „mótað alla hugsun um mál og stíl á Vesturlöndum frá því á fimmtu öld fyrir Krist og fram á níttjándu öld“ (bls. 69) en jafnframt bent á (með tilvísunum til þýskra og íslenskra fræðimanna) að aldrei hafi verið samdar jafnmargar kennslubækur í mælskufraeði og á því tímabili sem kennt er við húanisma og barokk (bls. 77). Að mínu mati var mikilvægast að ég gæti með rannsókn minni sýnt fram á að mælskufraeðin gegndi lykilhutverki í því sem ritað var á íslensku á dögum sr. Hallgríms en það hafði verið dregið í efa, t.d. af Wilhelm Friese (1968:126). Ég lagði mig því alla fram um að sýna fram á gildi og mikilvægi mælskufraeðinnar í þeim textum sem ég fjallaði um.

Þá telur prófessor Glauser að eðlilegt hefði verið að fjalla meira í ritgerðinni um verk Jóns biskups Vídalíns (1666–1720), enda er hann annar mikilvægasti fulltrúi barokksins á Íslandi. Telur hann að miðað við það rúm sem umfjöllun um verk Magnúsar Ólafssonar og Stefáns Ólafssonar fá, hefði verið eðlilegt að ræða nánar um Jón Vídalín. Þetta er mjög eðlilegt sjónarmið en ég hef mér það einkum til málsvarnar að á undanförunum árum hefur afar lítið verið fjallað um verk Magnúsar og Stefáns. Hins vegar var Vídalíns-

postilla gefin út að nýju árið 1995 með ítarlegum inngangi eftir dr. Gunnar Kristjánsson. Sú umfjöllun er að mínu mati mjög vel gerð og styður þær hugmyndir sem ég set fram í bók minni. Ég taldi mig því geta látið nægja að vísa til skrifna Gunnars og útgáfu.

Andmælandi segir að í umfjöllun minni um Stefán Ólafsson (bls. 147–148) varpi ég fram ýmsum áhugaverðum spurningum án þess að gera tilraun til þess að svara þeim. Það er rétt að mörgum spurningum sem rannsókn þessi vekur er enn ósvarað enda var það að nokkru leyti markmið mitt að vekja athygli á þeim mikilvægu verkefnum sem bíða þeirra sem rannsaka vilja betur bókmenntir þessa tímabils. Ég leyfi mér einnig að vísa til lokaorða fyrsta andmælanda þar sem hann telur mér til tekna að hafa með bókinni dregið fram mikilvægar spurningar.

Í kaflanum um sálma og andlegan kveðskap (einkum á bls. 281–285 og bls. 285–293) telur prófessor Glauser vanta skýra yfirsýn og að þar hefði þurft að koma betur fram í hverju hin nýja flokkun kveðskapar Hallgríms er fólgin. Fyrir mér vakti einkum að benda á að útgefendur kvæða og sálma Hallgríms á átjándu öld höfðu ákveðna efnisskiptingu í huga og flokkun þeirra er að nokkru leyti skiljanleg í ljósi þeirra hugmynda um fjórfaldan textaskilning (bókstaflega merkingu, allegoríska, móralska og anagógíska) sem talsvert er fjallað um í bók minni. Ég reyni að sýna fram á að jafnvel þótt niðurröðun efnis í Hallgrímskveri komi ekki að öllu leyti heim og saman við mína eigin efnisflokkun sé hún byggð á sömu hugsun sem kemur m.a. fram í því að lítið er á tækifæriskvæði og huggunarkvæði sem sérstakar kvæðagreinar.

Andmælandi gagnrýnir mig fyrir að forðast í lengstu lög fræðileg átök, vera hikandi við að setja deiluatríði á oddinn, og telur að víða hefði gagnrýni mín á fyrri skrif fræðimanna mátt vera beinskeyttari. Það má vera rétt. Að mínu mati er þó mikilvægt annars vegar að virða eldri rannsóknir og viðurkenna framlag og mikilvægi þeirra þótt ég nálgist viðfangsefnið á annan hátt. Hins vegar eru dæmi um það í bók minni að vitnað sé til umfjöllunar genginna fræðimanna eins og Magnúsar Jónssonar (bls. 267) og Arne Møller (bls. 364) þar sem ummæli þeirra eru svo úrelt og dæmigerð fyrir horfin sjónarmið að þau dæma sig sjálf og að mínu mati óþarfi að fara um það mörgum orðum.

Andmælandi saknar þess að fjallað sé um texta Hallgríms út frá kenningum þeim sem nú eru oftast kenndar við *Material Philology*, en hafa líka verið felldar undir hugtakið *New Philology*. Hann hefði óskað eftir meiri umfjöllun um *Intertextualität*, um varðveislu og útbreiðslu textanna í handritum og þá breytingu sem verður á textanum. Hann segir að bók mín gefi til kynna að verk Hallgríms séu nokkurn veginn „fastur texti“ en áhugavert hefði verið

að fræðast meira um tilbrigði textans, sbr. hugtakið „der unfeste Text“ sem á íslensku mætti kalla síbreytilegan texta. Hér kemur andmælandi vissulega að mjög áhugaverðu sviði sem höfðar ekki síst til þeirra sem fengist hafa við útgáfu á textum sem varðveittir eru í handritum. Sjálf hef ég um árabíl unnið að útgáfu á verkum Hallgríms Péturssonar, ásamt Svanhildi Óskarsdóttur og Kristjáni Eiríkssyni, gefið út þrjú bindi með kvæðum hans og sálum og fengist við drjúgan hluta þeirra 600 handrita sem varðveita verk hans. Mér er því fyllilega ljóst hversu áhugavert er að rannsaka verk Hallgríms í ljósi þess hvernig þau hafa breyst og varðveist og leyfi mér að benda á að um þetta hef ég fjallað á öðrum vettvangi, bæði í inngangi að fyrsta bindi útgáfu minnar á verkum Hallgríms (Margrét Eggertsdóttir 2000) og í greininni „Handrit og varðveisla verka sr. Hallgríms Péturssonar“ (Margrét Eggertsdóttir 1997). Í inngangi að 1. bindi útgáfunnar segir:

Vissulega er fróðlegt í sjálfu sér að skoða breytingar sem verða á textum í handritum, hvernig menn áttu það til að misskilja það sem þeir lásu og hvernig menn hafa stundum sætt sig við brenglaðar uppskriftir. Eflaust verða allir textar fyrir einhverjum breytingum þegar þeir eru skrifaðir upp en hafa ber í huga að sá munur er á bundnu máli og lausu að hvert einstakt orð er mikilvægara í bundnu máli; ekki síst þegar form kvæðisins er flókið og strangt með innrími, endarími og fleiru þess háttar [...] (Margrét Eggertsdóttir 2000:xv).

Í innganginum ræði ég enn fremur um þá staðreynd að Hallgrímur Pétursson virðist sjálfur hafa verið sér þess vel meðvitandi að textar brengluðust í uppskriftum og fer beinlínis fram á það í inngangi Passíusálmanna að orðalagi hans verði ekki breytt: „En þess er ég af guðhræddum mönnum óskandi að eigi úr lagi færi né mínum orðum breyti [...]“ (JS 337 4to, 1v). Hann kvartar einnig yfir því í vísu að svo miklar breytingar hafi orðið í uppskrift á texta Króka-Refs rímna sem hann orti, að hann þekki þær varla aftur.

Í greininni fjalla ég m.a. um ákveðið erindi, eignað Hallgrími Péturssyni, sem í sumum handritum er hluti af erfikvæði en í öðrum hluti af hamingjuósk, og enn öðrum sjálfstætt kvæði og virðist þannig gegna mismunandi hlutverki eftir aðstæðum. Fleiri dæmi um breytingar á texta í handritum hefði verið hægt að nefna en að mínu mati tengist sú umræða ekki beinlínis meginmarkmiði ritgerðarinnar. Engu að síður er ég sannfærð um að það hafi aukið mjög gildi rannsóknar minnar að ég vann samtímis að útgáfunni og þekki vel handrit og varðveislu verka Hallgríms Péturssonar.

Loks minnst andmælandi á athyglisverðar kenningar Stinu Hansson o.fl.

varðandi munnlegan flutning, að *Oralitöt* eða *Vokalitöt* hafi skipt miklu máli, ekki síður en hinn ritaði texti. Hér er vissulega um mikilvægt og áhugavert atriði að ræða sem þarfnast nánari rannsókna. Í ritgerð minni (bls. 142–143) læt ég þess reyndar getið í umfjöllun um *Ómennskukvæði* eftir Stefán Ólafsson að skáldið „hafi lesið kvæðið upp við kirkju eptir messu fyrir sóknarbændum sínum, er honum hafi þótt þeir ríða of mikið út og gefa sig við öðru sukki og segir, að mælt sé að þeir hafi látið sér segjast“ (Stefán Ólafsson I 1885:262; sbr. aths. við orðið *bóndi* í Orðabók Jóns Ólafssonar úr Grunnavík, AM 433 fol II 1, bl. 200v). Ég tel mig víða hafa reynt að minna lesandann á að flutningur kveðskapar gegndi mikilvægu hlutverki. Vandamálið er hins vegar að heimildir um flutning eru oftast mjög takmarkaðar.

Annar andmælandi, dr. Einar Sigurbjörnsson prófessor í guðfræði, gerir að umræðuefni merkingu hugtakanna hugleiðsla og íhugun. Ég játa að samkvæmt máltilfinningu minni er ekki mikill munur á merkingu orðanna en ég fellst heils hugar á röksemdir hans um „að nauðsynlegt sé að halda hugtökum aðgreindum“ og get verið sammála honum um að nota íhugun sem þýðingu á *meditation* (da.) en hugleiðslu yfir *kontemplation* (da.). Hann telur að ljóð Hallgríms Péturssonar og rit hans í óbundnu máli séu fremur *meditation* en *kontemplation* og því réttara að tala um *íhugun* en *hugleiðslu* gagnvart þeim. Því má bæta við að íhugun hefur það fram yfir hugleiðslu að vera eldra í málinu og það orð notar Hallgrímur Pétursson, m.a. í inngangsorðum sínum að Passíusálmunum. Þar notar hann raunar einnig hugtakið „umþenking“ og segir: „Umþenking guðrækileg herrans Jesú pínu og dauða er vissulega dýrmæt [...] og með því að ég hefi hennar langvaranlega *íhugun* mér í brjósti geymt [...]“. Þetta leiðir hugann að hugtakinu *betragning* (da.) sem rætt er um í ritgerðinni í tengslum við passíusálma og íhugunarrit. Það er lykilhugtak í ritum sem fjalla um pínu Jesú og dauða en erfitt að sjá hvaða orð væri best að nota um það á íslensku.

Þá gagnrýnir andmælandi mig fyrir notkun hugtakanna lögmál og fagnaðarerindi en þeirra er getið neðanmáls á bls. 306. Athugasemd minni var fyrst og fremst ætlað að vekja athygli á því að hugtökin iðrun og huggun, sem eru meginatriði í kaflanum Iðrunar- og huggunarkvæði, eiga rætur í kristinni guðfræði og þeim hugmyndum sem þar koma fram um synd og náð, lögmál og fagnaðarerindi sem lútherska kirkjan hefur löngum lagt mikla áherslu á. Mér er ljóst að hugtökin *lögmál* og *fagnaðarerindi* eru mun flóknari og margþættari, bæði guðfræðilega og sögulega, en athugasemd mín gefur til kynna.

Andmælandi gerir einnig athugasemd við túlkun mína á hinum þekktu sálmi sr. Hallgríms *Allt eins og blómstrið eina*. Ég taldi áhugavert að reyna að túlka sálminn út frá hugmyndum fræðimanna um barokktextann og fyrir mér vakti að reyna að „sýna fram á hvernig bygging sálmsins kemur heim og saman við reglur mælskufræðinnar og hvað gerir hann að barokktexta“ (bls. 301–302). Ég tel að sálmurinn skiptist í tvo hluta og að í fyrri hlutanum séu engin trúarleg atriði en í seinni hlutanum taki „trúarleg viðhorf völdin og [snúi] mjög svartsýnni lífssýn upp í sigurveg“⁴. Munurinn á mótternískum texta og barokktexta kemur hér skýrt í ljós (sbr. Sejersted 1995:142 og áfr.). Báðir nálgast þeir „núllpunktinn“, hið endanlega niðurrif merkingarinnar, en þar finnur barokktextinn Guð sem gefur öllu nýja merkingu. Það hvarflar ekki að mér að þetta sé eina leiðin til að túlka sálminn og viðurkenni fúslega að andmælandi minn hefur rétt fyrir sér þegar hann bendir á að í fyrri hluta sálmsins eru ýmsar líkingar sem sóttar eru í Biblíuna og kristna hefð. Sem dæmi má nefna 103. sálm Davíðs þar sem segir: „Dagar mannsins eru sem grasið, hann blómgastr sem blómið á mörkinni; þegar vindur blæs á hann, er hann horfinn og staður hans þekkir hann ekki framar“ (Sálm. 103,15–17). Það má vissulega til sanns vegar færa að hér komi fram sama hugsun og í fyrri hluta sálmsins. Hann er ein samfelld lýsing á hverfuleika þar sem öll áhersla er lögð á að lýsa ofurvaldi dauðans sem allt og allir lúta. Sé sálmurinn lesinn frá guðfræðilegu sjónarmiði kann að vera að hann „lýsi ástandi mannsins undir lögmálinu og dómi þess“ eins og andmælandi minn orðar það.

Andmælandi minn segist vera sammála mér um að ritgerð Halldórs Laxness „Inngangur að Passíusálmunum“ sé best afgreidd með þögninni. Því verð ég að mótmæla enda nefni ég ritgerðina í inngangi (bls. 2) og segi hana mjög djarfa tilraun til að tengja saman skáld og samfélag. Í grein sem nefnist „Hallgrímur Pétursson – Islands svar på Petter Dass“ (sjá Margrét Eggertsdóttir [2002]:einkum bls. 57–58) fjalla ég nánar um þau viðhorf sem Halldór Laxness setti fram í umræddri grein sem er að mínu mati mjög athyglisvert dæmi um viðtökur verka sr. Hallgríms Péturssonar og auk þess merkileg heimild um hvernig ímynd passíusálmaskáldsins hefur mótast með þjóðinni og hvernig hún birtist í skrifum eins áhrifamesta rithöfundar Íslendinga á tuttugustu öld.

Ábending andmælanda míns um að sálmur Hallgríms *Þakkargjörð fyrir afturfengna heilsu* sé huggunarsálmur ortur af ákveðnu, þekktu tilefni er rétt og ber að þakka fyrir hana.

Varðandi túlkun mína á sálminum *Þú kristin sála þjád og mædd* dregur andmælandi minn í efa að huggunarorðunum sé beint til konu eða réttara sagt

að nægilegt sé að rökstyðja þá hugmynd með myndlíkingunni um brúðkaup sálarinnar og Krists. Hann spyr: „Snertir sú líking einvörðungu konur? Hvað með notkun Hallgríms á þeirri mynd eða líkingu í öðrum sálum? Hvað eigum við að gera með andlátssálma hans og myndmálið í þeim?“ Því er til að svara að túlkun mín á sálminum byggist ekki einvörðungu á samlíkingunni um brúðkaup sálarinnar og Krists heldur fremur á orðalaginu öllu og þeim dæmum sem tekin eru. Sálmaskáldið vísar í ritningartexta sem tengjast sérstaklega kvenlegri reynslu, t.d. „Hvort fær kona gleymt brjóstbarni sínu, að hún miskunni eigi lífsafkvæmi sínu?“ (Jes. 49,15) og fjallar sérstaklega um Maríu, móður Jesú og sorg hennar. Sú staðreynd að orðið sál er kvenkyns á íslensku ýtir enn frekar undir þá tilfinningu að sálmurinn sé ortur til konu. Í andláts-sálum Hallgríms (sjá Hallgrímur Pétursson 2000:92, 94 og víðar) eru, eins og andmælandi bendir réttilega á, mjög merkar samlíkingar sem vísa margar til kvenlegrar reynslu (ljósmóðir, barn á brjósti, fæðing, elskhugi og brúðkaup). Þær eru vel þekktar í kristinni dulúð þar sem lögð er áhersla á hið líkamlega og innilega. Það breytir engu um þá tilgátu mína að áður nefndur sálmur kunnri upphaflega að hafa verið ætlaður syrgjandi konu. Öll þessi dæmi vitna um þekkingu á kristinni dulúð (og sennilega dulúðarritum) en einnig um skáldlegt innsæi og tilfinningalega dýpt Hallgríms Péturssonar sem skýrir m.a. vinsældir hans sem skálds.

Þá varpar andmælandi fram ýmsum athyglisverðum spurningum sem best væri að geta svarað með ítarlegri rannsóknnum og fræðilegum greinaskrifum, m.a. um tár skáldsins í Passíusálmunum, hvort það séu tár meðlíðunar og sorgar eða iðrunartár.

Andmælandi spyr um áhrif píetismans og um muninn á kveðskap Hallgríms og dönsku skáldanna Kingos og Naurs; hvort Hallgrímur sé fulltrúi snemmarokks, mótaður af guðfræðistefnu rétttrúnaðar en Kingo og Naur hins vegar af heittrúarstefnu, píetisma sem skýrt geti muninn á kveðskap þeirra. Því er fyrst til að svara að ég valdi í ritgerðinni að einbeita mér að kenningum um „barokktextann“ og þótt ég léti skýrt koma fram að ég lít á barokk sem ákveðið tímabil í bókmenntasögunni kom ég mér þannig að vissu leyti undan því að njörva barokk niður við ákveðin ártöl eða aldir, m.a. vegna þess að ég taldi að til þess þyrfti rannsóknin að ná til fleiri skálda. Á hinn bóginn get ég vel svarað því að ég tel of snemmt að tala um píetisma í verkum Kingos og Naurs. Ég tel þá mótaða af hábarokki en að Hallgrím megi frekar tengja við snemmarokk og leyfi mér að vitna hér til lærimeistara míns, Wilhelms Friese:

„[...] so gelten doch ohne jeden Zweifel die vier präsentierten Dichter als die herausragenden Gestalten in der jeweiligen nationalen Literatur des 17. Jahrhunderts: Georg Stiernhielm in Schweden, Hallgrímur Pétursson in Island, Petter Dass in Norwegen und Thomas Kingo in Dänemark. Die chronologische Vorstellung der vier Poeten entspricht dem Gang der Literatur im Zeitalter des Barock: Georg Stiernhielm und Hallgrímur Pétursson gehören dem Frühbarock zu, Petter Dass und Thomas Kingo dem eigentlichen Barock, bei Thomas Kingo dürfen wir sogar von Hochbarock sprechen“ (Friese 1999:19; leturbreyting mín).

Það er að ýmsu leyti erfitt að greina þá dulúðarstefnu sem tíðkaðist á barokktímanum frá píetismanum sem kom síðar; hér er að nokkru leyti um svipaðar áherslur að ræða innan sömu trúarbragða og kirkjudeildar. Athyglisvert er að á átjándu öld, þegar píetisminn fór að hafa veruleg áhrif, nutu sálmar Hallgríms Péturssonar mikilla vinsælda. Það liggur í augum uppi að í sálum hans var auðvelt að finna þann innleika og trúarvissu sem píetistarnir sóttust eftir.

Tvennt tekur andmælandi að lokum til umræðu frá guðfræðilegu sjónarmiði: dulúð og trúarvissu. Áður en ég geri tilraun til að bregðast við umfjöllun hans sem er vissulega mjög áhugaverð, leyfi ég mér að benda á að rannsókn mín var ekki á sviði guðfræðinnar heldur bókmenntafræði og frá guðfræðilegu sjónarmiði hljóta svör mín því að vera nokkuð takmörkuð. Andmælandi minn bendir á þá skoðun lúthersku kirkjunnar að menn *gætu verið* vissir um sáluhjálp sína eins og öll fyrirheit Heilagrar ritningar segðu fyrir um. Hann segir: „Hallgrímur tjáir þessa vissu víða í kveðskap sínum og á því sjáum við að hann talar máli sinnar kirkjudeildar til að sannfæra fólk um að það geti í trúnni verið visst um sáluhjálp sína“. Um þetta er ég andmælanda mínum alveg sammála. Trúarvissa Hallgríms og öruggt trúartraust blasir við í öllum verkum hans. Hún hefur verið persónuleg sannfæring hans en jafnframt hluti af kenningu kirkjunnar eins og sjá má af dæmi úr annarri átt. Í riti sínu *Brevis commentarius de Islandia* grípur Arngrímur lærði Jónsson einmitt til þessarar kenningar lúthersku kirkjunnar þegar hann andmælir þeirri hugmynd að Hekla sé op helvítis eða að helvíti hafi verið fundinn staður á Íslandi. Hann segir í anda lútherskrar trúarvissu:

Sufficit nobis abundè, quod illius tenebricosum fætorem et reliqua tormenta, dante et juvante Domino nostro IESV Christo, cujus precioso sanguine redempti sumus, nunquam simus visuri aut sensuri. Atque hîc

de orco Islandico disputationis colophon esto. (Arngrímur Jónsson 1950 [1593]:31)

Er oss kappnóg að vita að fyrir mildi og hjálp Drottins vors, Jesú Krists, sem hefur leyst oss með dýrmætu blóði sínu, munum vér aldrei líta þá daunillu myrkraskonsu eða líða aðrar píslir. Skal hér lokið tölu um íslenskt helvíti. [Væntanlegt í þýðingu og útgáfu Einars Sigmarssonar 2007]

Að lokum birtast hér leiðréttingar við bókina. Sumar villur hef ég sjálf fundið, aðrar hefur mér verið bent á og vil ég færa þakkir þeim sem það gerðu.

Leiðréttingar við Barokkmeistarann

Bls. 11: Barokkhugtakið er ekki upprunnið í Rúmeníu heldur á hinu rómanska málsvæði, sbr. Hoffmeister 1987:2.

Bls. 18: Friedriche, *rét:* Friederike

Bls. 66: Erfikvæði um Helgu Aradóttur (1604–1628) er ekki eftir sr. Ólaf Jónsson á Söndum (enda lést hann 1627) heldur er það að öllum líkindum eftir sr. Ólaf Jónsson á Stað í Súgandafirði, þá á Eyri í Skutulsfirði, eins og Þórunn Sigurðardóttir hefur bent á, sjá Þórunn Sigurðardóttir 1996:241.

Bls. 93, 3. lína: Altherthum, *rét:* Alterthum

Bls. 102, 8. lína að neðan: di, *rét:* die

Bls. 102, 3. lína að neðan: Sturlason, *rét:* Sturläson

Bls. 103, 3. lína að ofan: bibliothec, *rét:* Bibliothec

Bls. 103, 18. lína: SextanmælliVysa, *rét:* Sextanmælli Vysa

Bls. 103, 19. lína: sehzehnmahl, *rét:* sechzehnmahl

Bls. 103, 1. lína að neðan: Werse, *rét:* Verse

Bls. 104, 1. lína: Werse, *rét:* Verse

Bls. 133, nmgr. 5: skólameistari, *rét:* skólameistara

Bls. 276: annrri, *rét:* annarri

Bls. 276: „Eiríkur Hallsson ... þýddi Paradísaraldingarð Jóhanns Arndt en þýðing hans hlaut ekki náð fyrir augum Þórðar biskups [...] og var ritið því ekki prentað fyrr en 1731 í annarri þýðingu“. Hér hefur höfundur ruglað saman *Paradísaraldingarði* Arndts og riti hans *Sannur kristindómur* sem kom út í þýðingu Þorleifs Árnasonar (1687–1727) árið 1731, sbr. Einar Sigurbjörnsson og Þórunn Sigurðardóttir 2004:xxiv, nmgr. 58. *Paradísaraldin-*

- garður* hefur hinsvegar ekki komið út í íslenski þýðingu.
 Bls. 438: Jakob Benediktsson 1987b. Seinni hornklofa vantar.
 Í heimildaskrá á Le Goff, Jacques að vera undir L en ekki G
 Bls. 451: Björn K. Þórólfsson (1892–1972), rétt: 1973
 Bls. 451: Boethius 239, rétt: 240
 Bls. 453: Einar Ólafur Sveinsson (1899–1974), rétt: 1984
 Bls. 460: Luther 41, rétt: 42

HEIMILDIR:

- Arngrímur Jónsson. 1950. [1593]. *Brevis commentarius de Islandia. Arngrimi Jonae latine conscripta* 1. Ed. Jakob Benediktsson. Bibliotheca Arnarnagæna 9. Hafnæ.
- Arngrímur Jónsson. 2007. *Brevis commentarius de Islandia. Stutt greinargerð um Ísland*. Einar Sigmarsson gaf út og ritaði inngang og skýringar. Sögufélag, Reykjavík.
- Einar Sigurbjörnsson og Þórunn Sigurðardóttir. 2004. Inngangur. Johann Gerhard. *Fimmtíu heilagar hugvekkjur*, bls. ix–xliii. Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, Guðfræðistofnun Háskóla Íslands, Reykjavík.
- Friese, Wilhelm. 1968. *Nordische Barockdichtung. Eine Darstellung und Deutung skandinavischer Dichtung zwischen Reformation und Aufklärung*. Francke Verlag, München.
- Friese, Wilhelm. 1999. *Nordische Barocklyrik*. A. Francke Verlag, Tübingen, Basel.
- Gunnar Kristjánsson. 1995. Inngangur að Vídalínspostillu. *Vídalínspostilla*, bls. xv–c. Gunnar Kristjánsson og Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Mál og menning, Reykjavík.
- Hallgrímur Pétursson. 2000. *Ljóðmæli* 1. Margrét Eggertsdóttir bjó til prentunar. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Hoffmeister, Gerhart. 1987. *Deutsche und europäische Barockliteratur*. Sammlung Metzler. Band 234. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.
- Jón Þorkelsson Vídalín. 1995. *Vídalínspostilla*. Gunnar Kristjánsson og Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Mál og menning, Reykjavík.
- Margrét Eggertsdóttir. 1997. Handrit og varðveisla verka sr. Hallgríms Péturssonar. *Hallgrímsstefna*. Fyrirlestrar frá ráðstefnu um Hallgrím Pétursson og verk hans sem haldin var í Hallgrímskirkju 22. mars 1997, bls. 55–62. Ritstjórar: Margrét Eggertsdóttir og Þórunn Sigurðardóttir. Listvinafélag Hallgrímskirkju, Reykjavík.
- Margrét Eggertsdóttir. 2000. Inngangur. Hallgrímur Pétursson. *Ljóðmæli* 1, bls. vii–xviii. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Margrét Eggertsdóttir. [2002]. Hallgrímur Pétursson – Íslands svar på Petter Dass. *Petter Dass og Norden*, bls. 45–60. Sven Erik Forfang og Ivar Roger Hansen (red.) Høgskolen i Nesna.
- Margrét Eggertsdóttir. 2005. *Barokkmeistarinn. List og lærdómur í verkum Hallgríms Péturssonar*. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
- Sejersted, Jørgen. 1995. Barokken og norsk kanon. *Nordica Bergensia* 6:108–145.

- Stefán Ólafsson. 1885–1886. *Kvæði I–II*. Jón Þorkelsson bjó til prentunar. Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn.
- Storstein, Eira og Sørensen, Peer E. 1999. *Den barokke tekst*. Dansk lærerforeningen, [Frederiksberg].
- Þórunn Sigurðardóttir. 1996. *Tvær bókmenntagreinir á sautjándu öld: lúterska erfilyjóðið og harmljóðið*. Ritgerð til M.A. prófs í íslenskum bókmenntum við Háskóla Íslands. Reykjavík.

Margrét Eggertsdóttir
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
megg@hi.is

TVÖ BRÉF HELGA BISKUPS THORDERSEN TIL GÍSLA BRYNJÚLFSSONAR

Aðalgeir Kristjánsson bjó til prentunar

HELGI Guðmundsson Thordersen, síðar biskup, og Þorleifur Guðmundsson Repp skjalabýðandi m.m. voru æskuvinir og jafnaldrar, fæddir 1794. Þeir brautskráðust báðir úr Bessastaðaskóla vorið 1813 og sigldu til Hafnar til háskólanáms sumarið 1814 og voru innritaðir í Hafnarháskóla 22. október s. á. Að lærdómsprófum loknum hóf Helgi nám í guðfræði, en Þorleifur í læknisfræði. Hann hvarf fljótlega frá því námi og hóf málanám og vann tvívegis til verðlauna fyrir ritgerðir í heimspeki og fagurfræði, enda lét hann sér fátt mannlegt óviðkomandi en lauk aldrei háskólanámi. Hér á eftir verða birt tvö bréf frá Helga biskupi Thordersen til Gísla Brynjúlfssonar sem fjalla um Þorleif Repp og jarðarför hans (NKS 3263 4to).

Helgi Guðmundsson Thordersen rækti nám sitt af alúð og lauk embættisprófi í guðfræði 20. apríl 1819. Að því loknu hélt hann heim til Íslands og var fyrsta veturinn barnakennari í Reykjavík. Helgi var vígður til Saurbæjar á Hvalfjarðarströnd 7. maí 1820 og kvæntist sama ár Ragnheiði dóttur Stefáns amtmanns á Hvítárvöllum. Fimm árum síðar fékk hann Odda á Rangárvöllum og varð prófastur Rangæinga skömmu síðar. Hann þjónaði Oddaprestakalli í áratug, en dómkirkjuprestur varð hann 1835 og settist þá að í Landakoti. Hann var kallaður til biskups yfir Íslandi 1845 og vígðist í Höfn 5. júlí 1846. Eftir vígslu fluttist Helgi biskup í biskupssetrið í Laugarnesi, en fékk síðar leyfi til að flytjast til Reykjavíkur. Þau Ragnheiður eignuðust 10 börn, af þeim dóu 8 í æsku, en Ástríður, f. 20. febrúar 1825, og Stefán, f. 5. júní 1829, urðu langlíf.

Ævi Þorleifs Repp var öllu viðburðaríkari en veraldargengi hans reyndist löngum valt. Þrátt fyrir víðtæka þekkingu á mörgum sviðum, brugðu skapsmunir hans jafnan fæti fyrir embættisframa hans. Um skeið var hann undirbókavörður við Advocate's Library í Edinborg, en mátti hrökklast þaðan sakir

ósamlyndis við yfirmann sinn. Hann fluttist þá aftur til Hafnar og lifði þar embættislaus og andaðist örsnauður 4. desember 1857.

Fátt er vitað um samband Þorleifs Repps og sr. Helga frá því að leiðir þeirra lágu sundur. Samt er varðveittur tugur bréfa frá sr. Helga til Þorleifs Repps, það fyrsta skrifað 1821 og þau síðustu 1850. Helmingur þeirra tengist dvöl Ástríðar dóttur sr. Helga í Höfn 1840-1843, þar sem hún var sett til mennta í umsjá Repps. Þessi bréf bera með sér hversu kært var með honum og sr. Helga og hvað sr. Helgi hlakkaði til endurfunda þegar hann sigldi til Hafnar til að taka biskupsvígslu (sjá *Nú heilsar þér á Hafnarslöð* 1999:361).

Hinn 27. febrúar 1858 greindi *Þjóðólfr* frá andláti Repps með þessum orðum:

Meðal merkismanna er látizt hafa ytra er landi vor Þorleifr Repp Guðmundsson prests Bøðvarssonar er síðast var prestur til Kálfatjarnar, nafnkunnur víða erlendis að gáfum, málfræði og annari fjölvísi. Hann dó í Kaupmannahöfn 4. desbr. f. á. 67 ára að aldri, eptir lánga og þunga legu; hann vildi láta flytja sig örendan hingað til Íslands og verða jarðsettr hér í jörð feðra sinna; Dr Jacobsen, borgarlæknir í Höfn og tryggr fornvinnu Repps sál. balsamaði því lík hans, var það síðan lagt í kistu er að innanverðu var alfóðruð blý- eða zinkpjátri og hún síðan sett í „Holmens“kirkju-kapelluna í Höfn, þar til í vor að póstgufuskipið á að færa hana hingað, og mun þá annar trygðafornvinnu hans og jafnaldri hér, biskup vor herra Thordersen hafa verið beðinn og ætla sér að gangast fyrir jarðarför hans (*Þjóðólfr* 1858:55).

Í Höfn var einnig haldin minningarathöfn áður en kistan var sett í kapelluna í Hólmskirkju. Pétur Guðmundsson greinir svo frá í *Annál nítjándu aldar*:

Lík hans var um veturinn í Hólmskirkju kapellu, þegar hann var úthafinn voru skólapiltar margir viðstaddir. Enski presturinn í Kaupmannahöfn hélt ræðu yfir kistu hans, og sungu Íslendingar sálminn: „Allt eins og blómstrið eina“ og tvö vers úr Passíusálmum: „En með því út var leiddur“ o. s. frv. Síðan báru Íslendingar lík hans í kapelluna (*Annáll nítjándu aldar* III:10).

Hinn 8. maí 1858 birtist í *Þjóðólfi* rækileg frásögn af jarðarför Repps. Samkvæmt henni var kistan borin í hús Helga Thordersens biskups og 1. maí kvaddi hann til ættingja og tengdamenn Repps og prestaskólástúdentu og helstu

söngmenn Lærða skólans til að hefja hinn framliðna til kirkju. Þar var kistan opnuð svo að viðstaddir mættu sjá hinn framliða. Síðan var frá henni gengið með sömu ummerkjum. Þá hófst sorgarathöfn með sálmasöng. Biskup gekk að kistunni og flutti stutta en gagnorða og fagra húskveðju, er einkar vel „hlýddi upp á þenna svo óvanalega og sorglega endrfund fornra æskuvina“. Síðan var sálmasöngur og líkið borið til kirkju. Þegar inn kom var sungið sálmvers þar sem upphafinu var breytt í „Glaðr hingað vil eg venda, vært í móðurskaut á ný“. Jarðarförin var 4. maí. *Þjóðólfur* greinir svo frá:

[...] eptir tilhlutun herra biskupsins söfnuðust fyrst allir, er vildi fylgja, á gildaskálanum Scandinavia, og gengu þaðan, þegar allir voru komnir er von þókti á, til kirkju. Að sungnum sálminum 228 (án orgelsláttar) gekk herra Helgi biskup fram að kistunni og flutti fagra ræðu, er lýsti gáfnaatgjörfi, sálarþreki og lundarlagi hins framliðna svo satt og fagrléga, — enda er engum fært að útmála slíkt eins og æskuvininum, — að víst mun öllum finnast mikið um er þá ræðu lesa, eins og oss öllum er nú heyrðum; — þar næst flutti dómkirkjuprestrinn prófastr Ólafur Pálsson fagra ræðu, með ágripi af hinum helztu æfiatriðum hins framliðna, lýsingu á lærdómi hans og fjölvísi og hans margbreyttu lífsstöðu; þar eptir var líkið hafið út úr kirkju, undir saung versins 224, borið til kirkjugarðs af prestaskólastudentum og öðrum vísindamönnum, moldausið af herra biskupinum, og jarðsett undir saung sálmsins „Allt eins og blómstrið eina“, og versanna „Sofi hann nú hér í friði“. Gröfin er rétt austr af leiði landlæknisins Jons Thorstensens, að sunnanverðu við stiginn frá sálarhliðinu til líkhússins. Hinn mesti mannfjöldi fylgdi, dómkirkjan hét að vera full, allir embættismenn og vísindamenn hér í staðnum að einum 3–4 frá teknum, og allir skólasveinarnir, er til þess var gefið leyfi. — Grafskript eptir próf. herra Ó. Pálsson, lét herra biskupinn prenta og útbýta við jarðarförina. Yfir höfuð að tala má segja, að ráðstafanir og allt fyrirkomulagið við jarðarför þessa var að öllu samboðið landshöfðingjanum er hana tók að sér, eigi af fordild eða fyrir endrgjald, heldr til þess af rækt og trygð að fullnægja á sinn kostnað síðustu óskum æskuvinarins, er bláfátækt og lángvint mótkast gjörði ófært, að hann eðr hans gæti látið þessari ósk verða framgengt af sjálfsramleik; það má og með sanni segja, að hinn framliðni var maklegr þess, bæði að moldum hans væri slíkr sómi sýndr og að minning hans verði í heiðri höfð bæði hér á landi og erlendis (*Þjóðólfur* 1858, 8. maí:87).

Þorleifur hafði ekki komið heim til Íslands frá því hann lét í haf sumarið 1814. Eftir því sem best er vitað er hann fyrsti Íslendingurinn sem er fluttur heim til Íslands til að bera þar beinin.

Viðtakandi áðurnefndra bréfa var Gísli Brynjúlfsson. Hann virðist hafa komið að þessu máli og verið ekkju Repps innan handar að því er ráða má af bréfunum. Gísli var fæddur 3. september 1827 á Ketilsstöðum á Völlum. Guðrún móðir hans og Ragnheiður kona Helga biskups voru náfrænkur. Gísli var heitinn eftir föður sínum Gísla Brynjúlfssyni presti á Hólum í Reyðarfirði, sem drukknaði um sumarið áður en Gísli fæddist. Hann ólst upp á ýmsum stöðum hjá frændfólki sínu á Austurlandi og í Skagafirði þar til þau fluttust til Reykjavíkur og bjuggu þar í næsta nágrenni við sr. Helga og fjölskyldu hans á Landakotshæð.

Sama haustið og Ástríður Helgadóttir sigldi til Hafnar hóf Gísli nám í Bessastaðaskóla. Eftir að Ástríður kom heim frá Höfn vorið 1843 leið ekki á löngu þar til ástir tókust með henni og Gísla. Hann var þá enn við nám í Bessastaðaskóla. Foreldrum Ástríðar var lítið um samband þeirra gefið, en sáu sitt óvænna þegar þau sáu að hugur fylgdi máli af hálfu dótturinnar. Gísli greinir rækilega frá ástamálum sínum og Ástríðar í bréfum til Gríms Thomsens. (Sjá nánar *Dagbók í Höfn* 1952:277–99). Vorið 1845 lauk Gísli námi í Bessastaðaskóla og brautskráðist með ágætiseinkunn og sigldi samsumars til Hafnar til að hefja þar háskólanám. Borgarlífið hafði þau áhrif að hann vanrækti námið og brást því vonum þeirra sem stóðu honum næst. Vorið 1846 sigldi sr. Helgi til Hafnar til að taka biskupsvígslu og var Ástríður með í för. Dagbókarblöð Gísla frá sumrinu 1846 (NKS 3320 4to II) bera því vitni að hann bar ekki lengur sömu tilfinningar í brjósti til Ástríðar og áður. Vorið 1847 sigldi hann heim til Íslands til að segja Ástríði upp. Hann lýsir því stuttlega í bréfi til Brynjólfs Snorrasonar frænda síns. Helgi biskup skrifaði Brynjólfi Snorrassyni einnig alla málavöxtu og var harðorður í garð Gísla vegna þeirra sárinda og vonbrigða hann hafði valdið öllum þeim sem báru hag hans fyrir brjósti. Í bréfi Gísla til Brynjólfs Snorrasonar má aftur á móti greina mikinn létti yfir að sambandi hans og Ástríðar er lokið. Hún var skamma stund ógefin í föðurgarði því að hún trúlofaðist Sigurði Melsteð á jóladag 1847 og 1. september 1848 voru þau gefin saman (sjá nánar *Andvara* 1983:54–62). Sjálfur kvæntist Gísli sjö árum síðar konu af sænskum ættum Marie N. Gerdzen að nafni.

Bréf þau sem varðveist hafa frá Helga G. Thordersen til Gísla eru nokkru yngri en þeir atburðir sem hér er getið og bera því ótvírætt vitni að allur kali í garð Gísla af hálfu sr. Helga var horfinn vegna heitrofa hans og þeirra von-

brigða sem hann olli fjölskyldu biskups og móður Gísla. Glöggst sjá af bréfunum að fullar sættir hafa tekist með þeim á ný, því að hér andar hver setning vináttu og hlýju í garð Gísla. Sr. Helgi lést 4. desember 1867, en Gísli 29. maí 1888.

Reykjavík, 2. maí 1858.

Elskulegi góði vin!

Kærar þakkir fyrir bréf nú með líki Repps sál., eg lét flytja kassann í gær — hann fékkst ei fyrr í land — inn í hús mitt hvar ættingjar Repps og vinir voru við meðan kassinn var opnaður, og líka eftir ósk náunganna líkkistan opnuð; síðan aftur slegin til og borin héðan út í kirkju eftir að eg hafði talað fáein orð yfir henni, þar stendur hún til næsta þriðjudags þá líkið verður greftrað, ef guð lofar. Vegna asans með póstskipið og innfallandi helgidaga varð þessu ei meira flýtt, bið eg þig gjöra svo vel að láta ekkjuna vita hvar þessu er komið. —

Hvað kostnaðinn snerti hafði eg ætíð ímyndað mér, að eg annaðist hann *hér á landi*, en að ekkjan eður vinir hennar ytra mundu borga flutninginn hingað inn, en af innlögðum reikningi frá Tærgesen sér þú að eg hefi borgað 30 rd. fyrir hingaðflutninginn, og áleit ei sémilegt að gjöra þras úr þessu, þó borgunin sé meiri en fyrir heilt lestarrúm. Þó mér þætti kynlegt að það ei hefði verið afgjört við Kock sjálfan áður en skipið fór, en hér var gengið ríkt eftir borguninni af Aanensen.

Þessa 30 rd. óska eg mér endurgoldna og að þú gjörir mér svo vel að borga þá sem fyrst þú getur vínhandlara Carl Heins á Frederiksborggade Nr. 140 (móti hans kvittan) upp í rúma 46 rd. sem hann er að krefja mig um í ákafa. —

Um þann kostnað sem hér þarf við að hafa, og venjan við heldri manna jarðarför gjörir ei svo lítinn, tala eg ekki eitt orð — próf. sra Ó[lafur] Pálss[on] hefur búið til grafskrift, sem eg er búinn að láta prenta og annar hvor okkar sendir þér exemplar af. —

Póstsk[ipið] á að fara á morgun og allt er í því fumi að eg get ei párað þér meira. —

Við kona mín heilsum af hjarta þér og þínum —
þinn ævinlega hjartanl. esk. vin

Helgi G. Thordersen

Skýringar. Þorleifur Repp lést 4. desember 1857. Hann hafði mælt svo fyrir að hann yrði jarðaður á Íslandi. Þar sem skipaferðir lágu niðri yfir háveturinn varð að bíða næsta vors að flytja líkið heim með póstskipinu. Því var kistan geymd í Brimar-

hólmskirkju vetrarlangt og flutt heim í þar til gerðum kassa. *hann* — *land*: skrifað á spássíu. *ekkjuna*: Noline Petrine Thestrup. *Tærgesen*: Peter T. kaupmaður í Reykjavík. *þó borgunin* — *lestarrúm*: skrifað á spássíu. *Kock sjálfan*: óvíst við hvern er átt. *Aanensen*: Peder A. skipstjóri á póstskipinu. *próf.* — *Pálsson*: Ólafur Pálsson dómkirkjuprestur.

Rvík, 16. nóv. 1859.

Ástkæri vin!

Það er ætíð mikill munur og mikið vik milli vina, þegar annar er ungur en hinn er gamall, en sá gamli getur þó ekki að sér gjört að elska hina yngri sem hann þekkir að mörgum fullkomleikum, og án lengri formála þakka eg þér fyrir allt elskulegt og bið þig að erfa það ekki við mig að eg er orðinn gamall og stirður. — Við hjónin erum og orðin mjög heilsutæp og í mörgu falli þreytt á lífinu; við erum hætt að leika okkur, og vonum að vinir okkar furði sig ekki á því. En hvað sem þessu líður þá ertu og verður mér ætíð kær. —

Efni bréfs þessa er nú einkanlega að eg eftir umtali seinast, sendi þér blöðin mín við greftrun Repps sáluga og bið þig ráða því hvört þau eigi að prentast eður ekki. —

Mér fylgir það að þegar eg les á eftir það sem eg áður hefi skrifað, finnst mér ekkert eður lítið til þess koma, þótt aðrir hafi látið sér lynda. — Satt að segja kom þetta svo flatt upp á mig, að eg í mesta fumi og flýti, ef ei þér að segja, sorglegu æði páraði — svo að penninn var ekki hvíldur — það sem mér datt fyrst í hug. — Eg hefi í afskriftinni engu breytt — hvörsu mjög sem mig langaði til þess. — Eg vildi ekki nokkur maður gæti sagt að eg hefði á eftir viljað bæta úr skák. —

Eg minntist við þig á, að mér hefði dottið í hug að bæta ýmsum athugasemdum við eður því sem heimurinn og danskurinn kallar Anekdoter. En þegar eg hugsaði mig um, áleit eg það ótækt að bæta því við orð prestsins, sem kastaði rekunum á sinn mest elskaða af öllum hans skólabræðrum. — Skyldi svo fara að þið gæfuð út hans ævisögu, vil eg leggja það til að mér þar gæfist tækifæri til að bæta einhvörju við, enginn lifir nú á dögum sem, eins og eg, þekkti líf hans frá upphafi; presturinn eður síst biskupinn getur við gröf æskuvinarins komið fram með allt þessháttar, en ýmsu ef ei flestu má hreyfa í ævisögu, þar sem um annan eins dánumann er að tala, þann tímann sem við vorum saman á beggja ungu og bestu árum. Mig varðar um ekkert nema það sem eg hefi sjálfur þekkt og reynt. — Ef þið viljið nota þessi mín flýtsorð — ræðustubbana — hvað eg öldungis fel *þér* á vald — bið eg þig ekki einungis gæta réttitunar, heldur gef eg þér fullan myndugleika til að breyta orðum þar

sem þér mætti sýnast að eg hefði illa valið, en eg vona aðeins að þú dragir ekki úr því sem þú sérð að eg hefi mælt af alhuga, eða jafnvel ákafa.

Nú er úti efnið, fréttir fæst eg því síður um, sem þær mega engar heita, en nógir til sem munu segja frá því sem þeir álíti í sögu færandi.

Eg enda með því að biðja þig heilsa þínum ástkæru, móðir, konu etc. og votta þeim mína virðingu og þakklátsemi. Eg er þá harðánægður ef þú bætir því við, að votta velvilja og nokkra vorkunnsemi þeim sem var vinur æsku þinnar, og þó hann nú sé orðinn gamall, ævinlega mun verða

Þinn hjartanlega elskandi vin
H.G. Thordersen

P. S. Með því eg er orðinn svo latur að skrifa privat bréf, bið eg þig innvirðulega að heilsa frá mér frú Repp með mínum bestu óskum. –

Mér þótti vænt um Magnús frater, en hann yfirgaf mig. – Fáir hirða um kveðju mína, því sendi eg hana fáum. Eg líkist í því mínum gamla, góða Repp að eg fæ mig ei til að sleikja auram popularem. –

Ætíð blessaður og sæll H. G. Th.

Skýringar. *hvört – eður ekki*: Þau komust aldrei á prent. *Skyldi – ævisögu*: Þessi orð verða tæpast skilin öðruvísi en til orða hafi komið að Gísli skrifaði ævisögu Repps, en af því varð ekki. *móðir, konu*: Guðrún Stefánsdóttir Þórarinssonar, Marie N. Gerdtzen. *frú Repp*: Noline Petrine Thestrup. *Magnús frater*: Magnús Eiríksson guðfræðingur. *sleikja auram popularem*: ástunda almennings hylli.

HEIMILDIR

NKS 3263 4to.

NKS 3320 4to II.

Aðalgeir Kristjánsson. 1983. „Áður manstu unni eg mey.“ Úr gömlum bréfum og dagbókarbrotum Gísla Brynjúlfssonar. *Andvari* NF 25:51–64.

Aðalgeir Kristjánsson. 1999. *Nú heilsar þér á Hafnarslóð*. Nýja bókafélagið, Reykjavík.

Gísli Brynjúlfsson. 1952. *Dagbók í Höfn*. Útg. Eiríkur Hreinn Fnnbogason. Heimskringla, Reykjavík.

Pétur Guðmundsson. 1912-1954. *Annáll nítjándu aldar* I-IV. Hallgrímur Pétursson, Árni Bjarnarson, Akureyri.

Þjóðólfur 1858.

Aðalgeir Kristjánsson

Hamrahlíð 33

105 Reykjavík

LEIÐRÉTTINGAR VIÐ GRIPLU XVII

Allnokkrar villur slæddust inn í síðasta hefti Griplu:

- Bls. 9: Egilssögu > Egils sögu
- Bls. 13: hans > hann
- Bls. 14: 1253 > 1153
- Bls. 14: *Morkinskinnu* > Morkinskinnu
- Bls. 14: *Heimskringlu* > Heimskringlu
- Bls. 14: *ver : ber; | mar: far; || flot : brot; | > ver : ber | mar : far || flot : brot*
- Bls. 14: *Snorra-Edda* > *Snorra Edda*
- Bls. 16: (2var) Norland > Nordland
- Bls. 16: *Egilssaga* > *Egils saga*
- Bls. 17: *Skáldasögum* > Skáldasögum
- Bls. 17: *Die Egilssaga* > *Die Egils saga*
- Bls. 18: Norland > Nordland
- Bls. 21: exeptions > exceptions
- Bls. 23: Skúlasonar > Skúlasonar.
- Bls. 24: beytingar > breytingar
- Bls. 24: Sýnishorn I bls. 29 > Sýnishorn I, bls. 29
- Bls. 24: 2 > 2
- Bls. 24: Wolfenbüttelbók > *Wolfenbüttelbók*
- Bls. 25: Snorra Eddu > *Snorra Eddu*
- Bls. 26: (2var) *Snorra-Eddu* > Snorra-Eddu
- Bls. 28: sinn > síns
- Bls. 29: *Egilssaga* > *Egils saga*
- Bls. 33: töluna 10 vantar við síðasta erindi Runhendu Einars Skúlasonar
- Bls. 33 boghandel (2var) > Boghandel
- Bls. 33 Köbenhavn > Kopenhagen
- Bls. 33 Die Egils Saga > Die Egils saga
- Bls. 33 Skírnir121 > Skírnir 121
- Bls. 33 *bókmenntir fornöld* > *bókmenntir í fornöld*
- Bls. 34 Reykjavík > Reykjavík
- Bls. 34 Norland > Nordland
- Bls. 122 Dag Norberg. 1988. *Les vers latins ... et leurs réligiousque rythmiques* > *Les vers latins ... et leurs répliques rythmiques.*

HANDRIT

<i>Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík:</i>	Lbs 1278 4to 91, 92
AM 152 fol 31	Lbs 1629 4to 69
AM 158 fol 82	Lbs 1946 4to 91, 92
AM 161 fol 82	Lbs 2133 4to 134
AM 162 C fol 68–70, 74, 85, 87	Lbs 2134 4to 134
AM 240 fol 23–41, 43, 44, 46	Lbs 2291 4to 134
AM 400 fol 82	Lbs 2593 4to 134
AM 173 d 4to 31	Lbs 2947 4to 92
AM 435 4to 83	Lbs 3067 4to 91, 92
AM 507 4to 82	Lbs 3811 4to 91, 92
AM 485 4to 69, 74	Lbs 794 8vo 91
AM 495 4to 78, 81, 84	Lbs 795 8vo 91
AM 496 4to 82	Lbs 796 8vo 91
AM 514 4to 69–71, 74, 85	Lbs 797 8vo 91
AM 554 e 4to 69	Lbs 970 8vo 91, 92
AM 561 4to 67–69, 71, 73–75, 79–85, 87, 88	Lbs 1403 8vo 134
AM 624 4to 30, 40–42, 44, 46	Lbs 1405 8vo 134
AM 743 4to 141	Lbs 1855 8vo 134
AM 748 4to 149, 150, 151	Lbs 1883 8vo 134
AM 42 a 8vo 27, 43, 44, 46	Lbs 2138 8vo 134
AM 47 8vo 45	Lbs 2947 8vo 91
GKS 1005 fol (Flateyjarbók) 28, 29, 46	Lbs 3344 8vo 134
GKS 2365 4to (Konungsbók eddukvæða) 140, 144, 145, 148–150, 152	ÍB 87 fol 91
GKS 2368 4to 141	ÍB 95 fol 147
Akrabók 133–136, 140–145, 147–151	ÍB 36 4to 143
	ÍB 206 4to 82
	ÍB 384 4to 82
	ÍB 433 4to 91
	ÍB 434 4to 91
	ÍB 435 4to 91
	ÍB 436 4to 91
	ÍB 459 4to 91
	ÍB 29 8vo 134
	ÍB 472 8vo 91
	ÍB 745 8vo 43
	ÍB 979 8vo 134
	ÍBR 120 8vo 150
	JS 43 4to 42, 43
	JS 315 4to 69
	JS 428 4to 69
	JS 624 4to 69, 74

- Den arnamagnæanske samling, Nordisk forskningsinstitut, Københavns Universitet, København:*
 AM 203 fol 151
 AM 413 fol 147
 AM 655 XXI 4to 130
 AM 42 b 8vo 27, 45
- Det kongelige bibliotek, København:*
 NKS 1108 fol 148, 149, 150
 NKS 2031 fol 95
 NKS 2032 fol 95
 NKS 2034 fol 95
 NKS 1704 4to 69, 70, 82
 NKS 1714 4to 69, 82
 NKS 1752 4to 82
 NKS 3262 4to 95
 NKS 3263 4to 95, 195
 NKS 3264 4to, 95
 NKS 3265 4to 95
 NKS 3317 4to 95
 NKS 3318 4to 95
 NKS 3319 4to 95
 NKS 3320 I–II 4to, 94–96, 105, 131, 198
 NKS 3321 4to 95
 NKS 3327 4to 95
 NKS 759 8vo 95
 Kall 244 fol 82
 Kall 616 4to 69, 74
 Kall 621 4to 69
 Rask 27 82
 Rask 30 69
 Rask 37 82
 Thott 984 I fol 69
 Thott 984 II fol 82
- Thott 1494 4to 143
 Thott 1499 4to 150
 Thott 1500 4to 151
- Kungliga biblioteket, Stockholm:*
 Sth perg fol nr 3 (Reykjahólabók) 31
 Sth papp 35 fol 69
 Sth papp 8vo nr 8 40, 41, 46
- Universitetsbiblioteket i Bergen:*
 UBB Ms 1836.1a og 1b 92
 UBB Ms 1836.2 92
- Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel:*
 Codex Guelferbytanus 42.7 Aug. 4to
 (Kollsbook) 29, 46
- Corpus Christi Cambridge:*
 Corpus Christi College 188 130
- British Library, London:*
 BL Add 9066 42
 BL Add 11.173 151
 BL Cotton Faustina A. ix 130
 BL Royal 7 C. xii 100
- Trinity College, Dublin:*
 MS Royal Irish Academy 23 D 43 30, 46
- Österreichische Nationalbibliothek, Wien:*
 Codex Vind. 2713 98

